

T.C
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK-TİMURLU MÛNASEBETLERİ (1382-1447)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Cüneyt KANAT

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Samira KORTANTAMER

52326

İZMİR-1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KAYNAKLARA DAİR.....	XV
I. ARAPÇA KAYNAKLAR.....	XV
A. Vekâyinâmeler.....	XV
B. Diplomatik Vesikalar.....	XXI
C. Tabakât ve Terâcim Kitapları.....	XXII
D. Coğrafya ve Tarihi Topografya ile İlgili Eserler.....	XXII
II. FARSÇA KAYNAKLAR.....	XXIII
III. OSMANLI KAYNAKLARI.....	XXIV
IV. BATI KAYNAKLARI.....	XXV
A. Latin Kaynakları.....	XXV
B. Alman Kaynakları.....	XXVI
C. İspanyol Kaynaklar.....	XXVII
V. ARAŞTIRMA ESERLER.....	XXVII

GİRİŞ

I. Mısır'da Memlûk Devleti'nin Kuruluşu.....	1
1. Memlûk Kelimesi'nin Anlamı.....	1
2. İslam Devleti'nde Memlûk Sistemi'nin Ortaya Çıkışı.....	1
3. Mısır'da Kurulan İlk Türk Devleti Olan Tolunoğulları'ndan, Memlûk Devleti'nin Kuruluşuna Dek Olan Döneme Kısa Bir Bakış.....	2
II. Burcî Memlûkler Devleti'nin Kuruluşu.....	6
1. Hazırlık Safhası.....	6
a. Sultan Kalavun Zamanı'nda Burcî Memlûkler Grubu'nun Oluşturulması.....	6
b. Burcî Memlûkler'in Devlet İçerisinde Etkili Olmaya Başlaması.....	8
III. Bahrî Memlûkler Devleti Zamanı'nda Burcî Memlûkler'in Nufûzunun Artması.....	16
1. Berkuk'un Ortaya Çıkışı ve Atabeklik Makamına Ulaşması.....	20

2.Berkuk'un Sultan Olması ve Burcî Memlûkler Devleti'nin Kuruluşu.....	24
--	----

I.BÖLÜM

MEMLÛK-TİMURLU MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI

I.XIV.Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu Ve Ortadoğu'nun Siyasi Durumu	31
II.Timur'un Ortaya Çıkışı, Tarih Sahnesi'nde Görünmesi ve İlk Fetihleri.....	36
III.Memlûk-Moğol Münasebetlerinin Başlangıcına Kısa Bir Bakış ...	38
IV.Timur'un Irak ve Memlûk Devleti'ne Doğru İlerlemesi	42

II.BÖLÜM

SULTAN BERKUK ZAMANI'NDA MEMLÛK-TİMURLU MÜNASEBETLERİ

I.Timur'un Irak Üzerine Yürümesi ve Bağdad'ı Ele Geçirmesi	50
II.Celâyirli Sultan Ahmed'in Mısır'a Kaçışı	53
III.Timur Tehlikesine Karşı Bölgesel Savunma İttifakının Oluşturulması.....	56
1.Timur'dan Berkuk'a Gelen İlk Mektup	58
2.Berkuk'un Timur'a Gönderdiği Cevabi Mektup	59
IV.Berkuk'un Timur'la Savaşmak Üzere Ordusunu Hazırlayıp Suriye'ye Gitmesi.....	62
1.Timur'un Dimaşk ve Kahire'deki Casuslarının Yakalanması.....	63
2.Timur'dan Berkuk'a Gelen II.Mektup.....	65
3.Berkuk'un Timur'a Gönderdiği Cevap	68
4.Berkuk'un Suriye'ye Hareketi.....	71
5.Sultan Berkuk'un Dimaşk'a Gelişi ve Buradaki Faaliyetleri	74

6.Sultan Berkuk'a, Suriye'de Bulunduğu Sırada Gelen Yardım Teklifleri.....	76
7.Berkuk'un Kendi Askerleriyle Takviye Ettiği Celâyirli Ahmed'i Bağdad'a Göndermesi	77
V.Berkuk'un Haleb'ten Dimaşk'a Daha Sonra da Kahire'ye Dönüşü	80
1.Timur'un Berkuk'a Gönderdiği Son Elçilik Heyeti ile Mektubu ve Berkuk'un Buna Cevabı	81
2.Timurlu Kuvvetleri'nin Tekrar Memlûk Devleti Sınırlarına Yaklaşması	84

III.BÖLÜM

EN-NÂSIR FEREC BİN BERKUK ZAMANI'NDA MEMLÛK-TİMURLU MÛNASEBETLERİ

I.Kadı Burhaneddin Ahmed ile Berkuk'un Ölümü Üzerine Bölgede Meydana Gelen Gelişmeler.....	87
II.Sultan Berkuk'un Yerini Oğlu Ferec Aldığı Sırada Devletin İçinde Bulunduğu Durum.....	91
III.Yıldırım Bayezid Malatya ve Diğer Yerleri Aldığı Sırada, Memlûk Devletinde Meydana Gelen Gelişmeler	93
IV. Celâyirli Ahmed ile Kara Yusufun Memlûk Devleti'nden Sığınma Taleb Etmeleri ve Reddedilerek Osmanlı Sultanına İlticaları.....	94
V.Timur'un Sivas ile Malatya'yı Alması ve Bu Sırada Bayezid'in Ferec'e İttifak Teklifi	97
VI.Timur'un Malatya da Bulunduğu Sırada Sultan Ferec'e Gönderdiği Mektup	101
VII. Behisni ve Ayıntab'ın Timur Tarafından Ele Geçirilmesi	102
VIII.Timur'un Ayıntab'a Kadar Gelip Haleb'e Hücum Etmeye Hazırlandığı Sırada Memlûk Devleti'nin Durumu.....	103
IX.Timur'un Suriye Emirlerini Harpten Vazgeçirmek Üzere Dimaşk Nâibi Sudun'a Gönderdiği Mektup.....	108

X. Suriye'de, Timur'a Karşı Verilecek Olan Savaş İçin Yapılan Hazırlıklar.....	109
XI. Timur'un Haleb Nâibi Timurtaş'a Elçi Göndererek, Suriye'deki Emirler Arasında Tefrika Yaratma Çabası.....	114
XII. Timurlu Kuvvetleriyle Memlûk Kuvvetlerinin Haleb Önlerinde Karşılaşması ve Şehrin Timur Tarafından Ele Geçirilmesi	116
XIII. Timur'un Haleb'i Ele Geçirdikten Sonra, Nâiblerden ve Devlet Erkanından Esir Ettiği ve Serbest Bıraktığı Kimselerin İsimleri.....	126
XIV. Timur'un Haleb'te Bulunduğu Sırada Haleb Ulemâsı İle Olan Görüşmesi.....	127
XV. Timur'un Haleb'i Terk Edip Dimaşk'a Gitmeden Önce Hâma, Humus ve Baalbek'i Ele Geçirmesi.....	133
XVI. Timur'un Haleb'i İstilas Esnasında ve Sonrasında Memlûk Devleti'nin Durumu.....	137
XVII. Memlûk Sultanı Ferec'in Timur ile Savaşmak Üzere Dimaşk'a Gelmesi.....	141
XVIII. Timur ve Ferec'in Dimaşk'a Gelmesinden Sonra Burada Cereyan Eden Hadiseler	145
XIX. Sultan Ferec'in Dimaşk'ı Terk Ederek Kahire'ye Dönmesi	154
XX. Sultan Ferec'in Yanındakiler ile Birlikte Dimaşk'ı Terk Etmesinden Sonra Timur'un Şehri Ele Geçirmesi ve Buradaki Faaliyetleri	159
XXI. Timur'un Dimaşk'ta Bulunduğu Sırada İbn Haldûn ile Olan Karşılaşması	174
XXII. Timur'a Dimaşk'ta Bulunduğu Sırada, Kahire'ye Dönmüş Olan Sultan Ferec'ten Gelen Mektup	178
XXIII. Timur'un Dimaşk'ı Terk Edip Ülkesine Dönmesi	180

XXIV.Timur'un Suriye'yi İstilasının Neticeleri	184
XXV.Memlûk Sultanı Ferec'in Kahire'ye Dönmesinden Sonra Burada Gelişen Hadiseler	188
XXVI.Ankara Savaşı'ndan Sonra Timur'un Ölümüne Dek Memlûk-Timurlu Münasebetleri	192

IV.BÖLÜM

TİMUR'UN ÖLÜMÜNDEN SONRA MEMLÜK-TİMURLU MÜNASEBETLERİ

I.Barsbay'ın Sultan Olmasına Kadar Olan Dönem	210
II.Barsbay Zamanında Memlûk-Timurlu Münasebetleri	214
III.Sultan Çakmak Zamanında Memlûk-Timurlu Münasebetleri	225
SONUÇ	231
BİBLİYOGRAFYA	237
HARİTA	251

KISALTMALAR

A.R.D.A.	: Arabica Revue Detudes Arabes.
bkz.	: Bakınız.
B.S.O.A.S.	: Bulletin of the School of Oriental and African Studies.
C.A.J.	: Central Asiatik Journal.
C.H.I.	: Cambridge History of Iran.
çev.	: Çeviren.
D.İ.A.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi.
E.I.	: The Encyclopaedia of Islam.
G.A.L.	: Geschichte der Arabischen Litteratur.
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi.
İ.Ü.E.F.T.D.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
J.A.O.S.	: Journal of the American Oriental Society.
nşr.	: Neşreden.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfadan sayfaya.
S.A.D.	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi.
T.D.A.	: Türk Dünyası Araştırmaları.
T.H.İ.T.M.	: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası.
T.İ.D.	: Tarih İncelemeleri Dergisi.
v.dv.	: Ve devamı.
vrk.	: Varak.

ÖNSÖZ

Bundan on onbeş yıl öncesine kadar Türkiye'deki resmi eğitim kurumlarında okutulan Tarih kitaplarında, Kölemenler Devleti diye bahsedilen ve çok kısa olarak anlatılıp geçirilen dönem, aslında, çok daha önceleri Mısır'da kurulmuş olan ve 1882'deki İngiliz müdahalesine kadar devam eden uzun Türk hakimiyetinin en önemli kesitini oluşturan Mısır Türk Memlûk Devleti tarihinden başka birşey değildir.

1250 yılında kurulup 1517 yılına kadar devam ettikten sonra, diğer bir Türk devleti olan Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılan bu devletin, Türk tarihindeki yeri ve önemi, siyasî, sosyal ve kültürel açıdan, günümüzde haklarında daha çok şey bilinen, yazılan ve okunan diğer Türk devletlerinden daha az değildir. Ancak maalesef, Türk tarihinin önemli bir kısmını oluşturan bu devir ile ilgili olarak, Türkiye'de şu ana kadar çalışmış olanların sayısı, bir elin parmaklarını geçmemektedir.

Türk tarihinin önemli bir kesiti olduğunu ifade ettiğimiz Memlûk Devleti tarihi ile ilgili olarak, Mısır'dan sonra Avrupa ve Amerika'da bu döneme gösterilen ilginin çok fazla olmasına rağmen, Türkiye'de günümüze dek gereken önemin verilmemiş olmasının çok çeşitli sebepleri vardır. Bunların hepsini burada izah etme imkanına sahip değiliz, ancak herhalde bunlardan en önemlisi, şu ana kadar bu alanla ilgili Türkiye'de ikisi siyasi birisi sosyal tarih ile ilgili olmak üzere üç Türkçe araştırma eserin ve üç beş tane de makalenin yazılmış olması ve dönemle alakalı olan kaynakların büyük bir bölümünün de Arapça olup, bu kaynaklardan birçoğunun kısa bir süre önce neşredilmesi ve bir kısmının neşrinin de yıldan yıla birer cilt olarak devam etmesidir.

Yukarıdaki satırlarda, kısaca Türk tarihi içersindeki önemine rağmen ihmal edilmiş olduğunu ifade ettiğimiz bu devletin tarihini, hazırladığımız doktora çalışmasında konu etmemizin sebebi de, bu eksikliği giderme yolunda küçük te olsa bir adım atmak ve herşeyden önemlisi bu alanla ilgili bundan sonra yapacağımız çalışmalar için bir zemin hazırlamak olmuştur.

Doktora tez konumuzun Memlûk tarihi ile ilgili olmasına karar verdikten sonra, bu devletin sınırları çizilmiş herhangi bir dönemini veya teşkilatıyla ilgili bir kurumunu çalışmak mümkün olabilirdi. Ancak o zaman belli bir çerçevenin dışına çıkmama zorunluluğunu da kabullenmek gerekiyordu. Bu sebeple biz, Memlûk Devleti'nin hakim olduğu topraklarda ve civarında, aynı anda üç büyük gücün birbiriyle mücadele ettiği dönemi ve özellikle bu güçlerden ikisinin siyasî münasebetlerini tez konusu yapmayı uygun bulduk.

Bilindiği üzere XIV.yüzyılın son çeyreği ile XV.yüzyılın başlarında, Ortadoğu'da, Anadolu'da, Mâverâünnehr ve İran'da üç büyük devlet vardı. Bunlardan birincisi; bizim olayları değerendirirken merkez olarak kabul ettiğimiz Memlûk Devleti, ikincisi; Mâverâünnehr ve İran bölgesinde kurulmuş olan Timurlu Devleti, üçüncüsü ise; Anadolu'da mevcut olan Osmanlı Devleti idi.

Bizim tez konumuz Memlûk-Timurlu Münasebetleri olmasına rağmen, bölgedeki önemi ve Memlûk Devleti ile komşu olup sürekli ilişki içersinde bulunması ve ayrıca her iki devlet tarafından da Suriye ile Doğu Anadolu'daki çıkarları açısından büyük bir tehlike olarak kabul edilen Timur'a karşı çoğunlukla ortak tavır takınıp uzun süre birlikte hareket etmelerinden dolayı, gerekli olan yerlerde Osmanlı Devleti'nin bu münasebetlerde üstlendiği rol de anlatıldı.

Az önce bahsedilmiş olan tarih kesitinde, yani XIV.yüzyılın son çeyreği ile XV. yüzyılın ilk yarısında, Ortadoğu bölgesi ve Anadolu bu üç büyük gücün mücadele sahası olmuştur. O yıllarda İslâm dünyasının kalbinin attığı yer olarak ta adlandırabileceğimiz bölgeye veya bu bölgedeki devletlere hakim olmak, özellikle Memlûk Devleti ile Timurlu

Devleti'nin başlıca amacı olmuştur. Bunun neticesinde ise bu iki devletin karşı karşıya gelerek birbirleriyle mücadele etmesi ve bu esnada Balkanlar'daki fetihlerine devam eden Osmanlı Devleti'nin de başlangıçta zaman zaman Memlûk Devleti'nin yanında yer alarak, daha sonra ise bizzat mücadeleye katılması kaçınılmaz idi.

Timur'un neş'et ettiği bölgede hakimiyetini sağladıktan sonra, gözlerini Memlûk Devleti'nin hakimiyet sahasında bulunan, Doğu Anadolu'nun bir kısmı ile Suriye bölgesine dikmesinin sebeplerini tesbit etmek ve bu konu ile ilgili kesin bir hüküm vermek, herhalde yalnızca Tarih ilminin yardımıyla yapılacak bir çalışma sonucunda ortaya konulamaz. Tam tersine Timur'un psikolojisini anlamak için Psikoloji ilmine, o dönemin sosyal yapısını çözebilmek için Sosyoloji ilmine ve bunların yanı sıra ekonomik hedeflerin ve yaptırımların ne olduğunu tesbit edebilmek için de Ekonomi ilmine ihtiyaç duyulacak ve bu ilimlerden azami derecede istifade etmek gerekecektir.

Özellikle 1382 yılından sonraki siyasî gelişmeler neticesinde birbirine komşu olan bu üç devletin, her üçünün müslüman olmasından dolayı İslâm dünyasının liderliğini yapmak istemelerinin de, birbirlerine karşı verdikleri mücadelede etkili bir sebep olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Bu üç devletten diğer ikisine göre daha sonra kurulmuş olmasına rağmen, Timurlu Devleti'nin diğerlerine nazaran daha dinamik, daha atak ve aktif olduğu gözden kaçmamaktadır. Bunun böyle olmasında, muhakkak ki bu devletin başında, Timur gibi ömrünün büyük bir bölümünü at üstünde geçirmek pahasına, bu dünyaya tek başına hakim olmak idealini kendisine şiar edinmiş olan bir şahsın bulunması en önemli etkidir.

Tezimizin konusunu oluşturan Memlûk-Timurlu Münasebetleri'ni okuyan okuyucular; bu iki devletin karşılıklı ilişkileri esnasında, ilk adımı atanın ve bu devletler arasındaki münasebetleri gerginleştirerek, aralarındaki mücadeleyi şekillendiren devletin çoğunlukla Timurlu tarafı olduğunu kolayca anlayacaktır. İlk bakışta düzensiz ve plansız gibi görünen ve bazı araştırmacılar tarafından da bu şekilde değerlendirilen Timur'un seferlerinin aslında çok zekice ve çok uzun yıllar önceden

planlanarak uygulamaya konduğu, tezimiz içersinde anlatılan bölümlerde açıkça görülecektir. Hedeflerini gerçekleştirmek için adımlarını çok hesaplı ve dikkatli atan Timur, şartların kendisi için müsait olmadığını gördüğü zaman, eğer bunu kendisi değiştiremiyor ve olayların akışını istediği yöne sevk edemiyor ise, bu noktada geri çekilip başka bir tarafta faaliyet gösterme ve şartların kendisi için uygun hale gelinceye dek sabretme erdemini gösterdiği de bir vakıdır.

Sultan Berkuk'un Memlûk Devleti'nin başında bulunduğu sırada, takip ettiği akılcı politika ve dış siyaseti ile oluşturduğu ittifaklar neticesinde, askerî bir deha olduğunu ortaya koyarak, Timur'u bölgeden uzaklaştırmayı başarması iki önemli noktayı açığa çıkarmıştır. Bunlardan birincisi; temkinli ve akılcı bir politika izleyen Memlûk Sultanı Berkuk'un, herhangi bir sıcak çatışmaya girmeden Timur'u geri çekilmek ve fetihlerinin yönünü değiştirerek Hindistan'a yönelmek zorunda bırakmış ve bunu başarmış olması, ikincisi ise; Timur'un seferlerini söylendiği gibi gelişigüzel tertip etmeyip bir plan dahilinde hareket ettiği ve hedeflerini gerçekleştirmek için gerekirse uzun yıllar sabırla beklemeyi göze alabildiğidir. İşte bütün bu hususlar, iki devletin siyasî münasebetlerinin anlatıldığı tezimizin içersindeki konuların arkasında yatan ve yeri geldiğinde temas ettiğimiz gerçeklerdir.

Timur Hindistan seferine çıkmadan önce, Doğu Anadolu ve Ortadoğu'da faaliyet gösterirken, ordusu dinlenmiş ve uzun süreli bir sefer için hazır olmasına rağmen, Berkuk, Kadı Burhaneddin, Toktamış ve Bayezid arasında kendisine karşı kurulmuş olan ittifakın ne derece ciddi ve kendisi için tehlikeli olduğunu çok iyi fark edip geri çekilmesi, ancak bunun yanı sıra, Hindistan seferinden sonra tekrar Anadolu ve Ortadoğu bölgesine geldiğinde, Suriye seferi için hareket emri verdiği zaman, büyük komutanlarının yanına gelip ordunun yorgun ve böylesi uzun sürecek bir sefer için hazır olmadığını belirtmiş ve ondan bu seferin açıkça ertelenmesini talep etmiş olmalarına rağmen, Timur'un, Berkuk'un ve Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı bir ittifakın tesis edilemediğini öğrenmiş ve şartların artık yıllardır beklediği en uygun noktaya geldiğini tesbit etmiş olmasından dolayı, komutanlarına ısrarla

sefer emri vermiş olması, onun duygularıyla değil akıl ve mantığıyla hareket ettiği ve fetihlerinin tek gayesinin de, kendisinin dünyaya tek başına hakim olmak idealinin tatmin edilmesi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Timur'un hayatta olduğu süre boyunca, Memlûk Devleti ile Timurlu Devleti arasındaki münasebetler, çoğunlukla Timur güdümlü olmuş ve özellikle Berkuk'un ölümünden sonra oğlu Ferec zamanında, Memlûk Devleti çoğunlukla savunma yapmak ve onun dinamik hareketlerine tepki vermek durumunda kalmıştır.

Timur'un, fetihlerinin yönünü neden Avrupa'ya ve Hristiyan dünyasına değil de İslâm dünyası üzerine çevirdiği sorusunu cevaplamak o kadar kolay değildir. Yine aynı şekilde Suriye'yi çok fazla güçlük çekmeden ele geçirdikten ve Ankara Savaşı'nın ardından da Anadolu'ya sahip olduktan sonra, neden Dimaşk önlerinde ordusuyla birlikte Timur'la karşılaşmayı göze alamayıp bazı mazeretler öne sürüp Kahire'ye dönmüş olan Memlûk Sultanı'nın üzerine yürümemiş ve Mısır'ı da tamamiyle ele geçirmeyi düşünmemiştir? Şayet bu sorunun cevabı, Memlûk Sultanı'nın kendisine bu noktadan sonra itaat ettiği ve onun büyüklüğünü kabul ettiği ise; Timur'un, İslâm dünyasının üzerine yürümesinin izahı; yine İslâm dünyası içersindeki, liderlik yapan veya Bayezid gibi bu konuma gelmeye başlayan hükümdarlara baş eğdirmek ve kendi büyüklüğünü kabul ettirmek olduğunu söylemek mümkün olabilir mi?

Timur'un Ortadoğu'daki ve özellikle Suriye ve Mısır'daki faaliyetlerinin sebeplerini, ekonomiyle yani o dönemdeki ticaretin ve ticaret yollarının seyrini değiştirip, kendi çıkarlarına uygun hale getirmek amacıyla olduğunu söyleyerek izah etmeye çalışan bazı araştırmacılar da vardır. Ancak bu araştırmacılar da, bunun böyle olduğunu açık ve net bir şekilde söylemeyerek, acaba olabilir mi şeklinde bir soru sormayı tercih etmişlerdir. Bunun sebebi de o dönem kaynaklarında bu konularla ilgili kesin bilgilerin olmamasıdır.

Sebebi her ne olursa olsun, özellikle Timur'un attığı adımlar ve bölgedeki faaliyetleri neticesinde, Memlûk ve Timurlu Devletleri

arasında ortaya çıkan bu mücadeleyi, devletler arası ilişkiler bazında, Memlûk-Timurlu münasebetleri esas alınarak ve Memlûk Devleti merkez olmak kaydıyla ortaya koymak ve iki devlet arasındaki resmi ilişkileri kaynaklara aksettği şekilde, birbirleri arasında olan yazışmaları da gözardı etmeden onların yardımıyla, aralarında cereyan eden hadiseleri tamamiyle açığa çıkarmak doktora tezimizin amacı olmuştur.

Bundan yüzyıllar önce Ortadoğu'da yaşanmış olan bu mücadele, zaman içerisinde o dönemdeki liderlerin ve devletlerin ömürlerini tüketerek, yerlerini yenilerine bırakmış olmaları sebebiyle, bazen yok olmuş bazen de farklı liderler, farklı devletler ve değişik sebeplerden dolayı tekrar ortaya çıkmış ve yine aynı bölge bu tür mücadelelere sahne olmuştur. Muhakkak ki, o günden bu güne dek geçen uzun zaman süreci içerisinde buna örnek olarak verilebilecek birçok hadise cereyan etmiştir. Ancak aynı bölgede ve son yıllarda yaşanmış olan Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in, buna benzer bir çaba içersine girerek Kuveyt'i işgal girişimi ve buna Batı dünyasının, özellikle de Amerika'nın müdahalesi herhalde en yeni ve en son olması açısından verilebilecek en güzel örnektir. Gerçekten bunun böyle olduğunu, son yıllarda (1992) Kuveyt'te çıkan bir süreli yayınının özel sayısında bir araştırmacının; "Suriye'nin Timur Tarafından İşgali ile Saddam'ın Kuveyt'i İşgali Arasındaki Benzerlikler ve Ayrılıklar" adı altında bir makale yayınlaması, açıkça ortaya koymaktadır. Muhakkak ki bu keresinde ortaya çıkan bu mücadelenin sebeplerini tesbit etmek pek o kadar zor değildir. Batı dünyası, Bosna'da Avrupa'nın göbeğinde yaşanan katliamları kılını kıpırdatmadan izlerken, Ortadoğu'da çok daha yumuşak ve kansız yaşanan bu işgal olayını hazmedememesinin sebebi, herkesin çok iyi bildiği gibi Batı dünyasının hümanist yaklaşımı değildi. Tam tersine Kuveyt'in sahip olduğu petrol rezervleri ve Ortadoğu'da güçlenme çabası içersinde bulunan Irak'ın bu rezervlere sahip olması sonucunda kazanacağı gücün ve takınacağı liderlik tavrının, Batı dünyasında yarattığı endişe idi. Yani çok kısa bir süre önce yaşanan ve dünya kamuoyunu uzun süre meşgul eden bu hadisenin hem ekonomik hem de siyasi boyutu vardı.

Aynı şekilde bu hadiseden yüzyıllar önce aynı bölgede yaşanmış olan, Timurlu ve Memlûk Devletleri arasındaki mücadelenin de ilk önce siyasi ve yukarıdaki örnekte olduğu kadar belirgin olmamakla beraber ekonomik boyutunun olduğunu tahmin etmek ve bunu görerek tarihin zaman içerisinde tekerrür ettiğini iddia edenlere hak vermek herhalde yanlış olmaz.

Tezimizi, Memlûk Devleti'ni idare eden kesimde bir değişiklik olması ve Burcî Memlûkler'in başa geçmesi sebebiyle 1382 tarihinde başlatarak, Timur'dan sonra onun yerini alan oğlu Şahruh'un ölüm tarihi olan 1447'de bitirmeyi uygun gördük. Yukarıda verilen ilk tarihte, söylendiği üzere, yaklaşık yüzyıl süren Kalâvun Hanedanı'nın yerine Burcî Memlûkler'in geçmesi sebebiyle, bu hadiseleri ve ondan önce Mısır'da Türk hakimiyetinin başlamasını özet olarak giriş bölümünde anlattık. Birinci bölümde; Timur'dan önce Memlûk-Moğol Münasebetleri'nin kısa bir hûlasası, Timur'un ortaya çıkışı ve ilk Memlûk-Timurlu Münasebetleri'nin başlamasına yer verildi. İkinci bölümde; Berkuk zamanındaki münasebetler, üçüncü bölümde ise oğlu Ferec zamanındaki Memlûk-Timurlu Münasebetleri anlatıldı. Son bölüm olan dördüncü bölümde de Timur'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şahruh'un ölümüne kadar olan dönemdeki münasebetler ele alındı.

Tezimizin içerisinde geçen Arapça isimlerden Türkçe'de kullanılanlarını, aynen kullanıldığı şekilde vermeyi ve yer isimleri ile kitap isimlerini irabsız olarak yazmayı uygun gördük.

Doktora tezim ile ilgili olarak yaptığım çalışmalar esnasında, danışman hocam Doç.Dr. Samira Kortantamer'e, tezimle yakından ilgilenip değerli tavsiyelerde bulunması ve karşılaştığım güçlükleri halletmemde bana yardımcı olması sebebiyle, burada teşekkür etmek isterim. Ayrıca, tez konumu tesbit eden, çalışmalarım esnasında Timurlu tarihçisi olması hasebiyle, mevzuya olan yakınlığından dolayı içinden çıkamadığım hadiseleri sık sık bana zaman ayırarak saatlerce tartışan ve değerli tavsiyeleriyle her zaman beni yönlendiren, tezim müsfette halinde iken kısıtlı zamanı olmasına rağmen tezimi okuyarak

bir çok konuda beni uyaran ve bunların yanı sıra hususi kütüphanesindeki Farsça nadir eserleri kullanmama izin veren hocam Prof.Dr. İsmail Aka'ya teşekkür ederim.

Kahire'de yaptığım çalışmalar esnasında, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyelerinden, Ortadoğu Tarihçiler Birliği Başkanı ve Memlûk tarihi müttehassısı muhterem insan ve Türk dostu Prof. Dr. Said Abdulfettah Aşur'u orada bulunduğum sekiz ay boyunca benimle yakından ilgilenmesi ve tezimle ilgili birçok konuda bana fikir vererek Memlûk tarihinin diğer meselelerini uzun uzun tartışmasından dolayı kendisini burada hürmetle anmak isterim. Aynı şekilde Kahire Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi ve Mısır Milli Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

Bunların dışında; Farsça ve Almanca eserlerin çevirisinde, bana yardımcı olan Dr. Mehmet Ersan'a, tezimin ilk mûsveddelerini okuyarak değerli tavsiyelerde bulunan Hasan Mert'e ve tezimin bilgisayara yazılması işlemini üstlenen kardeşim Zuhal Büken ile çalışmalarım esnasında yaşadığım sıkıntıları benimle paylaşan ve manen destek olan aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

KAYNAKLARA DAİR

I. ARAPÇA KAYNAKAR

A.Vekâyinâmeler

XV.yüzyıl Memlûk tarihçilerinin en önemlilerinden birisi şüphesiz ki Ahmed bin Ali el-Makrîzî'dir (ölm. 1442). Kahire'de yetişmiş olması sebebiyle kendi zamanındaki Kahire'de bulunan ilim adamlarının büyük bir bölümünden ders aldığı gibi, hac için gittiği Mekke'de de bir süre kalmış ve orada da eğitimine devam etmiştir.

Kahire'ye döndükten sonra ilk aldığı resmî görev ise Dîvân-ı İnşâ'da kâtiblik olmuştur. Bu görevin ardından da, çok kısa bir süre içersinde daha önemli görevlere tayin edilmiştir. Daha sonra ise hanımı tarafından zengin bir mirasa konunca, resmî görevleri bırakıp kendisini yalnızca ilmî çalışmalara vermiş ve bundan sonra çok güzel eserler yazmıştır.¹

El-Makrîzî'nin yazdığı birçok eser olmasına rağmen, bizim konumuz ile ilgili olarak bunların içersinden en önemlisi Mısır'ın İslâm fethinden kendi ölüm tarihi olan 1447'ye kadar getirdiği bir nevi Ortaçağ Mısır tarihi olan Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk² isimli eseridir. El-Makrîzî'nin, çalıştığımız döneme hemen hemen çağdaş olması dolayısıyla bu eserinden önemli derecede faydalandık.

¹Müellefin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, "Edvâ' Cedîde 'alâ'l-Muverrih Ahmed bin Ali el-Makrîzî ve Kitâbâtihî", 'Âlem el-Fikr, S.II, Kuveyt, 1983, s.455 v.dv.; Muhammed Mustafa Ziyâde, el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî (el-Karn et-Tâsî'), Kahire, 1949,s.7-11; C. Brockelmann, Makrîzî, İ.A., VII, s.206-208; C. Brockelmann, G.A.L., Supplement II, s.36 v.dv.; F.Rosenthal, Makrîzî, E.I., VI, s.193-194; Cüneyt Kanat, Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1991,s.10-14.

²Takîy ed-Dîn Ahmed bin Ali el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, I, Kahire, 1934; II, Kahire, 1941; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr,III, Kahire,1970; IV, Kahire, 1972. Makrîzî'nin diğer eserleriyle ilgili teferuatlı bilgi için bkz. Muhammed Mustafa Ziyâde, el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî, s.10-16.

Aynı dönemin diğer bir çağdaşı olan Ahmed bin Hacer ise 1373 yılında eski Kahire'de doğdu (ölm.1449). Dinî eğitimine Kahire'de başladıktan sonra, Hicaz, Şâm ve Yemen'de bulunarak burada çeşitli âlimlerden dersler aldı ve iyi bir hadis âlimi oldu. Kahire'ye döndükten sonra ise burada çok önemli resmî görevlere tayin edildi. 1424 yılından itibaren o dönemin en önemli hukuk memuriyeti olan Şafiî başkadılık makamına getirildiği zaman, Memlûk Devleti meclislerinde tebaruz etmiş bir şahıs olarak yaşadı ve bu mühim görevi tam 21 sene boyunca üzerinde tuttu.³

İbn Hacer daha ziyade dinî eserler vermiş ve bunlarla tanınmış olmasına rağmen, bunların dışında yazmış olduğu bir tane çok değerli tarihî eseri de vardır. Bizi yakından ilgilendiren bu eserin ismi, İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr'dur.⁴ Eser müellifin doğum tarihi ile başlayıp, ölüm tarihi olan 1449 yılı ile sona ermektedir. Bu eserin bizim için en önemli yanı Suriye olaylarının çok tafsilatlı olarak anlatılmış olmasıdır.

Yine daha önce bahsettiğimiz bu iki müellifin ve bizim çalıştığımız dönemin çağdaşı olan el-'Aynî de o devrin önemli müverrihlerinden birisidir. 1361 yılında bugünkü Gaziantep diye bilinen şehirde doğan el-'Aynî (ölm. 1451), ilmî tahsilini Kahire'de tamamlamıştır. 1425 yılında Sultan Barsbay onu Hanefî başkadısı yaptı. El-'Aynî 12 yıl boyunca bu büyük vazifeyi ve hisbe görevini üzerinde tuttu. Aynı zamanda Kahire'de Nâzır el-Ahbâz olarak ta görevlendirildi. Sehâvî'nin ve çağdaşlarının söylediğine göre müslüman Mısır idârî tarihinde bu kadar çok vazifeyi aynı anda alan ikinci bir kişi yoktur. El-'Aynî'nin Türk olup Türkçe'yi çok iyi bilmesi, Memlûk sultanları yanında ve özellikle çok az Arapça bilen Barsbay yanında onun çok değerli birisi olmasına yardımcı oldu.⁵

³ Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî*, s.17-19.

⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*, nşr. Muhammed 'Abd el-Muîd Han, I-VII, Haydarâbâd, 1967; Hasan el-Habeşî, I-III, Kahire, 1969- 1971-1972; Muhammed 'Abd el-Muîd Han, I-VI, 2. baskı, Beyrut, 1986; Abdolvahâb el-Buhârî, VII-IX, 2. baskı, Beyrut, 1986.

⁵ Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî*, s.20-22.

Bizim çalışmamızda kullandığımız el-'Aynî'nin en önemli eseri; 'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zâmân'⁶ isimli tarihidir. Ancak bu eserin önemine rağmen bu güne dek tamamı neşredilmemiştir.⁷ Bizim konumuzla ilgili olan kısımlarının büyük bölümü halen yazma halindedir. Bu eser el-'Aynî'nin Türk olması ve Türkçeyi bilmesi dolayısıyla hem Memlûk sultanlarına yakın bulunması ve böylece birçok hadiseyi kaynağından öğrenmesi, hem de Memlûklar'a ait şahıs isimlerinin Türkçe olmasından dolayı bu isimleri en doğru yazan müellif olması sebebiyle⁸ bizim için büyük önem taşımaktadır.

XV.yüzyılın ikinci yarısında vefat (ölm. 1470) etmiş olan İbn Tagrıberdî'nin, babası Memlûk Devleti'nde üst rütbeli bir memur olup ve birçok hadiseyi ana kaynaklarından dinleyerek yazmış olması sebebiyle, verdiği eserler bizim için çok önemlidir.⁹ 1411 yılında doğan müellifin, Timur'un Suriye'ye geldiği sırada cereyan eden hadiselerle ilgili olarak eseri en-Nucûm ez-Zâhire'de¹⁰ önemli ve bizim için çok orjinal bilgiler verilmesinin sebebi, babasının o tarihte Dimaşk Naîbi olması ve Timur'a karşı yapılan mücadelede üst rütbeli bir Emir olarak mühim bir rol üstlenmesi ve muhtemelen de o esnada başından

⁶el-'Aynî'nin 'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zâmân' isimli eserinin değişik kütüphanelerdeki yazma nushaları için bkz. G.A.L. II, s. 64-66.

⁷Bu değerli eserin neşrine 1987 yılında başlanmış olup yıldan yıla devam etmektedir. Bkz. Bedreddîn el-'Aynî, 'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zâmân', nşr. Muhammed Muhammed Emîn, I-IV, Kahire, 1987-1988-1990-1992. Ayrıca bunların dışında kitabın son kısmı müstakil olarak neşredilmiştir. Bkz. el-'Aynî, 'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zâmân', nşr. 'Abd er-Râzık el-Tantavî el-Karmût (el-Havâdis vel Terâcîm min sene 815 H. ilâ sene 824 H.), Kahire, 1985; (min sene 824 H. ilâ 854H.), Kahire, 1989. Ayrıca bu eserin Anadolu Tarihi ile ilgili olan kısımları Türkiye'de doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bkz. Kazım Yaşar Koprman, el-'Aynî'nin İkdü'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar, Basılmamış Doktora Tezi.

⁸Kazım Yaşar Koprman, Mısır Memlûkleri Tarihi, Ankara, 1989, s. XVIII, XIX.

⁹İbn Tagrıberdî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Mustafa Ziyâde, el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî, s.26-36; Mustafa Çuhadar, "İbn-i Tagrıberdî'nin Hayatı ve Eserleri", Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Kayseri, 1989, S.3, s.364 v.dv.

¹⁰İbn Tagrıberdî, en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire, nşr. Dâr el-Kutub el-Misriyye, XII cilt, Kahire, 1929-1956; XIII, nşr. Fehîm Muhammed Şaltût, Kahire, 1970; XIV, nşr. Cemâl Muharrıs-Fehîm Muhammed Şaltût, Kahire, 1972; XV, nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire, 1972; XVI, nşr. Cemâl ed-Dîn eş-Şayyâl, Kahire, 1972; nşr. William Popper, Arapça Metin, İng. Tercüme ve Notlar, University of California Publications in Semitic Philology, I-XII, Berkeley, 1915-1960.

geçenleri bizzat oğluna aktarmış olmasıdır. Bu sebeple Timur'un Suriye'de bulunduğu sırada cereyan eden hadiselerle ilgili olarak hiçbir kaynakta bulunmayan bazı bilgileri onun eserinde görüp kullandığımızı söylemek mümkündür.

Yine XV. yüzyıl müelliflerinden olan İbn İyâs¹¹ ise 1448 Kahire doğumludur (ölm.1518). İbn İyâs ta İbn Tagriberdi gibi bir Memlûk Emiri'nin oğludur ve bu sebeple diğer Memlûk Emirleri'yle sultana olan yakınlığı, onun çağdaşı olduğu hadiseleri kaynaklarından duyarak aktarmasına imkân tanımıştır. Müellifin en çok bilinen ve bizim kullandığımız eseri; *Bedâyî ez-Zuhûr fî Vekâyî' ed-Duhûr*'dur.¹² İbn İyâs, eserindeki bizimle ilgili olan bölümleri, dönemin çağdaşı olmadığı için el-Makrîzî, el-Aynî ve İbn Hacer gibi diğer tarihçilerin eserlerinden alıntılar yaparak aktarmış olmasına rağmen, zaman zaman kendi görüşlerine yer vermesi ve bazı değişik bilgileri de zikretmesi açısından önemlidir.

Celâleddin Abdurrahman bin Muhammed es- Suyûtî ise İbn İyâs'tan iki yıl önce yani 1445 Kahire doğumludur (ölm. 1500). Ataları Asyut'a göç edip burada ikamet ettikleri için kendisi Suyûtî lakabını almıştır.¹³ Müellifin bizimle ilgili olan ve kullandığımız eseri ise, Mısır tarihini konu alan ;Husn el- Muhadâra fî Târîhi Mısır ve'l-Kahire¹⁴ isimli kitabıdır, çok teferruatlı olmamakla birlikte çalıştığımız dönemle ilgili bilgiler vermektedir.

1392 Dimaşk doğumlu olan (ölm. 1450) İbn 'Arabşah, Timur'un 1401 yılında Dimaşk'ı aldığı sırada ailesiyle birlikte Semerkand'a

¹¹İbn İyâs'ın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî*, s.46-55.

¹²İbn İyâs, *Bedâyî ez-Zuhûr fî Vekâyî' ed-Duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, I, k.I, Kahire, 1982; I, k.II, Kahire, 1983, II-V, Kahire, 1984.

¹³es-Suyûtî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdulhâfız Fergali el-Karnî, *el-Hâfız Celâleddîn es-Suyûtî*, Kahire, 1990 23-107; Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî*, s.56-68; Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Muverrihler-*, İstanbul,1991,s.394-397.

¹⁴Celâleddîn Abdurrahman bin Muhammed es-Suyûtî, *Husn el-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l Kahire*, nşr. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim,basım yeri yok, 1968.

göçürüldü. Muellif burada Farsça, Türkçe ve Moğolcayı çok iyi bir şekilde hatta her birisiyle şiir yazabilecek derecede öğrendi ve onun Arapçası da aynı şekildeydi.¹⁵ İbn 'Arabşah'ın bizi yakından ilgilendiren eseri ise; 'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timur'dur.¹⁶ Muellif eserinde Timur ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler veriyor olmasına rağmen, ona karşı olan düşmanlığı sebebiyle çok taraflı davranıp Timur'a sürekli hücum etmesi, İbn 'Arabşah'ın verdiği bilgilere ihtiyatlı bakılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca eserini çok ağıdalı ve ağır bir dille yazmış olması da onun anlaşılmasını güçleştirmektedir.

1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelen İbn Haldûn (ölm.1406) kendi dönemine kadar gelmiş olan Tarihçilik anlayışını yıkmış ve tarihi araştırmalar için yeni bir çığır açmıştır. O hadiseleri yalnızca arka arkaya dizmekten öteye giderek neden sonuç ilişkisini araştırmış ve bunlara kendi düşüncelerini de ilave ederek yeni bir tarih anlayışı ortaya koymuştur.¹⁷

İbn Haldûn'un Kitâb el- 'İber ve Divân el- Muhtedâ ve'l-Haber¹⁸ isimli eserinin Memlûk Devleti tarihi ile ilgili olan V. cildi ve ayrıca Dimâşk'ta bulunduğu sırada Timur ile olan karşılaşmasını ayrıntılı olarak anlattığı VII. cildi bizim için büyük önem taşımaktadır.

¹⁵İbn 'Arabşah'ın hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî*, s.22-24; Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s.60-64.

¹⁶İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timur*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979.

¹⁷Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s.336-340.

¹⁸Abdurrahman bin Haldûn, *Kitâb el-'İber ve Divân el- Muhtedâ ve'l-Haber*, I-VII, Beyrut, 1992.

Muhammed bin Şihne el-Hanefî'nin (ölm. 1412) *Ravzat el-Menâzir fî Ahbâr el-Evâil ve'l Evâhir*¹⁹ isimli eseri bizim için, muellifin burada, Haleb 'uleması ile kendisinin Timur ile olan karşılaşmasını çok ayrıntılı bir şekilde anlatması bakımından değerli ve gerçekten orjinal bilgileri ihtiva etmesi açısından çok önemlidir.

Yine Dimâşk'lı bir tarihçi olan İbn Kadî Şuhbe²⁰ (ölm. 1448) ez-Zehabî'nin İslâm tarihine bir zeyl olan eseri; *Târîh İbn Kadî Şuhbe de*²¹ özellikle Suriye olayları hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir.

Mısır'ın soylu bir hanedanına mensup olan İbn el-Furât, Kahire 1334 doğumludur.²² Fıkıh ve Hadis ilminde çok meşhur olan bu ilim adamının tarihle ilgili olan eserlerinden, *Târîh İbn el-Furât*'²³ bizim için önemli olan ve kullandığımız kitabıdır (ölm. 1405).

Memlûk Devleti Emirleri'nden Aydemir'in oğlu olan İbn Dokmâk²⁴ ise 1349 Kahire doğumludur. Tarihle ilgili olan eseri; *el-Cevher es-Semîn*²⁵ de olayları Dört Halife Devri'nden başlatarak kendi dönemine kadar büyük ölçüde özet olarak anlatmaktadır. Özellikle Memlûk Devleti tarihini her sultana birer ikişer sayfa ayırarak anlatsa da bazen diğer kaynaklarda olmayan bilgileri zikretmesi açısından önemlidir (ölm.1406).

¹⁹Muhammed bin Şihne el-Halebî, *Ravzat el-Menâzir fî Ahbâr el-Evâil ve'l Evâhir*, Nûrosmaniye Kütüphanesi nr. 3297.

²⁰İbn Kadî Şuhbe'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. G.A.L. II, s.63.

²¹İbn Kadî Şuhbe, *Târîh İbn Kadî Şuhbe*, nşr. Adnan Derviş, Dimâşk, 1977.

²²İbn el-Furât'ın hayatı ve eserleri hakkında bkz. Muhammed Kemâleddîn 'Izzeddîn 'Ali, *Erba'a Müerrihîn ve Erba'a Müellifât "Min Devlet el-Memâlik el-Çerâkise"*, Kahire, 1992,s. 33-102; Şemseddîn Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*,s.347-348.

²³İbn el-Furât, *Târîh İbn el-Furât*, nşr. Kostantin Zerîk, VII-IX, Beyrut, 1936-1942.

²⁴İbn Dokmâk'ın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Kemâleddîn 'Izzeddîn 'Ali, *Erba'a Müerrihîn ve Erba'a Müellifât "Min Devlet el-Memâlik el-Çerâkise"*, s. 105-154.

²⁵İbrahim bin Muhammed bin Aydemir el-'Alâî (İbn Dokmâk), *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Hulefâ' ve'l-Mulûk ve's-Selâtin*, nşr. Saîd Abdulfettâh 'Âşur, basım yeri yok, 1982.

B. Diplomatik Vesikalar

Memlûk Devleti'nde resmî yazışmaları idare etmekle görevli kimselerin yazdıkları eserlerden çoğu günümüze kadar gelmiştir. Bu eserler o dönemde İnşâ' Divanı'nda çalışanlar için bir örnek olması açısından önemli olduğu kadar içersinde bulunan resmî vesikalar bakımından da günümüzde bizim için birinci derecede kaynak vazifesi görmektedirler.²⁶

Bizim çalıştığımız dönemle ilgili olarak en kapsamlı İnşâ' kitabı şüphesiz ki, el-Kalkaşandî'nin²⁷ (ölm.1418) Subh el-A'şâ fî Sînâ'at el-İnşâ²⁸ isimdeki 14 ciltlik mükemmel eseridir. 1389 yılında Kahire'ye gelen önce Dîvân el-Ahbâs'ta çalışan ve daha sonra ise Dîvân el-İnşâ'ya geçen müellif buradaki tecrübeleriyle bahsedilen değerli eseri meydana getirmiştir. Eserin bizimle ilgili olan en önemli yanı ise, Timur ile Sultan Ferec arasında teati edilen ve başka hiçbir yerde bulunmayan bazı mektupları ihtiva ediyor olmasıdır. Bu tam metni verilen mektupların özellikle Ferec zamanındaki Memlûk-Timurlu münasebetlerine büyük ölçüde ışık tuttuğunu söylemek mümkündür.

Bu şekilde yazılmış olan eserlerden kullandığımız bir diğeri ise, İbn Hicce'nin²⁹ (ölm. 1434) Kahvet el-İnşâ³⁰ adlı eseridir. Bu müellif te Dîvân el-İnşâ'da çalışırken kendi kaleminden çıkmış olan yazışmalardan derlediklerini bu eserinde toplamıştır. Müellifin bu eserinde çalıştığımız dönemle ilgili mektuplar mevcuttur.

Yine aynı şekilde Feridun Beg Munşeâtı'nda³¹ da dönemle ilgili bazı mektuplar bulunmaktadır.

²⁶Kazım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara, 1989, s.XIV.

²⁷Kalkaşandî'nin hayatı ve eserleri için bak; C.Brockelmann, *G.A.L.*, II, s.134; el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fî Sînâ'at el-İnşâ*, XIV, s.8 v.dv.

²⁸Şahabeddin el-'Abbas Ahmed bin 'Abdullah el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fî Sînâ'at el-İnşâ*, 14 cilt, Kahire, 1919-1922.

²⁹Ebu Bekr Takîy ed-Dîn bin Hicce'nin hayatı ve eserleri için bkz. C.Brockelmann, *G.A.L.*, II, s.15-17.

³⁰İbn Hicce, *Kahvet el-İnşâ*, Nûrosmaniye Kütüphanesi, nr.3786.

³¹Feridun Beg, *Münseat es-Selâtin*, I-II, İstanbul, 1274.

C. Tabakât ve Terâcim Kitapları

Çalıştığımız dönemle ilgili olarak, tezin içersinde geçen şahıslar hakkında teferruatlı bilgi veren o dönemde yazılmış eserler de bulunmaktadır. Bu eserlerin içersinde bulunan hâl tercümelerinden yeri geldiğinde istifade ettik.

Bizim kullandığımız bu türden üç eser sırasıyla şöyledir; İbn Hacer'in *ed-Durar el-Kâmine*³², Tagriberdi'nin *el-Menhel es-Sâfi*³³ ve *es-Sehâvî*'nin *ed-Dav' el-Lâmi*³⁴ isimli kitaplarıdır.

D. Coğrafya ve Tarihi Topografya ile İlgili Eserler

Bu alanda yazılmış olan eserlerin içersinde, en tafsilatlı ve mükemmeli *el-Makrîzî*'nin *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l-Âsâr*³⁵ isimli kitabıdır.

Eserine İskenderiye şehri ile başlayan *el-Makrîzî*, Fustât ve Kahire hakkında oldukça geniş bilgi vererek, Mısır'ın eski ve ortaçağlardaki bütün şehirleriyle tarihi eserlerini anlatır. Eserin yarısını teşkil eden ikinci kısmı, sadece Kahire'ye ayrılmış olup şehrin ilmî, edebî, ekonomik ve tarihî durumuyla ilgili olduğu kadar, yaşadığı devirdeki halkın günlük hayatı, gelenek ve görenekleri hakkında da çok fazla bilgi vermektedir.³⁶

³²İbn Hacer, *ed-Durar el-Kâmine fî A'yân el-Mî'â es-Sâmine*, nşr. Muhammed Seyyid Câd el-Hakk, 5 cilt, Kahire, 1965.

³³İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Mustavfî ba'd el-Vâfi*, I-II, nşr. M. M. Emîn, Kahire, 1985-1984; III, Nebil Muhammed Abdulaziz, Kahire, 1986; IV, M. M. Emîn, Kahire, 1986; V, Nebil Muhammed Abdulaziz, Kahire, 1988; VI, M. M. Emîn, Kahire, 1990; VII, M. M. Emîn, Kahire, 1994.

³⁴Muhammed bin Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav' el-Lâmi' li-ehl el-Karn et-Tâ'sî*, XII cilt, Kahire, 1353/5-1934/6.

³⁵*el-Makrîzî*, Takîy ed-Dîn Ahmed b. Ali, *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l-Âsâr*, I- II, Mektebe es-Sâkâfe ed-Diniyye, III. baskı, Kahire 1987

³⁶Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s. XXI, XXII.

II. FARŞÇA KAYNAKLAR

Timur'un isteği üzerine eserini anlaşılır ve anı bir dille kaleme alan Nizameddîn Şâmî aslen Tebriz'lidir. Timur'la ilk karşılaşması 1393 yılında Bağdad'ın Timur tarafından ele geğirildiği sırada olmuştur. Haleb'teki ikinci karşılaşmadan sonra ise Timur'un yanında bulunan müellif, ismini bizzat Timur'un koyduğu eseri olan Zafernâme'yi³⁷ takriben iki senede yazdı³⁸. Eserin bizim için önemi ise, hem Timur Devri'ni 1404 yılına kadar tafsilatlı bir şekilde vermesi hem de müellifin hac farızasını ifâ etmek için Hicaz'a giderken Haleb'te Memlûk idarecileri tarafından tutuklanması üzerine sur kapısının karşısında bulunan bir evin damı üzerinde bulunduğu sırada, şehrin, Timur'un ordusu tarafından kuşatılmasına ve zaptedilmesine şahit olması ve bu hadiseleri eserinde tafsilatlı olarak yazmasıdır³⁹.

Şahruh'un oğlu İbrahim Sultan Fars hakimi iken diğer Timurlu Mirzaları gibi, tarihe karşı olan ilgisinden dolayı yazılı ve sözlü nakillere dayanarak, Timur Devri hadiselerine dair malzeme toplayıp bunları edebî bir şekilde yazması için Şerefeddîn Yezdî'ye (ölm. 1454) teslim etti. Yezdî, Şâmî'nin Zafernâme'sini esas almakla birlikte İbrahim Sultan'ın kendisine verdiği malzemeden de birçok teferruat ekledi ve böylece 1424 yılında, Timur'un bütûn hayatı ve bilhassa Halil Sultan Devri olaylarını anlatan ikinci Zafernâme⁴⁰ meydana geldi.⁴¹

³⁷Eserin, Felix Tauer tarafından metni ihtiva eden birinci cildi 1937'de, ekler ve indeksin bulunduğu ikinci cildi ise 1956 yılında Prag'da yayınlanmış, metin kısmı Necati Lugal tarafından dilimize çevrilmiştir. Bkz. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, Ankara, 1987.

³⁸Walter Hinz, *Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki*, çev. Mehmet Altay Köymen, Belleten, VII/21-22, 1942, s.93.

³⁹Felix Tauer, "Timurlular Devrinde Tarihçilik", çev.A. Ateş, Belleten, XXIX-113-116, 1965, s. 50-51.

⁴⁰Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, nşr. Muhammed Abbâsî, I-II, Tahran, 1336, hş.

⁴¹Yazar ve eserinin değişik neşirleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1442)*, Ankara, 1994, s. XVI, XVII.

Şahruh'un saltanatının ilk yıllarında telif edilen Muinüddîn-i Natanzî'nin Muntehâbü't-Tevârih-i Muîni⁴² adlı eseri, yaradılıştan Timur'un ölümüne ve dolayısıyla eserin telif tarihi olan 1413 yılına kadarki olayları ihtiva etmektedir.

Esterâbâdî'nin Bezm u Rezm⁴³ isimli eseri ise; Memlûk Devleti ile Kadı Burhaneddin arasında Timur'a karşı yapılan ittifakın anlaşılabilmesi için değerli bilgileri ihtiva etmektedir.

Mirhivand adı ile meşhur olan Muhammed bin Hvâvendşah bin Mahmud (ölm. 1498)'un Ravzatu's Safâ' fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mulûk ve'l-Hulefâ⁴⁴ adlı yedi ciltlik eserinin, bizim için önemli olan kısmı Timur ve Şahruh Devri ile ilgili bilgilerin bulunduğu altıncı cildir.

Mirhvand'ın torunu Gıyâseddîn bin Humameddîn Muhammed Hvandmir, (ölm. 1535)'in Habîbu's-Siyer fî Ahbârî'l-Beşer⁴⁵ adlı üç ciltlik eserinin üçüncü cildi, Timur ve Şahruh ile ilgili bilgileri ihtiva ettiği ve yazar bu eserini meydana getirirken çok değişik kaynaklardan yararlanmış olması sebebiyle bizim için önem taşımaktadır.

III. OSMANLI KAYNAKLARI

Hayatının ilk devreleri ve ailesi hakkında çok az şey bilinen Solak-Zâde, Üsküp'ten babasıyla İstanbul'a gelmiştir. Babasının solak-başı olması dolayısıyla "Solak-Zâde" lakabıyla şöhret kazanan Mehmed Hemdemî Çelebi, takriben 1590 yıllarında dünyaya gelmiştir (ölm. 1657-1658).

⁴²Muiniddin Natanzî, *Muntehâb et-Tevârih-i Muîni*, nşr. J. Aubin, Tahran, 1957.

⁴³Aziz bin Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

⁴⁴Mirhvand, *Ravzatu's-Safâ*, Tahran, 1388 hş. Müellif ve eseri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s.398-402.

⁴⁵Hvandmîr, *Habîb es Siyer*, nşr. Celâleddîn-i Humâyî, Tahran 1333 hş. Müellif ve eseri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, s. 405-408.

Solak-Zâde, şair ve tarihçi olarak başlıca üç eserin sahibidir, ancak Solak-Zâde'ye asıl şöhret kazandıran onun tarihidir.⁴⁶ Bu eser başlangıçtan 1657 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin tarihini anlatmaktadır. İki cilt olarak neşredilmiş eserin bizim için önemli olan cildi birincisidir.

II. Bayezid Devri ilim adamlarından olan Mûderris Mevlânâ Mehmed Neşrî (ölm. 1520) tarafından Kitab-ı Cihan-Numâ⁴⁷ adı altında telif edilen ve 1492 yılında tamamlanarak o tarihlerde padişaha sunulduğu tahmin olunan ve "Neşrî Tarihi" adı altında tanınmış bulunan eser XIV. ve XV. yüzyıl Osmanlı Tarihi olayları hakkında, çağdaş diğer Osmanlı tarihlerine göre daha tafsilatlı bilgi vermektedir. İki cilt halinde neşredilmiş olan eserin birinci cildi, bizim konumuzla ilgili mevzuları ihtiva etmektedir.

XVII. asrın büyük alim ve tarihçilerinden olan Mûneccimbaşı, Selanik 1631 doğumludur (ölm. 1702). Mûneccimbaşı Tarihi⁴⁸ olarak bilinen; Sahâif el-Ahbâr fî Vekayi el-Âsâr isimli eseri 1673 yılına kadar meydana gelen hadiseleri anlatan bir dünya tarihidir.

IV. BATI KAYNAKLARI

A. Latin Kaynakları

Bertrando de Mignanelli isimindeki İtalyan tacir, Timur'un Suriye'yi işgal ettiği sırada ve daha sonra o bölgede bulunduğu için orada cereyan eden hadiselerin bizzat görgü şahidi olmuştur. Bu tacir, Timur Suriye'ye gelmeden uzun süre önce Dimaşk'a gelip yerleştiği ve burada yaşadığı için Arapça'yı da çok iyi öğrenmiştir. Bu sebeple de kendi gördüklerinin ve işittiklerinin yanı sıra o dönemde yazılmış olan diğer Arapça eserleri

⁴⁶Solak-Zâde Mehmed Hemdemî, **Solak-Zâde Tarihi, I-II**, hzr. Vahid Çabuk, Ankara, 1989.

⁴⁷Mehmed Neşrî, **Kitab-ı Cihan-Numâ, I-II**, Hazırlayanlar; Faik Reşid Unat-Mehmed A.Köymen, Ankara, 1949.

⁴⁸Mûneccimbaşı Ahmed Dede, **Mûneccimbaşı Tarihi, I**, Arapça aslından Türkçeleştiren; İsmail Erünsal, basım yeri ve tarihi yok.

de okuyup kullanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bertrando de Mignanelli'nin bizi çok yakından ilgilendiren eserlerinden birincisi Timur'un Dimaşk'ı ele geçirmesi ve burada yaptıkları ile ilgili olan "Vita Tamerlani- Ruina Damasci (Timurlenk'in Hayatı- Dimaşk'ın Harab Olması)⁴⁹ isimli eseridir. İkincisi ise, Burcî Memlûkler Devleti'nin ilk sultanı olan Berkuk'un hayatını anlatan ve tafsilatlı bir hal tercümesi olan "Ascensus Barcoch (II)" tur.⁵⁰ Mignanelli'nin bu iki eserinden birincisi bizim konumuz itibarıyla daha önemlidir. Özellikle Dimaşk ile ilgili olaylar ve Timur'un buradaki faaliyetleri çok geniş olarak anlatıldığından bizim için çok mühim bilgileri ihtiva ettiğini söylemek mümkündür.

B. Alman Kaynakları

Almanya'da Bavyera Devleti'nin Münih ile Freising arasında bir köyde soylu bir ailenin çocuğu olarak 1380 veya 1381 yılında doğan Hans Johann(es) Schiltberger, 1394 yılında Macar Kralı Sigismund tarafından yönetilen orduya katılmıştır. Daha sonra bu ordunun 25 Eylül 1396 yılında Niğbolu'da Osmanlılar ile yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine Schiltberger, Osmanlı kuvvetlerine esir olmuş ve altı yıl boyunca Osmanlı Sultanı Bayezid'in yanında esir olarak kalmış ve daha sonra ise 1402 Ankara Savaşı esnasında Timur'a esir düşmüş ve bunun üzerine yaklaşık 25 yıl kadar daha Timurlu ülkesinde ikamet ettikten sonra ülkesine dönerek esaret hayatıyla ilgili hatıralarını

⁴⁹Mignanelli'nin Latince olarak kaleme aldığı metin ilk kez Walter John Fischel tarafından bir giriş yazılmak ve ekler yapılmak suretiyle İngilizceye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bkz. Walter J. Fischel, *A New Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400-1401)*, (B. De Mignanelli's "Vita Tamerlani" 1416), Oriens, IX, Leiden, 1956. Daha sonra ise 1985 yılında Arap tarihçi Ahmed Abdulkerîm Suleyman, metni İngilizce çeviriyi esas almak kaydıyla Arapçaya tercüme etmiş ve yazmış olduğu Timurlenk ve Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise isimli kitabının içersine ikinci bölüm olarak aynen koymuştur. Bkz. Ahmed Abdulkerîm Suleyman, *Timurlenk ve Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise me'a Tercume Makâle el-Kâtib el-Lâtînî de Mignanelli 'an Hayât Timurlenk, Vita Tamerlani*, basım yeri yok, 1985.

⁵⁰Bertrando de Mignanelli, "Ascensus Barcoch (II)", çev. Walter J. Fischel, *A Latin Biography of the Mamlûk Sultan Barqûq of Egypt (D. 1399) Written by B. de Mignanelli in 1416*, Arabica Revue d Études Arabes, Tome IV, Année, Leiden, 1959.

yazmıştır. Schiltberger'in bu eseri; Johannes Schiltberger, Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)⁵¹ ismiyle Türkçe'ye çevrilerek 1995 yılında yayınlanmıştır. Müellifin Timur ile ilgili verdiği bilgiler ve özellikle çok kısa da olsa Timur'un Suriye'yi ele geçirmesini "Timur'un Mısır Sultanı'yla Savaşı" isimli bir başlık altında anlattığı bölüm bizim için faydalı olmuştur.

C. İspanyol Kaynakları

Kastilya Kralı III. Henri'nin Timur'a elçi olarak gönderdiği Ruy Gonzales de Clavijo'nun yazdığı eser⁵², bizim için özellikle Ankara Savaşı'ndan sonra Memlûk Sultanı Ferec'in Timur'a gönderdiği elçilerin, Ruy de Gonzales ile yolda karşılaşp Timur'un yanına birlikte gitmeleri ve orada kabul edilmelerini teferruatlı olarak anlatması açısından büyük önem taşımaktadır. Gerçekten Ferec'in gönderdiği bu elçilik heyetinin orada yaşadıkları ile ilgili olarak hiçbir Memlûk kaynağında bulunmayan çok orijinal bilgilerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

V. ARAŞTIRMA ESERLER

Memlûk-Timurlu münasebetleri ile ilgili olarak, birkaç sayfalık özet olmakla birlikte Türkçe olarak yapılmış olan ilk çalışma Şehabeddin Tekindağ'ın; Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı⁵³ isimli kitabının içersinde yer alan bir bölümdür. Burada, yalnızca Berkuk Devri'ndeki Memlûk-Timurlu münasebetleri özet olarak anlatılmıştır.

⁵¹Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul, 1995.

⁵²*Embassy to Tamerlane 1403-1406*. Translated from Spanisch by Guy le Strange, London, 1928. Bu İngilizce çevirisi dışında eser Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilmiş ve son yıllarda ise sadeleştirilerek yeniden basılmıştır; Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, çev. Ömer Rıza Doğrul, sadeleştiren Kamil Doruk, İstanbul, 1993.

⁵³Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961.

Konumuzla ilgili olarak çalışan diğer bir araştırmacı ise Yaşar Yücel'dir. Yazar, *Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar ve XIV.-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar (Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi)* adı altında yayınladığı bir seri makaleyi daha sonra 1989 yılında bir araya getirip bazı ilaveler de yaparak *Timur'un Ortadoğu ve Anadolu Seferleri ve Sonuçları*⁵⁴ adı ile bir kitap şeklinde yayınlamıştır. Bu eserde adından da anlaşılacağı üzere Timur'un Ortadoğu ve Anadolu seferleri anlatılmış ve dolaylı olarak ta Memlûk-Timurlu münasebetlerine temas edilmiştir. Yazarın, daha ziyade bazı hadiseler ile ilgili olarak yaptığı kişisel yorumlarından istifade ettiğimizi söylemek mümkündür.

İsmail Aka'nın *Şahruh Devri*⁵⁵ ile ilgili olan çalışmasının içerisinde bir bölüm olarak yer alan; Memlûkler ile olan münasebetler kısmında ise, Timur'un ölümünden sonra Memlûk-Timurlu Münasebetleri anlatılmaktadır. Bu bölümde Fars ve Arap kaynaklarının tamamı kullanılmış olduğu için bizim tarafımızdan da azami derecede faydalanılmıştır.

Yazar'ın diğer bir eseri olan *Timur ve Devleti*⁵⁶ ise Timur Devri hadiselerini tam olarak anlatıyor olması sebebiyle, Memlûk-Timurlu münasebetlerini yazarken, özellikle Timur'un Ortadoğu dışındaki faaliyetlerini anlatmamız açısından bizim için çok faydalı olmuştur. Bunların dışında ise Faruk Sümer'in *Kara Koyunlular*⁵⁷ isimli eseri de çalıştığımız saha ile ilgili bazı bilgileri ihtiva etmektedir.

Türkçeye çevrilmiş olan eserler arasında ise; Barthold'un; *Uluğ Beg ve Zamanı*⁵⁸, Jean Paul Roux'un; *Aksak Timur*⁵⁹ ile Woods'un;

⁵⁴Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara, 1989.

⁵⁵İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı(1405-1447)*, Ankara, 1994.

⁵⁶İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991.

⁵⁷Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara, 1967.

⁵⁸Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1990.

⁵⁹Jean Paul Roux, *Aksak Timur-İslamın Kutsal Savaşçısı*, İstanbul, 1994.

Akkoyunlular⁶⁰ adlı çalışmaları zikredilebilir. Bunlardan ikincisi, özellikle yazarının, Timur ve faaliyetleri hakkındaki şahsi yorumları ile dikkat çekicidir.

Batıda Timur ile ilgili olarak yapılmış olan en son çalışmalardan birisi; Beatrice Forbes Manz'ın *The Rise and Rule of Tamerlane*,⁶¹ diğeri ise; Tilman Nagel'in *Timur. Der Eroberer und die Islamische Welt des späten Mittelalters*⁶² isimli eseridir. Yazar bu çalışmasında Timur'un yalnızca siyasi faaliyetlerine değil, onun faaliyetlerinin sosyal yanına ve çevresiyle olan münasebetlerine ağırlık vermiştir.

Ortadoğu'da yapılmış olan çalışmalardan en eskisi; İbrahim Ali Tarhân'ın *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*⁶³ isimli eseridir. Yazar Memlûk-Timurlu münasebetlerini kitabında 18 sayfalık bir bölüm olarak ele almıştır. Çok yüzeysel ve eksik olmasının yanı sıra, eserde bazı bilgi yanlışlıkları da mevcuttur.

Mısır'da bu konuda yapılmış olan en ciddi ve seviyeli çalışma ise 1967 yılında Hakîm Emîn Abdusseyyid tarafından yazılmış olan *Kıyam Devlet el-Memâlik es-Sâniye*⁶⁴ isimli eserin içersindeki "1412 Yılına Kadar Memlûk Devleti ve Komşuları" isimli bölümdeki Memlûk-Timurlu münasebetlerinin 25 sayfada anlatıldığı kısımdır. Altmışlı yıllarda olmasına rağmen yazarın yazma halinde bulunan birçok Arapça, Farsça kaynak ile birlikte bazı batı kaynaklarını da kullanmış olması dikkat çekicidir.

Dimaşk'ta yayınlanıp 1987 yılına kadar dört baskı yapmış olan Ekrem Hasan el-'Ulî'nin *Timurlenk ve Hikâyetuhu me'a Dimaşk*⁶⁵ isimli çalışması ise ilmî olmaktan ziyade halk için yazılmış bir eser

⁶⁰ John E. Woods, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul, 1993.

⁶¹ Manz, Beatrice Forbes, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge, 1989.

⁶² Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München, 1993.

⁶³ İbrahim 'Ali Tarhân, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, Kahire, 1960.

⁶⁴ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, Kahire, 1967.

⁶⁵ Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk ve Hikâyetuhu me'a Dimaşk*, 4. baskı, Dimaşk, 1987.

görünümündedir. Ayrıca eserin çok taraflı olarak yazıldığını söylemek te mümkündür.

Yine Mısır'da 1985 yılında Ahmed Abdulkerim Süleyman tarafından yazılmış olan Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise⁶⁶ isimli eser 41 sayfalık eksik bir özet olmaktan öteye gidememiştir.

⁶⁶Ahmed Abdulkerim Süleyman, *Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a Tercume Makâle el-Kâtib el-Lâtîni de Mignanelli 'an Hayât Timurlenk, Vita Tamerlani*, basım yeri yok, 1985.

GİRİŞ

I. MİSİR'DA MEMLÛK DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1-) Memlûk Kelimesinin Anlamı

Çoğulu Memâlîk olan Memlûk kelimesinin İslâm tarihinde ifade ettiği ıstılah manası; ev ve diğer özel işlerde kullanılan 'abd yani kölenin tam tersine, asker ya da idareci olarak eğitilmek veya kullanmak üzere satın alınmış olan şahıstır. 'Abd, yani kölenin annesi ve babası da köledir. Ancak Memlûk hür anne babadan doğar ve sonradan esir veya satın alma yoluyla bir başka şahsın emri ve idaresi altına girer. 'Abd siyah, Memlûk ise beyazdır.¹

Arapça meleke fiili kökünden türemiş bir ism-i mefûl olan Memlûk kelimesinin sözlük manası ise; "efendisinin temellükü altında bulunan esir" demektir.²

2.) İslâm Devleti'nde Memlûk Sistemi'nin Ortaya Çıkışı

Askerî Memlûk Sistemi, İslâmî kadro içinde meydana gelmiş olan bir teşekkül olup hükümet hesabına satın alınarak değişik kışalarda, daha sonraları ise okullarda (tıbâk)³ askeri gaye ile yetiştirilmek suretiyle, kendilerini satın alan Halife, Sultan veya Emir'in, isteklerini gerçekleştirebilmesi için ayrı bir grup teşkil eden memlûklardır.⁴

¹'Abd el-Mun'im, Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtîn el-Memâlîk ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire 1964, s.11.

²Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VI, İstanbul, 1986, s.433.

³Tıbâk veya atbâk diye adlandırılan askeri okul Kahire Kalesi'nin kışalarında yer alırdı. Geniş bilgi için bkz. David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", çev. Samira Kortantamer, T.İ.D., IV, 1989, s.221-228.

⁴Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", İ.Ü.E.F.T.D., XXV, 1971, s.2.

Kendi hakimiyetlerini sağlamlaştırmak amacıyla, İslâm Tarihinde ilk defa "memlûk" kullananlar Abbâsî halifeleri olmuşlardır. Bilindiği gibi Abbâsî Devleti'nin kuruluşunda İran'lı unsur mühim bir rol oynamıştır. Buna paralel olarak İran nüfuzunun gittikçe kuvvetlenmesi karşısında Abbâsî halifeleri, bilhassa el-Me'mûn (813-833) zamanından itibaren, onlara karşı bir denge kurmak amacıyla ilk defa, İslâm devletinin sınırları dışından, Türk birlikleri getirmeğe başladılar. Kısa zamanda sayıları 30.000'e ulaşan bu Türk birlikleri için Samerrâ şehrini kurarak onlara geniş ıktâlar tahsis ettiler. Bunların Arap ve Acemlerle evlenip karışarak bozulmamaları için hususi surette Türk kızları getirtilip bu kızlara maaş bile bağlandı. Bu Türk birliklerine yalnızca Türk bey ve asilzâdeleri komuta ediyordu.⁵

3-)Mısır'da Kurulan ilk Türk Devleti Olan Tolunoğulları'ndan, Memlûk Devleti'nin Kuruluşuna Dek Olan Döneme Kısa Bir Bakış

Abbâsî Halifeleri'nin, ordularına dahil ettikleri bu Türk askerleri sayesinde Abbâsîler dış tehlikelere başarı ile karşı koydular. Fakat bu arada Halifelerin kendilerini güçlendirmek için, valilerin ise bağımsızlıklarını sağlamak için sürekli memlûkler satın almaları sonucunda, bu memlûk grupları İslâm devletinin her tarafında yayıldı. Ancak zaman içersinde bu askerlerin diğer vilayetlere de yayılmaları Abbâsîler'in aleyhine oldu. Çünkü gösterdikleri başarıdan dolayı mükafatlandırılıp diğer vilayetlere gönderilen bu Türk komutanlar, nüfuzlarını arttırarak bulundukları yerlerde idareyi ellerine almaya başladılar. Bu komutanlar ayrıca, bu yabancı sahalarda Memlûk

⁵Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet Ve Türkler*, İstanbul, 1980, s.83,84; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara, 1989, s.1; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı (XIV.Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961, s.22; Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", s.2; Zekeriya Kitapçı ise bu konuda biraz daha farklı bir bilgi vermektedir. Ona göre; Türkler'in ilk kez İslam Devleti'nde asker olarak istihdam edilmesi, Abbâsî'lerden önce olmuştur. Yazar, bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir; "Türkler'in, Emeviler'in ilk devirlerinden itibaren Ortadoğu'ya ayak bastıkları ve Emeviler'in hilafet merkezi olan Şam'da Türkler'den müteşekkil ilk muhafız alayının kurulduğu anlaşılmaktadır." Bkz. Zekeriya Kitapçı, *Yeni İslam Tarihi ve Türkler*, I-II, 3. baskı, Konya, 1994, s.73.

sistemini büyük bir başarıyla tatbik ettiler. Bunun en bariz örneği Mısır'da görüldü. Mısır'a gelen Türk valilerin, kurmaya muvaffak oldukları Memlûk gruplarına dayanarak, hilâfet merkezine karşı istiklâl mücadelesine girişmeleri yanında, Mısır'ın Abbâsî hilâfeti ile olan iktisadî bağlarını zayıflatmak için giriştikleri faaliyetler, Mısır Tarihi için yeni bir başlangıç oldu.⁶

Mısır ve Suriye'de kurulan ve Abbâsî Hilâfeti'ne ismen bağlı olan ilk Müslüman-Türk Devleti Tolunoğulları'dır. Devlet'in kurucusu Ahmed, bir Türk askeri idi. Babası Tolun yaklaşık olarak 815-816'da Buhara valisi tarafından haraca dahil gulamlar arasında Bağdad'a gönderilmişti. Ahmed Eylül 835'de Bağdad'da doğdu. O çok iyi askeri ve dini bir terbiye görüp tahsilini Tarsus'da tamamladıktan sonra cesareti sayesinde Halife Musta'in'in teveccühünü kazandı. Onun üvey babası olan Bayıkbey'e Mısır valiliği verildi. Ancak Bayıkbey vekil olarak Ahmed b. Tolun'u Mısır'a gönderdi. Ahmed 15 Eylül 868'de Fustat'a ulaşıyor ve bu suretle Tolunoğulları Devleti'nin kuruluşu başlıyordu.

Mısır ve Suriye'de hüküm süren ikinci Türk hanedanı ise İhşidîler'dir. Bu devletin kurucusu Muhammed b. Tuğc 882'de Bağdad'da doğdu. Muhammed b. Tuğc'un Abbâsî Devleti'yle olan münasebetleri dostane idi. Halife Râzî'den İhşid unvanını aldı (939) ve kurmuş olduğu devlet İhşidîler adıyla anıldı.⁷

İhşidîler Devleti'ni yıkıp Mısır'ı istila eden ve burada dinî temele dayalı bir devlet kuran Fâtımîler, Sünnî rakipleri ile bir çok alanda rekabete giriştiler. Çok geçmeden, zorla kabul ettirilen Şiiliğe görünüşte boyun eğmiş olan halkın arasında nüfuz ve hakimiyetlerini devam ettirebilmek amacıyla, aynı sistemi kullanmak zorunda kaldılar.

⁶Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", D.G.B.İ.T., VI, s.434; Kazım Yaşar Koprman, Mısır Memlûkleri Tarihi, s.2.

⁷Erdoğan Merçil, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1991, s.4-10. Tolunoğulları ve İhşidîler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Kazım Yaşar Koprman "Tolunoğulları", D.G.B.İ.T., VI, İstanbul, 1986. s.55-79; Kazım Yaşar Koprman, İhşidîler, D.G.B.İ.T., VI, İstanbul 1986. s.182-221.

Berberî ve Zencilerden ayrı olarak Türkler'den meydana getirilmiş olan bu güçlü memlûk grupları, Fâtımî Halifesi el Mustansır'ın (1036-1094) son zamanlarında hakimiyeti tamamen ellerine geçirerek, Zenciler ve Berberîler'e karşı giriştikleri mücadeleler yüzünden kuvvetlerini kaybetmişler ve bunun sonucunda da, Fâtımî Devleti'nin çökmesine sebep olmuşlardır. Ancak halkın Sünnî eğilimlerini ortaya çıkarmalarına ve dolayısıyla bu mezhebe karşı gruplar yanında kendi ırkdaşlarının da Mısır'a gelmelerine zemin hazırlamışlardır.

İşte bu durumdan faydalanmak suretiyle kolayca Mısır'ı ellerine geçiren Eyyubîler (1171-1250) Oğuz-Türkmenler'e dayanarak feodal bir idare sistemi kurmaya çalıştılar.⁸ Salahaddin (1169-1193) Fâtımî ordusunda bulunan Zenciler ve Ermeniler'i ortadan kaldırarak onların yerine Türkler'i yerleştirdi. Bu memlûk gruplarına paralel olarak Suriye'de yerleşen Türkmenler de Eyyubîler in hizmetine girdiler.

Özet olarak, Eyyubî Sultanları ve Melikleri, yukarıda açıklanan sebeplerle hakimiyetlerini sağlamlaştırmak ve düşmanlarına karşı koyabilmek maksadıyla Kıpçak ülkesinden ve Mâverâünnehr'den çok sayıda Memlûk getirterek bunları mükemmel birer asker olarak yetiştirmişlerdir. Bu Türk memlûkler, Eyyubî efendileri güçlü olduğu müddetçe onların elinde güçlü bir silah olmuşlardır. Bu memlûk grupları sayesinde, Salahaddin'in haleflerinden el-'Âdil ve el-Kâmil, Haçlılar'a ve rakipleri olan Müslüman Hâkimler'e karşı askerî üstünlükleri koruyabilmişlerdir. Çok geçmeden bu Türk memlûkler Eyyubî Sultanları'nın saltanatlarını korumak için onlarsız yapamayacakları bir güç olmuşlar ve onlar da bu önemlerinin farkına vardıkları için siyasî nüfuzlarını da gittikçe arttırmışlardır.

El-Melik es-Sâlih, Mısır'da sayıları iyice artmış olan bu memlûklerin arasından çoğunluğunun Kıpçak ve Harezmliler'in teşkil ettiği ayrı bir memlûk gurubu kurup, bunların kara ile irtibatını kesip müstahkem bir hale getirdikten sonra, Nil nehri üzerindeki er-Ravza adasına yerleştirdi. Araplar Nil nehrine Bahr en-Nil (Nil Denizi) dedikleri

⁸Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, s.23-25.

için buna atfen bu yeni kurulan ve daha sonra Memlûk Devleti'nin birinci dönemine ismini verecek olan Memlûk gurubuna el-Memâlîk el-Bahriyye demişlerdir. Bu yeni kurulan memlûk gurubu başlangıçta es-Sâlih'i güçlendirdi ise de zamanla nüfuzlarının çok artması Fâtımî'lerde olduğu gibi, bu seferde Eyyubî Devleti'nin çökmesine sebep olmuştur.⁹

İşte bu şekilde Eyyubî Devleti zamanında orduya alınmış olan Türk memlûkler, gitgide güçlenerek 1250'de son Eyyubî hükümdarı olan Turanşâh'ı öldürüp iktidarı ele almışlardır. Bu memlûkler, Turanşâh'ın üvey annesi ve el-Melik es-Sâlih'in dul eşi olan Türk asıllı Şecer ed-Durr'u kadın olmasına rağmen saltanat tahtına oturtmuşlar¹⁰ ve böylece yeni bir devlet olan Memlûk Devleti'ni kurmuşlardır.¹¹

Mısır'da 1250 yılından 1517 yılına kadar hüküm süren Memlûk Devleti'nin tarihini, sultanların menşesine göre ikiye ayırmak adet olmuştur. Bunlardan ilki 1250-1382 tarihlerini kapsar. Bu devirde Memlûk sultanlarının büyük çoğunluğu Türk asıllı olup, bunlara "el-Memâlîk et-Turkiyye" veya Nil üzerindeki er-Ravza Adası'ndaki kışlalarda ikamet ettikleri için "el-Memâlîk el-Bahriyye" denilir. İkinci devir ise 1382-1517 dönemini kapsar. Bu devirde ise Memlûk Sultanları'nın çoğunluğu Çerkez asıllı olup, bunlara "el-Memâlîk el-Çerâkize" veya Kal'at el-Cebel¹² burçlarında ikamet ettikleri için "el-

⁹Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.3,4. Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, "Eyyubîler", *D.G.B.İ.T.*, VI, İstanbul 1986, s.392 v.dv.

¹⁰Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara, 1981, s.64; Şecer ed-Durr'un Saltanatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Götz Schregle, *Die Sultanin von Ägypten*, Wiesbaden, 1961, s.59 v.dv.

¹¹Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993, s.6; Said Abdulfettâh 'Âşûr, *el-'Asr el-Memâlîkî fî Mısır ve's-Şâm*, 3. Baskı, Kahire, 1994, s.15-17; Said Abdulfettâh 'Âşûr, *ez-Zâhir Baybars*, basıldığı yer yok, 1963, s.25; Ahmed Muhtar el-'İbâdî, *Kıyâm Devlet el-Memâlîk el-Ülâ fî Mısır ve's-Şâm*, Beyrut, 1986, s.118.

¹²Kahire'de Memlûk Sultanları'nın ikamet ettiği sarayın bulunduğu büyük bir kale idi. Saray çok geniş bir alan üzerine kurulmuş olup, etrafında suru, hendeği ve çok sayıda demir kapıları vardır. Yüksek bir tepe üzerine inşa edildiği için dağ kalesi anlamına gelen Kal'at el-Cebel ismi verilmiştir. Bkz. Gars ed-Dîn Halîl bin Şâhîn ez-Zâhirî, *Kitâb Zubdet Keşf el-Memâlîk ve Beyân et-Turuk ve'l-Mesâlik*, Paris, 1984, s.26.

Memâlik el-Burcîyye" denilir. Bu iki devir bir bütün teşkil etmekle birlikte, az da olsa bazı durumlarda farklılık gösterirler.¹³

II. BURCÎ MEMLÜKLER DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1-) Hazırlık Safhası

a-) Sultan Kalavun Zamanında Burcî Memlûkler Grubu'nun Oluşturulması

Burcî Memlûkler Devleti'nin kuruluşunun temelleri, Sultan Kalavun devrinin ilk günlerine yani yaklaşık 1282 yılında ilk kez memlûkler'den yeni bir grup teşkil etmeye kalkıştığı günlere dayanıyor.¹⁴ Sultan Kalavun bunu daha önceki memlûklerden farklı olarak, kendisinin güvenebileceği ve kendisine itaatte kusur etmeyecek bir grup meydana getirmek için yapmış ve bunlara, kendilerini kale burçlarına yerleştirmiş olduğundan dolayı Burcîyye ismini vermiştir.¹⁵ Sultan meydana getirdiği bu yeni grubun fertlerinin yeni bir unsurdan veya ırktan olmasını istemiştir. Bu sebeple de daha önceki unsurlara mensup olan, Memlûk Devleti'ndeki Harezmlî, Türkmen, Tatar ve Türkler'den bu guruba kimseyi almamıştır. Bunun yerine değişik bir unsurdan yani Çerkezler'den memlûk satın almıştır. Çerkezler, Kafkas bölgesinin

¹³Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", D.G.B.İ.T., s.444. Bahrî Memlûk ve Burcî Memlûk İstilahları hakkında daha geniş bilgi için bkz. 'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Tarih es-Siyâsî li-Devlet Salâtin el-Memâlik fî Mısır, Dirâse Tahlîliyye lil-İzdihâr ve'l-İnhiyâr*, Kahire, 1988, s.79-84,96-100.

¹⁴İbn Dokmak, Sultan Kalavun'un yeni bir Memlûk grubunu teşkil etmesinin tarihini 681/1282 olarak verir, Bkz. İbn Dokmak; *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Hulafâ' ve'l-Mulûk ve's-Selâtin*, nşr.; Said Abdulfettâh 'Âşûr, basım yeri ve tarihi yok, s.299. Ayrıca bkz. Takîy ed-Dîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-İtibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l-Âsâr*, II, III. baskı, Kahire 1987, s.34; Said Abdulfettâh 'Âşûr, *el-'Asr el-Memâlikî fî Mısır ve's-Şâm*, s.142; Muhammed Mustafa Ziyâde, "B'ad Mulâhezât Cedîde fî Tarih Devlet el-Memâlik bi-Mısır", *Mecellet Kulliyet el-Edep bi'l-Câmiat el-Mısıriyye*, IV, k.I, Kahire, 1936, s.74.

¹⁵El-Makrîzî, *el-Hıtat*, II, s.214,241; Takîy ed-Dîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, I, k.1, basım yeri ve tarihi yok, s.756; Ebu'l-Mehâsîn Yusuf bin Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısıriyye, VII, basım yeri ve tarihi yok, s.330.

kuzey batı kısmından, yani Karadeniz'in doğu kıyısında ve kısmen Kuban nehrinden güneydeki Ahbaz ülkesinin civarına kadar olan yerlerden gelmiştir.¹⁶

Bu kabile cesurluğu ve iyi ata binmeleri ile meşhur olmasına rağmen, XIII. yüzyıl başlarında Moğol akınlarının şiddetlenmiş olmasından dolayı dağlık bölge ile vadiler arasındaki düzlüklerin güvenilir ve huzurlu olması sebebiyle buralara yerleşmişlerdir.¹⁷ Bu yüzden de esir pazarlarının hepsi Çerkez Memlûkleri ile dolup taşmıştır. Büyük ihtimalle, Sultan Kalavun'un yeni oluşturmaya çalıştığı memlûk grubuna esas olsun diye bu unsuru tercih etmesinin bir sebebi de, onların pazarda bol miktarda bulunması ve buna ilâveten o dönemde Türk unsuruna göre daha ucuz olmalarıdır.¹⁸

Sultan Kalavun Çerkez Memlûk alma işini onların sayılarını iyice arttırıncaya kadar devam ettirdi ve Çerkez Memlûklerin sayısı Sultan Kalavun'un son zamanlarında 3700'e ulaşmıştı.¹⁹ Kalavun bu yeni memlûklerini Kale'nin burçlarına yani Sultan'ın ikamet ettiği yerin yakınına, kendisinin söylediği üzere; "Benim, çocuklarım ve Müslümanlar için bir sur ve kale gibi koruyucu olsunlar" ²⁰ diye yerleştirdi. Kalavun bu yeni memlûkleri ile şahsen kendisi ilgilendi ve Kale'nin meydanında bu grupların hepsinin çalışmalarını yani kargı kullanmalarını ve ok atmalarını seyretmeyi alışkanlık haline getirdi.²¹

¹⁶Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, Kahire, 1967, s.12; Es-Seyyid el-Bâz el-'Araynî, *el-Memâlik*, Beyrut, 1967, s.64.

¹⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.12.

¹⁸O dönemde bir Çerkez Memlûk'unun 110 ile 120 dinar arasında, bir Türk Memlûk'unun ise 130 ile 140 dinar arasında olduğu söylenir. Bkz. Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.12.

¹⁹El-Makrîzî, *el-Hıttat*, II, s.214; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, *el-Muctema' el-Mısırî 'Asr Salâtin el-Memâlik*, Kahire, 1992, s.18.

²⁰El-Makrîzî, *el-Hıttat*, II, s.213.

²¹El-Makrîzî, *el-Hıttat*, II, s.214.

Sultan Halil de babası Kalavun'un izlediği yolu takip etti. O, Çerkez Memlûkleri'nin sayısını arttırarak 10 000'e çıkarmayı istiyordu. Kısa olan saltanatı esnasında (1289-1293) Kırım'daki Kefe sınır çarşılarından yaklaşık olarak bin memlûk aldı. Bu bahsedilen pazar Çerkezler'in temin edildiği çok önemli bir kaynak oldu.²²

Memlûk Devlet'i'nde cari olan kurallara göre Memlûkleri'nin Kale'yi terketmesine izin verilmiyordu, ancak Sultan Halil bu yeni memlûk grubuna Kale'den dışarı çıkıp gün boyunca, gece dışarıda kalmamak şartıyla gezip dolaşmalarına izin verdi.²³ Bu iznin verilmesi ile, onlar daha önceden insanlardan uzak ve tecrid edilmiş olarak yaşadıkları durumdan kurtulmuşlar ve birçok şeyden haberdar olarak günlük hayatı tanıyıp diğer memlûkler ve sıradan insanlarla dostluklar kurmaya başlamışlardır. Ortaya çıkan ikinci önemli sonuç ise; Onların Sultan Halil'e olan sevgilerinin artması ve artık bu gurubun Eşrefiyye ismiyle anılır olması sonucunda Türk ve diğer Memlûkleri'nin onları kıskanması ve böylece Türkler ile Çerkezler arasındaki mücadelelerin başlamasıdır.²⁴

b-) Burcî Memlûkleri'nin Devlet İçersinde Etkili Olmaya Başlaması

Burcî Memlûkleri'nin Memlûk Devleti içersinde kendilerini kabul ettirdikleri ve olayların gidişatına yön vermeye başladıkları ilk olay, efendileri ve efendilerin oğlu el-Eşref'in katli hadisesidir. Burcî Memlûkler el-Eşref'in öldürüldüğünü duyunca ayaklandılar ve başta Emir Baydara olmak üzere bu isyana katılmış olan diğer büyük Emirleri öldürdüler. Böylece bu olaylardan sonra Burcî Memlûkleri'nin toplanıp Halil'in kardeşi olan Nâsır Muhammed bin Kalavun'un Sultan olması konusunda ittifak etmeleri (1293) gayet normaldi. Yeni Sultan'ın o

²²Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm* , s.13.

²³El-Makrîzî, *El-Hıttat*, II, s.213.

²⁴Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.8; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm* , s.14.

sırada yaşı dokuz civarındaydı, bu sebeple Emir Zeyneddin Ketboğa Nâib es-Sultan²⁵, Sencer eş-Şucâî ise vezir oldu.²⁶

Çok geçmeden Ketboğa, Nasır Muhammed bin Kalavun'un küçük yaşta olmasını fırsat bilip devleti, diğer Emirler'e danışmaksızın idare etmeye başladı. Yeni Sultanı saltanat makamına oturtmuş olan Burcî Memlûkler buna çok kızdılar ve bu durumu düzeltmek için tedbir alarak, Ketboğa'ya, Sultan Halil'in katlinde Laçin'e yardımcı olduğu iftirasını attılar.²⁷ Vezir Sencer, Burcî Memlûkler'in istemediği, Ketboğa'nın saltanatı kendisi için gaspetmesini fırsat olarak değerlendirdi ve fitneyi Emirler arasına yayıp kullanarak; Ketboğa'nın, Nâsır Muhammed'in durumunda gösterdiği ihmal ile ilgili bir iftira ortaya attı. Böylece sonunda Memlûk saflarında bir bölünmeyi gerçekleştirebildi ve ortaya iki grup çıktı; Ketboğa'nın taraftarı olup çoğu Emir veya Emir olmaya aday olan ve Türkler'den oluşan grup, diğerleri ise Vezir Sencer eş-Şucâî'nin yanında olan Burcî Memlûk'ler.²⁸

Netice olarak bu iki grubun birbiriyle olan mücadelesi devam etti. Sonunda Ketboğa Türk büyüklerini topladı ve onları harp için silahlandırarak Kale'nin alt tarafındaki hayvan pazarına yerleştirdi. Bu sırada Sencer de Kaleyi berkitip kapıyı kapattırdı ve kös çaldırarak kendisine tabî olan Burcî Memlûkler'i Türk Memlûkler'e karşı harp için harekete geçirdi. Ketboğa Kale'yi muhasaraya Kale'nin suyunu kesmekle başladı.²⁹ Bu da Burcî Memlûkler'i Kale'den aşağı inmeye yöneltti ve sonrasında Emir Ketboğa ile adamlarını gafil avlayarak onları hezimete uğrattılar ve Ketboğa Bilbis'e kaçmak zorunda kaldı.³⁰

²⁵Sultan'ın vekili olarak iş gören bu vazife sahibini diğer Naib es-Sultan'lardan ayırmak için Naibi Kefil ve Naib el-Hazre de denirdi. Daha geniş bilgi için bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1970, s.348 v.dv.

²⁶İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.18-20.

²⁷El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.799.

²⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.14,15.

²⁹El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.800; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.44.

³⁰El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.800.

Böylece Burcî Memlûkler, Memlûk Devleti içersinde cereyan eden hadiselere yön verebilecek kadar etkili olan yeni bir güç olduklarını göstermiş oldular.

Bu esnada Burcî Memlûkler Sencer es-Şucâ'î'nin Kalavun ailesi için değilde kendi çıkarları için gayret sarfettiğini farkederek onu yalnız bırakmış ve bu sebeple de Ketboğa istediği gibi hareket ederek Sencer eş-Şucâ'î'yi öldürmüştü. Burcî Memlûkler'in yavaş yavaş tehlikeli olmaya başladığını kendi yaşadığı deneyimleri ile gören Ketboğa, onların gücünü zayıflatmak ve birlikteliklerini bozmak için bir kısmını Kale burçlarından indirdi ve Kahire'den uzak ve değişik yerlere gönderdi. Kale'de çok iyi bir şekilde denetim altına aldığı 4000 Çerkez memlûkden başka memlûk bırakmadı. Ketboğa'nın yaptığı bu işler sonucunda Çerkez Emirleri Ketboğa ve Türkler'e karşı tavır aldı. Kahire'de kalmış olan Burcî Memlûkler birçok kere isyan çıkararak Ketboğa ve Türkler'e karşı olan düşmanlıklarını açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Verdikleri bu mücadele Burcî Memlûkler için gerçekten çok önemliydi. Çünkü onlar yukarda bahsettiğimiz Ketboğa'nın faaliyetlerini, birlik ve bütünlüklerini parçalayan ayrıca kendilerini güçsüzleştiren bir davranış olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu süre zarfında Burcî Memlûkler çocuk yaşta olan Sultan Muhammed bin Kalavun'dan umduklarını bulamamışlardı. Bahsedildiği üzere Devlet'te herşey Ketboğa'nın denetimi altında idi. Bu sebeple kısa bir süre sonra Ketboğa'nın sultan olması hiçte zor olmamış ve hemen onun arkasından saltanat makamına Laçın oturmuştu. Hakimiyeti zorla ele geçiren bu iki sultan zamanında; Burcî Memlûkler ile Bahrî Memlûkler arasındaki çekişme iyice şiddetlendi. Çünkü bu esnada her iki sultan da, Burcî Memlûkler'in etkili davranışlarına karşı koyabilmek için el-Bahriyye'yi kullanmışlardı. Burcî Memlûkler de bunlara karşı mücadele verirken aslında Bahrî Memlûkler'i ile karşı karşıya olduklarını çok iyi biliyorlardı.³¹

³¹El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.805,822; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.8.

Daha sonra Emir Gürcü, Burcî Memlûkler ile Sultan Laçin'in ortadan kaldırılması hususunda anlaştı ve sonunda Burcî Memlûkler'in yardımları ile Sultan Laçin'i yatsı namazını kıldığı sırada öldürdü. O dönemde bu hadisenin Burcî Memlûkler'in nüfuzunu arttırmasında ne denli önemli olduğunu çağdaş kaynakların bunu zikretmelerinden anlıyoruz. Böylece Gürcü, Kale'ye yerleşmiş ve yanındaki yaklaşık bin Burcî Memlûk ile Kale'yi muhafaza etmiştir.³² Ancak Gürcü bütün faaliyetlerine rağmen, şartlar ve Burcî Memlûkler müsaade etmediği için sultan olamadı. Sonunda Burcî Memlûkler Baybars'ın öncülüğünde en-Nâsir Muhammed bin Kalavun'u 1298 yılında ikinci kez tahta oturtular.³³

Bütün bu hadiselerden açıkça anlaşılıyor ki; 1298 yılında Burcî Memlûkler grubu artık kesinlikle zayıf değildi. Buna ilaveten en-Nâsir Muhammed bin Kalavun'un saltanatı esnasında onların sayıları çok artmış ve Burcî Memlûkler'e mensup olan Emirler en üst düzeydeki askerî rütbeleri ele geçirmişlerdi. Ayrıca onlardan bazıları Nâib olarak Suriye ve Mısır'a tayin edilmişlerdi. Bu arada Burcî Memlûkler'in ne kadar güçlü olduğu, bu yıl içersinde diğer bazı memlûkler hakimiyeti ele geçirmek istediklerinde bir kez daha anlaşılmış oldu. Memlûk askerleri 1302 yılında Gazan'ın askerleri ile karşılaştığında, Memlûk Devleti içerisinde bulunan Moğol Uyratlar grubu bir isyan çıkarmaya yeltendi ancak Burcî Memlûkler bu ayaklanmadan haberdar oldular ve Uyratlar'dan intikam almak istediler. Bu esnada ortaya çıkan bölünme Memlûk askerleri içersinde yayılmaya başlayınca, Nâib es-Sultan olan Salâr erken davrandı ve Uyratlar'ın hepsini yakalayarak öldürdü.³⁴

³²Muhammed bin Ahmed bin İyâs, *Bedâyi' ez-Zuhûr fî Vekâyi' ed-Duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire, 1982, I, k.I, s.398,399.

³³İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.115.

³⁴El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.884. Hâkim Emin, Makrîzî'nin Mukaffâ isimli eserinde şunları zikrettiğini naklediyor; Uyratlar bu fitneyi Baybars'ı öldürüp Ketboğa'yı ve Salar'ı tekrar Sultan yapabilmek için istediler. Burada diğer bir unsurun ortaya çıkması herhalde Türk unsurunun Çerkezler önünde zayıf olması sebebiyledir. Bkz; Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.20, not.6.

1298-1302 yılları arasında Gazan Han Suriye'ye hücum ettiği zaman onlara karşı koyan Burcî Memlûkler bu olaydan sonra Memlûk ordusunda en önemli unsur oldu. Bu başarıyı İbn Tagriberdi, Şaghab (Dimaşk'ta bir köy)³⁵ vakıası esnasında onların gösterdikleri gayreti anlatırken açıkça ortaya koymaktadır. 1302 senesindeki bu hadisede onlara Baybars el-Çaşnigir komutanlık etmişti. Tagriberdi şöyle diyor; "Onlar ölümüne savaştılar ve geri kalan Emirler de onların kendisini ölüme atarcasına saldırdıklarını görünce savaşa başladılar."³⁶ Savaş alanında Burcî Memlûkler'in gerçekleştirdiği bu zaferlerden sonra Kalavun hanedanına ve zafer kazanmış olan memlûklerine karşı Devlet'in her yerinde ilgi ve sempati ortaya çıktı. Şaghab hadisesinden sonra Burcî Memlûkler'in devlet içerisindeki etkileri öylesine arttı ki; halk işleri için, onlara gidip gelmeye başladı ve artık birçok konuda işler Baybars'ın emri ile yapılıyordu.³⁷

Burcî Memlûkler'in nüfuzu iyice artınca insanın huyu ve ahlakında nasıl değişiklikler olabiliyorsa, Burcî Memlûklerde de başlangıçta Kalavun ailesine mensup olup kendi çıkarlarının bu aile ile devam edeceğine dair olan inanç, onların tahtı Kalavun ailesine temin eden güç olduklarını görmelerinden sonra değişmeye başladı. Bir başka şekilde izah etmek gerekirse, artık Burcî Memlûk Emirleri, en-Nâsır Muhammed bin Kalavun'un çıkarlarından önce kendi çıkarlarını düşünmeye başlamıştı. Madem ki Sultan zayıftı ve pek çok Türk Emirleri saltanatı ele geçirmek için yarışlıyordu, kendilerinden, büyük Emirler yetişmiş olan Burcî Memlûkler de bunun için neden yarış masınlardı? En-Nâsır Muhammed'e gelince o, ikinci saltanatı esnasında da memlûklerin baskısı kaşısında Salâr ve Baybars'ın baskısından kurtulmak için, halkın sevgisine dayanmak istemişti. Bu durumda, müşterek tehlike, iki Emir'i birlikte harekete sevk etmiş ve en-Nâsır

³⁵ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.159, dipnot.3.

³⁶ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.204-206.

³⁷ El-Makrîzî, *es-Sulûk*, I, k.III, s.875,876.

Muhammed'in teşebbüsünü de böylece boşa çıkarmışlardı.³⁸ Sonunda Salâr ile Baybars'ın baskısından ve sıkıştırmasından bunalmış olan en-Nâsir Muhammed bu durumdan kurtulmaktan ümidini kesince tahttan feragat ederek el-Kerek'e çekilmişti.³⁹

Böylece en-Nâsir Muhammed, Saltanat makamını ortada bırakıp Burcî Memlûkler ile Türk Memlûkler arasında bir kavga ortamı yarattı. Ancak o sırada Burcî Memlûkler Türkler'e göre daha güçlü oldukları için, en-Nâsir Muhammed'in saltanat makamını terkettiği, Emirler arasında duyulunca, Salâr kendisini sultanlık için ileri süremedi, çünkü kendisini destekleyecek olan Türk sayısı çok azdı.⁴⁰ Bunun üzerine Burcî Memlûk Emirleri ortak karar alıp Baybars el-Çeşnigir'i Sultan seçmek üzere aday gösterdiler. Türk Emirler çekindikleri için ona itaat ettiler ve Kadılar da en-Nâsir Muhammed'in mektubu ile durumu tesbit ederek Baybars'ı 1308 yılında Sultan ilan ettiler.⁴¹

Bütün bunlara rağmen ilk kez Çerkez asıllı birisi Sultan oluyordu ve Mısır'daki en önemli vazifelere sahip olsalar da Baybars'ın tarafında zayıflık belirtileri ortaya çıkmıştı. Belki de bu yüzden Baybars sultan olmaya evet demeden önce çok tereddüt etmişti. Bu zayıflığın sebebi de Suriye Nâibleri'nin çoğunun Türk olması idi. Şüphesiz ki, böyle bir durumda yani saltanat makamını bir Çerkez Emir ele geçirmişken, onlar en-Nâsir Muhammed'e bağlı olacaklardı. Suriye'de Baybars'a destek veren bir tek kişi çıkmıştı, o da Baybars ile olan akrabalığı sebebiyle Dimaşk Nâibi olan Akkuş el-Efram idi. Akkuş Baybars'a itaat edildiği

³⁸Bedreddin Mahmud bin el-Aynî, 'İkd el-Cuman fî Tarih Ehl ez-Zamân, nşr. Muhammed Muhammed Emin, IV, basıldığı yer yok, 1992, s.449; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", D.G.B.İ.T., VI, s.504.

³⁹El-Makrîzî, *es-Sulûk*, II, k.I, s.42-44; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, VIII, s.232; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", D.G.B.İ.T., VI, s.504; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.21-23.

⁴⁰El-Makrîzî, *es-Sulûk*, II, k.I, s.45.

⁴¹El-Makrîzî, *es-Sulûk*, II, k.I, s.45; İbn Dokmak, *el-Cevher es-Semîn*, s.336; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, VIII, s.232.

haberini getirenleri büyük bir sevinçle Dimaşk dışında karşıladı ve Dimaşk'ın süslenmesini emretti.⁴²

Burcî Memlûkler Kahire'de Baybars'ın sultanlığını kuvvetlendirmeye çalıştılar ve Baybars'a Salâr'ı yakalamasını aksi taktirde onun Türkleri kışkırtabileceğini nasihat ettiler. Ancak Baybars bu işe kalkışmak için tam olarak hazır değildi, çünkü henüz en-Nâsir Muhammed'in kendisinden bile kurtulamamıştı. Yine o mecbur kalıp Türkler ile bir harbe girişmekten korkuyordu; bu sebeple de o sırada Salâr'a karşı dostça tavırlar takındı ve onun dışındakilerle, özellikle en-Nâsir Muhammed'in büyük Emirler'yle toplantılar yaparak, hepsiyle en-Nâsir'a karşı asker gönderilmesini ve savaşılmaması hususunda ittifak yaptı. Ayrıca Sultanlığını gerçekleştirmek için Halife Ebû er-Rebî Süleyman el-Abbâsî'den yeni bir Ahid aldı.⁴³ Bu Ahid'in camilerde okunmasına ve ayrıca Baybars'ın 1300 yılından beri ahalinin desteğini almak için bir çok şey yapmış olmasına rağmen halkı arkasına alamadı ve Kahire'de büyük karışıklıklar yaşandı.

Ayrıca yine Suriye'deki Türk olan Nâibler de Burcî Memlûkler'den bir Çerkez'in sultan olmasında tehlike sezdiler ve "eğer sultan kendi yakınlarından Emirler'i Nâib olarak Suriye'ye atamak isterse biz ne yaparız" diyerek yeni sultan'a itaat etmek istemediler. Hatta bu Emirler'den bazılarının da şu sözleri zikrettiği söylenir; "Bu Çerkezler güçlenip bizi kontrol altına alırlarsa öldürürler, biz kendimizi kuvvetlendirelim ve onlar bize birşey yapmadan biz onlara yapalım".⁴⁴

Suriye'de Türk olan Nâibler birlik olunca Çerkezler'le bir ittifak yapılamadı ve Akkuş'un Sultan Baybars'ı desteklemesi de bir işe yaramadı. Ayrıca o yıl Nil'in suyunun eksilmesi ve kıtlık yaşanması sonucunda halkın Sultan'a duyduğu kin arttı.⁴⁵

⁴² İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.236.

⁴³ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.262.; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.24.

⁴⁴ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.24; Kazım Yaşar Koprman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.505.

⁴⁵ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, VIII, s.243.

Şartların bu şekilde olumsuz bir hal almasından sonra Burcî Memlûkler'den bir Çerkez'in sultanlığının devam etmesi biraz zor gibi görünüyordu. Gerçekten de durumun kendi lehine doğru dönmeye başladığını farkeden en-Nâsır Muhammed Kerek'ten hareketle Dimaşk'a doğru yöneldi. Bu esnada Emir Salâr, en-Nâsır'a mektup yazarak ona yardım hazırladığını bildirdi. Bu sırada en-Nâsır Muhammed'in Dimaşk'a doğru geldiğini öğrenen el-Efram Akkuş oradan kaçtı. Ayrıca bu şahıs Baybars'ın Dimaşk'ta en güvendiği insandı. Suriye halkı, büyük bir hızla saltanat makamının Kalavun ailesine ait olduğunu ilan etti ve en-Nâsır Muhammed'i coşkulu bir şekilde sevgi gösterileriyle karşıladılar. Bütün bu olanı biteni gören Baybars çevresine Emirler'ini ve adamlarını toplayarak Dimaşk'a gidip orada en-Nâsır Muhammed ile savaşmayı düşündü, ancak bu sırada en yakınlarının bile en-Nâsır Muhammed'e katıldığını öğrenince saltanatı kaybettiğini anladı. Böylece Baybars'ın çabaları boşa gitti. Çünkü halk onun Sultan olduğunu kabul etmiyordu. Daha sonra Baybars saltanat hazinesindeki herşeyi gasp ederek, tarihçi Emir Baybars el-Mansûrî'nin de işaret ettiği üzere; tahttan çekildi ve bunu En-Nâsır Muhammed'e bildirdi.⁴⁶

en-Nâsır Muhammed bin Kalavun üçüncü kez Sultan olduğunda artık hem Türk hem de Çerkez Emirler'ine karşı ayakta durabilecek olgunluğa erişmiş bulunuyordu. Bu sebeple önce Baybars el-Çeşnigîr'i yakalayarak öldürttü ve onların güçlerini kırarak daha fazla Çerkez memlûku satın almayı durdurdu. Çerkezler'in kendisinden kurtulmak için giriştikleri teşebbüsü de daha doğmadan bastırdı ve ileri gelenlerini de çok ağır şekilde cezalandırdı.⁴⁷

⁴⁶Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe el-Mulûkiyye fî'd-Devle et-Turkiye*, nşr. Abdulhamid Salih Hemdân, Kahire, 1986, s.223-225.

⁴⁷Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.505.

III. BAHRÎ MEMLÜKLER DEVLETİ ZAMANINDA BURCÎ MEMLÜKLER'İN NUFÜZUNUN ARTMASI

Sultan en-Nâsır Muhammed bin Kalavun'un 1341'deki vefatından sonra Bahrî Memlûkler devletinin başına onun oğullarından ve torunlarından 12 tane sultan geçmiştir. Bu varislerin tamamının devlete hükmettikleri sürenin yaklaşık olarak 42 seneyi geçmemiş olması, yaşanan sıkıntıları ortaya koyan en güzel delildir. Bu 42 yıllık süre, sayısı çok fazla olan sultanlar için gerçekten çok kısa bir zaman sürecidir. Yine aynı şekilde bu sıkıntıların diğer bir göstergesi de; bu 12 sultandan yarısının görevden alınmış olması ve bunlardan yalnızca iki tanesinin eceliyle ölmüş olmasıdır.⁴⁸

Bu 12 Sultan'ın idaresi esnasında açıkça ortaya çıkmıştır ki; iktisadî ve siyasî hayatı bütün yönleriyle etkileyen ve kapsayan bir parçalanma sözkonusudur. Buna ilâveten, sultanların idarede aciz olmaları neticesinde Emirler'in güçleri artmış ve onların arasında nüfûz mücadelesi için kanlı çarpışmalar ortaya çıkmıştır. Bu acze ilâveten varislerin çok küçük yaşta olmaları da bütün bunlara yardımcı olmuştur. Bu duruma, 1377 yılında henüz ömrü 7 yaşına bile ulaşmamış olan Ali bin Şaban bin en-Nâsır bin Muhammed Kalavun'un Sultanlığından daha iyi bir örnek olamaz.⁴⁹

Ancak en-Nâsır Muhammed'in çocukları olan küçük Ahmed ve İsmail zamanında Türkler'e karşı herhangi bir Çerkez ayaklanmasına rastlanmıyor ve belki de bu durum en-Nâsır Muhammed'in 3. Saltanatı esnasında Türk Memlûkler'in sayısının ve nüfûzunun artması ve en-Nâsır Muhammed'in Çerkezler'e yaptığı baskının devam etmesi sebebiyle ilgili idi. 1345 yılından Bahrî Memlûk Devleti'nin sonuna dek ortaya çıkan hadiseler, Çerkezler'in Kale'de ve dışında sayılarını arttırmak için hazırlıklar yaptığını bize göstermektedir. Bu sebeple de Bahrî Memlûkler Devleti'nin başta gelen Türk devlet adamları bundan

⁴⁸El-Makrîzî, *El-Hıtat*, II, s.140-141.

⁴⁹İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, Kahire, 1960, s.1,2.

hep çekinmişler ve halka; Çerkezler'in kuvveti artarsa devleti ve insanları yok ederler diye telkinlerde bulunmuşlardır.⁵⁰

Onların yaşadığı korkulardan birincisi; Sultan Şaban bin en-Nâsır Muhammed (1345-1346) zamanında Çerkezler'in, Şaban'ın çok büyük sevgisini kazanmaları ve onun tarafından mal ve parayla ödüllendirilmeleri idi. Bu sebeple ortaya çıkan ayaklanmaya da Divanların başkanı olan Emir Gurlu el-Çerkezî ön ayak oldu.⁵¹ Gurlu bu sırada Türkler'i Sultan Şaban'ı azletmek üzere harekete geçirdi ve Dimaşk Nâibi Yelboğa el-Yahyâvî'ye bir mektup yazarak Sultan'ın itaatinden çıkmasını ve eğer askerlerini onun üzerine gönderirse Sultanı azledebileceğini söyledi ve ayaklanma böylece başladı. Sultan'ın askerleri onların bulunduğu yere ulaştığında isyan bastırılmayacak bir hal almıştı ve Sultan Şaban onlara karşı koyamadı. Yakalanarak azledildikten sonra da küçük yaştaki Hacı bin en-Nâsır Muhammed Sultan ilan edildi ve ona Muzaffer lakabı verildi.⁵²

Bu dönemin tabii neticesi olarak Sultan Hacı zamanında Çerkezler'in nufuzû arttı ve bunun göstergesi olarak ta Gurlu, Nâib es-Saltana oldu ve küçük yaştaki sultana hükmetmeye başladı. Daha sonra Gurlu Baybars el-Çaşnigir'in rolünü üstlenip Türkler'e olan kızgınlığından dolayı Çerkezler'in nufuzûnu arttırmayı istedi. Bunun üzerine Türkler arasında Gurlu'ya duyulan nefret de iyice arttı. Gurlu, Sultan Hacı'yı Türk Memlûkler'den büyük bir gurubu öldürmeye teşvik ettiği zaman, bu hadise Sultan Hacı'yı, Kalavun Hanedanına karşı yapılan bir tavır olarak gördüğü için harekete geçirdi. Bunun neticesinde Sultan onu aniden Gazze'ye vali olarak tayin etti ve sonra da öldürttü. Hemen arkasından da Emir Arıktay'ı Nâib es-Saltana makamına getirdi.⁵³

⁵⁰Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.27-28; David Ayalon, "The Circassians In The Memlûk Kingdom", *J.A.OS.*, S.69, 1949, s.137

⁵¹El-Makrîzî, *el-Hıttat*, II, s.241.

⁵²El-Makrîzî, *es-Sulûk*, II, k.III, s.213, 214; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, X, s.148,149; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s.381-383; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.I, s.506,507.

⁵³W.E.Muir, *The Memlûk or Slave Dynasty of Egypt*, Hollanda, 1968, s.92.

Türklerin, ağır basarak devlet idaresini ellerine geçirmesi sebebiyle Burcî Memlûklerin durumu bir kere daha kötüleşti. Onların önünde Türk Memlûkleri ile mücadeleden başka bir çıkar yol kalmamıştı. Bu arada Türk Emirlerin memlûk sahibi olma konusunda yarışmaları, değişik ırklara ve Çerkezler'e mensup memlûklerin sayısının artmasını kolaylaştırdı. Çünkü Türk Emirlerin büyükleri o dönemde memlûklere sahip olurken ırkî özellikleri esas almıyorlardı ve tam tersine kapılarını memlûk tüccarlarına açıyorlardı. Kahire'de Nâib es-Saltana olan kişiye memlûk satın alma açısından aslan payı düşüyordu, çünkü geliri çok fazlaydı. Bu da ona çok fazla sayıda memlûk satın alma imkanını veriyordu. Ayrıca buna ilâveten kendisine daha önceki Nâib'in Memlûkleri de kalıyordu. Emir Sargıtmış'tan sonra nüfûz sahibi olan Türk Emirlerin Memlûkleri Yelboğa el-Haseki el-Ömerî en-Nâsirî'ye kaldı. Sultan Hasan 1357 yılında Sargıtmış'ı yakaladıktan bir süre sonra Yelboğa'yı, Emir-i Meclis⁵⁴ olarak tayin etti. Böylece Yelboğa Sargıtmış'ın mallarına ve memlûklerine varis olduğu gibi kendi parası ile de çok sayıda Memlûk satın aldı. Bunların tamamının sayısı yaklaşık olarak dört bine ulaştı ve Yelboğa'ya tâbi olan bu memlûkler talimlerini ikamet ettikleri Menâzir el-Kebş mıntıkasında yaptılar. Yelboğa onlara değişik rûtbeler verdi ve o mıntika, Kale'nin nabzının attığı yer oldu.⁵⁵ Böylece bu memlûkleri sayesinde Emir Yelboğa 1361 yılında en-Nâsir Hasan'ı öldürmeye muvaffak olmuş ve yerine kardeşinin oğlu Muhammed'i sultan yapmıştı. Böylece saltanat en-Nâsir Muhammed'in oğullarından torunlarına geçmişti. Ancak el-Mansur Muhammed'in saltanatı uzun sürmemiş ve Yelboğa onu da azlederek yerine o sıralarda on yaşında olan el-Eşref Şaban'ı sultan ilan etmişti.(1363)⁵⁶

⁵⁴Sultan'ın toplantıları ile alakalı işlere bakardı. Göz doktorları, tabibler ve benzeri şahısların amiri idi. Ebu'l Abbas Ahmed bin Alî el-Kalkaşandi, *Subh el-A'sâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, IV, Kahire, basım tarihi yok, s.18.

⁵⁵Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.31.

⁵⁶İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.79-83; El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.83; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s.408,409; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.II, s.3-5; Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.508.

Böylece Yelboğa, Memlûk Devleti'nde yegâne hakim kişi olmuş, bir taraftan otoriteyi elinde tutarken diğer taraftan da memlûklerinin sayısını arttırarak büyük vazifelerin pek çoğunu onlara vermişti. Fakat çok geçmeden Yelboğa Memlûkleri'nin istekleri arttığı için, kendi aralarında bölünmüşler ve bu sayede Sultan Şaban, Yelboğa'nın hakimiyetinden kurtulma fırsatı bularak 1367 yılında onu öldürmeye muvaffak olmuştur.⁵⁷

Ancak Yelboğa'nın öldürülmüş olmasına rağmen, Sultan Şaban devlet işlerine hakim olamadı. Çünkü Yelboğa'nın dört Emiri yetkileri ele geçirdi, bu şahıslar da; Togay Timur en-Nizâmî, Akboğa el-Ahmedî, Kaçmaz et-Tazî ve Esendemir en-Nâsırî idi. Fakat çok fazla bir zaman geçmeden Esendemir en-Nâsırî arkadaşları ile arasında devam eden mücadeleden galip çıktı ve onları İskenderiye'ye hapsedti. Bunlara rağmen Sultan kendisini yine çok sıkışık bir vaziyet içerisinde buldu, çünkü Esendemir, Atabek makamını ele geçirerek Yelboğa el-Ömerî'nin Kebş'deki yerinde ikamet etmeye başlamıştı. O zamandan sonra da Esendemir Yelboğa'nın geride bıraktığı herşeyin sahibi oldu. Buna ilâveten Atabek'lik vazifesini de elinde tuttuğundan dolayı orduya da hakim oldu ve 1368 yılının Ağustos ayında Sultan Şaban'a karşı ayaklandı. Esendemir bu isyan esnasında 1500 Yelboğa mensubuna kumanda etmiş olmasına rağmen, ülkenin içinde bulunduğu iktisadî sıkıntı ve bu Yelboğa mensuplarının halka karşı hoş olmayan tavır ve davranışlarından⁵⁸ dolayı ahalinin büyük bir kısmı Sultan'ın saflarına geçti. Yelboğa mensupları Kale'ye arkadan saldırdığı zaman onlara karşı ölümüne savaşan Sultan'ın Memlûkleri ile halkın önünde tutunamadılar. Daha sonra çok sayıda Yelboğa'ya mensup memlûk ele geçirildi, bir çoğu İskenderiye'de hapsedilirken bir kısmının boynu vuruldu ve bazıları da Kerek'e sürüldü.⁵⁹

⁵⁷El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.136,137.

⁵⁸Abdulrahman bin Haldûn, *Kitâb el-İber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber*, V, Beyrut, 1992, s.542,543.

⁵⁹İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, V, s.545

Bu mücadelenin en önemli yanı Çerkezler'in eseri olmasıdır, çünkü Kerek'e sürülmüş olan Yelboğa Memlûkleri'nin çoğu Çerkez idi, ancak bu grubun içersinde bazı Türkler de vardı. Çerkezler'in içersinde Burcî Memlûkler Devleti'nin gerçek kurucusu olarak kabul edilen Berkuk mevcut idi. Ayrıca birçok konuda ona yardımcı olan Çerkez el-Halîlî de onunla birlikteydi. Kaynakların zikrettiği Türk Memlûkleri'nin arasında ise Berke el-Çobânî vardı.⁶⁰ Bunun anlamı da; Çerkezler'in mücadelesi bu kez daha önce olduğu gibi kavmî değil siyasi bir ayrılık sebebiyleydi. Belki de bu değişiklik Çerkezler'in sayısının, en-Nâsır Muhammed döneminin sonlarında onlara yapılan baskılar neticesinde birbirlerine olan bağlılıklarının unutturulması sebebiyle azalmasına ve Türk olan bu Yelboğa'nın güçlü Memlûkleri ile Sultan Şaban'a karşı yapılan isyana birlikte katılmış olmalarına dayanır.⁶¹

1. Berkuk'un ortaya çıkışı ve Atabeklik makamına ulaşması

Berkuk, el-Eşref Şaban'ı tahttan indiren ve Memlûk Devleti'nin dizginlerini yeniden Yelboğa Memlûkleri'nin eline veren hareketin liderliğini yaptı. Berkuk bunu yaparken sadece Yelboğa Memlûkleri'ne yardım etmedi. Aynı zamanda Burcî Memlûkler'e de saltanat yolunu açtı. Çünkü kısa bir müddet sonra Berkuk'un başkanlığında Burcî Memlûkler saltanatı ele geçirdi. Dolayısıyla Berkuk Burcî Memlûkler Devleti'nin kurucusu olmuştur.⁶²

Berkuk aslen Çerkez olup, Çerkez ülkesinden İbn Enes bin Abdullah el-Osmanî'nin⁶³ oğludur. Onun Mısır'a tacir olan Hoca Fahreddin Osmanî el-Hârezmî getirmiştir. Böylece o bundan sonra Osmanî diye anılmıştır.⁶⁴ Kaynaklar Berkuk'un bir Çerkez kabilesi olan

⁶⁰İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, V, s.545

⁶¹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.33,34

⁶²Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.10,11.

⁶³Berkuk'un babasının ismiyle ilgili daha geniş bilgi için bkz.; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.40.

⁶⁴İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.7.

Kasâ'ya mensup olduğunu belirtirler.⁶⁵ Daha evvel de aynı ismi taşıdığı anlaşılan Berkuk'un esareti hakkında kat'i bir bilgiye sahip değiliz. Onun Çerkezler arasında geçerli olan teamüle uygun olarak yapılan bir akın esnasında esir edildiğini veya ihtiyaç yüzünden satıldığını tespit etmek çok güçtür.⁶⁶ Bahsedilen esir tüccarı tarafından Mısır'a getirilen Berkuk'u yaklaşık olarak 1362/63 yıllarında Emir Yelboğa el-Ömerî el-Haseki en-Nâsirî satın aldı.⁶⁷ Yelboğa'nın onu azad edip memlûkleri arasına katmasından sonra, o bu memlûkler arasında iyice temayüz etti.⁶⁸ Yelboğa'nın öldürülmesi üzerine, daha önce de bahsedildiği gibi; onun memlûkleri çok kötü muamelelere maruz kalarak bölünüp parçalanmışlardı.⁶⁹ İşte bu sırada Berkuk'ta el-Kerek'e hapse gönderildi. Berkuk oradaki hapishane arkadaşı Berke el-Çobanî ile birkaç sene kaldı. Berkuk hapishaneden çıktıktan sonra bazı arkadaşları ile beraber Dimaşk'a gitti ve Suriye Nâibi Muncuk el-Yusuffî'nin yanında hizmet etti.⁷⁰ Daha sonra Sultan Şaban'ın Yelboğa Memlûkleri'ni Mısır'a geri çağırması üzerine geriye dönen memlûklerle beraber Berkuk ta Mısır'a gitti. Berkuk Mısır'a döndüğü zaman Sultan'ın oğulları olan Ali ve Hacı'nın yanında memlûk olarak kaldı.⁷¹ O sıralarda henüz daha küçük olan bir emir olmasına rağmen, Berkuk 1377'de el-Eşref Şaban'ın katledilerek el-Mansur Ali'nin Sultan ilan edilmesiyle biten hadisede büyük pay sahibi olmuştur.

Berkuk, Yelboğa Memlûkleri'nin Eşref'ten kurtulduktan sonra birbirlerine düşeceklerini biliyordu. Çünkü el-Mansur Ali, altı yaşında bir çocuktı ve bu durumun Yelboğa Emirleri'nin büyükleri arasında

⁶⁵İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.223. Berkuk ve Çerkezlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz; İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, V, s.561-563

⁶⁶Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.42.

⁶⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.223; el-Makrîzî, *el-Hıtat*, II, s.241.

⁶⁸İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.7.

⁶⁹Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.507

⁷⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.223.

⁷¹El-Makrîzî, *el-Hıtat*, II, s.241.

saltanat için mücadeleye yol açacağı kesindi. İşte burada Berkuk kurnazca bir plan yaptı. Emir İnibek ise el-Bedrî'nin hizmetine geçerek mücadeleden uzak kaldı. Bu sırada büyük emirler birbirleriyle vuruşurlarken meydanı da ona bırakmışlardı. İnibek ile mücadele eden emirlerden en tehlikelisi Karatay idi. Neticede İnibek Karatay'ı yakalayarak onu Kahire'den uzaklaştırdı.⁷² Bu başarısından sonra saltanatı ele geçirmek için önünde mâni kalmadığını zanneden İnibek, memlûklerini ve kendisine tabi olanları kendi gücünü arttırmak için terfi ettirmeye başladı. Bunlardan birisi de Berkuk idi.⁷³ Çok uzun bir süre geçmeden, Berkuk Tablhane Emirî⁷⁴ rütbesine bir kerede ve Onlar Emirî olmaksızın terfi etti.⁷⁵

İnibek'in, saltanatı ele geçirme faaliyetleri Suriye'deki Yelboğa Emirlerini korkuya düşürüp, Dimaşk Nâibi olan Taşdemir'in başkanlığında 1377 yılında isyan etmelerine sebep oldu.⁷⁶ Onların isyanını öğrenen İnibek, ne yapılması gerektiği konusunda Berkuk'a danıştı. Berkuk ona, hemen Suriye'ye sefere çıkılmasını tavsiye etti. Açıkça görüldüğü üzere Berkuk, böylece İnibek'ten kurtulma fırsatını yakalamıştı. Berkuk, İnibek'in kendisiyle birlikte Suriye'ye gönderdiği Emirlerden bazılarıyla bir isyan planı yaptı. Bu emirler arasında Yelboğa en-Nâsirî ve Berke de olduğu halde Memlûk ordusu Suriye'ye yürüdü.⁷⁷ Yolda planın ilk safhası tatbik edilmeye başlanarak, ordu İnibek'e isyan etti. Bu hadise üzerine İnibek derhal kaçtı.⁷⁸ Yanlarında

⁷²El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.306; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.2; Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.507.

⁷³Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.507.

⁷⁴Emir-i Tablhane (Kırklar Emirî); Genellikle kırk tane memlûka sahip olma hakkını elinde bulunduran Emirlerdi. Bazen bu sayının yetmiş veya seksene çıktığı olurdu. Ancak kırktan daha az olmazdı. İkinci derecede önemli görevler bunlara verilirdi. Bkz. el-Kalkaşandî, *Subh*, IV, s.15; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamlûk Army-II", *B.S.O.A.S.*, XV/3, (1953) s.469-470.

⁷⁵İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.223; El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.308.

⁷⁶İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.223.

⁷⁷El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.312.

⁷⁸El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.313.

küçük Sultan ile Suriye'ye gitmekte olan Emirler Kahire'ye döndüler. Kahire'ye döndükten sonra Berkuk bir kez daha terfi ettirildi ve Memlûk Devletindeki emirlik sisteminin en üstteki derecesi olan Emir-i Mi'e⁷⁹ rütbesine sahip oldu.⁸⁰

Berkuk bir kere daha kendisini yeni rakipler karşısında buldu. Bunlar; Yelboğa en-Nâsırî ve Berke idiler. Berkuk'un yapabileceği şeylerden çekinen bazı Türk Emirler'i Kalavun ailesine karşı şefkat göstererek bu sülaleden reşit olan birisini sultan ilan ettiler. Berkuk, Taşdemir'in Atabek tayin edilerek bu teşebbüsün boşa çıkarılmasını planladı. Taşdemir'in Mısır'a gelmesi ondan kurtulmak için güzel bir fırsat olacaktı. Özellikle de Taşdemir'in böyle büyük bir göreve getirilmesi Türkler'i memnun edecektir. Fakat Berke ve Berkuk, Taşdemir'in Türk nüfûz ve kudretini arttırmasına da izin vermediler ve onun üzerinde öylesine ağır baskı kurdular ki, Taşdemir sonunda bunaldı ve 1377 yılında iki taraf arasında çarpışma vuku buldu. Daha sonra da Taşdemir ve taraftarları yakalanarak hapsedildiler.⁸¹ Bu sırada Berkuk bir adım daha atarak Atabek el-'Asâkir⁸² olurken

⁷⁹Emir'i Mi'e (Yüzler Emiri); Kendisine ait 100 Memlûk bulundurma hakkına sahip olan Emirlerdi. Bunlar savaş esnasında 1000 kişiye Komutanlık ederdi. En yüksek rütbe bu idi ve büyük görevler hep bunlara verilirdi. Sayıları 24 idi. Bkz. el-Kalkaşandî, *Subh*, IV, s.14; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamlûk Army-II", *B.S.O.A.S.*, XV/3, s.467-469.

⁸⁰ El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.314; Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.508.

⁸¹El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.312. Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.508.

⁸²Umerâ'i Mi'în ve Mukaddem Elf'den olan Atabek el-'Asâkir, Naibi Kâfil'den sonra gelen en büyük Emir ve Kumandandır. Bu görevli Mısır'daki bütün devlet askerlerinin kumandanı olup mutlaka Mısır'da bulunması gerekirdi. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Medhal*, s.352; el-Kalkaşandî, *Subh*, IV, s.18.

arkadaşı Berke de Büyük Re'îs'i Nevbe⁸³ oldu.⁸⁴ Böylece de Berkuk gerçek gücün sahibi ve efendisi durumuna gelmişti.⁸⁵

2-)Berkuk'un Sultan Olması ve Burcî Memlûkler Devleti'nin Kuruluşu

Berkuk'a daha önceki başkaldırı hareketlerinin tamamında destek vermiş olan arkadaşı Berke el-Çobânî el-Çerkez onun en yakın yardımcılardandı. Ancak Emirler arasında Berkuk'a duyulan düşmanlık sebebiyle, bu iki lider arasında fitne çıkarıldı ve çok uzun bir süre geçmeden de bu durum ikisi arasında şiddetli bir harbe dönüştü. Berkuk Sultan Hasan Medresesinin üstüne, Berke el-Çobânî ve yardımcılarına ok atmak üzere adamlarını yerleştirmişti. Ancak Berkuk bu hareketi bastırmayı başardı. Eski arkadaşının hayatı 1380 de İskenderiye'deki hapisanede katledilmek suretiyle bitti.⁸⁶

Ali İbn Şaban'ın ölümünden⁸⁷ sonra Berkuk kendisini Sultan ilan edebilirdi ve bu doğrultuda bazı söylentiler yayıldı. Ancak Berkuk kendisinin sultanlığının kabul edilmeyeceğini hissetti. Büyük Emirler de bu söylentileri işittikleri zaman toplandılar ve birbirlerine; "Yelboğa'nın Memlûku'nun kendilerine hükmetmelerine razı olmadıklarını söylediler."⁸⁸ Bunun için Emirler, Kadılar ve Halife toplanarak

⁸³Sultan'ın memlûklerine bakan ve onların her türlü işleriyle ilgilenen Emirdir. Bunlar toplam 4 tane olurdu. Birincisi Yüzler Emir'i ve diğer üçü de Kırklar Emir'idi. Bkz. el-Kalkaşandî, *Subh*, IV, s.18.

⁸⁴El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.323; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.163.

⁸⁵İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.163; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.3;

⁸⁶El-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.I, s.381-384; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.202,204; İbn Haldûn, *Tarih el-İber*, V, s.558-560; İbn İyâs, *Bedâiyi*, I, k.II, s.225-261; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.4.

⁸⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.206.

⁸⁸İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.207.

seçimlerini yaptılar ve vefat eden Sultan'ın kardeşi olan Hacı bin şaban'ı kendisinin isteği ile 1381 yılında Sultan ilan ettiler.⁸⁹

Berkuk, Hacı'nın Sultanlığını bizzat ileri sürüp onu tercih etmiş olmasına rağmen, yardımcılarının bu düşüncesine iştirak etmediler ve tam tersine onbir yaşındaki ikinci bir çocuğun saltanat makamına geçmiş olmasından istifade ederek, kendi şahsî çıkarları için birtakım karışıklık girişimlerini tamamladılar. İsyancılar Berkuk'un kölelerinden birini, onu öldürmesi için satın aldılar ancak suikast ortaya çıkarıldı ve hemen bastırıldı. Daha sonra bu harekete katılan diğer iştirakçılar de tespit edilip sınırđı edilerek hapsedildiler. İbn Tagrıberdi bu isyanı kitabı en-Nucûm ez-Zâhire'de şu şekilde anlatıyor; "Bu memlûklerin Berkuk karşısında aniden ittifak edip onu Bâb es-Silsile (Kale kapılarından birisi) yanındaki evinde öldürmek istemelerinin sebebi şudur; Onların nüfuzu Sultan üzerinde etkili olduğu zaman, yani Eşref şaban'ın öldürüldüğü günden sonra, sıradan bir asker olan Taşdemir Atabek el-'Asâkir oldu, arkasından Karatay et-Tâzî, sonra İnibek el-Bedri, ondan sonra Kutlukdemir ve en son olarakta Atabek Berkuk bu makama ulaştı. Bu ünvanı almış olup ismi zikredilen şahısların hepsi ya sıradan bir asker ya da Onlar Emiri'ydi. Bunların hepsi sahip oldukları bu makamı, isyanlar çıkarılması ve karışıklıklar yaratılması sebebiyle terkettiler. Bu yüzden de yukarıda bahsedilen ayaklanmaya katılanların hepsi onlar gibi olmaya heves etti ve onlar ne yaptıysa aynısını yapıyorlardı, netice itibarıyla bu sebeple harekete iştirak ettiler ama amaçlarına ulaşamadılar."⁹⁰ Bu suikastin başarısızlığı, Türk unsurunun zevalinin ilanı ve Çerkez Memlûkleri Devletinin kuruluşunun habercisiydi.⁹¹

Yukarıda bahsedilen hadiseden sonra Berkuk, memlûklerine güvenemez oldu ve çevresindeki halka biraz zayıfladı, onların ihanetinden korktuğu için kendi içine kapandı.

⁸⁹İbn Haldûn, *Tarih el-İber*, V, s.561; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.206-207.

⁹⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.214.

⁹¹Kazım Yaşar Kopraman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.510.

Bu arada Berkuk'un çevresindeki Ayıtmış el-Becâsî, Altınboğa el-Çobanî, Çerkez el-Halîlî ve Yunus en-Nevrûzî gibi arkadaşları ve onu destekleyenler, ona; "kendisini sultan ilan etmesini ve sonra da insanlardan uzak durarak bir müddet dinlenmesini tavsiye ettiler."⁹² Ancak o bu adımı atmaktan geri durdu, tereddütünün sebebi de halktan korkması değil, Mısır ve Suriye'deki Emirler'in büyüklerinden duyduğu korkuydu. Çünkü onların dışındakilerin hepsi onu kendisini sultan ilan etmesi konusunda teşvik edip cesaretlendiriyordu.⁹³ Bu esnada Büyük Emirler'den ikisinin ölümü de Berkuk'un işini kolaylaştırdı. Bunlar Aydemir ve Akdemir idiler.⁹⁴

Berkuk kendisini sultan ilan etmeye karar verdiği zaman, Memlûk Devleti'nde adet olduğu yolla, yani meclis'i toplamakla işe başladı. Bu mecliste büyük Emirler, Halife, başlarında şafii başkadısı olan Şeyhü'l-İslâm'ın bulunduğu kadılar vardı. O sırada Halife; el-Mutevekkil, Şeyhü'l-İslâm ise; Sıraceddin Ömer el-Bulkînî idi. Bir müddet görüşüldükten sonra Hacı'nın azledilip onun yerine Atabek olan Berkuk'un Sultan ilan edilmesine karar verildi ve ez-Zâhir ünvanıyla lakaplandı (26 Kasım 1382).⁹⁵

Berkuk'un 1382 yılında Sultan olmasıyla Kalavun Hanedanı'nın hükümdarlığı da bitti. Aynı şekilde Bahri Memlûkler Devleti de sona ermiş oluyordu. Böylece Berkuk ile birlikte, Mısır'da 1517 yılındaki

⁹²Ibn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XI, s.214.

⁹³Ibrahim Ali Tarhan, **Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise**, s.5.

⁹⁴Ibn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XI, s.215.

⁹⁵Ibn Haldûn, **Tarih el-İber**, V, s.563,564; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.II, s.476; İbn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XI, s.221; İbn Kadî Şuhbe, **Tarih İbn Kadî Şuhbe**, nşr. Adnan Derviş, III, Dimaşk, 1977, s.86; İbn Hacer el-"Askalânî, **İnbâ' el-Gumr bi Ebnâ' el-'Umr**, II, nşr. Muhammed Abd el-Mu'îd Han, ikinci baskı, Beyrut, 1986, s.92; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **Husn el-Muhâdara fî Târih Mısır ve'l Kahire**, nşr. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, II, basım yeri yok, 1968, s.120; İbn İyâs, **Bedâî'**, I, k.II, s.318; Ahmed Muhtar el-'İbâdî, **et-Tarih el-Eyyûbi ve'l-Memlûkî**, İskenderiye, 1992, s.265; el-Hatib el-Cevherî Ali bin Davud es-Sayrâfî, **Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zamân**, I, nşr. Hasan Habeşî, basım yeri yok, 1970, s.44; Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, s. 53, 54; Stanley Lane-Poole, **Düvel-i İslamiyye**, çev.Halil Edhem, İstanbul, 1927, s.108.

Osmanlı Fethine kadar devam edecek olan Burcî Memlûkleri devleti başladı.

Berkuk, Mısır'daki Burcî Memlûkleri devletinin ilk sultanı olması⁹⁶ sebebiyle, onun devlet içerisinde bulunan Türk Memlûklerine karşı düşmanca bir tavır alması beklenirken o, büyük bir hoşgörüyle ve akılcıca davranarak saltanatının ilk zamanlarında Türk olan Emirlerin de gönlünü hoş tutma, devlet içersinde huzursuzluk yaratmama politikasını takip etti. Bu politikanın bir sonucu olarak Nâib es-Saltana olan Yelboğa en-Nâsırı'yi bu görevden azledip Halep valiliğine gönderirken bu Türk Memlûkü olan Sudun'u da Nâib es-Saltana tayin etti. Ancak Berkuk'un bu tavrı çok uzun sürmedi ve olayların gidişatına yön verebilir bir hale gelip güçlü olduğunu farkettiği zaman aşamalı olarak, Çerkez olmayanların hiç te hoşuna gitmeyecek şekilde dirlikleri ve büyük görevleri Çerkez olan Memlûkler'e vermeye başladı. Bunları da çoğunlukla el-Eşref Şaban'ın Memlûkleri arasından seçti. Onun bu siyaseti saltanatı süresince devam edecek olan pek çok sayıda isyana sebebiyet verdi. Bunlardan birisi de Elbistan Nâibi Altınboğa'nın 1382 yılındaki isyanıdır. Altınboğa Türk asıllı idi ve Memlûk devleti'nin başına bir Çerkez'in geçmesini hazmedemeyerek isyan etmişti. Fakat onun çıkardığı bu isyan, Suriye'de bulunan diğer Nâiblerden beklediği yardımı görememesi üzerine başarısızlıkla sonuçlandı.⁹⁷

Berkuk Sultan olduğu günden beri Halep Emiri Yelboğa en-Nâsırı'den çekiniyordu. Çok fazla geçmeden de onun tehlikeli olduğunu hissetti ve ona karşı birşeyler yapmayı planladı. Hemen ardından onu Kahire'ye çağırttı ve Halep Nâibinden azl ettikten sonra kendisini İskenderiye'ye hapsetti ve mallarına el koydu. Bir müddet sonra ise onu affetti ve Dimyat'ta oturma izni verdi ve ennihayet de 1387 yılında onu vazifesine geri iade etti.⁹⁸ Bu sırada Malatya Nâibi Emir Mıntaş çevresinde toplanmış olan çok sayıdaki Türkmenlerle Sultan Berkuk'a

⁹⁶es-Suyûtî, *Husn el-Muhâdara*, II, s.120; M. Sobemheim, *Memlûkler*, I.A., VII, s.689.

⁹⁷Kazım Yaşar Koprıman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D.G.B.İ.T.*, VIII, s.511-512.

⁹⁸Ibrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.15.

karşı ayaklandı.⁹⁹ Ancak Mintaş ayaklanmasının tehlikesine rağmen Sultan Berkuk bu şahıstan, Yelboğa'nın kendisine karşı isyan ettiğinden korktuğu kadar korkmadı. Gerçekten Yelboğa Haleb'e döndüğünden beri Sultan'a karşı ayaklanmak için fırsat kolluyordu. Berkuk Yelboğa'nın ne planladığını anladı ve onu geriye Kahire'ye getirmeye çalıştı, çünkü ondan nihai olarak kurtulmak istiyordu. Fakat Yelboğa durumu anladı ve Sultan'a; Mintaş ayaklanmasını bastıracağından dolayı gelemeyeceğini bildirip af diledi.¹⁰⁰

Yelboğa kuvvetlerinden ve yardımcılarından emin olduktan sonra, Halep kalesini eline geçirip kendisinden korkanların hepsini yakaladı. Hemen arkasından da Emir Mintaş'a kendisine katılması için mektup gönderdi. Mintaş buna çok sevindi ve kendisiyle birlikte hareket eden Emirler de yanında olduğu halde suratle gelip Yelboğa'ya katıldı. Yelboğa'nın bu hareketi Suriye'de öylesine büyüdü ki; Dimaşk kalesi ve Kerek nâbliği istisna tutulacak olursa, Suriye'nin tamamı olduğu gibi onun itiati altına girdi.¹⁰¹

Bu durum karşısında Berkuk, Emirler'ini toplayarak onlarla görüştü ve Suriye'ye kuvvet gönderilmesi hususunda karar alındı.¹⁰² Ancak bu gönderilen kuvvet Dimaşk'a ulaştığında, şehrin dışında gerçekleşen çarpışmalardan mağlup ayrıldı. Çünkü Sultan'ın askerlerinden büyük bir grup ihanet ederek karşı taraf saflarına katılmış böylece ayaklananlar kuvvetlenerek savaşı kazanmışlar ve şehre girip kaleyi ele geçirebilmişlerdi.¹⁰³

⁹⁹Ibn Haldûn, *Tarih el-İber*, V, s.573,574; W.H.Muir, *The Memlûk or Slave Dynasty of Egpty*, s.107-109.

¹⁰⁰Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.256.

¹⁰¹Ibn Haldûn, *Tarih el-İber*, V, s.576-578; Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.258; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 58, 59.

¹⁰²Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.259; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 59, 60.

¹⁰³Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.265,266; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.60.

Berkuk bu bozgundan sonra Mısır halkının desteğini arkasına almak istedi. Ancak onun vergilerden bazılarını kaldırması ve daha önce halifeliği elinden aldığı el-Mutevekkil'e halifelik makamını geri iade etmesi hiçbir işe yaramadı. Sultan Kahire halkından evlerinin ve mahallelerinin kapılarını kapamalarını ve düşmana karşı kendilerini ve ailelerini korumak için Sultanın kuvvetlerine yardımcı olmalarını istedi. Bu süre zarfında Yelboğa Suriye'deki heryeri hükmü altına aldı ve sonra da Kahire'ye doğru yaklaşımaya başladı.¹⁰⁴ Berkuk'un ikinci kez gönderdiği askerler savaştan çekindi ve bunların içinden büyük bir grup Yelboğa'ya katıldı.¹⁰⁵

Bütün bu olarlardan sonra herhangi bir çözüm yolu bulamayan Berkuk Kale'yi gizlice ve yaya olarak terketti. Aynı anda Yelboğa'nın askerleri de Kahire'ye girip Kale'yi ele geçirdiler.¹⁰⁶

Daha sonra ise Yelboğa Eşref'in oğlu olan Hacı'yı ikinci bir kez Sultan ilan etti ve ona el-Mansûr lakabını verdi. Halbuki daha önce ilk saltanatında onun lakabı en-Nâsir idi.¹⁰⁷

Yelboğa, Berkuk'u getirene çok büyük ödülleri vereceğini ilan ettikten bir süre sonra Berkuk yakalandı. Fakat Yelboğa ona bir kötülük gelmesi durumunda Çerkez Memlûklerinin intikam alacaklarından korktuğu için Berkuk'u el-Kerek'e sürmekle yetindi. Ancak el-Kerek Nâibine şayet kendi başına birşey gelirse onu salıvermesini tembih etti. Çok geçmeden de Mintaş ile Yelboğa arasında anlaşmazlık çıktı ve mücadeleden Mintaş galip ayrıldı. İşte bu sırada zaten ta baştan beri Berkuk'u bir misafir gibi ağırlamış olan el-Kerek Nâibi onu serbest

¹⁰⁴Ibn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s.466-468; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.61.

¹⁰⁵İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fi 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.17.

¹⁰⁶Ibn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s.469; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.289; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s.62.

¹⁰⁷Ibn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s.470; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.319; el-Hatib, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.217.

bıraktı ve el-Kerek Halkı ona Sultan olarak itaat ettikten sonra Suriye ve Mısır'daki Çerkezlerin hepsi tekrar onun etrafında toplandı.

Mintaş ise Yelboğa'ya karşı kazandığı zaferin sevincini çok uzun bir süre yaşayamadı. Çünkü bu kez karşısında çok daha güçlü birisi, Berkuk vardı. Sonuçta iki taraf Şaghab'ta karşılaştılar ve Berkuk galip geldi (2 Ocak 1390). Bu mağlubiyetten sonra Sultan Hacı, Berkuk için tahttan feragat etti. Halife başta olmak üzere orada bulunan Emirler ve Kadılar Berkuk'a Sultan olarak biat ettiler. Daha sonra Kahire'ye dönen Berkuk sevgi gösterileri arasında karşılandı¹⁰⁸ ve Kale'de kendisine tekrar bağlılık yemini edildi.¹⁰⁹ Böylece Berkuk'un 1390-1399 yılları arasında devam eden ikinci saltanatı başlamış oldu.

¹⁰⁸B. De Mignanelli, "Ascensus Barcoch (II)", çev; Walter J. Fischel, "A Latin Biography of the Mamlûk Sultan Barqûq of Egypt", A.R.D.A., Tome VI, Annee, 1959, E. J. Brill Edutears, Leiden, s.159; Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, s.69.

¹⁰⁹ El-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.II, s.549,550. İbn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XII, s.1-5; el-Hatîb, **Nuzhet en-Nufûs**, I, s.294-296; İbn İyâs, **Bedâyi'**, I k.II, s.434; Kazım Yaşar Koprman "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", **D.G.B.İ.T.**, VI, s.512,513; Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı**, s.69.

I.BÖLÜM

MEMLÜK-TİMURLU MÜNASEBETLERİ'NİN BAŞLAMASI

I. XIV.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ANADOLU VE ORTADOĞU'NUN SİYASÎ DURUMU

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Suriye ve Mısır'da hakim olan Memlûk Devleti'nde bir hanedan değişikliği olmuş ve uzun zamandır iktidarı ellerinde bulunduran Kalavun'un çocukları ve torunları artık saltanat makamından uzaklaştırılmışlardı. Devletin yeni hakimi olan Çerkez asıllı Berkuk¹, özellikle ikinci saltanatı süresince (1390-1399) hem kendisini halka kabul ettirilmiş hem de uyguladığı tutarlı ve akılcı dış politikasıyla Memlûk devletinin bölgede en etkili güç olduğunu komşularına ve diğer devletlere tamamiyle hissettirmişti².

XIV.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana, Misis ve zaman zaman Tarsus gibi şehirlerle Ayas ve Sis(=Kozan) civarlarında hakimiyet kuran Ramazanoğulları, bugünkü Mersin'den Gavur Dağlarına kadar uzanan Çukurova'da yerleşik olan Kuştemurlu, Kosunlu, Kara-İsalu, Varsaklu, Durgudlu, Özeroğlu, Burnazoğlu gibi Üçok Türkmenlerini etrafına toplamak suretiyle, bu mîntıkada büyük bir nüfuza sahip olmuşlardı. Suriye'nin belli başlı hac ve ticaret yollarına hakim noktalarda kurulan bu beyliğin ne denli önemli olduğunu tesbit eden Memlûk Sultanları buradaki beyler'e teşrîf(=emaret tevcihi) göndermek suretiyle, onları itaatları altına almışlardı. Ancak bu beyliğin esasını teşkil eden Üçoklar'ın, Boz Oklar'la işbirliği yapmaları, birçok anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Nitekim, Memlûk Sultanlığının, bu Türkmenlere karşı şiddetli hareketlerde bulunması yüzünden, bura halkı aleyhine dönmüş ve bu bölgeye hücum atmak isteyen Memlûk

¹A.N.Poliak, "The Influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the General Organization of the Mamlûk State", *B.S.O.A.S.*, X (1940-42), s.863.

²Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar (Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi)", *Belleten* (1973), XXXVII/146, s.164.

ordularına ani baskınlar vermişlerdir. Bu yüzden Memlûkler, Çukurova'da yerleşik olan Boy ve oymaklar arasında ayrılık yaratmak suretiyle, yeni faaliyetlere girişmişlerse de Üçok'lar, Özeroğlu, Burnazoğlu ve Karamanoğulları ile anlaşılan Ramazanoğulları, Memlûkler'e karşı bitmez tükenmez savaflara başlamışlar ve Memlûk Devleti'nin bu bölgedeki hakimiyetini yok etmişlerdi. Bununla beraber, Ayas ve Sis kaleleri vasıtasıyla bu bölgedeki hakimiyetlerini devam ettirmeye çalışan Memlûkler, Bab Antakiyye'yi tamir ve Bagras Kalesi'ni takviye ettirmek suretiyle, Üçoklar'ın hücumlarına sed çekmek istemişlerdir.³

Ortadoğu'da bulunan devletlerden birisi olan Celâyirli Devleti'nin kurucusu Büyük Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Şeyh Uveys geçti (1356). Uveys 1358'de Azerbaycan ile Tebriz'i, 1364'te Musul ve Diyarbakır'ı ele geçirerek devletin sınırlarını genişletti. Uveys'in oğlu Şeyh Hüseyin, İran'ın doğu bölgesinde bulunan Muzafferîler ve Karakoyunlar ile mücadeleye girdi. Hüseyin'in 1382'de ölümüyle devlet zayıflamaya başladı ve onun iki kardeşi Ahmed ile Bayezid arasında paylaşıldı. Sultan Ahmed Celâyir'e Azerbaycan ve Irak, Beyazid'a ise geri kalan bölgelerle Irak-ı Acem verildi. İki kardeş arasındaki mücadele 1384'te, Ahmed'in Bayezid'ı esir alması ile sonuçlandı ve böylece devletin hakimi Ahmed Celâyir oldu.⁴

Celâyirli Devleti'nin son ünlü hükümdarı Sultan Ahmed'in ölümünden sonra ise, başta Bağdad olmak üzere Irak'ın geniş bir kısmı Karakoyunlular'ın eline geçti.⁵

Yezd, Şiraz ve İsfahan'ın bulunduğu İran'ın doğu bölgesinde ise XIV. yüzyılın sonlarına kadar olmak kaydıyla Muzafferîler hâkim

³Şehabeddin Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukur-ova'da Nufûz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûklü Savaşları (1485-1491)", *Belleken* (1967), XXXI/123, s.345,346.

⁴Muzaffer Ürekli, "Celâyirli", *DİA*, II, İstanbul, 1993, s.264.

⁵Faruk Sümer, "Ahmed Celâyir", *DİA*, II, İstanbul, 1993, s.54.

bulunmakta idi. Ancak bu hanedan, 1393 tarihinde bizzat Timur'un müdahalesi ile tamamen ortadan kaldırılmıştır.⁶

XIV. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle son çeyreğinde, Doğu Anadolu'nun siyasi durumu, en az coğrafya ve ekonomisi kadar karmaşık⁷ ve istikrarsızdı⁸. Bu esnada, Ortadoğu'nun bir bölümü ile Ortadoğu'ya yakın bölgelerin de aynı durumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu bölgelerdeki sınırların her an değişebileceğini görmek mümkün olduğu gibi, şehir merkezlerinin yağmalara maruz kaldığına şahit olmak ta alışılmamış birşey değildi. Herhalde, Tebriz'in 1385 yılında Toktamış, 1386 yılında ise Timur tarafından ve bir yıl arayla yağmalanmış olması buna en güzel örnektir.⁹

Orta Anadolu'da İlhanlıların en güçlü mirasçısı ise, eskiden Selçuklular'ın hakim olduğu bölgedeki, Kayseri ve Sivas merkezli Eretna Beyliği, dağılmaya başlamıştı ve 1381'de, son Eretna Beyi'nin veziri olan Kadı Buhanneddin Ahmed Sivas'ta yönetimi eline geçirdiğini ilan etti.¹⁰ Aynı sıralarda, güçten düşmüş Eretna Beyliği, batıda Osmanlı ve Karamanlı komşularıyla, başka bölgelerdeki, başkaldırıp merkezden ayrılan yerel valiler tarafından da parçalanmaktaydı. Bu yerel liderlerin en önemlilerinden biri, 1379'da bağımsızlığını ilan edip Kemah'tan İspir ve Erzurum'a dek Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını kısa sürede egemenlik altına alan Erzincan hakimi Mutahhartendi. Mutahharten'in topraklarının hemen doğusunda, Karakoyunlu Türkmen

⁶K.V. Zetterstéen, Muzafferiler, İ.A., VIII, s.774-776; R. M., Savory, "The Struggle for Supremacy in Persia after the death of Timur", *Der Islam* (1965), XL/1, s. 35,36.

⁷John E. Woods, *Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul, 1993, s.72.

⁸Jean Paul Roux, *Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı*, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul, 1994, s.30.

⁹W. Barthold, "Azerbaycan ve Ermenistan", çev. İsmail Aka, *Ankara Üniv. D.T.C.F., Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XXII, 14-23'den ayrı basım, Ankara, 1970-1974, s.82.

¹⁰Kemal Göde, *Eretnalılar (1327-1381)*, Ankara, 1994, s.139; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar; Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, Ankara, 1989, s.87,88. Bu beylik ile ilgili olarak ayrıca bkz; İ.H.Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, (1968),XXXII, S.126,ss.161-189.

beyliğinin önderi Kara Mehmed'in (1380-1389) toprakları yer almaktaydı.¹¹ Bu Türkmenler otuzbin çadırdan oluşan bir topluluk halinde, Cengiz Han'ın hücumu üzerine Türe Bey adındaki reislerinin idaresi altında Türkistan'dan Mâverâünnehr'e ve oradan da İran yoluyla Doğu Anadolu'ya göçetmişlerdir.¹² Daha sonraları bu Türkmenler İran'ın dağlık bölgelerine doğru tazyike başlayarak, Azerbaycan bölgesinde XIV. yüzyılda tam olarak nüfûz sahibi olmuşlardır.¹³

Diyarbakır'deki durum daha da karmaşıktı. Yukarı Fırat'ın batı kıyısı, Dulkadir Türkmenleri ve Memlûk Devleti'nin denetimi altındaydı. Türkmen Artuklu Hanedanı'nın sondan bir önceki temsilcisi Necmeddin İsa ez-Zâhir (1376-1406), birkaç daha önemsiz merkezin yanı sıra Amid ve Mardin kentlerinde sallantılı bir bağımsızlığı koruyorken, aşiretten yakınları olan Döğerler, Diyar-ı Mudar'da Urfa ve Siverek'in kuzeyindeki orta Fırat kıvrımında, Rakka'dan Caber'e uzanan bozkır bölgesinde göçebe hayatı yaşıyorlardı. Akkoyunlu Türkmenleri ise kuzeyde Doğu Anadolu'nun Karadeniz kıyı hattı boyunca uzanan Kaçkar Dağları'ndan güneyde Fırat Irmağı'nın Suriye kıvrımına dek uzanan, sınırları belirsiz bölgede yerleşik idiler. Bu bölgenin batı sınırını kabaca yukarı Fırat-Karasu oluştururken, doğusu Van Gölü ile belirlenmektedir.¹⁴

Yukarıda bahsedilen tablo bize XIV. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun, birçok bölgesel hakimiyetler elinde parçalanmış ve siyasî birlik ve beraberlikten yoksun bir halde bulunduğunu göstermektedir. Anadolu'nun batı uçlarında, Rumeli'deki başarılarına rağmen, Anadolu'da henüz tam bir siyasî güce sahip olamamış Osmanlı Devleti vardı. Bu devletin tahtında da 1389 yılından beri Yıldırım Bayezid oturuyordu.

¹¹John E. Woods, *Akkoyunlular*, s.72.

¹²Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara, 1984, s.35.

¹³H.R.Roemer, "The Jalayirids, Muzaffarids and Sarbadars" *CHI; The Timurid and Safavid Periods*, VI, Cambridge, 1993, s.3.

¹⁴John E.Woods, *Akkoyunlular*, s.71,72.

Biraz önce yukarıda bahsettiğimiz üzere 1381 yılından beri Eretna Devleti'nin idaresini eline geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed, Orta Anadolu ve Danişmendiye topraklarına yeniden sahip olmak politikası ile ortaya çıkınca, Anadolu'daki siyasî denge Osmanlı Devleti aleyhine bozulmuştu. Öte yandan Malatya'yı alarak Suriye'ye doğru yayılma ve genişleme arzusu ise Kadı Burhaneddin Ahmed'i, Divriği'ye kadar sokulmuş olan Memlûk Devleti ile siyasî çatışmalar içersine itmişti. Böylece Anadolu'daki yöresel hakimiyetler arasında ciddi bir kuvvet olduğunu ispatlamış, Karamanoğulları Beyliğini bir kaç kez yenmiş ve Osmanlı ilerleyişine başlıca engel olabileceğini, 1392 yazında kazandığı zaferle Anadolu halkına göstermişti.¹⁵

Biraz daha güneye gidildiğinde, Moğollara karşı sürdürülen uzun bir uğraşdan sonra Anadolu'da Selçuklu başkentine yerleşmiş olan Karamanoğulları Beyliğinin, Alaaddin Bey'in liderliğinde varlığını sürdürme mücadelesi verdiği görülecektir.¹⁶

Diyarbakir ve Ermeniye bölgesindeki en etkili güç olan Mısır ve Suriye Memlûkleri'nin, bölgede önemli çıkarları bulunuyordu ve yayılmalarını koruyup yukarı Fırat'a doğru genişletmek isteğindeydiler. Kuzey ve kuzeydoğuda Rum ve Gürcistan hristiyan krallıkları öncelikle savunmaya yönelmişlerdi. Dolayısıyla XIV. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Ortadoğu ve Doğu Anadolu'nun iç işlerinde etkin bir siyasal rol oynamadılar. Nihayet, doğuda güçlü bir devletin yokluğunda, Kara Mehmed'in yönetimindeki Karakoyunlular, Ermenistan ve Azerbaycan içlerine doğru uzanmaya başlamışlardı. Tüm bu görünüm aniden bir değişime uğradığında, Diyarbakir üzerine bir hamle hazırlığı içindeydiler. Ancak işte bu sıralarda 1386'da Orta Asya'dan yeni bir dünya fatihi, yani Timur Doğu Anadolu sınırlarına ulaştı. Bu olayın,

¹⁵Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara, 1989, s.3-5.

¹⁶Yaşar Yücel, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar (Türkiye ve Yakın Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi)", *Bellekten*, s.161,162.

sonraki yarım yüzyıl boyunca Ortadoğu'nun tümü üzerinde çok büyük yankılar uyandıran kapsamlı etkileri olacaktır.¹⁷

II. TİMUR'UN ORTAYA ÇIKIŞI, TARİH SAHNESİNDE GÖRÜNMESİ VE İLK FETİHLERİ

Timur'un hayatının ilk dönemleri ile ilgili pek fazla bilgi yoktur.¹⁸ O, 9 Nisan 1336 tarihinde, Keş yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde doğmuştur. Babasının adı Turagay¹⁹, annesinin adı ise Tekina Hatun idi.²⁰

Timur 1360 yılında ortaya çıktıktan sonra gösterdiği faaliyetler neticesinde, on yıl içersinde bütün Mâverâünnehr'i hakimiyeti altına almıştı.

İlk başlarda Emir Hüseyn ile Timur birlikte hareket etmiş olmalarına rağmen, daha sonraları bu iki Emir'in arası açılmış ve çıkan anlaşmazlık neticesinde birbirleriyle çarpışmak durumunda kalmışlardı. Bu iki Emir arasındaki mücadeleyi sonunda Timur kazanmış ve Emir Hüseyn öldürülmüştü. İşte bu olaydan sonra Timur onun haremine ve

¹⁷John E.Woods, *Akkoyunlular*, s.73.

¹⁸ Timurlu tarihi ile ilgili olarak çalışan bilim adamları umumi olarak onun hayatının ilk yıllarına ait pek fazla bilgi olamadığını ifade etmekte ve bunun sebebi olabilecek bazı nedenleri belirtmektedirler. Bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991, s.3; Wilherm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara, 1990, s.18,19; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.51; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı, (1405-1447)*, Ankara, 1994, s.5.

¹⁹ Timur'un babası olan Emir Turagay ile ilgili geniş bilgi için bkz. Zeki Velidi Togan, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", çev. İsmail Aka, *Tarih Dergisi (1972)*, 26, s.81-83.

²⁰İbn 'Arabşâh, *'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timur*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979, s.3; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.3; Wilherm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, s.18,19; Mustafa Yazıcı, *Tarihte 128 Türk Devleti ile 118 Devlet-356 Hükümet Başkanlarının Özellikleri (M.Ö.220-M.S.1990)*, Ankara, 1990, s.54.

hazinelere de el koymuştu. Timur haremde bulunan kadınlardan dört tanesini kendisi için alıkoymuştu. Bu dört kadından birisi de Kazan Han'ın kızı olan Saray Mülk hanım idi.²¹ Timur bu hanım ile yaptığı evlilik neticesinde, Saray Mülk Hanım'ın Han kızı olması dolayı ile Krekan yani Han gveyisi ünvanını taşımaya hak kazanmıştı.²² Timur daha sonra Semerkant'a gelmiş ve 9 Nisan 1370 tarihinde tahta oturmuştur.²³

Timur, Mvernnehr'de hakimiyetini ilan ettikten sonra gözünü Harezm zerine çevirmiş ve bu bölgeyi, 1371 ile 1379 yılları arasında yaptığı dört sefer neticesinde kesin olarak ele geçirmiş ve buradan elde ettiği bol ganimetler ile geriye dönmüştür. Yine bu süre içersinde, Timur Moğollar ve Deşt-i Kıpçak zerine de seferler düzenlemişti. Bu sırada Toktamış Timur'un yanına sıgnmış ve onun tarafından çok iyi karşılandıktan sonra kendisine Otrar, Savran ve bizzat kendisinin gidip alması şartıyla Ak Orda'nın baş şehri olan Suğnak verilmişti. Ancak Toktamış bura üzerine yaptığı ilk üç seferde başarısız olmuş ve daha sonra Timur'un silah ve asker takviyesi ile Ak Orda'da hakimiyeti ele geçirerek Suğnak ve Savran gibi şehirleri de almıştı. Bu hadiseden sonra Timur ilk önce Horasan zerine ardından da III yıllık seferi tertib etmişti. Bu süre zarfında güçlenmiş olan Toktamış, Timur'a karşı bir takım hareketlere giriştiğinden dolayı Timur'u kızdırmıştı. Bu sebeple Toktamış zerine düzenlenen birinci sefer'de iki ordu 27 Nisan 1391 tarihinde Kunduzca'da karşılaşmış ve savaş Timur'un zaferi ile sona ermişti. Elde edilen bu zaferden sonra ise Timur Beş yıllık sefer diye adlandırılan hareketi başlattı.²⁴

²¹İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.3.

²²Lisa Golombek and Donald Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, I, New Jersey, 1968, s.4; Beatris Forbez Manz, *Timur and the Symbolism of Sovereignty*, *Iranian Studies*, XXI-1988, s.110.

²³İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.4-7; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, ev; M. Reşat Uzmen, İstanbul, 1980, s. 391.

²⁴İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.9-17.

III. MEMLÛK-MOĞOL MÛNASEBETLERİNİN BAŞLANGICINA KISA BİR BAKIŞ

Memlûk Devleti ile Moğollar arasındaki münasebetler Timur'un ortaya çıkışından çok daha önceleri başlamış bulunmaktaydı. Gerçekten Hülegü Han Ceyhun nehrini geçince, İran memleketini Mısır sınırlarına kadar, hakim olduğu topraklara dahil etmişti. Hemen ardından da bu sınırları geçmiş ve ilerlemesini sürdürmüştü. Ancak daha sonra gelen haberle büyük Han'ın ölümünü öğrenmiş ve geriye dönüşünden önce ordunun idaresini baş komutan olarak tayin ettiği Ketboğa'ya bırakmıştı. Bundan sonra Ketboğa Memlûkler'e mektup göndererek teslim olmalarını istemiş ancak Sultan Kutuz bu isteği reddettiği gibi sefaret heyetini de katletmişti. Bunun üzerine Ketboğa ordusuyla Filistin'e yürümüş ve 3 Eylül 1260 tarihinde 'Ayn Câlût mevkinde Memlûkler'in ordularıyla karşılaşmış ve Moğollar tam bir bozguna uğramışlardı.²⁵

1260 yılında Memlûk devletinin Moğollar'ı 'Ayn Câlût'ta hezimete uğratmasıyla, Memlûk devleti Suriye'ye tamamen hakim olmuş²⁶ ve Mısır-Suriye birliğini sağlamıştır.²⁷ Böylece bu devlet, kısa bir zamanda dünyanın en büyük siyasî güçlerinden biri haline gelmiş adeta ortaçağ tarihinin ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e nakledilmiş, İslâm ve Hristiyan dünyasının mücadeleleri bile bu bölgede vuku bulmuştur. Memlûkler kuvvetli ve düzenli ordularıyla Haçlılar'ın mücadelelerini İslâm alemlerine lehine halletmişler ve Moğol istilasını durdurmayı başarmışlardır.²⁸

²⁵Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, II. baskı, Ankara, 1987, s.68; Muhammed Abdulaziz Merzûk, *en-Nâsir Muhammed bin Kalavun*, basım yeri ve tarihi yok, s.56; P.M.Holt, "The Position and Power of the Mamlûk Sultan", *B.S.O.A.S.*, S.56, Böl.2, 1975, s.237.

²⁶Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D.*, I, Ankara, 1970, s.27.

²⁷Sevsen Muhammed Nasr, "Benû Eyyûb me'a el-Havârizimiyye ve'l-Moğol ve'l-Memâlik fî Şimâl eş-Şâm ve'l-Cezîre", *el-Mecelle et-Tarihîyye el-Mısriyye*, XXX-XXXI, 1983-1984, s.87; Fâyed Hammâd 'Âşur, *el-'Alâkât es-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Moğol*, fî'd-Devle el-Memlûkiyye el-Ülâ, Kahire, 1976, s.55,56.

²⁸Eşref Buharalı "Kıbrıs'ta ilk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hakimiyetine Girişi", *T.D.A.*, Nisan 1995, s.82.

Moğollar 1260'da 'Ayn Câlût'ta Memlûk Devleti önünde hezimete uğradıktan sonra, daima Suriye'yi işgal etme düşüncesini yaşatmışlardır.²⁹ İran hakimi olan İlhanlılar bu hedefi gerçekleştirmek için ellerinden gelen bütün çabayı göstermişlerdir. Avrupalılar da onlara, gerçekleştirdikleri haçlı seferi ile yardımcı olup Memlûk devletine karşı olan mücadelelerine iştirak etmişlerdir.³⁰ Bu mücadeleler İran Moğolları açısından, Gazan Han zamanında (1294-1304)devletleri, Müslüman ülkeler arasına katıldıktan sonra da devam etmiştir. Ancak bu çabalar onları zafere ulaştıramamıştır ve tam tersine Kalavun Hanedanının hakim olduğu dönemde, Memlûk Devleti önünde, "Ayn Câlût'ta uğradıkları yenilgiden çok daha kötülerini ile karşılaşmışlardır. Sultan Kalavun İran Moğollarını 1281'de Hıms'da hezimete uğratmıştır. Yine aynı şekilde en-Nâsır Muhammed bin Kalavun 1303 senesinde Merc es-Suffar'da (Şaghab) onlara diğer bir yenilgiyi tattırmıştır. Böylece Moğol tehlikesi Memlûk Devleti açısından Kalavun Hanedanı'nın hakim olduğu esnada, İlhan Ebu Said ile Memlûk Devleti Sultanı en-Nâsır Muhammed bin Kalavun arasında 1321 yılında barış sağlanıncaya dek önemini korumuştur.

Ez-Zâhir Baybars döneminde ilişkilerin düşmanca olması sebebiyle,³¹ tabii olarak Kalavun Hanedanı'nın Memlûk Devleti'ne hakim olduğu dönemde de İran Moğolları ile olan münasebetler düşmanca idi. Diğer bir Moğol Devleti olan Altın Ordu ile olan münasebetler ise karşılıklı ticarî ilişkiler ve ortak düşmanları olan İran

²⁹Fâyed Hammâd 'Âşur, *el-'Alâkât es-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Moğol, fî'd-Devle el-Memlûkiyye el-Ülâ*, s.66,67; Ahmed Abdülkerim Suleyman, *el-Moğol ve'l-Memâlik fî 'Ahd Devlet Benî Kalavun*, Kahire, 1984, s.9,10.

³⁰W.Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Fuad Köprülü Tarafından Başlangıç'la İyzeahlar ve Düzeltmeler Kısmı İlave Edilmiştir, İstanbul, 1940, s.115; Ahmed Zeki Validi (Togan), "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *T.H.İ.T.M.*,I, (1931) İstanbul, 1931, s.17.

³¹Ez-Zâhir Baybars'ın Abaka ile olan münasebetleri için bkz. *Baybars Tarihi*, Türkçeye çeviren, M.Şerefuddin Yalrkaya, II, İstanbul, 1941, s.4-8.

Moğollarına karşı birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymalarından dolayı daima dostane olarak devam etmiştir.³²

Berke Han'ın Hülegü ve Abaka ile yaptığı uzun ve çetin mücadelenin sonucu olarak, Altın Ordu ile XIII. yüzyılın son yarısında XIV. yüzyılda Memlûk Sultanları'nın hakimiyeti altında bulunan Mısır arasında sıkı diplomatik ilişkiler kurulmuştu. Bu ilişkiler, Berke Han'ın ve özellikle Memlûk Sultanı ez-Zâhir Rükneddin Baybars'ın (1260-1277) enerjik katılımıyla başlamıştı.³³

İran Moğolları'nın Ortadoğu'da oynadığı önemli rol XIV.yüzyılın ortalarına doğru, Timur'un ortaya çıkmasından önce sona erdi. 1335 yılında Ebu Said vefat ettikten sonra İran Moğolları Devleti, kendi aralarında mücadele eden hanedanlar elinde bölündü. Çünkü Ebu Said kendi soyundan bir varis bırakamamıştı ve böylece Hülegü hanedanının İran'daki hakimiyeti de sona ermişti.³⁴

Bu sırada kendi aralarında mücadele eden Moğol Emirleri o esnada yardım alabilecekleri yegane güç olan, Sultan en-Nâsır Muhammed bin Kalavun'a gözlerini çevirmişlerdi. Hatta Ali Padişah gibi bazıları da Bağdad'ı en-Nâsır'a teslim edip orada Sultan adına Nâib olmayı bile teklif etmişlerdi.³⁵

En-Nâsır Muhammed'in ölümünden sonra Memlûk Devletinin başına onun çocuklarından güçlü ve dirayetli birisinin geçememesi sebebiyle büyük emirlerin idareyi ellerine almaları sonucunda ortaya çıkan çekişmeler ile devletin zaaf içersinde olmasına rağmen, bütün bu küçük devletçikler ve Moğol Emirleri, yine de bölgedeki en güçlü devlet olması sebebiyle gözlerini Memlûk Devletine çeviriyor ve Memlûk

³²Ahmed Abdülkerim Suleyman, *el-Moğol ve'l-Memâlik*, s.9,10; W.Barthold, *Berke*, I.A., II, s.554.

³³A.Yu.Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, II. baskı, Ankara, 1976, s.60-61.

³⁴İbn Hacer el-Askalâni, *ed-Durar el-Kâmine fî A'yân el-Mî'e es-Sâmine*, nşr. Muhammed Seyyid Câd el-Hak, II, Kahire, tarihsiz, s.34-35.

³⁵Ahmed Abdülkerim Süleyman, *el-Moğol ve'l-Memâlik*, s.87,88; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D.*, I, s.99,100.

Sultanı ile ittifak yapmak için çabalıyorlardı. Bu yüzden de yardım talep etmek için Kahire'ye elçilik heyetleri gönderiyorlardı. Bunlardan bazılarını örnek olarak şunları verebiliriz; Eretna'nın elçileri 1350 yılında, Celâyirli Şeyh Hasan'ın elçileri aynı yılda ve Melik Timurtaş'ın elçileri de 1350-1351 ve 1352'de Mısır'a gelmişlerdi.³⁶

Celâyir Hasan'ın oğlu Uveys Bağdad'a Nâib olarak tayin edildiğinde Bağdad Nâibi Hoca Mercan ile aralarında ihtilaf çıktı ve neticede bunların her ikisi de Memlûk Sultanı'nın olurluğunu almak için girişimde bulundular. Hoca Mercan Kahire'ye gönderdiği elçi ile Sultan'a, onun adına sıkke kesip yine Sultan adına hutbe okutacağını ve Sultan el-Eşref Şaban adına Bağdad'a Nâib olmak istediğini bildirince, Sultan onun elçisine ikramda bulunup kendisine hil'at, teşrif ve Sultan adına Bağdad Nâibi olduğuna dair taklîd göndererek istediğini kabul etti.³⁷

Ancak daha sonra Uveys, Hoca Mercan'ı hezimete uğratarak Bağdad'a girmeyi başardı ve Uveys'in ölümünden sonra 1374 senesinde yerine oğlu Sultan Hüseyin geçti ve iki devlet arasındaki iyi ilişkiler devam etti.³⁸ Fakat Hüseyin uzun süre yaşamadı, çünkü kardeşi Ahmed Celâyir onun üzerine yürüdü ve kendisini katlederek Irak hakimi oldu.³⁹ İran Moğolları devletçikleri arasındaki bu mücadeleler yeni bir dönemin başladığı ve dünya tarihini kökten etkileyecek olan Timur'un ortaya çıkışına dek devam etmiştir.⁴⁰

³⁶el-Makrîzî, **es-Sulûk**, II, k.3., s. 816,821,840,863.

³⁷el-Makrîzî, **es-Sulûk** , III, k.1, s.112.

³⁸el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.2., s.444.

³⁹el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.2., s. 470; İbn Tagrıberdi, **en-Nucûm**, XI, s.296; İbn İyas, **Bedâyi'**, I, k.2, s.306.

⁴⁰Ahmed Abdulkerim Süleyman, **el-Moğol ve'l-Memâlik** , s.91.

IV. TİMUR'UN IRAK VE MEMLÛK DEVLETİ'NE DOĞRU İLERLEMESİ

Burcî Memlûkler Devleti'nin Sultan Berkuk tarafından kurulması ile bu devletin, kendisine doğu sınırlarından komşu olan devletler arasından nüfûz sahibi olmaya başlaması aynı zamana rastlar. Bu devletler, özellikle Orta Asya'dan gelen Timur'un Ortadoğu'da ve kısmen Doğu Anadolu'da gözükmeye başlaması neticesinde, Sultan Berkuk'a yakınlaşıp onun himayesini ve yardımlarını talep ettiler.⁴¹ Sultan Berkuk Devletini, Timur tehlikesi karşısında korkuya kapılmış olan komşuları için bir hâmi yapmakta geçikmedi. 1382 yılında Tekrit, Sincar ve Kayseri hakimleri, Sultan Berkuk'a mektup yazarak, Memlûk Devletine tâbi olmak ve cuma hutbesini de Sultan Berkuk adına okutmak istediklerini bildirdikleri zaman, Sultan Berkuk suratle isteklerine olumlu cevap verdiğini ilan etti ve onların herbirisine devletin saltanat Nâibi olduklarını bildiren birer belge (taklîd) yazıp gönderdi.⁴² Bahsedilen hadisenin üzerinden birkaç sene geçtikten sonra, 1385 yılının Ocak ayında bu kez Toktamış'ın elçileri Kahire'ye geldiler. Elçiler Sultan Berkuk'a Toktamış'ın hediye olarak gönderdiği ; yedi tane şahin, yedi parça kumaş ve birkaç köle'yi takdim ettikten sonra Toktamış'ın şu mesajını bildirdiler: "Biz sizinle, Atalarımız ve Memlûk Sultanları'nın daha önceki yıllarda olduğu gibi, kardeşiz ve sizinle yine yek vucut olup birlikte hareket etmeye hazırız."⁴³ Kaynaklarda elçilerin Kahire'de neler konuştukları belirtilmemiştir. Ancak Toktamış'ın daha o sıralarda Timur'un İran'da kuvvetlenmesine karşı Altın Ordu ile Memlûk devleti arasında bir ittifak hazırlığı ve teşebbüsü içersinde olduğu daha sonra gelişen olaylardan açık bir şekilde anlaşıyor.⁴⁴

⁴¹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm* , s.121.

⁴²İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.133.; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.498.

⁴³İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.164; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.531; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.155.

⁴⁴İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.14; A.Yu.Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, s.224.

Yine aynı yıl içersinde Kara Mehmed (Karakoyunlu), Musul ile Mardin arasındaki bölgenin sahibi olan amcası Mısır Hoca'yı Kahire'ye göndererek Sultan Berkuk'tan, düşman hücumuna uğradığı için Suriye'yi geçip kendisine iltica etmek üzere izin verilmesini talep etmiştir.⁴⁵ Kara Mehmed'in bu ricası, herhalde bu esnada Yakınoğlu'da görülen ve kendisini de tehdit eden Timur tehlikesiyle ilgili olmalıdır.⁴⁶

Timur ile Berkuk arasındaki ilk resmi münasebet, Timur'un 1385 yılında Berkuk'a özel bir elçi vasıtasıyla mektup göndermesiyle başlamıştır. Berkuk ta bu mektuba uygun bir cevap göndermişti.⁴⁷

Timur daha sonra Tebriz şehrine doğru yürüyüp burasını 1386 yılında ele geçirdi ve bura hakimi olan Ahmed Celâyir şehirden kaçtı.⁴⁸ Bunun arkasından Timur Tebriz ile Bağdad arasındaki bütün toprakları aldıktan sonra Bağdad'ta bulunan Ahmed Celâyir'e haber gönderip; ülkesinde kendi adına para basması ve hutbe okutmasını aksi taktirde

⁴⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.536. Memlûk Devri tarihçilerinden İbn Hacer 1385 yılı olaylarını anlatırken, bu hadiseden bahsetmektedir. Ancak İbn Hacer burada; Kara Mehmed'in, Berkuk'tan amcası Mısır Hoca vasıtasıyla iltica hakkı talep ettiğinden söz etmekte ve Mısır Hoca'nın Berkuk'a kendisinin yanında yer alması istediğini belirtmesi üzerine, Berkuk'un da olumlu cevap verdiğini yazmaktadır. Bak İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.186.

⁴⁶Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, s.48.

⁴⁷Memlûk kaynaklarının yalnızca iki tanesinde bu konuyla ilgili kısa ve açık bir kayıt bulunmaktadır. Buralarda yalnızca mektubun geldiği ve uygun bir cevabın yazıldığı bildirilmektedir, ancak mektupların içeriği ve elçinin söyledikleriyle ilgili hiçbir bilgi verilmemektedir. Bu sebeple de iki kaynaktan geçen bu bilgiye şüpheyle yaklaşmak herhalde doğru olacaktır. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.537; İbn İyas, *Bedâ'î'*, I, k.2, s.366. Ayrıca son yıllarda Dimaşk'ta çıkan Timurla ilgili bir araştırma eserde, verilen bu bilgiler doğru kabul edilip kullanılmıştır. Bkz. Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk ve Hikâyetehu me'a Dimaşk*, 4.baskı, Dimaşk, 1987, s.101.

⁴⁸İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.189; Nasîreddin Muhammed bin Abdulrahim bin el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, nşr. Kostantin Zerig IX, k.1, Beyrut, 1936, s.7; İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.212; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.542; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.129; İbn İyas, *Bedâ'î'*, I, k.2, s.369, İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XI, s.247. Burada İbn Tagrıberdi Tebriz şehri hakimi olarak, Kara Mehmed'i göstermektedir. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München, 1993, s.309.

ona karşı savaş açacağını bildirdi.⁴⁹ Bu durum üzerine Ahmet Celâyir hemen Sultan Berkuk'a elçisiyle birlikte bir mektup gönderdi. Ahmed Celâyir bu mektupta; Berkuk'a Timur'un Karabağ'a kadar geldiğini ve bu durumdan kendisinin çok rahatsız olduğunu bildirdikten sonra Sultan'ı bu tehlike ile ilgili olarak uyarmaktaydı.⁵⁰

Ahmed Celâyir'in gönderdiği bu bilgilerin hemen ardından Kahire'ye gelen diğer bir haber⁵¹ Berkuk'u çok telaşlandırdı. Bu haber ise Timur'un, Karakoyunlu Türkmenlerinin reisi Kara Mehmed'i hezimete uğrattığı ve daha sonrada Kara Mehmed'in Malatya tarafına kaçması üzerine onun arkasından giderek Amid'e girdiği idi.⁵²

Berkuk aldığı bu bilgiler üzerine Meclis'in hemen Büyük Saray'da toplanmasını emretti. Derhal toplanan mecliste dört Başkadi, Halife Şeyhülislâm, Ayanlar ve diğer Emirler Sultan ile Timur meselesini görüştüler. Berkuk bu görüşme esnasında; düşmanın ülke topraklarına doğru ilerlediğini ve eğer hemen asker gönderilmez ise Haleb ve Dimaşk'a zamanında ulaşamayacağını ve bunun biran önce

⁴⁹İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.189.

⁵⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.556; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.142; İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.2, s.378. Bu arada çağdaş Memlûk kaynaklarından İbn Hacer gönderilen elçi ve getirdiği haberler ile ilgili biraz daha ayrıntılı bilgi vermektedir, burada anlatılanlara göre; Ahmed Celâyir Berkuk'a elçi olarak bir kadın göndermiştir. Bu kadın Dimaşk'a geldiğinde, yanına yakını olan Cibril isimli bir şahıs verilir ve sonra bunlar birlikte, taşıdıkları haberi iletmek üzere Kahire'ye giderler. Berkuk'a götürdükleri haber ise şudur; Timur Karabağ'a gelmiştir ve yakında Bağdat'a sonra da Suriye'ye gelecektir. Bu sebeple Ahmed Celâyir Sultanı durumdan haberdar etmekte ve onu uyarmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.212; Ayrıca bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.309.

⁵¹Çağdaş Memlûk kaynaklarının bir çoğunda; "Daha önceden doğuya, Timur ile ilgili haberleri araştırıp öğrensin diye gönderilmiş olan Emir Togay geldi" denildikten sonra onun getirdiği ve yukarıda bahsettiğimiz bilgiler verilmektedir. Verilen bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, Timur'un ilk kez Memlûk Devleti çevresinde görülmesi ile, Berkuk durumun ciddiyetini hemen kavramış ve doğu sınırlarındaki merkezlere Timur'un faaliyetlerini öğrenmek için bazı adamlarını göndermiştir. Bkz. İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.10; İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.2, s.789; İbn Hacer'in aynı konularda verdiği bilgi ise, Amid'e gelen Timur değil oğludur. İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.257.

⁵²İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.10; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.563; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.247; İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.2, s.386.

gerçekleştirilebilmesi için para gerekli olduğunu fakat hazinede para bulunmadığını ifade etti. Bunun üzerine, mali kaynağın nereden sağlanacağı konusunda, mecliste çok şiddetli tartışmalar oldu ve sonunda vakıfların bir yıllık kira gelirleri ile arazi vergilerinin tamamının alınmasına oybirliği ile karar verildi. Ayrıca Berkuk, tüccarın parasından zekat alınmasını da emretti.⁵³

Berkuk ilk önce büyük bir ordu hazırlayıp bizzat Suriye'ye gitmeyi düşündü. Ancak daha sonra alınan bazı bilgiler gelen ilk haberi teyid etmedi⁵⁴ ve bunun üzerine Sultan büyük bir ordu göndermekten vazgeçti. Bunun yerine Umarâi Ulûftan⁵⁵ olan dört adamını; Emir-i Silah⁵⁶ Altınboğa el-Muallim, Emir Kardam, Emir Yunus ed-Devadar ve Emir Sudun'u yanlarına 7 tane Tablhane Emir'i ile Ecnâd el-Halkadan⁵⁷ 300 atlı asker vererek 1387 yılının Temmuz ayında Haleb'e gitmek üzere gönderdi. Gönderilen bu Emirler yanlarında götürdükleri askerler

⁵³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.363; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XI, s.247; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.10; İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.257; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.145,146; İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.2, s.387. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.310.

⁵⁴İbn Şuhbe'nin verdiği bilgilere göre; "Alınan haberden iki gün sonra, Urfa'dan tekrar bir haberci gelir ve şunları anlatır: 'Kara Mehmet çadırlarını ve herşeyini bırakıp kaçarken aslında bir savaş hilesi yapmıştır. Daha sonra Timurlu ordusu çadırların yanına gelince, Kara Mehmet bütün kuvvetiyle onların üstüne saldırır, birçoğunu öldürür ve onların yanındaki bir çok şeyi de ganimet olarak yerine getirir.' Bu haber üzerine insanlar çok sevinir ve rahatlar."; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.217.

⁵⁵Umerâi Ulûf, Memlûk Askerî Teşkilatındaki en yüksek rütbe yani Umerâi Miîn'e (Yüzler Emir'i) verilen diğer bir isimdir. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, II.baskı, Ankara, 1970, s.324,325.

⁵⁶Emir silah görevini ifa eden kişi, Yüzler Emir'i olup maiyyetinde silâhdâniyye denilen saltanat memlûkları bulunurdu. Merasimlerde sultanın silahını taşırdı. Aynı zamanda Silâhhâne es-Sultâniyye'nin şefi olan Emir Silah , silahhâneye giren ve çıkan silahlardan sorumlu idi. Bkz. el-Makrîzî, *Hıtat*, II, s.222; el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, IX, s.18. İbn İyas, ise Emir Silah'ın silahhânenin başı olduğunu savaş ve kurban bayramlarında sultana silah taktim ettiğini yazmaktadır. Ayrıca, müellif bu vazifenin Sultan Baybars tarafından ihdas edildiğini kaydetmekte ve Memlûk Devletinde daha önceden böyle bir vazifenin olmadığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.1, s.323.

⁵⁷Ecnâd el-Halka Memlûk Devleti ordusundaki İktâlî askerlere verilen isimdir. Bunlar bizzat İktâlîlerinin başında veya yakınında bulunurlardı. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Medhal*, s.414,423.

ile birlikte Haleb'e vardıkları zaman gerçekten Timur'un, Kara Mehmed'e mağlup olduğunu ve ülkesine döndüğünü öğrendiler ve bunu bir haberci ile Kahire'ye iletiler.⁵⁸ Timur'la ilgili bu son durumu öğrenen Berkuk ve Kahire halkı biraz rahatladı ancak yinede Sultan gönderdiği askerleri hemen geri çekmedi. Bu esnada ilginç bir gelişme oldu ve Suriye Nâibi, Timur'un casusu olmakla suçlanan bir Türk'ü Kahire'ye gönderdi ve bu adam yapılan işkence neticesinde kendisiyle birlikte üç kişinin daha olduğunu itiraf etti.⁵⁹ Bu hadise, Timur'un Suriye'yi oraya girmeden 14 yıl önce ele geçirmeyi istediğini ve bunun hazırlıklarına, daha o günlerde başladığını göstermesi açısından çok önemlidir.

Timur Tebriz şehrini ele geçirdikten sonra, buradan Mardin hakimi Mecdeddin İsa'ya haber göndererek onu yanına çağırttı. Mecdeddin İsa ise Timur'a yolladığı cevapta; oraya gelmeden önce Memlûk Sultanına bu ziyaret için danışması gerektiğini bildirerek ondan özür diledi.⁶⁰ Ancak bu olumsuz cevaba Timur çok sinirlendi. Timur, Berkuk ile Mecdeddin İsa'nın arasını açmak istediği için, Mardin hakimine ikinci bir mektup gönderdi ve bu mektupta ona şöyle dedi; "Memlûk Sultanı Berkuk sana hükmedemez ve onun senin üzerinde hiçbir hakkı ve hukuku yoktur. Bu sebeple senin ona danışman gereksizdir."⁶¹ Yine

⁵⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.263,264; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.12-14; İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.258; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XI, s.247; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.14,15; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.310.

⁵⁹İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.257,258; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.564; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs* I, s.155. Ayrıca çağdaş Memlûk kaynaklarından Tarih İbn el-Furât'ta bu hadise biraz daha ayrıntılı ve farklı bir şekilde anlatılır; "Yine aynı günlerde, Suriye Naibi el-Emir Alaaddin Altınboğa el-Çobânî, Sultan'a, kendisinin Altınboğa el-Çobânî'nin memlûku olduğunu söyleyen ve bir müddetinde Timur'un yanında bulunan ancak daha sonra yine Timur tarafından bırakılan ve Suriye'ye gelince, Dimişk'ta bulunan ve Timur'un habercisi olup kendisiyle birlikte olan iki kişiye haber veren bir şahsı gönderir. Bu casusun söyledikleri üzerine, Sultan Dimişk'ta hapis edilmiş olan bu iki kişiyi Kahire'ye istetir". İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.14.

⁶⁰İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.472; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.787; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.43; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs* I, s.362; İbn İyas, *Bedâ'î*, I, k.2, s.460. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.311.

⁶¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.787. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.311.

mektubunda açıkladığı gibi Timur, ondan, aralarında dostluk ve iyi ilişkilerin tesisinden başka birşey istemiyordu. Bu dostane niyetlerinin doğruluğuna delil olarak ta Mecdeddin İsa'ya altın işlemeli bir hil'at ile çeşitli hediyeler gönderdi.⁶² Ancak Timur Mardin hakiminin cevabını beklemedi⁶³ ve bulunduğu bölgeyi süratle terkederek⁶⁴

⁶²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.787; el-Hafîb, *Nuzhet en-Nufûs* I, s.362.

⁶³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.122.

⁶⁴Timur'un Memlûk Devleti çevresine bu ilk gelişi esnasında, çağdaş kaynakların verdiği bilgilere göre Timurlu Ordusu ile Memlûk Ordusu arasında herhangi bir çarpışma olmamıştır. Ancak son yıllarda (1987) Dimaşk'ta çıkan ve elimizde 4. baskısı bulunan; Timurlenk ve Hikayetehu me'a Dimaşk isimli monografik eserde, Timurlu kuvvetleri ile Memlûk kuvvetleri arasındaki ilk silahlı çarpışmanın 1388 yılında olduğu yazılmıştır. Fakat biz yaptığımız çalışma esnasında, çağdaş Memlûk kaynaklarından yalnızca İbn Hacer'in İnbâ' el-Gumr'unda bu meseleyle ilgili olduğu söylenebilecek bir kayda rastladık. Yukarıda bahsettiğimiz eserin yazarı da, bu görüşünü İbn Hacer'in yazdıklarına istinaden ileri sürmektedir. İbn Hacer'in anlattığı hadise özetle şöyledir: "1388 yılında, içlerinde Kahire'den hazırlanıp gönderilmiş olan askerlerinde bulunduğu Dimaşk ve Haleb ordusu Sivas yakınlarına gelir ve burada şehri bir süre kuşattıktan sonra, Malatya'ya dönmek isterler ve bu maksatla yola çıkarlar. Ancak o sırada 10000 kişilik bir Tatar Ordusu bunları arkalarından çevirir ve bu esnada Memlûk kuvvetlerinin imdadına Haleb Naibi Yelboğa en-Nâsirî 1000 kişilik bir kuvvetle yetişir ve onları kurtardığı gibi Tatar kuvvetlerini de hezimete uğratar." Hadisenin devamı anlatılırken olaya Kadı Burhaneddin ile Mintaş'ın da dahil edilmesi, bize İbn Hacer'in burada anlattıklarının başka bir meseleyle ilgili olduklarını düşündürdü. Bu sebeple de Timurlu-Memlûk kuvvetlerinin ilk kez 1388 yılında silahlı çatışmaya girdiği düşüncesine şüpheyle yaklaşılması gerektiğine inanıyoruz. Çünkü İbn Hacer'in bahsettiği hadiseye çok benzeyen ancak biraz farklı şekilde anlatılan bu mevzu, Bezm u Rezm'de; "Yelboğa'yı Nâsirî'nin Komutasında Mısır ve Şam Askerlerinin Sivas'a Gelişi ve Orayı Kuşatması" başlığı altında anlatılmaktadır. Estarâbadî burada hadisenin tarihini ve karşı karşıya gelen orduların sayısını vermemektedir. Ayrıca İbn Hacer'in Tatar Ordusu dediği orduya Moğol Ordusu demektedir. Yani her iki müellif te Timurlu ordusu veya Timur'un askerleri tabirini kullanmamaktadır. Burada bahsedilen Moğol Ordusu herhalde daha önceden Anadolu'da kalmış olan Moğol askerleridir. Bu arada Estarâbadî şunları da söylüyor: "O sırada Ulus Emirlerinden haberciler gelerek, Moğol Ordusunun birlik ve beraberlik içinde yola çıktığını, Sultan'a yardım konusunda canlarını ve kanlarını feda etmeye hazır olduklarını haber verdiler." Halbuki bilindiği üzere o yıllarda ve daha sonra Timur ile Kadı Burhaneddin birbirine düşmandır ve hep düşman olarak kalmışlardır. Yani Timur'a mensup askerlerin Kadı Burhaneddin ile birlik olup Memlûk Ordusuna karşı savaşmış olmaları mümkün değildir. Bu sebeple yukarıda bahsedilmiş olan eserin yazarı Ekrem Hasan, Timurlu kuvvetleri ile Memlûk kuvvetlerinin ilk kez 1388 yılında karşı karşıya geldiklerini söylerken, kanaatimizce yanılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.274-281; Aziz B.Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990, s.325-333. Ekrem Hasan el-'Ulbi', *Timurlenk*, s.101.

Toktamış üzerine doğru bir sefer tertipledi.⁶⁵

Timur'un memleketine dönmek üzere harekete geçmesi, özellikle Kadı Burhaneddin ile Ahmed Celâyir'i rahatlattı. Bu esnada Yıldırım Bayezid'in elçisinin Kahire'ye gelip Timur'un Tebriz'den ayrılıp⁶⁶ Semerkand'a döndüğü haberini getirmesi, Osmanlı Devleti'nin de daha o yıllarda Timur'un Ortadoğu'daki faaliyetlerini yakından takip ettiğini gösterir.⁶⁷

Şüphesiz ki, Burcî Memlûk Devleti'nin kuruluşu ile, o civarda bulunan komşu devletlerin büyük bir bölümü ona itaatlerini bildirdiler. Timur'un fethedilmeye müsait olarak gördüğü devletlerin Sultanları ile Memlûklu devleti arasında dostane ilişkilerin tesis edilmesi, Timur'un bu isteklerini daha sonraki yıllara erteleme kararı almasına sebep oldu. Ayrıca Timur'un feth ettiği toprakların genişlemesi, onun bu toprakları aynı anda hakimiyeti altında tutmasını güçleştirdi ve bu devletlerin önünde Sultan Berkuk'tan yardım istemekten başka bir seçenek kalmadı.⁶⁸ Bu duruma verilebilecek olan en güzel örnek te şudur; Timur 1388 yılı sonlarında Tebriz'i terkettiği zaman Kara Koyunlu Türkmenlerinin reisi olan Kara Mehmed, Tebriz'i büyük bir hızla ele geçirdi ve daha sonra da Kahire'ye gönderdiği bir elçi ile Berkuk adına para bastırıp yine onun adına hutbe okuttuğunu Sultan'a bildirdi. Ayrıca Sultan Berkuk'a, Tebriz'de onun adına Nâib olmak istediğini söyleyerek iznini talep etti. Tabii ki Berkuk ta onun bu isteğini memnuniyetle

⁶⁵İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.14,15.

⁶⁶Çağdaş Memlûk müelliflerinden İbn el-Furât ile İbn Kadı Şuhbe; Timur'un ülkesi olan Semerkand'a, Tebriz'de askerlerinin kıtlık ve açlık sebebiyle, telef olmasından dolayı döndüğünü bildirmektedirler. Bkz. İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.238, İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.24,25.

⁶⁷el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs* I, s.167; İbn İyas, *Bedâyi'*, I, k.2, s.390; İbn İyas, Timur'un Azerbeycan'dan Semerkand'a döndüğünü söylerken el-Hatîb Tebriz'den döndüğünü belirtmektedir.

⁶⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.121,122.

kabul edip, ona olumlu cevap verdi.⁶⁹

⁶⁹el-Hatîb, **Nuzhet en-Nufûs** I, s.177. El-Hatîb burada Kara Mehmed'in, Berkuk'a onun adına bastırıldığı paralardan bir miktarını Kahire'ye gönderdiğini zikretmektedir. Ayrıca bkz. el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.2., s.585; İbn Tagrıberdi, **en-Nucûm**, XI, s.255.

II. BÖLÜM

SULTAN BERKUK ZAMANINDA MEMLÛK-TİMURLU MÜNASEBETLERİ

I. TİMUR'UN IRAK ÜZERİNE YÜRÜMESİ VE BAĞDAD'I ELE GEÇİRMESİ

Mardin hakimi Mecdeddin İsa'nın, elçisini Berkuk'a gönderip ona Timur ile arasında geçenleri haber vererek yardım taleb ettiği sırada¹, Timur 1393 senesinde aniden geri döndü ve Bağdad'a hücum etti. Mecdeddin İsa'dan hemen sonra elçisini Kahire ye gönderen Bistam hakimi de gelişen son olaylardan telaşa kapılmış idi. O gönderdiği mektupta Timur'un Bağdad hakimi Ahmed Cezayirî nasıl kandırdığını anlatıyordu.² Timur 1393 yılının mayısında, kendi hakimiyetini tanımayarak Şiraz'a kapanmış olan Şah Mansur'un üzerine yürüdü.³ Şiraz yakınlarında yapılan savaşta Şah Mansur'u öldürdükten sonra onun başını sikke ve hil'at ile birlikte Bağdad'a göndererek, Ahmed Celâyir'in üzerine yürümeyeceğine dair güvence verdi ve orada sikke kesilip hutbe okutulmasından başka bir şey istemediğini söyledi. Ahmed Celâyir de kendisine gönderilen hil'ati giyerek Bağdad sokaklarında dolaştı ve Timur'un bütün isteklerini yerine getirdi.⁴

Batı İran'ın yüksek yaylalarında ordugahlarını kurmuş olan Timurlu ordusuna 21 Ağustos 1393 (12 Şevval 795) tarihinde hareket emri verildi.⁵ Bu esnada Bağdad'ta bulunan Ahmed Celâyir ise Timur'un

¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.362.

²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.788; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.473; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.343; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.43.

³İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.17,18.

⁴İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.473; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.43; Ayrıca bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des spätem Mittelalters*, s.311.

⁵Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Ankara, 1987, s.169; Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", *Arabica*, IX, 1962, s.303. Fars kaynaklarından *Tarih-i Kutbî*'de ordunun

batıdan yaklaştığını hissetmediği gibi onun bu taraftan hucum edeceğini de aklının ucundan bile geçirmiyordu. Timur'un bizzat kendisinin idare ettiği ordusu, henüz Irak'taki yaz sıcaklarının şiddetini yitirmediği 29 Ağustos 1393 de Bağdad önlerine vardı.⁶ Bu süratli ilerleyiş Celâyir Hükümdarı Sultan Ahmed'e gerekli tedbirleri almak için zaman bırakmamıştı. Buna rağmen Sultanı ele geçirmek olan seferin amacı gerçekleşmedi. Çünkü Ahmed Celâyir bir gün önceden posta güvercini ile düşmanın gelişinden haberdar edilmişti⁷ ve Timur'un düzeltme mesajını taşıyan diğer bir güvercin göndermesi bir işe yaramamıştı. Gelen bu ikinci mesaja göre, sözde; Timur ordusu tarafından kaldırıldığına inanılan toz bulutları, aslında yer değiştirmekte olan insan topluluklarınınkinden başka bir şey değildi.⁸ Ancak Ahmed Celâyir bu ikinci mesajı dikkate almadı ve Bağdad'ı süratle terkettikten sonra Dicle'yi geçti ve köprüyü yıktırıp kayıkları batırarak oradan uzaklaştı.⁹

Timurlu ordusu Bağdad'ın surları önünde beklemeden ilerleyerek nehrin kenarına geldiler. Timur'un kendisi nehrin sağ yakasından

hareket tarihi 22 Ağustos olarak verilmektedir. Bkz. Hurşah bin Kubad el-Hüseynî, **Tarih-i Kutbî (Tarih-i İlçî-i Nizâmşah): Tarih-i Ali Timur**, nşr. Seyyid Mücahid Hüseynî Zeydî, Yeni Delhi 1965, s.153.

⁶Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, s.170. 'Abbâs el-'Azzavî, **Tarih el-'Irâk Beyne İhtilâleyn**, II, Bağdad, 1936, s.200. Tarih-i Kutbî de ise verilen tarih 21 Şevval 795 'tir (30 Ağustos 1393). Hurşah bin Kubad, **Tarih-i Kutbî**, s.154,155. Ayrıca çağdaş Memlûk kaynaklarında Timur'un Bağdat önlerine geldiği tarih değil, burayı ele geçirdiği tarih zikrediliyor. Burada verilen tarih te; 21 Şevval 795 'tir (30 Ağustos 1393). Bkz. İbn Kadî Şuhbe, **Tarih İbn Kadî Şuhbe**, III, s.473; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.2., s.788,789; İbn Tagrıberdi, **en-Nucûm**, XII, s.43. Ayrıca Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad" isimli makalesinde Timur'un Bağdat'a geliş tarihini 21 Şevval 795 (29 Ağustos 1393) olarak kabul ediyor ve kaynak olarakta, Nizamüddin Şâmî'nin **Zafemâmesi** ile **Esterâbadî'nin Bezm u Rezm**'inin gösteriyor. Ancak **Bezm u Rezm**'de verilen tarih yalnızca yıl ve aydır, yani gün zikredilmiyor. Bkz. **Esterâbadî Bezm u Rezm**, s.29.

⁷Şerefeddin Ali-i Yezdî, **Zafernâme**, nşr. Muhammed 'Abbâsî, I, Tahran, 1336, h.ş., s.450.

⁸Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", s.303,304.

⁹Yezdî, **Zafernâme**, I, s.451; Hvandmîr, **Habîb es-Siyer**, nşr. Celâleddin-i Humayî, III, Tahran, 1333 h.ş., s.456; Mîrhvand, **Ravzatu's-Safâ**, VI, Tahran, 1333 h.ş., s.215; Hurşah bin Kubad, **Tarih-i Kutbî**, s.155; İbn Tagrıberdi, **el-Menhel es-Sâfî ve'l-Mustevfî Ba'del-vâfî**, nşr. Muhammed Muhammed Emin, Kahire, 1985, s.250.

getirilen kayık ile karşı tarafa geçti. Bu esnadaki gidiş gelişler ona zaman kaybettirdi. O daha sonra yakınlarına şu itirafta bulundu; Şayet gelir gelmez Dicle'ye yönelip nehri geçmiş olsaydım Ahmed Celâyir'i esir alırdım, ama ben durunca ona bir fırsat doğdu ve askerler nehri geçene kadar uzaklaşma imkanı buldu. Emirler, takibi kendisinin yapmasından vazgeçirdiler. Kendilerinden kılpayı kaçan Sultan Ahmed'in peşine düştüklerinde Timur şehre doğru geri döndü.¹⁰ Ahmed Celâyir'in peşine düşen askerler onu yakalayamadılar ancak kendisi tarafından yola bırakılmış olan ağırlıkları ele geçirildi. Bir süre daha takibe devam eden askerler sonunda ümitlerini kestiler ve geri döndüler.¹¹ Timurlu ordusu şehrin çevresindeki bölgeleri yağmalarken, Bağdad halkı ailelerini ve kendilerini kurtarmak için Timur'un ordusunun masraflarını karşılamak üzere fidyeye ödemeyi kabul ettiler. Böylece surların içersinde yaşayan şehrin halkı orduyla yüzyüze gelmekten korunmuş oldu.¹²

Timur Bağdad'ta iki ay kaldıktan sonra¹³ Celâyir sarayını süsleyen sanatçılar ile ilim adamlarını ve ayrıca sonradan köle olarak satılacak bir miktar savaş esirini beraberine alarak 31 Ekim 1393 tarihinde Bağdad'ı terketti.¹⁴

¹⁰Şâmî, *Zafernâme*, s.170.,171; Yezdî, *Zafernâme*, I, s.452; *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.215,216.; Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", s.304.

¹¹Yezdî, *Zafernâme*, I, s.452; René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 407.

¹²Şâmî, *Zafernâme*, s.173.; Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", s.305.

¹³Hvandmîr, *Habîb es-Siyer*, III, s.456.

¹⁴Şâmî, *Zafernâme*, *Habîb es-Siyer*, III, s.457; s.173; Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", s.305.; Memlûk kaynaklarında Bağdat'ın Timur tarafından ele geçirilişi biraz daha farklı bir şekilde anlatılmıştır. Bu kaynaklardan *Bedâ'î ez-Zuhûr*'da hadise özetle şöyledir: Timur'un Bağdat'ı almak istemesinin sebebi, Ahmed Celâyir'in bir sahtekar olması idi. Timur Ahmed Celâyir'e gönderdiği mektupta; "Ben seninle savaşmak için değil, kızkardeşinle nişanlanmak için geldim" diyordu. Bunun üzerine Sultan Ahmed, bunu doğru sanıp sevindi ve daha önce muharebe için yaptığı hazırlıkları durdurarak, askerlere dağıttığı malı ve savaş malzemelerini aldı. Askerler de memleketlerine döndü. Ancak bir süre sonra Ahmed Celâyir gerçeği anladı ve yanındaki fedailer ile birlikte oradan uzaklaştı. Bunun üzerine Sultan Ahmed'ten illallah etmiş olan Bağdat halkı şehrin kapılarını Timur'a açtı ve böylece hiçbir güçlük yaşanmaksızın şehir alındı. Şehrin bu kadar kolay teslim edilmesinin sebeplerinden biri de; Halkın daha önce, Hülegü'nün yaptıklarını duyup öğrenmesi

II. CELÂYİRLİ SULTAN AHMED'İN MİSİR'A KAÇIŞI

Kendisini takip eden Timurlu askerlerinin elinden güç bela kurtulan Ahmed Celâyir yanındaki perişan bir halde bulunan üçyüz askeri ile birlikte Sultan Berkuk'un himayesini istemek için batıya doğru yöneldi.¹⁵

Görünüşe bakılırsa Sultan Berkuk, Mardin hakimi Meodeddin İsa'nın kendisine iletmiş haberlerden pek korkmadı. Çünkü Berkuk zaten 1387 yılında Timurlu ordusunun doğu bölgelerine doğru hareketlerini izlediği zaman ülkesinin doğu sınırlarına asker göndermiş¹⁶ ve buraları güvenlik altına almıştı. Ayrıca Berkuk, Timur'un kendisinden çekindiğini de biliyordu. Ahmed Celâyir Haleb yakınlarına geldiği zaman, oranın Nâibi olan Emir Colban Karasakal, Emirleri ve askerleri ile birlikte onu şehir dışında karşılayıp Haleb'e getirdiler.¹⁷ Ahmed Celâyir'in Haleb'ten kendisine elçi gönderip Timur'dan intikam ve topraklarını geri alabilmesi için yardım talep etmesi üzerine, Sultan Berkuk ona bu konuda güvence vererek yardımlarını esirgemedi. Daha sonra da Haleb Nâibine bir mektup göndererek, ondan Ahmed Celâyir'e izzet-i ikramda bulunarak gereken ilgiyi, ihtimamı göstermesini istedi. Bu esnada Berkuk, büyük Emirlerini Ahmed Celâyir'in meselesini görüşmek üzere toplantıya çağırdı. Toplantıya katılanların hepsi, Sultan Ahmed'in Kahire'ye gelmesine izin verilmesi ve burada topraklarını geri alabilmesi için rahat bir şekilde hazırlık yapmasına yardım edilmesi konusunda ittifak ettiler. Sultan

ve aynı şeylerin kendi başlarına gelmesinden korkmuş olmalıdır. Ahmed Celâyir Timur'un şehri aldığını görünce, oradan kaçtı ve köprüyü geçtikten sonra yıktırdı. Timur'un askerleri Sultan Ahmed'i uzun süre takip etti ve sonunda onu yakalayamayacaklarını anlayarak geri döndüler. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi'*, I, k.2, s.460-462.

¹⁵İbn Tagriberdi, *el-Menhel*, I, s.249.

¹⁶İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.1, s.12-14; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2., s.263,264; İbn Hacer, *İnbâ'*, II, s.258; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XI, s.247.

¹⁷İbn Tagriberdi, *el-Menhel*, I, s.250; *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.244; Ayrıca bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.312.

Berkuk, Ahmed Celâyir'in Haleb'ten Kahire'ye yapacağı yolculuk için yaklaşık olarak bin dinar ile üçyüzbin gümüş dirhem ile bunlara ilaveten kendisine yolculuğu esnasında refakat etmesi için Kahire'deki askerlerinden bir grup gönderdi.¹⁸

Sultan Berkuk, Ahmed Celâyir'i akisleri ta Bağdad'a kadar gidecek derecede iyi ve hoş bir şekilde karşıladı.¹⁹ 796 yılı Rebi'u'l-Evvel ayının 17'sinde (20 Ocak 1394)²⁰ Berkuk yanında Devlet erkanı ve Emirleri olduğu halde Kahire dışına çıkarak Reydaniyye'ye geldi. Ahmed Celâyir kendisini karşılamak üzere gelmiş olan Sultan Berkuk'un otağına yaklaştığı zaman atından indi ve birkaç adım yürüdü. Kendisini Hâcib el-Huccâb²¹ karşıladı ve ona Emirler ile Devlet ileri gelenlerini takdim etti. Emirlerin küçükleri onun elini öptüler, kendisinden büyük olanlar ise sarıldılar. Sonra Sultan Berkuk kalktı ve ona doğru yaklaşık yirmi adım yürüdü, Ahmed Celâyir de onu karşılamak üzere ilerledi. Berkuk, Sultan Ahmed'in elini öpmesine izin vermedi ve bunun yerine birbirlerine sarıldılar. Daha sonra Sultan'ın otağına doğru kolkola

¹⁸İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.45,46.

¹⁹ *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.245; M. Soberheim, Berkuk, İ.A., II, s.556; Faruk Sümer "İlhanlı hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten* (1989), LIII/206, s.193; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.312,313.

²⁰Çağdaş Memlûk kaynaklarında, Ahmed Celâyir'in Kahire'ye geliş tarihi farklı şekillerde verilmiştir. el-Makrîzî, İbn Kadı Şuhbe ve İbn el-Furât; 17, Rebi'ul-Evvel 796 tarihini vermektedir. İbn Tagriberdi 27 Rebi'ul-Evvel 796, İbn İyâs; 7, Rebi'ul-Evvel 796, el-Hatîb 17 Safer 796 ve İbn Hacer ise gün belirtmeksizin yalnızca Rebi'ul-Evvel 796 tarihini zikretmektedir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.799,800; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.505; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.366; İbn Hacer *İnbâ'*, III, s.194,195; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.45; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.375,376; İbn İyâs, *Bedâi'*, I, k.2, s.465.

²¹Değişik yerlerde derece ve önemi ve vazifesi farklı şekillerde olan Hâciblik, Memlûklerde önemli bir vazife olarak görülür. Bu hizmette, ikisi Hâcib el-Huccâb veya Hâcibi kebir ve diğerleri onun yardımcısı olarak beş Hâcib vardı. Hâciblik XIII. yüzyılın sonlarıyla XIV. yüzyılın ilk yarısı içinde Nâibi Kâfil ve Atabeklikten sonra gelen bir makamdı. Emevî, Abbasî Devletlerinde Halifelerin (perdecisi) demektir. Memlûklerde, Sultan Zahir Baybars zamanından itibaren Hâcib el-Huccâb'ın vazifesi ya Hükümdarın emriyle veya Nâibi Saltananın direktifiyle askerlere ait bütün işleri kontrol etmek, umera ve asker arasındaki hadiseleri ve ıktâ davalarını adalet ile halletmektir. Hâcib el-Huccâb'ın bir vazifesi de Dâr el-adl Divanına getirilenleri Sultanın huzuruna çıkararak, Divan mübaşirliği vazifesi görmektir, ayrıca askeri yoklamaları da bu görevli yapardı. Bkz.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Medhal*, s.354,355.

yürürlerken Ahmed Celâyir'in topraklarını nasıl geri alacağı konusunu konuştular.

Daha sonra Sultan Berkuk, Ahmed Celâyir'e hil'at giydirdi ve birlikte Kahire'deki Kale'ye gitmek üzere yola koyuldular. Bu esnada Reydaniyye ovası ile Kale'ye giden sokakların tamamı Ahmed Celâyir'i görmeye çıkan insanlarla doluydu. Merasim alayının dağılmasından sonra, Sultan Ahmed misafir köşküne yerleştirildi. O sırada Berkuk, kendisine yüzbin gümüş dirhem, yüz parça İskenderiye kumaşı, üzerinde altın sırmalı kumaşlar bulunan üç at, yirmi memlûk ve yirmi tane cariye gönderdi.²²

Ahmed Calayir Kahire'de bulunduğu süre içerisinde, büyük bir ilgi ve itibar gördü.²³ Kendisi zaman zaman Sultan'ın konuğu olarak Devlet işleriyle ilgili toplantılara davet edildi.²⁴ Ayrıca Sultan'ın o günlerde Büyük Sarayda yaptırdığı Mevlûd'te Ahmed Celâyir de hazır bulundu ve Sultan'ın yanı başına oturdu.²⁵

Timur'un Ortadoğudaki fetih girişimlerinden rahatsız olup zarar gören Sultanlar'a kucak açarak onlara sahip çıkması ve özellikle de Ahmed Celâyir örneğinde olduğu gibi, iltica talebine izin verip onu Kahire'ye kabul etmesi, Berkuk'un bölgedeki en büyük güç olarak komşu devletçikleri Timur'a karşı korunduğunun en güzel delilidir. Timur'un yaptığı bu son fetihlerde Memlûk Devletine sınırlarda komşu olması ve Berkuk'la tam anlamıyla karşı karşıya gelmesi, durumun ciddiyetini tamamıyla farketmiş olan Memlûk Sultanını gerçek anlamda harekete geçmeye sevketmişti.

²²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.799-801; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.505,506; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.366-369; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.45-48; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.375-377; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.194,195.

²³Sultan Berkuk bu esnada, Ahmed Celâyir'in Kahire'ye gelirken yanında getirdiği yeğni olan Döndi (Döndü) ile evlenerek onunla akrabalık tesis ettiği de bilinmektedir. Faruk Sümer "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Bellekten*, s.193.

²⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.377.

²⁵İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.465.

III. TİMUR TEHLİKESİNE KARŞI BÖLGESEL SAVUNMA İTTİFAKININ OLUŞTURULMASI

Bu esnada ise Timur, sanki bundan sonraki fetihlerini belirlemek istiyordu. 1393 yılında Sivas ve Kayseri Hakimi Kadı Burhaneddin Ahmed'e bir mektup gönderdi. Bu mektupta; onu azarlıyor ve mukavemet edilemeyecek olan kuvvetleri ile tehdit ediyor, eğer kendisine itaat etmezse geleceğinin karanlık olduğunu bildiriyordu.²⁶ 1383 yılından beri Berkuk'a muhalif olan Kadı Burhaneddin Ahmed kendisine gelen mektubun bir nüshasını Memlûk Sultanına bir nüshasını da Osmanlı Sultanına, onlardan acil yardım talep ettiği kendi mektubuyla birlikte gönderdi.²⁷ Berkuk ve Bayezid Kadı Burhaneddin'in yaptıklarından çok memnun oldular ve cevaben yazdıkları mektupta, Timur'a karşı olan mücadelesinde her türlü yardımı yapacaklarını bildirdiler.²⁸

Gerçekten, Berkuk bölgesel savunma ittifakının oluşturulması çalışmalarına, Kadı Burhaneddin Ahmed'in bu uyarılarından sonra başlamıştır.²⁹ Çünkü bu uyarıların hemen ardından, Yıldırım Bayezid'dan ve Toktamış'tan bu ittifakın kurulmasını isteyen elçiler mektuplarla birlikte Kahire'ye gelmiş³⁰ ve Mısır Memlûk Devleti ile

²⁶Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, s.414.

²⁷İbn Arabşah, '*Acâib el-Makdûr*', s.94-95; Abbâs el-Azzavî, *Tarih el-Irak Beyne İhtilaleyn*, II, s.220; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu -Anadolu Seferleri Sonuçları (1393-1402)*, s.15; İbn Arabşah bu meseleyle ilgili bilgi verirken Kadı Burhaneddin'in, Timur'un elçilerini katlederek parçalarını da mektubun bir suretiyle birlikte Berkuk ile Yıldırım Bayezid'a gönderdiğini bildirmektedir. Aynı şekilde Hâkim Emin Abdusseyid'de İbn Arabşah'ın verdiği bu bilgileri doğru kabul ederek kullanmıştır.

²⁸İbn 'Arabşah, '*Acâib el-Makdûr*', s.96,97; İbn Arabşah burada; Bayezid'in mektubunu gördüğünü ancak Berkuk'unkini görmediğini ve işitmediğini fakat onun cevabında Bayezid'inki gibi olduğundan şüphe etmediğini belirtmektedir.

²⁹Yaşar Yücel, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar I, Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile ilişkilerine dair gözlemler (1394-1400)", *Belleten* (1976), XL/158, s.250.

³⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.813; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.381,382; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.199, 200; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.796.

Kayseri-Sivas Hakimi Kadı Burhaneddin arasında çok sıkı diplomatik ilişkiler kurulmuştur.³¹ Bu ilişkiler sırasında, karşılıklı alınması gerekli tedbirler konusunda görüş alışverişinde bulunuluyordu. Kadı Burhaneddin'in bütün iyi niyetlerine rağmen, Berkuk'un tam anlamıyla ona güvenemediği anlaşılmaktadır. Herhalde bu güvensizlik duygusu, önceki dönemlerde taraflar arasında süre gelen düşmanca tutum ve davranışların bir kalıntısı olmalıdır. Halbuki bu sıralarda Timur tarafından Kadı Burhaneddin Ahmed'e gönderilmiş olan yeni elçi Kutluşah, Sivas'ta oturmaya mecbur edilmişti. Aslında onun sadece bu hareketi bile, Timur'a karşı koymak azminde olduğunu ispat etmektedir. Nihayet Doğu Anadolu'daki yeni gelişmeleri yakından izleyen Kadı Burhaneddin, derhal yeni bir elçilik heyetini Kahire'ye göndermişti.³² Berkuk'a tehlikenin gittikçe büyüdüğünü, Timur'un yeni mektubundaki ifadelerde bir yumuşama olmasına rağmen, kendisinin hiçbir şekilde Timur'la dostluk kurup ittifak yapmasına imkan olmadığını, bunun kesinlikle bilinmesini bildiriyordu. Ayrıca Berkuk'tan bölgesel savunma ittifakı için olumlu teşebbüslerde bulunmasını istedikten sonra, ona Timur'a karşı durmak gerektiğini birkez daha hatırlatmıştı.³³ Bir süre sonra Başkent Sivas'a gelen Berkuk'un elçisi Timur'a karşı İttifak ve birleşme teklifinin kabulünü isteyen Sultanın mektubunu getirmişti. Mektupta ayrıca kurulması özlenen ittifakın sağlam bir güvencesi olacağı ileri sürülerek, Timur'un son gönderdiği elçi olan Kutluşah'ın Kahire'ye gönderilmesi isteği de yer almaktaydı. Ancak bu elçinin teslimi hususunda uzun zaman tereddüt eden Kadı Burhaneddin, o dönemdeki devletlerarası hukukun çiğnenmesi demek olacak bu harekete bir türlü yanaşmak istememiştir. Fakat sonuçta karşılıklı

³¹Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, s.418,419; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu -Anadolu Seferleri Sonuçları (1393-1402)*, s.16; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20.

³²İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.59; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.390.

³³J.H.Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten* (1968), XXXII/126, s.215,216.

güven duygusunun sağlanması uğruna, Kutluşah'ı kendi elçisi ile birlikte gönderip aradaki dostluk bağlarını daha da kuvvetlendirmiştir.³⁴

1-) Timur'dan Berkuk'a Gelen İlk Mektup:

Ortadoğu ile Anadolu'da bu faaliyetler devam ederken, Timur aynı yıl içerisinde (1393 Ekim) henüz Bağdad'tan ayrılmadan, Berkuk'a başlarında becerikli ve kudret sahibi bir şahıs olan Şeyh Save'nin bulunduğu bir elçilik heyeti gönderdi.³⁵ Elçilerin yanında Berkuk'a verilmek üzere gönderilen makbul hediyeler ile bir mektup vardı. Timur'un elçilik heyeti Memlûk Devleti'nin Doğu sınırındaki Rahbe'ye ulaştığı zaman, o bölgenin valisi Sultan Berkuk'a bir mektup göndererek heyetin ülkeye girebilmesi için izin istiyor ve yine onların yanında, aralarında cariyelerin ve memlûkların da bulunduğu bazı hediyelerin olduğunu haber veriyordu. Sultan Berkuk onların bulundukları yerde tutuklanmalarını ve yanlarındaki hediyeler ile Timur'un mektubunun kendisine gönderilmesini emretti. Timur'un Berkuk'a gönderdiği hediyeler; çeşitli kürkler, kadifeler ve dokuz tane cariyeye ile dokuz memlûkten ibaret idi. Ancak gönderilen memlûkların içersinden yalnızca bir tanesi gerçekten köle idi. Diğerleri ise; Bağdad Veziri'nin, Kadı'nın, Muhtesib'in, Emir'in, bir Tacir'in, Vali'nin, Kâtib'in, ve büyük bir Şeyh'in oğullarıydı. Sultan Berkuk bu durumu anlayınca onların hepsini serbest bıraktı.³⁶ Timur elçisi vasıtasıyla, Berkuk'tan Ahmed Celâyir'i Memlûk Devleti sınırlarının dışına çıkarmasını talep etti.³⁷ Timur'un Berkuk'a gönderdiği mektup ise şöyleydi:

³⁴Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, s.419-421; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu - Anadolu Seferleri Sonuçları (1393-1402)*, s.16,17; İ.H.Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Bellekten*, s.213-216.

³⁵Ravzatu's-Safâ, VI, s.354,355.

³⁶el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.797; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.505,503; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.362; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.373; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.125.

³⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.125.

"Cengiz Han Hanedanı ile Suriye halkına zulüm eden sizden önceki sultanlarınız arasında savaşlar olduğunda, bu mücadeleler elçilerin iyi ve hayırlı davranışlarıyla barış ile neticelendi. Böylece iki devlet arasındaki güven ve yardımlaşma ortamı geri geldi. Ayrıca büyük İlhan Said Ebu Said Bahadır Han vefat ettikten sonra, İran ülkelerine, insanların hayatını düzene koyan Cengiz Han neslinden hiçbir sultan hükmetmedi. Tam tersine bu büyük imparatorlukta Emirliklerin herbirisinde, Sultanlar bulundukları yerde hükmetmeye başlayarak, imparatorluğun halkı için sonu olmayan bir istikrarsızlığa sebep oldular. Allah bizi fesat içersinde olanları düzeltmemiz için seçti. Sizin sınırlarınıza komşu olan İran ve Irak-ı Arap ülkeleri muzaffer kılıcımıza boyun eğdiler. Halkımıza duyduğumuz muhabbet, sevgi ve komşuluk duygusu, iki ülke arasında elçilerin gidip gelmesi ve mektuplaşmanın kolay olmasını, tüccarların güvenlik içersinde ticaret yaparak refah seviyesini arttırmasını ve insanların barış içersinde yaşayıp sayılarının artmasına sebep olur. Bu nedenle biz elçilerimizi size gönderdik ve eğer bu konuda bizimle mutabık olursanız, Allah'ın inayeti sizin üzerinize ve selam, sukun ile huzuru koruyanlara olsun".³⁸

Mektubun sonunda bahsedilen bu güzel ve tatlı lafların dışındaki sözler Sultan Berkuk'un hoşuna gitmedi. Berkuk o devrin devletler arası hukukuna aykırı olmasına rağmen, Nâibine Timur'un elçilerinin katledilmelerini emrederek³⁹ açık bir şekilde ona karşı düşmanlık ilan etmiş oldu.⁴⁰

2-) Berkuk'un Timur'a gönderdiği Cevabî Mektup:

Berkuk mektuba besmele ile başladıktan sonra, Timur tarafından kendisine gönderilmiş olan herşeyin teslim alındığını bildiriyor ve bu

³⁸Yezdî, *Zafernâme*, I, s.457,458; Şâmî, *Zafernâme*, s.264,265

³⁹ *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.355; M. Soberheim, Berkuk, *İ.A.*, II, s.556. Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 419.

⁴⁰Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, hazırlayan; Vahid Çabuk, I, Ankara, 1989, s.89; Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, London, 1970, s.701; Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.126; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20.

gönderilenlerin içersinde bulunan kılıç ve ok'a bir anlam veremediklerini ve bunu kabullenmeyip kesinlikle inkar ettiklerini ayrıca eğer bu iki şey'i bizi korkutmak amacıyla gönderdiyseniz bu bir işe yaramadı çünkü biz kılıç ve ok'tan korkmayız diyor ve şöyle devam ediyor; "Siz bize yazdığınız mektub'ta elçilerin teati edilmesi ve görüşmeler yoluyla barış ve muhabbet dönemini başlattığınızı belirtiyorsunuz ancak siz bu söylediklerinize muhalif davranıyorsunuz, çünkü eğer bu düşüncenizde samimi olsaydınız bizim tarafımızdan sizin yanınıza gelmiş olan Memlûklarımızdan Şeker Ahmed ile Argun es-Selami'yi yakalayıp zincire vurduktan sonra bize iade ederdiniz. Ama siz bunu yapmadığınız gibi tam tersine onlara sahip çıkıp izzet-i ikramda bulunup çok fazla değer verdiniz. Aynı şeyi bizim tarafımızdan size sığınan diğerleri içinde tekrarladınız.

Siz Tekrit kalesi sahibinin yol kesici ve eşkiya olduğunu bu sebeple de onu cezalandırdığınızı söylüyorsunuz. Evet bu yaptığınız, o şahıs için uygundur. Ancak siz aynı şeyleri Bağdad hakimi ve oranın halkı için de yaptınız. Halbuki Bağdad halkı Tekrit kalesindekiler gibi yol kesici ve eşkiya değil. Orada yapılanlara hangi mezheb cevaz veriyor bize bildirin öğrenelim. Mektubunuzun sonuna "Rasti Rusti"⁴¹ (Adalet Kuvvettir) ibaresini koymuşsunuz. Ey Timur! bu müslüman insanlara yaptıklarınız ortada, buna rağmen siz kendinizi nasıl adil olarak adlandırabiliyorsunuz?

Ahmed Celâyir'i zincirlerle bağlayıp size göndermez isek, önümüzdeki ilk baharda üzerimize geleceğini söylüyorsunuz. Biz Sultan Ahmed'i size göndermiyoruz ve sizi söylediğiniz vakitten daha önce bekliyoruz.

Elçinizle ilgili sözlere gelince; Gönderdiğiniz şahıs topraklarımıza yani Rahbe'ye geldiği zaman, oranın nâibine Timur adına yeri öpmesini ve yine onun adına hitbe okutmasını söyledi. Bu nasıl bir elçidir ve yaptığı ne biçim bir iştir, eğer o samimi ve saygılı, akli başında birisi olsaydı bunları asla istemezdi. Bizim sadık Memlûklarımızdan olan

⁴¹Timur'un Mühüründe bu Farsça ibareyi kullanması ile ilgili olarak bkz. Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Belleten* (1945), IX/36, s.424.

Rahbe Nâibi nasıl olurda sizin için yer öper ve kendi Sultanından başka birisi adına hutbe okutur. Elçiniz bu yapmış olduğu densizlikler neticesinde layık olduğu muameleyi görmüştür ve biz yemin ederiz ki, eğer o, bu yaptıklarını yapmamış olsaydı kılına zarar gelmeyecekti.

Sizin kendinizi müslüman diye isimlendirmeniz de bizim anlayamadığımız şeylerden birisidir. Çünkü siz Bağdad halkına ve tüccarlarına çok büyük zarar verdiniz. Bağdad Sultanı'nın haremindeki bütün kadınları alıp, onların hiçbirisi boşanmamış olmasına rağmen, başkalarına nikahladınız. Bu yaptıklarınızın İslamda ve İslamın hiçbir mezhebinde yeri yoktur. Siz eğer müslümansanız bütün bu kötü işleri nasıl yapıyorsunuz? Bizim Çerkez olmamıza gelince; ırkımız İslam Sultanlarının çıktığı bir cins'tir ve onlar Hâdimü'l Haremeyn eş-Şerîfeyn'dir.⁴²

Görüldüğü üzere Berkuk, bu mektubunda, Timur'un yaptığı kötü işleri arka arkaya sıraladıktan sonra bunların hepsinin yanlış olduğunu belirtiyor ve onun elçisini niçin katlettiğini izah ederek, Ahmed Celâîrî'ni teslim etmesinin mümkün olmadığını söyleyip Timur'a açıkça meydan okuyordu.

Böylece 1394 senesinde Ortadoğudaki müslüman güçler, yani; Memlûk, Osmanlı, Altın Ordu ve Kadı Burhaneddin Devletleri arasında hemen hemen hepsini tehdit eden Timurlu tehlikesine karşı müdafaa

⁴²Berkuk'un Timur'a yazdığı bu mektubun tam metni, Kalkaşandî'nin *Subh el-A'sâ*'sında mevcut olmakla birlikte mektubun tamamı 12 sayfadır. Çok uzun olması sebebiyle biz mektubun önemli olan bölümlerini, özet olarak vermeyi uygun bulduk. Mektubun yazılış tarihi ile ilgili olarak, birincisi mektubun başlangıcında, ikincisi ise sonunda iki tarih bulunmaktadır. Baş tarafta verilen tarih 796 (1393/1394)'dır ve ay ile gün belirtilmemektedir. Son kısımda ise aynı yıl tekrarlanarak buna Cemâzî el-Evvel yani Mart ayı ilave edilmiştir. Ancak bunun doğru olması mümkün değildir. Çünkü 1394 yılının Ocak ayı sonlarında Berkuk'a Timur'dan ikinci bir mektup ulaşmış ve bunun arkasından ordusuyla harekete geçen Sultan Mart ayı içerisinde Suriye'ye Timur'la savaşmak niyetiyle gelmiştir. Bu sebeple Berkuk Mart ayından önce, Timur'dan kendisine gelen ikinci mektuba bile cevap yazıp göndermiş ve Mart ayında Dimâşk'a girmiştir. Dolayısıyla kendisine Timur'dan gelen ilk mektubun cevabını Mart ayında yazmış olması düşünülemez. Ayrıca bu eseri neşr edenler, mektubun sonunda verilen bu tarihle ilgili olarak, bir dipnot yazmışlardır ve burada bu tarihin, yazma nüshaların hepsinde bulunmayıp bazılarında olduğu belirtilmiştir. Kalkaşandî *Subh el-A'sâ*, VII, s.308-319.

sebebiyle gerçek bir yardımlaşmanın ve ittifak'ın başladığı tam anlamıyla ortaya çıktı.

Bu dördü ittifaka daha sonra katılacak olan bir diğer kişi ise Karakoyunlu Türkmenlerinin reisi olan Kara Yusuf'tur. Çünkü Kara Yusuf Timur'un yakını ve Nâibi olan Atlamış'ı avlanmaya çıktığı bir sırada yakalamış ve sonra da onu Sultan Berkuk'a göndermiştir.⁴³ Berkuk ta Timur'un yakını olan Atlamış'ı yanında alıkoyarak hapse attı. Timur'u çok kızdırmış olan bütün bu cüretkar hareketlerden sonra, Berkuk, Kadı Burhaneddin ve Yıldırım Bayezid, Timur'u her fırsatta tersleyerek ona açıkça meydan okudu. Olaylar bu şekilde gelişip ortaya Timur'un hiçte hoşuna gitmeyen bir durum çıkınca, artık o, yukarıda bahsedilen üç devletten birisinin üzerine doğru, birbirine yardım ederler korkusuyla harekete geçemedi.⁴⁴

IV. BERKUK'UN TİMURLA SAVAŞMAK ÜZERE ORDUSUNU HAZIRLAYIP SURIYE'YE GİTMESİ

Bütün bu olup bitenlerden haberdar olan Timur, Bağdad'taki mevcudiyetine son verip, iâşe eksikliğinden dolayı çok zor durumda kalmış olan kuvvetlerini harekete geçirmek zorunda kaldı. Bağdad'tan ayrılan Timur ileri hareketine devam ederek Kerkük, Altıncöprü, Erbil, Musul, Mardin ve Diyarbekir'i feth edip, Van gölünün kuzeyindeki

⁴³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.851; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.574; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.430; el-Hafîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.423; İbn İyâs, *Bedâi'*, I, k.2, s.477; Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab: Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. und 15. Jahrhundert*, Berlin, 1992, s.107; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.319. Faruk Sümer ise Atlamış'ın Kara Yusuf tarafından yakalanmasıyla ilgili olarak Medzoplu Toma'ya istinaden şu bilgileri vermektedir, "Timur'un Gürcistan ve oradan da Toktamış üzerine yürüdüğü esnada Kara-Yusuf atalarının yurduna dönerek Erciş'i geri aldı. Bunu haber alan ve Timur tarafından kendisini metbu tanımak şartıyla, Van ve çevresinin hakimliği uhdesinde bırakılmış olan Kürd emiri İzz ud-dîn-Şîr ve onunla beraber olan Çağataylar'a dört yüz atlı ile yardıma gelmiş olan Avnik emiri Atlamış, kalesine avdet ederken Erciş ovasında bir gece Kara-Yusuf ile kardeşi Yâr Ali'nin baskınına uğrayarak esir düştü." *Kara Koyunlular*, s. 59.

⁴⁴İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.100; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.126; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20.

Aladağ'a gelmişti.⁴⁵ Buradan Doğu Anadolu'nun çeşitli şehirlerinin fethi için asker sevk eden⁴⁶ Timur, kendisi de Üçkiliçe'ye geldi. Burada iken Erzincan Emiri Mutahharten gelerek bağlılığını bildirdi. Öte yandan Anadolu'da durum onun lehine gelişmeler göstermekte idi. Karamanoğlu Alaaddin Bey, Timur'un mektubuna, Kadı Burhaneddin ve Yıldırım Bayezid ile arası açık olduğundan olumlu cevap vermiş, ister Suriye ister Anadolu hangi yöne gidecek olursa olsun, kendisine katılacağını bildirmişti. Dulkadiroğlu Sulî Bey ise gönderdiği elçileri ile Timur'u kendisini devamlı tehdit eden Memlûkler üzerine yürümeye teşvik ediyordu.⁴⁷

1-)Timur'un Dimaşk ve Kahire'deki Casuslarının Yakalanması:

1393 yılının Aralık ayı içersinde, Haleb'te yakalanıp Timur'un casusu olduğunu ve onun adına çalıştığını itiraf etmiş olan Devlet Hoca isimli şahıs Kahire'ye Haleb Nâibinin adamları tarafından getirildi. Bu şahıs Kale'deki görevliler tarafından teslim alındıktan sonra Sultan'ın huzuruna çıkarılmak üzere hazırlandı. Aralık ayının 20'sinde, Devlet Hoca Berkuk'un huzuruna çıkarıldı. Sultan ona Timur'un yaptığı ve yapmayı düşündüğü işlerle ilgili olarak birçok soru sordu ancak Devlet Hoca Berkuk'un öğrenmek istediği hususlarda hiçbir bilgi vermedi ve konuşmamakta ısrar etti. Bunun üzerine bu şahıs konuşturulmak üzere Kahire valisine teslim edildi. Devlet Hoca vali tarafından cezalandırılıp çeşitli işkencelere tabi tutulunca konuştu ve Timur'un Mısır'a çok sayıda casusunu tüccarlar ve yabancı gruplar arasında gönderdiğini itiraf etti. Daha sonra Devlet Hoca'nın verdiği bilgiler doğrultusunda yapılan aramalarda Kahire'deki Halîlî Han'ında⁴⁸, Timur adına çalıştığı tesbit

⁴⁵Şeref Han Bidlisî, *Şerefnâme*, nşr; Muhammed Abbâsî, Tahran, 1336, s.487; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.503; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20.

⁴⁶Yezdî, *Zafernâme*, I, s.469,470.

⁴⁷İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20.

⁴⁸Kahire'de halen mevcut olup, Halîlî Han'ı olarak bilinen bu binayı, Berkuk'un vezirlerinden olan ve Mintaş ile Yelboğa'nın çıkardığı isyan esnasında (1389), katledilen Çerkez el-Halîlî yaptırmıştır. Ekrem Hasan el-'Ulîbî, *Timur*, s.106.

edilen yedi kişi daha yakalandı. Ayrıca yine bu şahsın verdiği bilgilerden; Timur'un yanında çok sayıda insan bulunduğu fakat bunlardan yalnızca 20 bin tanesinin savaşçı olduğu öğrenildi.⁴⁹

Bu hadiseden bir ay sonra yani 1394 yılının Ocak ayında el-Eşrefin Memlûklerine mensup olup Timur'un yanında bulunan bir şahıs kaçarak Kahire'ye geldi. Bu Memlûk, Timur'un yanında kendisi gibi 100 kişinin daha olduğunu ve fırsatını bulurlarsa onların kaçıp geleceklerini haber verdi. Ayrıca Timur'un yanında 140 bin kişinin olduğunu ve bunlardan yalnızca 30 bininin muharib, geri kalanının ise işe yaramaz olduğunu bildirdi. Berkuk kendisine verilen bilgilerden memnun olarak bu şahsa hil'at giydirip izzet-i ikramda bulundu.⁵⁰

⁴⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.802; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.208;s.506; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.378; Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timur*, s.106.

⁵⁰İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.507; İbn el-Furât ise, yukarıda anlattığımız Timur'un casusları ile ilgili hadiseleri biraz daha farklı ve ayrıntılı olarak şu şekilde anlatmaktadır; "1394 yılı Ocak ayının 17'sinde Haleb'ten gelen Berid'in yanında zincirlere bağlı bir Tatar vardı. Bu şahsın Timur'un casusu olduğu bildirildi. Halep Nâibi bu kişinin yanındaki gurupta bulunan onüç tane Tatarı öldürdükten sonra bunu Kahire'ye gönderdi. Yine Emir Sârimeddin İbrahim bin Dokmâk'ın bildirdiğine göre: 'Halep Nâibi Sâlim ed-Dökerî'nin gönderdiği bu şahıs ile birlikte dört kişiyi teslim alır ve üçünü öldürdükten sonra bu şahsı da Kahire'ye gönderir.' Aynı ayın 18'inde Sultan kendisine getirilen Timur'un bu casusunu sorguya çekti ancak casus konuşmadı. Bunun üzerine Sultan onu Kahire Valisine teslim etti ve konuşturmasını istedi. Bu yakalanan Tatar'ın ismi Devlet Hoca idi ve müslümandı, çünkü Kur'an okuyordu. O büyük suratlı ve çekik gözlüydü. Aynı ayın 21'inde Kahire Valisi yanında Timur'un casusu Devlet Hoca olduğu halde, Kale'ye Sultan'ın yanına çıktı ve ona casusun Kahire'de bulunan diğer casusları itiraf ettiğini bildirdi. Bunun üzerine üç kişi İstabl et-Târâmî'de yakalandı. Bunların birisi Marâvatî, diğeri İranlı, öbürü ise eli kesik bir tacir idi. Ayrıca dört tane İranlı tacir Halîlî Han'ında yakalandı ve Sultan'ın huzuruna çıkarıldı. Sultan bunlarında konuşturulmasını istedi. Bu arada Ebvâb eş-Şarkiyye'ye ismi Tenkiz Boğa ve Eşref Şaban'ın memlûku olan bir şahıs geldi. Bu kişi Emir Şeker Ahmed'in yanında hizmet ettiğini ve daha sonra Şeker Ahmed Timur'un yanına geçince oradan kaçtığını söyledi ve Sultan'a Timur ile ilgili olarak Devlet Hoca'nın haber verdiklerinin aynısını anlattı. Ayrıca bu memlûk, Timur'un yanında yalnızca 240000 asker bulunduğunu ve bunlardan yalnızca 30 bininin savaşçı olduğunu bildirdiği zaman Sultan çok sevindi ve kendisine at ile kumaşlar hediye ettikten sonra, ona ayrıca Emirlik sözü verdi. İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.369,370.

2-) Timur'dan Berkuk'a gelen II. Mektup:

Timur Memlûk devletinin doğu sınırlarına doğru yaklaştığı sırada, Berkuk'un Suriye'deki nâibleri de eli kolu bağlı durmadı. Haleb Nâibi ile Malatya Nâibi Urfa civarındaki Timur'un öncü kuvvetlerini oluşturan askerlerle çarpıştı. Bu iki nâibin ordusu Timurlu kuvvetlerini hezimete uğratarak onlardan bir çoğunu öldürdükten sonra bir kısmını da esir aldı ve sonra sayısı yüzü bulan bu esirler ile birlikte Haleb kalesine geri döndüler.⁵¹

Bu haber 1394 yılının Ocak ayı sonlarında Kahire'ye ulaştığı zaman, Berkuk ve Ahmed Celâyir çok sevindi. Bu son gelişmeler üzerine Timur'un Suriye üzerine yürüyeceğini düşünen Berkuk, onunla çarpışmak üzere başında bizzat kendisinin bulunduğu büyük bir ordu hazırlamaya karar verdi.⁵² Bu hazırlıkların yapılmaya başlandığı sırada Sultan Berkuk'a Timur'dan diğer bir mektup geldi. Mektubun tam metni şu şekildedir:

"(De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikarında bilen Allah! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin.)⁵³ Bizim, Allah'ın öfkesinden yaratılmış askerler olup, onun gazabı kimin üzerine olursa onlara musallat olduğumuzu bilin, ağlayanlara merhemet etmez acı çekenlere acımayız. Allah bizim kalbimizden merhamet duygusunu söküp çıkardı, kim bizim şiarımız ve yolumuz dışına çıkarsa onun için şiddetli azap vardır. Ülkeleri harap edip çocukları yetim bıraktık, dünya üzerine fesat tohumları ektik, dünyanın en muhteşem insanları önümüzde zelil oldu. Biz dünyaya hükmetmenin anahtarına kuvvet ve şiddetle sahip olduk. Eğer bunları işiten, söylenilenleri hayal ederse anlayamaz ve işittiklerinin içersinde anlaşılmayan şeyler olduğunu söyler. Ona de ki; (Hükümdarlar bir

⁵¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.802; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.506; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.387.

⁵²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.791; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.166; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.367; İbn İyâs, *Bedâiy'*, I, k.2, s.365.

⁵³Kur'an, Zümer Suresi, 46.

memlekete girdilermi, orayı perişan ederlerler ve halkının ulularını alçaltırlar. "Herhalde" onlarda böyle yapacaklardır.)⁵⁴

Bu, sayımızın çokluğu ve gücümüzün şiddetidir, atlarımız çok hızlı, oklarımız kuvvetli, mızraklarımız yıldırım, kılıçlarımız şimşek, kalplerimiz dağ, askerlerimizin sayısı oklar gibidir. Bizler başbuğ ve kahramanlarız, mülkümüz nihayetsiz, komşularımız güvenlik içindedir. Bizim servetimiz, kuvvetimiz, gücümüz ve hakimiyetimiz devamlı bâkî kalacaktır. Kim bizimle barış içinde olursa o güvenliktedir, kim bizimle savaşmayı isterse o pişman olur ve bizimle ilgili bizi tanımaksızın konuşmak cehalettir. Eğer siz emirlerimize itaat eder ve şartlarımızı kabul ederseniz sizin yaptıklarınız bizi, bizim yaptıklarımız da sizi ilgilendirmez. Eğer muhalif olur ve âsî olmaya devam ederseniz yalnızca kendinize kötülük etmiş olursunuz. En güçlü kaleler bile bize engel olamaz, en güçlü şehirler bile bizim saldırılarımıza dayanamaz. Siz haram yediniz, bütün insanlara zulmettiniz, yetim malı aldınız ve idarecilerin rüşvetini kabul ettiniz. Bizimle ilgili dualarınız kabul görmez ve bizim nazarımızda hiçbir kıymeti yoktur, öyleyse Allah sizin dualarınızı nasıl makbul görür, sizin için cehennem ve kötü bir son hazırlandı: (Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.)⁵⁵ Bütün bunları yaptığınız zaman kendinizi yokluğun başladığı yere koydunuz. Alimleri katlettiniz, yeryüzünün ve gökyüzünün rabbına âsî oldunuz, iyi insanların kanını akıttınız ve vallahi bu zulm ile israftır. Bunlardan dolayı da siz sürekli cehennemde kalacaksınız, yarın size şöyle seslenilecek: (Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz!)⁵⁶ Alçaklık ve zelilliği müjdeleyen ey düşmanlık ve zulm ehli. Sizler, bizim kafir olduğumuzu zannediyorsunuz ancak biz sizin fitne-fucur ve küfr ehli olduğunuz konusunda tamamıyla emin olduk. Allah bizi sizin üzerinize musallat etti

⁵⁴Kur'an, Neml Suresi, 34.

⁵⁵Kur'an, Nisa' Suresi, 10.

⁵⁶Kur'an, Ahkâf Suresi, 20.

ve onun indinde yazılmış ve gerçekleşecek hükümler vardır. Sizin nazarınızdaki büyük ve aziz insanlar bize göre zelildir. Sizin çokluğunuz bizim yanımızda çok az kalır, çünkü biz yeryüzüne doğudan ve batıdan sahip olduk ve sizin gemilerinizi zorla aldık. Size bu mektupla herşeyi açıkladık; oraya gelip herşeyi ortaya çıkarmadan, harp ateşini tutuşturup neticesi belli olmadan ve bütün gözler sizin için ağlamadan önce çok çabuk bir şekilde cevap yazın. Doğruyu yanıştan ayıran münadiler size şöyle seslenecek: (Şimdi onlardan arda kalan birşey görüyormusun.)⁵⁷ Allah sizi şiddetli bir şekilde sarstıktan sonra size yardım dileyenlerin sonunu işittirecek. (Sen onlardan herhangi birinden "bir varlık emaresi" hiss ediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?)⁵⁸ Gönderdiğimiz elçilerle sizlere adaletli davranıyoruz, daha önce iki kere yaptığınız gibi elçilerimizi öldürmeyin ve atalarınızın adetlerine muhalefet etmeyin ve böylece Alemlerin Rabbına da âsî olmayın. (Elçiye düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır.)⁵⁹ Size bu mektupta herşeyi izah ettik cevabınızı gönderin vessalam".⁶⁰

Görüldüğü üzere, Timur mektubuna Sultan Berkuk'u, eğer kendisine tabi olduğunu ilan etmez ise, helak ve mahv olmakla tehdit ederek başlıyor, onu halkına zulm etmek, Sultanlardan rüşvet almak, ortalığı karıştırmak ve sonra daha önceki elçilerini acımaksızın katletmekle suçluyordu. Ayrıca mektubuna da acilen cevap yazılmasını istiyordu.

⁵⁷Kur'an, Hakka Suresi, 8.

⁵⁸Kur'an, Meryem Suresi, 98.

⁵⁹Kur'an, Nûr Suresi, 54.

⁶⁰Timur'un gönderdiği bu ikinci mektubun metni için bkz. İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.97,98; el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.2, s.803-805; İbn el-Furât, Tarih İbn el-Furât, IX, k.2, s.371-373; İbn Tagrıberdî, en-Nucûm, XII, s.49,50; el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, I, s.379-381. Ayrıca bunların dışındaki bazı Memlûk kaynakları mektubun tam metnini vermeyip, bir kısmını vermekte veya içeriğini anlatmaktadır. Bkz. İbn Hacer, İnbâ', III, s.206,207; İbn İyâs, Bedâ'î, I, k.2, s.466; İbn Kadî Şuhbe, Tarih İbn Kadî Şuhbe, III, s507,508.

Bunların dışında, Timur elçileri vasıtasıyla, Berkuk'un Ahmed Celâyirî himaye etmesinin hoş olmadığını belirtiyor ve hemen kendisine iadesini talep ediyordu.⁶¹

3-) Berkuk'un Timur'a Gönderdiği Cevap:

Timur'un mektubuna cevabı, Berkuk'un Kâtib es-Sırr'ı olan Bedreddin bin Fadlullah⁶² yazdı. Bu mektub ilk önce Emirler'e ve Sultan'a okundu. Mektubun beğenilmesi üzerine, hemen Timur'a gönderildi. Mektub aynen şöyleydi:

"Bismillahirrahmanirrahim;

("Resûlüm! De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın.)⁶³ Sizin söylediğiniz küfür ve şeytanî lafları hayretle karşıladık, bize gönderdiğiniz mektuptan azametinizin gerçek olmadığını, küfür içersinde olmanıza rağmen kendinizi melek zannettiğinizi anladık. Siz Allahın öfkesinden yaratılmışsınız ve Allah'ın gazabı kimin üzerine olursa onlara musallat oluyormuşsunuz. Gözyaşına merhamet etmez acı çekenlere acı mazmışsınız, Allah sizin kalplerinizden merhamet duygusunu çıkarmış. Bunlar sizin en büyük ayıbınızdır ve bütün bu sıfatlar sultanlara değil şeytanlara aittir, bunun ispatı içinde yukarıda sıralayıp kendinize yakıştırdıklarınız sizin için yeterlidir. ("Resûlüm!" De ki: Ey kafirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet, siz de benim taptığıma

⁶¹İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.206.

⁶² Memlûk kaynaklarından İbn İyâs ile İbn Hacer, mektubun Bedreddin bin Fadlullah tarafından yazıldığını söylerken, İbn 'Arabşah aynı ismi zikrederek; "mektubun bu şahıs tarafından yazıldığı söyleniyor ancak ben bunun doğru olduğunu sanmıyorum" diyor. İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.466; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.207; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.98.

⁶³Kur'an, Âl-i 'İmrân Suresi, 26.

tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.)⁶⁴ Sizin bütün kitaplarda lanetlendiğiniz ve bütün elçiler tarafından en çirkin vasıflarla vasıflandırıldınız. Biz sizin ne zaman harekete geçtiğinizi biliyoruz, sizler kafirsınız, Allah'ın laneti kafirlerin üzerine değil midir? Kim gerçeği yakalayıp asıl'a dönerse o ayrıntılar ve delaletle ilgilenmez. Bizler gerçekten inanan insanlarız, herhangi bir ayıbımız olmadığı gibi hiçbir şek ve şüphe de bizi ilgilendirmiyor. Kur'an bize indirildi ve Allah hâlâ bize rahmet ediyor ve biz onun ismini tesbih ve tenzih ederiz, onun indirilebildiğinden de eminiz, bizler tefsirin bereketi ile alim olduk. Ateş sizin için yaratıldı ve deriniz tutuşturuldu, (Gökyüzü yarıldığı zaman)⁶⁵, aciz hayvanların vahşi hayvanları, korkakların cesurları ve hükmedilenlerin hükmedenleri tehdit etmesi ne kadar acaiptir. Bizim aslanlarımız Mudar aslanı, kılıçlarımız yemen kılıcı, oklarımız Arap oku, yumruklarımız çelik, atlarımız da yıldırım gibidir. Bizi batıda ve doğuda meşhur olarak vasıflandırdınız, eğer sizleri öldürürsek, bu ne güzel ve pahalı bir hazinedir, eğer bizden birisi ölürse onunla cennet arasında yalnızca bir an vardır. (Allah yolunda ölenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar. Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler)⁶⁶ Kalplerimiz dağ gibi sayılarımız oklar gibi lafınıza gelince; Kasap kestiği koyun sayısının çok olmasından dolayı yorulmaz⁶⁷ ve çok fazla odun küçük bir kıvılcımla yanar kül olur. (Nice az sayıda bir birlik Allah'ın

⁶⁴Kur'an, Kâfirûn Suresi.

⁶⁵Kur'an, el-İnfîtâr Suresi, 1.

⁶⁶Kur'an, Âl-i 'İmrân, 169-171.

⁶⁷Eserinde mektubun tam metnine değilse, bazı bölümlerine yer veren İbn Kadî Şühbe, yukarıdaki cümleyi farklı olarak, yani; "Koyunların sayısının çok olması kurdu zora sokmaz" şeklinde veriyor. Bkz. İbn Kadî Şühbe, Tarih İbn Kadî Şühbe, III, s507,508.

izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.)⁶⁸ Başımıza gelecek olan belalardan kaçmanız, sizin için tehlike ve musibetlerden çok daha iyidir. Şunu bilin ki bizim için ölüme koşmak en güzel hedeftir, eğer hayatta kalırsak mutlu olarak yaşarız ve eğer öldürülürsek hepimiz şehit oluruz. (Üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır.)⁶⁹ Bizden size itaat etmemizi istiyorsunuz ancak biz bunu dikkate almadık. Çünkü biz alemlerin Rabbi olan Allah'ın halifesi yani Emir el-Mümininden başkasına itaat etmeyiz. Harbin neticesi belli olmadan önce durumumuzu size açıklamamız talebine gelince; bu boş lafların bizim nazarımızda hiçbir değeri yoktur ve bizi ilgilendirmiyor. Bütün herşey harpten sonra belli olacak, sizler müslümandınız da sonra kafir mi oldunuz, yoksa başka bir ilaha mı tapıyorsunuz. Biz sizin malum olan düşüncelerinizden anladık ki, bizden sizin rabbınıza inanmamızı istiyorsunuz; (Hakikatten siz, pek çirkin birşey ortaya attınız. Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir!)⁷⁰ Siz, mektubunuzu yazan ve isteklerinizi açıklayan Kâtibinize, mektubunuzun bize ud tımbırtısı ve sinek vızıltısı gibi geldiğini söyleyin; (Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz)⁷¹ Siz bize gönderdiğiniz mektupta hakla batılı karıştırdınız, (Haksızlık edenler, hangi akibete döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.)⁷² Vesselam"⁷³

⁶⁸Kur'an, Bakara Suresi, 249.

⁶⁹Kur'an, Mâide Suresi, 56.

⁷⁰Kur'an, Meryem Suresi, 89,90.

⁷¹Kur'an, Meryem Suresi, 79,80

⁷²Kur'an, Şuarâ Suresi, 227.

⁷³Berkuk'un gönderdiği bu mektubun metni için bkz. İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.99,100; el-Makrizî, es-Sulûk, III, k.2, s.805-807; İbn el-Furât, Tarih İbn el-Furât, IX, k.2, s.373-374; İbn Tagrıberdi, en-Nucûm, XII, s.51,52; el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, I, s.380-383. Bazı kaynaklar ise mektubun tam metnini vermeyip, bir bölümünü vermekte veya içeriğini anlatmaktadır. Bkz. İbn Hacer, İnbâ', III, s.207; İbn İyâs, Bedâ'î, I, k.2, s.466; İbn Kadî Şuhbe, Tarih İbn Kadî Şuhbe, III, s.508.

Sultan Berkuk, yukarıda tam metnini verdiğimiz mektubuna Timur'un aksine Besmele ile başlıyor ve sonra onun mektubunda ağır bir dille yazılmış olan suçlamaları eleştiriyor, onu, Allah'ı ve dini inkar yani küfür ile suçlayarak kendisini her türlü düşmana karşı İslâm'ın koruyucusu ve hamisi olarak ilan edip, Allah'ın halifesi ve müminlerin Emir'inden başka kimseye de itaat etmiyeceğini belirtiyordu.

4-) Berkuk'un Suriye'ye Hareketi:

Daha önce de ifade edildiği gibi; Sultan Berkuk, Timur'un öncü kuvvetlerinin Memlûk Devleti sınırlarına yaklaştığını ve Suriye'deki Memlûk kuvvetleri ile bunlar arasında çarpışmalar olduğunu öğrendiği zaman, ordusunun başında Suriye'ye gidip Timur'la karşılaşmaya karar vermişti. İşte bu esnada Timur'dan gelen tehditlerle dolu olan mektup, Timur'a karşı o bölgedeki müslüman devletlerin hâmililiğini üstlenip onların lideri olan Sultan Berkuk'u iyice kızdırdı ve hazırlıklarını hızlandırmasına sebep oldu.

Çağdaş Memlûk kaynakları bize, Sultan Berkuk'un bütün kuvvetleriyle, kendisi de onlarla birlikte olduğu halde Timur ile çarpışmak ve Bağdad'ı Sultan Ahmed Celâyir için geri almak üzere, Suriye'ye doğru gitmek için nasıl büyük bir hazırlık içersine girdiğini çok açık bir şekilde ortaya koyarlar. Mintaş'ın devlet hazinesini boş bir şekilde bırakmış olmasından dolayı Sultan Berkuk, Kahire tüccarlarından çok büyük miktarları borç olarak almak zorunda kaldı.⁷⁴ Sultan yapılacak hazırlıklar ve masraflar için gerekli olan miktarı bu şekilde temin ettikten sonra, orduda görevli olan emirlere rütbelerine göre paralar dağıttı ve onlara hazırlıkların başlatılması için emir verdi.⁷⁵ Bunun üzerine Tablhane'ye sefer işareti olan sancak asıldı.⁷⁶

⁷⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.811; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.468; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.127.

⁷⁵İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.467;

⁷⁶el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.811.

1394 yılı Şubat ayının onüçünde⁷⁷ Berkuk'un hazırlanmasını istediği askerler, Kale'nin altındaki meydanın kapısından çıkmaya başladılar. Sultan, en iyi elbiselerini giyerek çok güzel görünen ve altın gümüş işlemeli silahlarla donanmış olan askerlerin düzenlemesi ile bizzat kendisi ilgilendi. Berkuk'un hazırladığı askerlerin tamamı dışarıya çıkınca arkasından Sultan, yanında Ahmed Celâyir, Halife el-Mutevekkil 'Alâllâh Muhammed, dört Başkadı, Şeyhulislam, Kâtib es-Sırr ve Emirlerin büyükleri ve küçükleri olduğu halde çıktı. Sultan'ın hazırlattığı askerlerin arkasından, Emirlerin hazırlattığı askerler ve ordu için gerekli olan eşyaları taşıyan yük hayvanları da dışarıya çıkmaya başladılar ve bu böylece akşama kadar devam etti. Daha sonra Sultan tarafından, sefere çıkan Memlûk ordusunun ilk durağı olan Reydâniyye'ye gitmek üzere hareket emri verildi. Berkuk kendisi seferde bulunduğu süre içersinde Emir Sudun eş-Şeyhûnî'yi Kahire'ye Nâib olarak tayin etti.⁷⁸ Sultan yola çıktıktan sonra İmam Şafii'nin türbesini ziyaret etti ve civarda bulunan fakir fukaraya bol miktarda sadaka dağıttı. Ordu Reydâniyye'ye geldiğinde burada Ordugah kuruldu. Bu esnada Berkuk kendisine borç veren tüccarlardan olan; Burhaneddin el-Mahallî, Şehabeddin Ahmed ve Nureddin Ali el-Harrûbî'ye hil'at giydirdi.⁷⁹ Sultan Reydâniyye'de bulunduğu sırada Emir Kalamtay'ı Kahire'ye geri gönderdi. Kalamtay Kahire'ye gelince orduya katılamamış ve Kahire'de kalmış olan askerlerin hepsinin toplanmasını çünkü Sultan'ın kendilerine para gönderdiğini ve onlara da bazı görevler tevdi edileceğini ilan ettirdi. Bunun üzerine para almaya heveslenen ve Sultan'ın ordusuyla birlikte yola çıkmayıp Kahire'de kalan 500 asker Emir Kalamtay'ın yanına gelerek toplandı. Emir, ilanı üzerine toplanmış olan bu askerlerin hepsinin isimlerini tek tek kaydettikten sonra

⁷⁷Memlûk kaynakları, Berkuk'un ordusuyla birlikte Kahire'den hareket tarihini bir veya iki günlük farklarla verirler. Ancak bu tarihlerin hemen hemen hepsi Şubat'ın 10'yla 15'i arasındadır. İbn İyâs'ta ayın 14'ü, Makrîzî'de 12'si, İbn Tagriberdi, İbn el-Furât, İbn Hacer, İbn Kadı Şuhbe ve el-Hatîb'te ise ayın 13'üdür. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.807; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.53; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.375; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.210.; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.508; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.383; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.467.

⁷⁸İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.468.

⁷⁹İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.55.

onlardan kılıçlarını getirip kendisine teslim etmelerini istedi. Askerlerin hepsi bu emre uydu. Kalamtay daha sonra kendi Memlûklarına emir vererek bu kaçak askerlerin 300 tanesini yakalattı ve bunların hepsini zindana attırdı. Geri kalanlar da kaçıp kurtuldu.⁸⁰

Sultan Reydânniyye'de 13 gün kaldıktan sonra ayın 26'sında orduyla birlikte tekrar yola çıktı.⁸¹ Berkuk Suriye'ye doğru ilerlerken, Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur'un birden bire geri dönmekte olduğu haberi alınmıştı. Bu haber gerçekten doğrudu. Timur, Toktamış üzerine yönelmişti. Görünüşe göre Timur, şartları, Sultan Berkuk ile bir meydan muharebesine girmek için uygun bulmamıştı. Çünkü o, şu sırada Anadolu'ya girdiği taktirde kuzeyden Altın Ordu, güneyden Memlûk kuvvetlerinin ve Anadolu tarafından da Kadı Burhaneddin'in üzerine yürüyeceğini tahmin etmiş olmalıdır.

1391 yılındaki Kunduzca yenilgisi Altın Ordu devleti ve hükümdarının geleceğini kesin olarak belirlememişti. Zira geniş Deşt-i Kıpçak bölgesinin tükenmez kaynakları hâlâ Toktamış'ın elinde bulunuyordu. Nitekim o, Kunduzca'daki yenilgiden sonra yeniden kuvvet toplamaya başlamış ve kendisine bazı müttefikler bulmuştu. Timur Anadolu'dan ayrılıp ta Gürcistan'da fetihlerde bulunurken Toktamış'ın ordusunun Derbend'i geçerek Şirvan taraflarında faaliyette bulunduğu haberini alması üzerine, askerlerine sefere hazırlanmaları emrini verdi ve 1395 yılı Şubat ayında hareket etti. Bu arada Toktamış'ın Timur'a ağır bir dille yazılmış olan bir mektup göndermesi Timur için iyi bir savaş bahanesi olmuştu. Daha sonra taraflar 15 Nisan 1395 tarihinde Terek ırmağı kıyısında karşı karşıya gelmişler ve Toktamış yenilmiş ancak yine Timur tarafından ele geçirilememişti. Herşeye rağmen artık Timur Altın Ordu devletine kesin darbeyi indirmiş oluyordu. Bütün bunlardan sonra o; Derbend ve Azerbaycan üzerinden

⁸⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.811; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.386.

⁸¹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.55.

Sultaniye ve Hemedan yolu ile Semerkand'a döndü ve birkaç sene sonra da 1398-1399 yılları arasında Hindistan seferini gerçekleştirdi.⁸²

5-) Sultan Berkuk'un Dimaşk'a Gelişi ve Buradaki Faaliyetleri:

Sultan Berkuk Timur'un uzaklaştığını biliyor olmasına rağmen, askerleriyle, 20 Cemazî el-Evvel 796'da ⁸³ (23 Mart 1394) Dimaşk'a ulaşınca dek ilerlemeye devam etti. Berkuk Dimaşk'ta bulunduğu sırada, her ne kadar Timur'un yavaş yavaş ülkesine doğru ilerlediği haberini aldıysada, her ihtimale karşı, Timurlu ordusunun kalkışabileceği herhangi bir ani hücumu karşı koyabilmek için, askerlerin bir kısmını doğu ve kuzeydoğu hududuna gönderdi. Dimaşk'ta yaklaşık olarak dört buçuk ay kalan Berkuk, Ağustos ayı başlarında Haleb'e geldi ve burada da 1395 yılı Ocak ayına kadar ikamet etti.⁸⁴

Berkuk hazırladığı bu büyük ordu ile Suriye'ye gelerek Timur'a karşı güçlü bir rakip olabileceğini göstermişti. Fakat daha sonra Timur'un bölgeden ayrıldığını öğrenince, oradaki Timurlu kalıntılarını temizlemeye başlamıştı. Berkuk Suriye'de bulunduğu sırada yaptığı araştırmalar neticesinde Timur'la işbirliği halinde olduklarını öğrendiği Eşrefiye Memlûkları ile diğer bazı emirleri tutuklatmış ve onları hapsettirmişti. Bu emirlerden bazıları şunlar idi; Emir Altınboğa el-

⁸²Ismail Aka, *Timur ve Devleti*, s.20,21,22

⁸³Memlûk kaynaklarının büyük bir çoğunluğu, Sultan Berkuk'un 23 Mart 1394 tarihinde, Dimaşk'a girdiğini belirtmektedirler. Bunların dışında İbn Hacer 25 Mart 1394, İbn İyâs ise 24 Şubat 1394 tarihlerini vermektedirler. İbn Hacer'in verdiği tarih 23 Mart tarihine çok yakındır. Ancak İbn İyâs'ın verdiği tarih, diğer müverrihlerin üzerinde ittifak ettiği tarihe göre çok farklıdır. Ayrıca İbn İyâs Sultan'ın Dimaşk'tan Haleb'e gidiş tarihini Mart ayı içerisinde vermektedir ve bu da bize İbn İyâs'ın, Sultan'ın Dimaşk'a varış tarihi ile Dimaşk'tan Haleb'e gidiş tarihlerini birbirine karıştırdığını düşündürmektedir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.813; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.382; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.512; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.213; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.56; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.388; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.468. Ayrıca Latın kaynaklarından Mignanelli, Berkuk'un Dimaşk'a Mart ayı sonlarında ulaştığını bildirmektedir. "*Ascensus Barcoch (II)*", s.167.

⁸⁴İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.59-61.

Eşrefî, Emir Timur Boğa el-Eşrefî ve Kutluşah el-Murdiî Sultan bunların üçünü de Haleb kalesine hapsedtirmişti. Ayrıca Berkuk sınır vilayetlerinde görevli olan bazı Nâiblerini de değiştirmişti. Haleb'e girdikten birkaç gün sonra Karasakal lakabıyla meşhur olan Haleb Nâibi Emir Colban'ı azletmiş ve onun yerine Emir Tagrıberdî'yi bu göreve tayin etmişti. Ayrıca Trablus Nâibi olan Timurtaş el-Muhammedî'yi yakalatıp hapsedmiş onun yerine Safed Nâibi olan Emir Argunşah el-İbrahim ez-Zâhirî, Haleb Atabek'i Emir Akboğa el-Cemâli ez-Zâhirî ise Safed Nâibliğine atamıştı. Bu arada Malatya Nâibi Emir Dokmâk el-Muhammedî ez-Zâhirî ile Tarsus Nâibi olan Emir Gur Mukbellî azletmeyip onlara hil'at giydirecek görevlerine devam etmelerini istemişti. Bu arada Haleb'e Nâib olarak tayin edilmiş olan Emir Tagrıberdî, Sultan'dan eski Trablus Nâibi olan ve kısa bir süre önce azledilip hapsedilmiş olan Timurtaş'ı affetmesini istemiş ve Sultan da onun bu isteğini kabul ederek, Timurtaş'ı Haleb'e Atabek olarak tayin etmişti.⁸⁵

Berkuk'un aldığı bu tedbirler ve cezalandırma hareketleri, daha önce kendisine karşı Suriye'den başlatılmış olan isyana benzer bir hareketin, Timur tehlikesini fırsat bilerek, ortaya çıkmasına engel olmak içindi. Fakat Berkuk'un bu yoldaki faaliyetleri arasında en dikkati çeken noktalardan birisi, Dulkadirîlilere karşı olanıdır. Çünkü Ortadoğuda görünen Timur'a elçi ve mektuplar göndererek, onu Suriye'ye inmeye teşvik eden ve yanında bulunup bu yörenin istilasında yol göstericilik etmek isteyen Dulkadiroğlu Sulî Bey'di. Berkuk bu açık söylenti karşısında Timur tehlikesinin geçici olarak kalkmasından sonra, esasen düşmanca davranışlarından dolayı nefret beslediği Dulkadirî Sulî Bey'i kesin olarak zararsız duruma getirme kararı almıştı. Çünkü şimdiye kadar tüm kusurlu davranışlarını büyük bir hoşgörü ile karşılayan ve onu bağışlayan Sultan, bu son davranışından sonra üzerine, Haleb valisi kumandasında büyük bir kuvvet göndermişti. Nitekim ağır bir darbe yiyen Sulî Bey bundan böyle Memlûk Devleti'ne karşı olabilecek herhangi bir davranışta bulunmamıştı. Ancak Berkuk, isyanlardan ve devlet aleyhine dış düşmanlarla olan ilişkilerinden bıktığı bu beyi, 1398

⁸⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.819,819; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.59-61.

Mayısında oğlu Sadaka Bey aracılığıyla Maraş yaylasında öldürtecektir.⁸⁶

6-)Sultan Berkuk'a, Suriye'de Bulunduğu Sırada Gelen Yardım Teklifleri:

Daha önce, Sultan Berkuk, Yıldırım Bayezid, Toktamış ve Kadı Burhaneddin arasında gidip gelen elçilik heyetleri vasıtasıyla Timur'a karşı bir dördlü ittifak'ın oluşturulduğunu ifade etmiş idik. Gerçekten bu ittifak'a mensup olan devletler, Timur'lu tehlikesinin Ortadoğu ve Anadolu'da ilk kez göründüğünden beri hep dostça ge inmişler ve Timur'un faaliyetleri hakkında her zaman birbirlerini haberdar edip uyarmışlardı. Timur tekrar Ortadoğuda görününce Sultan Berkuk büyük bir ordu hazırlayarak Suriye'ye gelmişti ve o buraya gelirken Timur ile artık karşılacağını düşünüyordu. Aynı şekilde, bu dördlü ittifaka mensup olan devletlerin Sultanları da Berkuk gibi düşündükleri ve Berkuk'un bu hamlesinden haberdar oldukları için, suratlı bir şekilde ve Berkuk'un Suriye'de bulunduğu sırada ona elçilerini göndermişlerdi.

İlk önce Toktamış Han'ın elçisi gelmiş ve Sultan Berkuk'a Timur'la olan mücadelesinde onunla birlikte olduklarını bildirmişti. Hemen arkasından da Yıldırım Bayezid'in elçisi gelerek⁸⁷, Berkuk'a, Sultan'ın yardım için yüzbin asker⁸⁸ hazırladığını ve harekete geçmek için Berkuk'un cevabını beklediğini bildirmişti. Son olarak ta Kadı Burhaneddin'in elçisi gelmiş ve Berkuk'a, Timur'un bu taraflara doğru gelmesi halinde, Sultan'ın belirleyeceği yöne doğru hemen harekete geçmek üzere hazır olduklarını ifade etmişti. Berkuk bunların her birisine de mektup göndererek, Timur karşısındaki bu yardım

⁸⁶Yařar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.45,46.

⁸⁷ Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des sp ten Mittelalters*, s.314.

⁸⁸Meml k müverrihlerinden, el-Hatîb ve İbn İyâs Bayezid'in teklif ettiği yardımın 100 bin dirhem değil, 100 bin asker olduğunu ifade ediyor. Ancak bunun dışındaki müverrihlerin hepsi ya 100 bin dirhem yada yardım olarak ifade ediyor. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.388; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.471.

vaadlerinden dolayı kendilerine teşekkür etti.⁸⁹ Bunun dışında onlardan herhangi birisiyle özel bir irtibata geçmedi ve böylece çok önemli olan Bağdad'ın geri alınması şerefi de yalnızca Memlûk Devleti'ne ait oldu.⁹⁰

7-) Berkuk'un Kendi Askerleriyle Takviye Ettiği Celâyirli Ahmed'i Bağdat'a Göndermesi:

Daha önce de belirttiğimiz gibi Sultan Berkuk'un Suriye'ye geliş sebeplerinden birisi de; Timur'un hücumu neticesinde Bağdad'tan kaçmak zorunda kalıp Memlûk Devleti'ne iltica etmiş olan Ahmed Celâyir'i, topraklarına geri döndüreceğine dair vermiş olduğu söz idi. Gerçekten Berkuk Dimâşk'a geldikten ve orada bazı düzenlemeler yaptıktan bir süre sonra Bağdad'a Ahmed Celâyir ile gönderilecek olan askerlerin hazırlıklara başlamasını emretti.⁹¹

Sultan Berkuk, Ahmed Celâyir'e beşyüzbin dirhem nakit para ile, silah, deve ve at gibi yük hayvanları ve çok sayıdaki askerlerden oluşan bir orduyu başında Suriye Nâibi gibi bazı büyük emirlerde bulunduğu halde ona yardım olarak verdi.⁹² Daha sonra kendisine Bağdad'ta Memlûk Devleti Sultanı olan Berkuk adına Saltanat Nâibi olduğuna dair bir taklîd yazdı. Ahmed Celâyir kendisine sunulan bütün bu imkanlar karşısında deşhete düşerek Berkuk'un önünde kendisine atlastan hıl'at giydirip altın kaplamalı kılıç ile kendisi için yazılmış olan taklîd verdiği sırada yer öpmek istedi. Ancak Berkuk buna izin vermedi

⁸⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.813; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.381,382; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.512; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.199,200; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.58,59; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.388; İbn İyâs, *Bedâiyî*, I, k.2, s.469.

⁹⁰Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.128.

⁹¹İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.56.

⁹²Abbâs el-'Azzâvî, *Tarih el-'Irak Beyne İhtilâleyn*, II, s.220, 221.

ve kendisini kucakladı.⁹³Daha sonra Ahmed Celâyir kendisi için hazırlanan ordunun başında, yanında bazı büyük Memlûk Emirler'ide olduğu halde 1394 yılı Haziran'ının 13'ünde yola çıktı.⁹⁴

Timur 1393 yılında Bağdad'ı terkettiği sırada Arap Eyaletleri'nde zaten birkaç deneyimi olan Horasanlı Mesud Sebzvârî'yi Bağdad'a vali olarak bırakmıştı.⁹⁵ Öte yandan Hoca Mesud Sebzvârî'nin buraya vali atanması Timur'un sürekli şekilde nüfuzunu Irak-ı Arab'ta kurmak istediğini teyid eder. Hoca Mesud'un Bağdad'ın hendeklerini ve surlarını sağlamlaştırma çalışmaları da bu niyeti gösterir. Ancak onun Bağdad'ta sahip olduğu askerlerin sayısı, Kara Yusufun yardımları ile destekli olan Memlûk ordusunun başında Bağdad önlerine gelmiş olan Ahmed Celâyir'e karşı koymaya yetmedi ve Hoca Mesud Sustar'a doğru geri çekilmek zorunda kaldı.⁹⁶ Böylece Ahmed Celâyir yanındakiler ile birlikte Bağdad'a 10 Temmuz 1394⁹⁷ tarihinde pek fazla güçlük

⁹³İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.383; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.814,815.

⁹⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.814,815; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.56,57; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.389.

⁹⁵Şâmî, *Zafernâme*, s.177; Yezdî, *Zafernâme*, I, s.469; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.518; Beatrice Forbes Manz, "Administration and the Delagation of Authority in Temür's Dominions", *C.A.J.* (1976) XX/3, s. 198.

⁹⁶*Habîb es-Siyer*, III, s.462; Jean Aubin, *Tamerlan à Bagdad*, s.306. Memlûk kaynaklarının birçoğunda Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı Moğolların elinden aldığı zikredilmekte ve Sultan Ahmed oraya gittiği zaman oradaki görevlinin kim olduğu belirtilmemektedir. Ancak bunların içersinden İbn Kadı Şuhbe, eserinde, Bağdat'taki valinin Mesud el-Horasânî olduğunu ve Ahmed Celâyir ile yanındakiler Bağdat'a batıdan yaklaştığı zaman bu şahsın yanındakiler ile kaçtığını belirtmektedir. İbn Kadı Şuhbe bütün bu bilgileri de bazı Bağdat'lıların yazdıklarından okuduklarını söylemektedir. Bkz. İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.517.

⁹⁷Memlûk kaynaklarında Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı geri alış tarihi verilmektedir. Ancak kaynaklar yalnızca 796 yılı içersindeki olayları anlatırken, Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı teslim aldığı haberi Sultan'a geldi diye bir kayıt düşmüşlerdir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.817; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.390; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.471. Ancak İbn Kadı Şuhbe, eserinde, İbn Hicce'den yaptığı nakil ile Ahmed Celâyir'in Bağdat'a giriş tarihini 11 Ramazan 796 (10 Temmuz 1394) olarak vermiştir. Ahmed Celâyir, Haziran'ın 13'ünde Dimaşk'tan ayrıldığına göre, yaklaşık olarak bir ay zarfında Bağdat'a geldiğini kabul etmek akla uygundur. Bkz. İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.516. Bu arada Jean Aubin, Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı geri alış tarihini 1394 Güzü diyerek vermekte ve herhangi bir

çekmeden⁹⁸ girmiş ve tahtını geri alabilmiştir.⁹⁹

Netice olarak Ahmed Celâîr'in Sultan Berkuk tarafından Bağdad'a Nâib olarak atanması ve orada Memlûk Sultanı adına sikke kesilip yine onun adına hutbe okunması üzerine, Burci Memlûk Devleti o bölgedeki büyük devletler arasındaki mevcudiyetini ispat etmiş ve Bağdad'ın kendisine tâbi olması ile de kuvvetini ve gücünü ortaya koymuştur.¹⁰⁰ Gerçekten Memlûk Devleti ta baştan beri, Ortadoğu'da ve Anadolu'da Timur tehlikesinin ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren, özellikle bu tehlikelerden zarar gören veya görme ihtimali olan devletleri himayesi altına almıştı. Timur'un Ortadoğu'ya ikinci kez gelmesi üzerine, Berkuk himayesi altına aldığı devletleri de düşünerek, Suriye'ye onunla karşılaşmak üzere büyük bir orduyla gelmişti. Timur da o sırada o civarda bulunduğu için, bir an bu iki büyük gücün karşı karşıya geleceği ve bunlardan birisinin bölgedeki hakimiyeti ele geçireceği sanıldı.

kaynak ismi zikretmemektedir. Jean Aubin, *Tamerlan à Bagdad*, s.306. Ayrıca bkz; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* s. 408.

⁹⁸Memlûk kaynaklarında genel olarak Ahmed Celâîr'in Timurlu kuvvetleriyle çarpıştığı ve bu kuvvetleri hezimete uğrattıktan sonra Bağdat'ı geri aldığı söylenmektedir. Mesela bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.213,214; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.390. İbn Kadî Şuhbe ise, İbn Hicce'den yaptığı nakilde; Timurlu kuvvetleriyle Ahmed Celâîr arasında çok şiddetli çarpışmaların olduğunu ve Sultan Ahmed'in neticede galip geldiğini belirttikten sonra, yine bazı Bağdatlıların yazdıklarında; Bağdat Valisi olan Hoca Mesud'un Ahmed Celâîr şehre girmeden kaçtığını ifade ettiklerini ve bunu da kendisinin okuduğunu bildirmektedir. Bkz. İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.516,517. Karşılaştırma için bkz. Jean Aubin *Tamerlan à Bagdad*, s.306.

⁹⁹Memlûk kaynaklarının hemen hemen hepsi, Bağdat'ın Sultan Berkuk'un yardımları ile ve Ahmed Celâîr tarafından geri alındığı ve Sultan Ahmed Bağdat'a girdiği sırada, orada Timur adına birisinin hükmettiği konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak bu kaynaklardan üç tanesi (Nucûm,Sulûk,İnbâ') yukarıda verdiğimiz bilgileri zikretmeden önce ve yine 796 yılı olayları içersinde, daha sonra anlattıkları ile tezat teşkil eden ve doğru olduğunu zannetmediğimiz şu bilgiyi vermektedirler; "796 yılının Rebi' ül-Ahir ayı içinde (1394 Şubat) Emir Nu'ayr'ın oğlu Sultan'a geldi ve babasının Bağdat'ı ele geçirip orada Berkuk adına, sikke kestirip hutbe okuttuğunu haber verdi. Bu Berkuk'un çok hoşuna gitti ve ona hil'at giydirdi." Ancak eserlerinde 796 yılı olayları içinde yukarıdaki bilgiyi veren her üç müverrih te, yine aynı yıl içersinde, Ahmed Celâîr Bağdat'ı Timurlu kuvvetlerinden geri almıştır diyerek, az önce verdikleri diğer bilgiyi farkında olmadan tekdiz etmişler ve bu konuda ayrıca birşey söylememişlerdir. İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.55; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.811; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.213. Ayrıca bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.318.

¹⁰⁰Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.128.

Ancak daha önce de ifade ettiğimiz üzere, büyük olasılıkla dörtlü ittifak'ın etkisiyle Timur bu kez şartların kendisi için uygun olmadığını düşündü ve akıllıca davranarak geri dönüp arkasındaki düşmanını yani Toktamış'ı bertaraf etmeye girişti.

Berkuk'un Bağdad'ı geri alarak bölgede elde ettiği prestij neticesinde, Memlûk Devletine komşu olan Türkmen Beylikleri'nin Hâkimleri'de Memlûk Sultanı'na olan itaatlerini ilan ediyorlardı.¹⁰¹

V. Berkuk'un Haleb'ten Dimaşk'a Daha Sonra da Kahire'ye Dönüşü:

Bu esnada Haleb'te bulunan Berkuk habercileri vasıtasıyla Timur'un tamamen kendisinden uzaklaştığını öğrendiği zaman buna inanmak istemiyor ve onunla mümkün olan en kısa zamanda karşı karşıya gelmeyi istiyordu. Ancak, Timur onun gibi düşünmüyordu ve daha uygun bir zamanda tekrar geri gelmek üzere bölgeyi tamamen terkedip gitmişti. Sonunda Berkuk Timur'la karşılaşamayacağını anladığında¹⁰² çok üzüldü ve 796 yılı Muharrem ayının yedisinde (2 Kasım 1394) Haleb'ten Dimaşk'a gitmek üzere yola çıktı.¹⁰³ Dimaşk'a geldikten sonra burada çok kısa bir süre kalan Berkuk, Kasım ayının 12'sinde Dimaşk'tan ayrılarak Kahire'ye doğru yolculuğuna başladı. Berkuk yolculuğu esnasında Kudüs'ü (el-Beyt el-Mukaddes) ziyaret ettikten sonra Gazze'ye geldi ve oradan da Kahire'ye yöneldi. Sultan'ın bu uzun yolculuğu 797 senesi Safer ayının 12'sinde (6 Aralık 1394)¹⁰⁴ Kahire'ye ulaştığı zaman bitti.

¹⁰¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.814-817.

¹⁰²G. Wiet, *Barkûk*, E.I., I, s.1051.

¹⁰³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.818; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.61; İbn Kadı Şuhbe, *Tarih İbn Kadı Şuhbe*, III, s.539; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.393.

¹⁰⁴Memlûk kaynaklarında Sultan'ın Kahire'ye geliş tarihi farklıdır. İbn Tagrıberdi'de (12 Aralık), İbn Hacer'de, el-Hatîb'de ve İbn İyâs'da (9 Aralık), İbn Dokmâk'ta (7 Aralık), İbn Şuhbe, İbn el-Furât ve el-Makrîzî'de ise, (6 Aralık) tır. Bkz. İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.61; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.238,239; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.399; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.472; İbn Dokmâk; *el-Cevher es-*

Berkuk Kahire'ye büyük bir ihtişam içersinde girdi. Yahudiler ve hristiyanlarda dahil olmak üzere halk kendisini karşılamak için sokaklara döküldü.¹⁰⁵ Sultan Kahire'ye girdiği zaman yaptığı ilk iş babasının türbesini ziyaret etmek olmuştur.¹⁰⁶ Sultan Berkuk daha sonra yanında, Halife el-Mutevekkil 'Alâllâh, dört Başkadi, emirlerin büyükleri ve diğer devlet erkânı olduğu halde, Kal'at el-Cebel'e çıktı. Sultan'ın Kahire'den ayrı kaldığı süre yaklaşık olarak dokuz aydır.¹⁰⁷

1-) Timur'un Berkuk'a Gönderdiği Son Elçilik Heyeti İle Mektubu ve Berkuk'un Buna Cevabı:

Timur daha önce Beş yıllık sefer sırasında Anadolu'ya girip, Sivas'a doğru yürüyüşe geçmişken, aniden dönüp, Gürcüler üzerine yürüyerek, onlara ağır darbeler indirmiş, ardından dörtlü ittifak'ın bir üyesi olan Toktamış üzerine giderek, onu tesirsiz hale getirmişti. O, Toktamış üzerine, yeniden Orta Doğu'ya dönmek niyeti ile gitmişti. Çünkü Toktamış meselesini hallettikten sonra 1395/96 yılı kışında Şirvan'da Samur ırmağı kıyısından Osmanlı Sultanı Bayezid'a gönderdiği mektupta niyetlerini açıkça ortaya koyuyordu. O mektubunda; Toktamış'a galip geldiğini belirttikten sonra, tehditlere başlıyor ve bir yıl önce Irak-ı Arab'da bulunduğu sırada Memlûk Devleti Sultanı'na elçi gönderdiğini ancak onun elçilerini öldürttüğünü söylüyor, şimdi artık Deşt-i Kıpçak taraflarının işlerini yoluna koyduğundan, Suriye tarafına hareket edeceğini , ayrıca Memlûk Sultanı ile dostluğunu devam ettiren Sivas Kadısı'na da haddini bildireceğini belirtiyordu. Timur'un Anadolu ve Suriye'yi istila hareketinin açık bir delili olan bu mektupta ayrıca imalı olarak Osmanlı Sultanı'na ittifaktan ayrılması da ihtar ediliyordu. Ancak Timur'un ittifakı parçalama çabaları bir sonuç vermemiş, az sonra kendisi de Semerkand'a dönmek zorunda

Semîn, s.497; İbn Kadî Şuhbe, *Tarih İbn Kadî Şuhbe*, III, s.540; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.398; el-Makrizî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.825.

¹⁰⁵İbn İyâs, *Bedâyi'* , I, k.2, s.472.

¹⁰⁶İbn Hacer, *İnbâ'* , III, s.238.

¹⁰⁷İbn İyâs, *Bedâyi'* , I, k.2, s.473.

kalmıştı.¹⁰⁸ Timur'un Semerkand'a dönüşünün sebepleri ise umumi olarak şunlardır;

"a-) Daha Osmanlılarla karşı karşıya gelmeden önce oradaki Kayseri-Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'in zorlu ve başına meseleler açabilecek bir rakip olduğunu anlaması.

b-)Bu cetin cevizle uğraşırken güneyden Berkuk'un ve kuzeyden, ele geçirilememiş ve faaliyetlerine hâlâ devam etmekte olan Toktamış'ın tekrar toparlanarak üzerine yürümesi ihtimali. Şayet Suriye'ye inecek olursa aynı hareketin bu kez de Kadı Burhaneddin Ahmed ve Yıldırım Bayezid ikilisi tarafından gelebileceği ihtimalinin varlığı.

c-) Anadolu ve Suriye'yi ele geçirme işinin daha planlı, güçlü ve dinlenmiş bir ordu ile gerçekleştirilebileceğine inanması.

d-) İmparatorluğun başkenti Semerkand'dan başlamak üzere tüm ülkesinde, otarite boşluğunun ortaya çıkardığı meseleler."¹⁰⁹

Timur Hind seferine çıkmadan önce, Ortadoğu'da birçok ülkeyi feth etmiş olmasına rağmen, Memlûk Devleti ile olan mücadelesinden geri durmadı ve 1396 yılının Ekim ayında Sultan Berkuk'a bir kez daha elçi ve onunla birlikte bir mektup gönderdi.

Timur'un elçisi Suriye hududuna ulaştığı zaman, Berkuk onun orada tutulması ve mektubun¹¹⁰da kendisine gönderilmesini emretti. Timur gönderdiği bu mektupta; Sultan'dan, daha önce Kara Yusuf'un yakalayıp Berkuk'a gönderdiği yakını olan Atlamış ile ismi

¹⁰⁸İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.23.

¹⁰⁹Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.33.

¹¹⁰Timur'un bundan önce gönderdiği iki mektubun tam metni kaynaklarda mevcut olmasına rağmen, bu üçüncü mektubun tam metni yoktur. Ancak Memlûk kaynaklarında, Timur'dan gelen mektubun ve Berkuk'un gönderdiği cevabın içeriği ile ilgili bir miktar bilgi verilmektedir. Bunlardan özellikle İbn İyâs, İbn Hacer ve İbn el-Furât en geniş malumatı vermektedir. İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.384; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.314; İbn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.453.

zikredilmeyen ancak Sultan'ın yanında esir olarak bulunan diğer bir şahsı serbest bırakıp kendisine göndermesini talep ediyordu.¹¹¹ Bunun üzerine Sultan Berkuk Emirler'ine haber göndererek meclis'in sarayda toplanmasını istedi. Burada Timur'dan gelen mektubu onlara okuttu ve Kahire'de hapiste bulunan Atlamış'ın durumu görüşüldü.¹¹²

Sonuç olarak Sultan Atlamış'tan, Timur'a Kahire'de rahatının çok iyi olduğunu ve kendisine gereken izzet-i ikram'ın gösterildiğini belirten bir mektup yazmasını emretti.¹¹³ Atlamış'ın yazdığı mektubu, Moğolca bilen Devâdarı¹¹⁴ Emir Mengli Boğa'ya okutarak kontrol ettirdi.¹¹⁵

¹¹¹Ibn el-Furât, *Tarih İbn el-Furât*, IX, k.2, s.453.

¹¹²Ibn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.2, s.484.

¹¹³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.869. Ayrıca bkz; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.320.

¹¹⁴"Devattar ve divittar şeklinde de yazılan bu kelime, Divittar'dan gelir ve hokka tutucu demektir. Hükümdar bir şeyi imza ederken veya alametini koyarken, hokkasını tutan vazife sahibine bu isim verilmiştir. Bu kelimenin yazılışı değişik şekillerde olmuştur. Memlûkler Devri'nde bu kelimenin sonundaki (T) ile (del) kaldırıldığından (Devâdar) şekli ortaya çıkmıştır. Devâdar Memlûkler'de isminin dışındaki bazı görevleri yapardı. Sultan tarafından başkalarına yazılacak mektup, tahrirat ve fermanları yarlerine sevk ve tebliğ ile sultana takdim edilen menşur, ferman ve arz-ı halleri hükümdara arz ile görüştükten sonra imza almak ve sultana posta vasıtasıyla gelen nâme ve mektupları Emir Candar ve Katib-i Sır ile beraber alıp sultana takdim etmek, saraya girmelerine mücade edilecek kimseler hakkında sultana danışmak, huzura kabul olunacaklardan teşrifat usullerini bilmeyen yabancılara merasimi öğretmek hep bu görevliye ait idi. Sultan'ın tuğrasını koyacağı menşur, tevki ve mektupları da bu arz ederdi. Ayrıca arz-ı hallerin üzerlerine kendi değerlendirmesini yazardı. Askeri işlerde yetkisi olup söz sahibi idi.

Devâdar'ın önemi XIV. asrın ilk yansına doğru artmıştır. Daha önceleri bu makama Tabilhane ve Aşarat Emirleri'nden olanlar tayin olunurken, sonradan Umerâi Uluf da denilen Umerâi Miin'den yani birinci sınıf Emirlerden tayin edilmiştir. Memlûk Devleti'nde Devâdar bir tane olmayıp bazen ikiye üçe ve hatta ona kadar çıkmıştır." Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Medhal*, s.356-358.

¹¹⁵Bu mektupla ilgili olarak verdiğimiz kaynakların hemen hepsinde mektubun Moğolca olarak yazıldığı belirtilmektedir. Ancak Şehabeddin Tekindağ, bahsedilen mektubun Uyğurca yazılmış olduğunu ileri sürmekte ve şunları yazmaktadır; "Mevzu bahis mektubun Uyğurca yazılmış olduğunu, İbn Hacer'in bir kaydına istinaden ileri sürebiliriz. Zira 799 senesi vekayii tafsil eden müellifin bu husustaki kayıtları ayrı bir ehemmiyeti haiz olup, meselenin haline yardımcı olmaktadır." Tekindağ bunları söyledikten sonra, ilgili olan Arapça satırı, İnbâ' el-Gumr'dan aynen nakletmektedir. Gerçekten burada ifade edilen; " 'alâ lisan Toktamış Han

Ayrıca Sultan Berkuk, Mengli Boğa'ya kendisi için de bir cevap yazdırttı. Sultan burada, Timur'a; "Eğer sen elinde bulunan Memlûk Devletine ait esirleri ve Emirleri serbest bırakırsan bizde Atlamış'ı ve elimizde bulunan, sizin tarafınızdan olan diğer şahısları serbest bırakırız." diyordu. Atlamış'ın mektubu ile Sultan Berkuk'un mektubu Dimaşk'ta bulunan Timur'un elçisine gönderildi ve elçi kendisine gelen bu mektupları da yanına alarak ülkesine geri döndü.¹¹⁶

2-) Timurlu Kuvvetleri'nin Tekrar Memlûk Devleti Sınırlarına Yaklaşması:

Bununla beraber, Timur'un ani bir hücumundan her an endişe eden Berkuk, casusları vasıtasıyla onu adım-adım takip ettiriyordu.¹¹⁷ Gerçekten de kısa bir süre sonra 1397 yılında Suriye'deki Nâiblerin gönderdiği habercilerden, Timur'un oğlunun¹¹⁸ Anadolu civarına gelip Erzincan'ı ele geçirdiği öğrenildi.¹¹⁹ Bunun üzerine hemen bütün Suriye Nâiblerine haber gönderilerek; askerlerini hazırlayıp Malatya'ya oradan da Erzincan'a gitmeleri hususunda bir emir çıkarıldı.

Sultan ed- Deşt" tabiri sebebiyle yine Tekindağ şöyle demektedir; " Burada muzkûr Toktamış lisanı ise, Altun-Ordu Hükümdarları'nın yarlıklarında yazdıkları Uygurca olması kuvvetle muhtemeldir." Tekindağ bu tezine delil olabilecek bazı kaynakları zikrettikten sonra, şunu da belirtir; " Toktamış Han yarlıklarında mevcut bir takım Moğolca unsurları tesbit eden müellifler de vardır." Biz bu noktada şunu da ifade etmek durumundayız; Şehabeddin Tekindağ, İnbâ' el-Gumr'un Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'ndeki yazma nüshasını kullanmıştır. Biz ise kitabın neşredilmiş şeklini kullandık ve burada, mektupla ilgili olarak Şehabeddin Tekindağ'ın bahsettiği " 'alâ lisan Toktamış Han Sultan ed- Deşt" cümlesi bulunmamakta yalnızca mektubun Timur tarafından gönderildiği belirtilmektedir. Bkz. İbn Hacer, İnbâ' , III, s.314. Karşılaştırma için bkz. Şehabeddin Tekindağ , Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı, s.19, dipnot. 82.

¹¹⁶İbn el-Furât, Tarih İbn el-Furât, IX, k.2, s.453; İbn Kadı Şuhbe, Tarih İbn Kadı Şuhbe, III, s.604-605.; el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.2, s.869; İbn Hacer, İnbâ' , III, s.314.

¹¹⁷Şehabeddin Tekindağ , Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı, s.99.

¹¹⁸Burada bahsedilen Timur'un oğlu, Hindistan Seferi'ne katılmamış olup o sırada Azerbaycan Valiliği görevini üstlenmiş bulunan Mîranşah olabilir; İsmail Aka, Timur ve Devleti, s.22.

¹¹⁹İbn el-Furât, Tarih İbn el-Furât, IX, k.2, s.467.

Ayrıca Sultan Berkuk durumun ciddi olduğunu düşündüğü için Emir'i Hâcib Timur Boğa el-Muncukî'yi Suriye'ye hazırlık yapsın diye gönderdi.¹²⁰ Bunların yanı sıra Kadı Burhaneddin Ahmed'i de durumdan haberdar etti.¹²¹ Daha sonra yine Haleb'ten gelen Haleb Nâib'inin Memlûk'u, Timur'un oğlunun, Memlûk Devleti topraklarına yaklaştığını ve Malatya civarına geldiğini haber verdi. Bunun Kahire'de duyulması üzerine herkes çok rahatsız oldu ve korkuya kapıldı. Ancak Haleb Nâibi yanındaki askerler ile Erzincan'a gittiği zaman Timurlu kuvvetlerinin buradan uzaklaştığını öğrendi ve buradan Dimaşk Nâibine haber göndererek ona düşmanın çok uzaklaştığını ve gelmesinin bir faydası olmayacağını bildirdi. Bunun üzerine Malatya'ya kadar gelen Dimaşk askerleri burada kaldı.

Daha sonra bu gelişmeler Berkuk'a bildirilince, o her ikisinin de Suriye'ye geri dönmesini emretti. Böylece bu keresinde de Memlûk Kuvvetleri ile Timurlu Kuvvetleri arasında herhangi bir çarpışma olmadı.¹²² Bu hadiseden bir müddet sonra 1398 yılının Haziran ayı içerisinde, Sultan Berkuk'un bölgedeki prestijini arttıran yeni bir olay cereyan etti; Yaklaşık olarak üç yıldır Timur'un yanında esir olarak çok zor şartlarda¹²³ bulunan Mardin Hâkimi Mecdeddin İsa sonunda Timur'u, ikinci bir kez Berkuk ile münasebette bulunmayacağına dair ikna ettiği için serbest bırakılmış ve Mardin'e geri gönderilmişti.¹²⁴ Mecdeddin İsa verdiği mücadele sonunda Mardin'e tekrar hakim olur olmaz, hemen elçisini Berkuk'a gönderdi. Mardin Hâkimi, elçisi vasıtasıyla Sultan'a, Timur'un kendisini esir alması ve zincirlere vurmasından dolayı, Berkuk'a olan itaatini devam ettiremediğini ve bundan dolayı özür dileyerek artık tekrar Sultan'ın itaati altında olacağını bildiriyordu. Bu sebeple de Berkuk'tan taklîd ve teşrîf

¹²⁰İbn Kadı Şuhbe, Tarih İbn Kadı Şuhbe, III, s.620-621.

¹²¹Şehabeddin Tekindağ , Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı, s.99.

¹²²el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.2, s.880; İbn Hacer, İnbâ' , III, s.333; İbn Kadı Şuhbe, Tarih İbn Kadı Şuhbe, III, s.621-622; İbn İyâs, Bedâyi' , I, k.2, s.493.

¹²³ el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.2, s.798.; İbn İyâs, Bedâyi' , I, k.2, s.499.

¹²⁴Şehabeddin Tekindağ , Berkuk Devri'nde Memlûk Sultanlığı, s.98.

talebinde bulundu. Bunun üzerine Memlûk Sultanı kendisine, Mardin Nâibi olduğunu gösteren bir teşrîf ile 30 bin dinar gönderdi.¹²⁵

Böylece, ilk önce Bağdad'a Ahmed Celâyirî, daha sonrada Mardin'e Mecdeddin İsa'yı Nâib tayin ederek buraları kendisine bağlayan Sultan Berkuk, artık Ortadoğu'da iyice genişleyip Anadolu içlerine kadar uzanan bu sınırları ile bölgedeki en güçlü devlet olmuş ve nüfuzunu da iyice arttırmıştı.

Ancak Timur'un, Ortadoğu'dan ve Anadolu'dan çok uzaklarda, Hindistan'da bulunduğu sırada ortaya çıkmış olan bu son durum, çok uzun ömürlü olmadı. Çünkü ilk önce 1398 yazında Kadı Burhaneddin Ahmed Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmüş¹²⁶, ardından ise 1399 yılının Haziran ayı ortalarında Sultan Berkuk vefat etmişti.¹²⁷ Bunun üzerine de Ortadoğu ile Anadolu da siyasî dengeler altüst olurken artık şartlar, özellikle bu bölgede Memlûk Sultanı ile hakimiyet mücadelesine girişmiş, ancak o sırada sabretmesi gerektiğini görmüş olan Timur'un lehine dönmüş idi.

¹²⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.2, s.798; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.381; İbn İyâs, *Bedâî'*, I, k.2, s.499.

¹²⁶İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.24.; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.56.

¹²⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.1, s.959; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.168; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, I, s.395; İbn İyâs, *Bedâî'*, I, k.2, s.524; Ayrıca bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.320.

III. BÖLÜM

EN-NÂSİR FEREC BİN BERKUK ZAMANINDA MEMLÜK-TİMURLU MÜNASEBETLERİ

I. Kadı Burhaneddin Ahmed İle Berkuk'un Ölümü Üzerine Bölgede Meydana Gelen Gelişmeler

Bir süreden beri Kadı Burhaneddin'in yanında bulunan Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin arasında bir anlaşmazsızlık çıkması üzerine, taraflar Sivas dışında karşılaşmışlar ve Kara Yülük sıkıştırıldığı sırada bir püskürtme hareketi ile ansızın bir baskın yaparak Kadı Burhaneddin'i öldürmüştür (Temmuz 1398). Bu hükümdarın ölümü başta Timur olmak üzere, Timur'a tabi olan beylik ve devletler tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu arada onun ölümünden sonra, Yıldırım Bayezid'in tavırları gözönüne alınacak olursa, onun da Kadı Burhaneddin'in ölümünden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı Sultanı, uzun zamandır Anadolu'nun siyasî birliğini sağlama çabalarına karşı en büyük rakip olarak gördüğü Kayseri-Sivas Hâkimi Kadı Burhaneddin'in siyaset alanından çekilmesi ile doğuya doğru yayılma engelinin ortadan kalktığını görerek harekete geçmişti.¹

Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden sonra, Sivas halkının kararıyla yerine oğlu Alaaddin Ali Bey hükümdar olmuş ancak, Kara Yülük Osman Bey burayı ele geçirmek istediği için şehri kuşatmaya kalkışınca, Sivas'ın ileri gelenleri Osmanlı Hükümdarını yardıma çağırmışlardır.² Yıldırım Bayezid bu daveti kabul ederek oğlu Süleyman

¹Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.59; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.24.

²Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihannumâ*, nşr; Faik Reşit Unat- Mehmet A.Köymen, II., 2.baskı, Ankara 1987, s.321.

Çelebi ile Sivas üzerine yirmi bin atlı ve dört bin yaya göndermiş ve bu kuvvet, Kara Osman Bey'i mağlup ederek Sivas'ı kurtarmıştır.³

Süleyman Çelebi, Sivas'ı kendisi işgal etmeyip babasını davet ettiği için büyük bir kuvvetle gelen Yıldırım Bayezid şehri teslim almış ve Kadı Burhaneddin'in oğlu Alaaddin Ali Bey'i, eniştesi olan Dulkadiroğlu Nâsireddin Bey'in yanına göndererek Sivas'ı Osmanlı Devleti topraklarına katmıştır. Daha sonra ise Tokat ve Kayseri ile Aksaray da ele geçirilmiştir.⁴

Anadolu'da bu hadiseler cereyan ettikten sonra, Memlûk Devletinin başında bulunan ve o ana kadar takip ettiği akılcı siyaseti neticesinde Timur'u bölge'den uzak tutmayı başarmış olan Sultan Berkuk vefat etti (Haziran-1399). Berkuk'un ölümünden sonra ise yerine küçük yaştaki oğlu Ferec geçti.⁵

İlk önce Kadı Burhaneddin'in, yaklaşık bir yıl sonra ise Memlûk Sultanı Berkuk'un ölümü üzerine, Orta Anadolu'da bazı karışıklıklar ortaya çıkınca, batıdan Yıldırım Bayezid, doğudan ise Timur bu bölgeye göz dikmiş idi.⁶ Sivas'ı Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine daha önce ele geçirmiş olan Yıldırım Bayezid, Timur'dan daha çabuk davranarak 1399 yılında Memlûk Sultanlığı tahtındaki değişiklikten de faydalanıp, uzun süreden beri devam eden iki devlet arasındaki işbirliği ve dostluk

³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 4. baskı, I, Ankara 1982, s.299. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak İbn 'Arabşah şu bilgileri vermektedir; " Kadı Burhaneddin öldükten sonra, devlet erkânı, kime tâbi olalım diye oturur istişare yapar ve Memlûk Sultanı, İbn Karaman ve Yıldırım Bayezid arasından birisini tercih etmek isterler. Sonunda Bayezid'da karar kılıp kendisine durumu bildiren bir elçi gönderirler. Yıldırım Bayezid bunu memnuniyetle kabul edip en büyük oğlu olan Süleyman'ı oraya tayin eder. Onun yanına asker ile birlikte büyük Emirler'den beş tanesini de verir ve Sivas'a gönderir. Sonra bunlar Erzincan'a da yönelirler ve Taharten'i yenip herşeyini ele geçirirler." Bkz.İbn 'Arabşah, '**Acâib el-Makdûr** ,s.123,124.

⁴el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, İbn Hacer, **İnbâ'**, III, s.135; s.813; İbn İyâs, **Bedâ'î**, I, k.2, s.443; İ.H.Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, s.299.

⁵İbn Tagrıberdi, **en-Nucûm**, XII, s.168; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.959; el-Hatîb, **Nuzhet en-Nufûs**, I, s.495; İbn İyâs, **Bedâ'î**, I, k.2, s.524; J.Wansbrough, **Faradj**, E.I., II, s.781; Tilman Nagel, **Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters**, s.320.

⁶John E.Woods, **Akkoyunlular**, s.80.

ittifakının varlığını hiçe sayarak, Fırat üzerinde bulunan Memlûk Devleti hakimiyetindeki bölgeye inmiş, Elbistan, Malatya, Darende ve Divriği'yi topraklarına katmıştı.⁷

Böylece, görüldüğü üzere Yıldırım Bayezid, Orta Anadolu ve Canik bölgesinden sonra Orta Fırat Bölgesini de ülkesine katarak Anadolu'nun siyasî birliğini sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak bu açıdan olumlu olarak nitelendirilebilecek olan bu gelişmeler, diğer taraftan Timur'a karşı meydana getirilmiş olan savunma sisteminde büyük bir boşluk meydana getirmiş, bu da onu, Timur'a karşı verilecek olan savaşta tek başına bırakmıştı. Muhakkak ki bu sırada Timur'un Hindistan seferi ile meşgul olması Yıldırım Bayezid'a bu kadar rahat hareket etme imkanı sağlamış idi.

Hiç şüphesiz Yıldırım Bayezid'ın başarıları sonucu ortaya çıkmış olan bu yeni durumdan en fazla etkilenenler, daha önceden de Timur'un Anadolu'daki faaliyetlerini destekleyen ve ona tabi olan devletçikler idi. Bunlar arasında da, sözü edilen devrede, hâlâ siyasî hayatta faal rol oynayanı Erzincan Emirliğidir. Ayrıca artık Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid, yaptığı genişleme ile bu Emirliğe sınır komşusu olmuştu.⁸ Gerçekten bir süre sonra, Yıldırım Bayezid Taharten'e elçi gönderip Erzincan ve etrafında bulunan memleketlerden vergi isteyince, Erzincan Emir'i hemen bu durumu Timur'a bildirmiş ve ondan yardım istemişti.⁹

Hindistan seferini başarıyla tamamlamış olan Timur ülkesine döndükten sonra burada bir süre kalmış ve arkasından İran'a doğru yola çıkmıştı.¹⁰ O bu yolculuğa çıkarken, artık Suriye ve Anadolu

⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.971; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.179; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.300; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.24; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.321.

⁸Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.60,61

⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.260,261; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.133.

¹⁰İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.24,25.

içlerine doğru ilerlediğinde, arkasında kendisini tehdit edecek hiçbir kuvvetin kalmadığını biliyor ve bunun rahatlığı ile yoluna devam ediyordu. Çünkü o Memlûk Devletine ait olan Suriye ve Anadolu'yu ele geçirmeyi bundan yaklaşık 14 yıl önce düşünmüş ve o günlerde bunun hazırlıklarına başlamış idi.¹¹ Ancak daha öncede bahsedildiği gibi, o yıllarda Memlûk Devleti'nin başında çok dirayetli ve siyaseti iyi bilen bir insan yani Sultan Berkuk vardı. Gerçekten Berkuk, Kayseri Sivas Hâkimi Kadı Burhaneddin'in girişimleri ve Yıldırım Bayezid ile Toktamış'ın katılımıyla Timur'a karşı dörtlû ittifak'ın bölgede kurulmasını sağlamıştı. Bu ittifak sayesinde, Timur, Bağdad'ın bir süre için alınması ve Anadolu sınırlarına kadar ilerlemek gibi bazı faaliyetlerde bulunmuş olmasına rağmen, esas amacını gerçekleştirebilmek için büyük başarılar kazanamamıştı. Fakat bu zaman zarfında Timur boş durmamış ve casusları vasıtasıyla bu bölgede olup bitenleri yakından takip etmiştir. Ayrıca yine aynı süre içerisinde bahsedilen yerlere ciddi bir hücumda bulunduğu, kendisini arkadan vurma ihtimali olan Toktamış gibi güçleri de ortadan kaldırmıştı. Timur'un bu topraklardan uzak olduğu sırada, Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin ve Sultan Berkuk ile geçinemeyen devletçikler ile sürekli irtibat halinde olarak onlara yardım vaatlerinde bulunduğu da bilinmektedir. Bunlar içersinden Timur'a en sadık olanı ve her zaman onunla birlikte hareket eden ise Erzincan Emir'i Taharten idi. Bunların yanı sıra Memlûk Sultanı Berkuk'a muhalif olup Kahire'yi terkeden veya Suriye'de bulunduğu sırada Sultan ile geçinemeyen büyük emirlerin birçoğu, Timur'un yanına sığınmış ve bu kişiler Timur tarafından hoş karşılanarak, kendilerine had safhada itibar gösterilmiştir.¹² Muhakkak ki Timur, kendi tarafına geçen bu komutanlardan, istediği bilgileri almak için azami derecede faydalanmıştır.

Timur Hindistan'dan dönmeden önce, evvela kendisine karşı en ciddi mücadeleyi vermiş olan Kadı Burhaneddin'in ölümü ve bir yıldan kısa bir süre içerisinde de herhalde kendisinin en fazla çekindiği insan

¹¹Bkz. yukarıda Timur'un casusluk faaliyetleri ile ilgili bölüm, s.63,64.

¹²Bkz. Timur'un ilk mektubuna Berkuk'un gönderdiği cevap, s.59-61.

olan Sultan Berkuk'un vefatı ve yerine küçük yaştaki oğlu Ferec'in geçtiğini öğrendiği zaman çok sevinmiş, belki de bu haberi aldığı sırada Suriye ve Anadolu'yu kapsayan fetih hareketlerini başlatmaya karar vermişti.

Gerçekten az öncede bahsedildiği gibi; Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine, Yıldırım Bayezid onun topraklarını Osmanlı Devletine ilhak etmiş, daha sonra da Memlûk Devletine ait olan Malatya ve benzeri yerleri işgal ederek, daha sonraki olayların gelişiminden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki Timur'a karşı oluşturulmuş olan ittifak'ın çökmesine sebebiyet vermiştir. Böylece artık Timur'un yıllar önce gözünü diktiği bölgedeki devletler arasındaki dostluk ve dayanışma yok olmuş onun yerine düşmanlık zuhur etmiş idi.

Timur, bölgedeki kendi lehine olan bütün değişikliklerden haberdar olduğu zaman, artık harekete geçmek için uygun zamanın geldiğini düşündü. "Rey'den İlhanlılar'ın son başkenti Sultaniye'ye ve buradan da Karabağ'a gelen Timur, 1399/1400 yılı kışını Azerbaycan'daki Karabağ'da geçirmiş, bu sırada Azerbaycan, Gürcistan ve Arab Irak'ında bazı faaliyetlerde bulunduktan sonra Bingöl'e gelmişti. Artık Anadolu ve Suriye'yi istila için geride hiçbir tehlike kalmamıştı".¹³

II. Sultan Berkuk'un Yerini Oğlu Ferec Aldığı Sırada Devletin İçinde Bulunduğu Durum

Memlûk Devleti içersinde, Burcî Memlûkler'in güç sahibi olup iktidarı ele geçirmesinde en büyük pay sahibi ve Burcî Memlûkler'den ilk Sultan olan Berkuk, 1399 yılı Temmuz ayında vefat etmeden önce, büyük Emirler'i bir araya toplayarak, onlara, kendisinden sonra oğlu Ferec'i Sultan yapmalarını vasiyet etmişti.¹⁴ Bu vasiyet üzerine babasının ölümünden sonra, Ferec 12 yaşında bir çocuk olduğu halde,

¹³İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.25.

¹⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.5.

Atabek el-'Asâkir olan Emir Ayıtmış, el-Becâsî'nin başkanlığında toplanan Halife, dört Başkadı ve büyük Emirler'in huzurunda saltanat makamına oturtuldu.¹⁵ Ancak Kalavun Hanedanı hariç tutulmak kaydıyla, saltanatın verasetle intikali esasının uygulanmadığı Memlûk Devleti'nde, daha öncede olduğu üzere, büyük Emirler arasındaki rekabet nedeniyle sürtüşmeler ve çekişmeler baş göstermeye başlamıştı. Kısa bir süre sonra da başlarında Atabek el-'Asâkir olan Ayıtmış'ın bulunduğu bir grup ayaklandı. Yapılan çarpışmalar neticesinde mağlup olan Ayıtmış yanında Emir-i Silah, Emir-i Meclis ve Hâcib el-Huccâb da olduğu halde diğer bazı küçük emirler ile birlikte Suriye'ye kaçtı.¹⁶

Böylece Timur'un batıya yani Memlûk Devleti üzerine doğru yürümeye hazırlandığı bir sırada; Memlûk Devleti'nin Sultanı Nâsır Ferec ile Hâma, Safed, Haleb ve Dimaşk'ta bulunan Memlûk Emirleri arasında şiddetli bir geçimsizlik vardı. Hatta bu anlaşmazlıklar, sonunda Nâsır Ferec'in galip geldiği ve bu muhalif emirlerin itaatlerini bildirdikleri bir askeri çarpışmaya kadar varmış ve Ferec ordusuyla Suriye'ye kadar gitmişti.¹⁷

Ayıtmış'ın Suriye'ye kaçması, oradaki Nâibler ve Emirler ile yaptığı işbirliği neticesinde ortaya çıkmış olan bu isyan hareketi bastırıldıktan ve isyancıların bir kısmı cezalandırıldıktan sonra Ferec Kahire'ye geri döndü. Ancak maalesef çocuk yaşta olan bu Sultan kendisinden çok daha tecrübeli ve devlet işlerini iyi bilen diğer Emirler'in varlığı sebebiyle iktidara tam olarak sahip olup onlara sözünü geçiremedi. Böylece devletin Timur tehlikesiyle tehdit edildiği ve birliğe, beraberliğe en fazla ihtiyaç duyduğu bir sırada, Emirler arasındaki rekabet

¹⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.959; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.168; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.5; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.525.

¹⁶Bu hadise ile ilgili geniş bilgi için Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.35-40.

¹⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1007-1017; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.198-212; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.47-55; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.572-584; es-Sehâvî, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'*, nşr; Dâr el-Kitâb el-İslâmî, Kahire, basım tarihi yok, VI, s.168.

sebebiyle bu huzursuz ortam ve iç çekişmeler devam etti. Tabii ki bu durumdan en fazla istifade eden kişi de Timur oldu.

III. Yıldırım Bayezid Malatya ve Diğer Yerleri Aldığı Sırada, Memlûk Devleti'nde Meydana Gelen Gelişmeler

Daha önce Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine, Sivas Halkının daveti ile, buraya gelip Sivas ve çevresini ele geçirerek Erzincan Emir'i Taharten'e komşu olan Yıldırım Bayezid, daha sonra Berkuk'un ölümü ile Memlûk Devleti'nde ortaya çıkan yeni durumu fırsat bilip, aralarında tesis edilmiş ittifakı da hiçe sayarak Memlûk Devleti'ne ait olan Malatya ve Elbistan'ı ele geçirmişti.¹⁸ Bir müddet sonra Timur, önce Suriye, sonra Anadolu'ya geldiği sırada, Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki İttifak'ın ortadan kalkarak Timur'un rahat hareket etmesine sebebiyet veren, Yıldırım Bayezid'in bu faaliyetleri, Memlûk Devleti idarecileri tarafından hiç hoş karşılanmadı.¹⁹

801 yılının Zilka'de ayında (Temmuz 1399) Kahire'ye gelen haberlerden, Yıldırım'ın Malatya ve Elbistan'ı alıp Derende'yi kuşattığı öğrenilince, onun bu yürüyüşünü Suriye'ye kadar sürdüreceği zannedildi ve bu sebeple de o tarafa doğru bir ordunun hazırlanıp gönderilmesi görüşülmeye başlandı.²⁰ Ancak Sultan'a yakın olan Emirler bunun kendilerini Kahire'den dışarıya çıkarmak için hazırlanmış bir hile olduğunu düşündüklerinden, Emir Ahur Sudun et-Tayyâr'ı durumu araştırıp öğrensin diye Suriye'ye gönderdiler.²¹ Bahsedilen görev ile yola çıkan Sudun, Dimaşk'a ulaştığı zaman, Sultan'ın, Bayezid üzerine yürümek için Suriye askerlerinin hazırlanmasına dair emrini tebliğ etti ve daha sonra Haleb'e gitmek üzere yola çıktı.²² Burada

¹⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.971; İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.135; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.179.

¹⁹İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.548.

²⁰İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.548.

²¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.971

²²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.179.

yaptığı araştırma sonucunda ise; Osmanlı Sultanı'nın Malatya ve bahsedilen yerleri aldıktan sonra ülkesine geri döndüğü ve bu esnada askerlerine ora halkının hiçbir şeyini yağmalatmadığı ve bunu yasakladığını öğrendi. Emir Sudun tarafından, bu haberler Kahire'ye ulaştırıldığı zaman, Mısır'da harp için başlatılan hazırlıklar ve para temin etmek üzere yapılan müsadereye son verildi.²³

Böylece Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti arasında herhangi bir sıcak çatışma meydana gelmedi ancak aradaki dostluk ve dayanışma yerini düşmanlık ve gerginliğe bıraktı.²⁴

IV. Celâyirli Ahmed İle Kara Yusuf'un Memlûk Devleti'nden Sığınma Taleb Etmeleri ve Reddedilerek Osmanlı Sultanı'na İlticaları

Timur Azerbaycan'a geldiği zaman burada bulunan Karakoyunlu Yusuf Bey, önce Musul'a daha sonra ise buraya gelmiş bulunan Ahmed Celâyir ile birlikte Bağdat'a geri döndüler. Ancak onlar bir süre sonra Timur'un Bingöl'den Sivas'a doğru gitmek niyetinde olduğunu işittiklerinden, Memlûk Devletine sığınmaya karar vererek, Haleb'e doğru yola çıktılar.²⁵ Kara Yusuf ile Ahmed Celâyir Suriye'ye ulaşır Haleb civarına yaklaştıkları zaman, ora Nâibi olan Timurtaş'a mektup gönderip Haleb'e girmek için izin istediler. Ancak Timurtaş onların yedi bin²⁶ kişilik kuvvetleriyle birlikte Haleb'te bulunmalarının sorumluluğunu

²³Ibn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.549.

²⁴İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.79.

²⁵İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.25; Jean Aubin "Tamerlan à Bagdad", s.307. Memlûk müelliflerinden İbn Hacer ise; Ahmed Celâyir'in Bağdat'ı terk etmesini şu şekilde anlatmaktadır; "Bağdat hakimi Ahmed bin Üveys kötü ahlaklı olduğundan, kendi Emirlerinden bazıları ile bir gurup insanı öldürdü. Bunun üzerine diğer Emirler, ona karşı ayaklandılar ve Şiraz'da bulunan Timur'un Naibine mektup yazarak gelip onu teslim almasını istediler. Ahmed bin Üveys ise, Musul'da bulunan Kara Yusuf'a kaçtı ve sonra onunla birlikte Bağdat'a döndü. Fakat hezimete uğradılar ve oradan uzaklaşarak Haleb yakınlarına geldiler." Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, III, s.137-138.

²⁶Memlûk kaynaklarının çoğunda verilen rakam yedi bindir. Sadece el-Hatîb bu rakamı yirmi bin olarak göstermektedir. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.61.

yüklenmeye razı olmadı.²⁷ Kendisine yardım etmesi için Hâma Nâibi Dokmâk'ı çağırdı. Dokmâk kendisine askerleri ile birlikte katıldıktan sonra Timurtaş 24 Şevval 802 (18 Haziran 1400) yılında Kara Yusuf ve Ahmed Celâyir ile şiddetli bir harbe girişti.²⁸ Ancak Timurtaş hezimete uğradı²⁹ ve askerlerinden sağ kalanlar Haleb'e kaçtılar. Savaş esnasında karşı tarafa esir düşmüş olan Hâma Nâibi Dokmâk ise yüzbin Dirhem kurtuluş fidyesi ödeyerek canını kurtarıp kendini zor zahmet Haleb'e attı.³⁰ Ayrıca bu harp esnasında Haleb Atabek'i Canıbek el-Yahyâvî de öldü.³¹ Bu arada Sultan'ın sağ ve selamette olduğu haberini Suriye'ye getirmiş olan Emir Sudun'a, Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf, Memlûk Sultan'ı Ferec'e iletilmek üzere bir mektup verdiler. Bu mektupta Kara Yusuf ile Ahmed Celâyir Memlûk Sultanı'ndan özür diliyor ve Haleb Nâibi Timurtaş ile Hâma Nâibi Dokmâk'ın askerleri ile kendilerini müdafaa etmek için çarpışmak zorunda kaldıklarını ve aslında kendilerinin Memlûk Devleti topraklarına himaye talep etmek isteğiyle geldiklerini belirtiyorlardı.³² Fakat Nâsır Ferec'in ve büyük komutanlardan oluşan Danışma Meclisi'nin kötü siyasetleri neticesinde Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un mektubu gözardı edildi.³³ Daha sonra ise Suriye Nâibine bir mektup gönderilerek, Suriye Ordusu'nun hazırlanıp bu iki şahıs üzerine yürümesi ve onların yakalandıktan sonra Mısır'a gönderilmeleri emri verildi.³⁴ Bu da Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf ile Memlûk Devleti arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü Sultan

²⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.130.

²⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.61.

²⁹Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, s.193; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, I, s.89,90; Mustafa Kafalı, *Timur, İ.A.*, XII-1, s.344.

³⁰İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.212.

³¹İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.588.

³²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.212.

³³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.130.

³⁴İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.212; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.589.

Ferec, babasının takip ettiği tek başına İslâm alemine hakim olma politikası ve bu sıkışık durumda onların kuvvetlerinden istifade etmek yerine, Suriye Nâibine mektup yazıp ondan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf ile savaşmasını isteyerek³⁵, onların, her ikisine de dostça davranıp ilgi gösteren Osmanlı Sultanı'na iltica etmelerine meydan verdi.³⁶

Bayezıd Osmanlı Devletine iltica etmiş olan bu iki şahıstan Sultan Ahmed'e Kütahya'nın, Kara Yusuf'a ise Kayseri ve Aksaray taraflarının gelirini dirlik olarak verdi.³⁷ Bütün bunlar tabii ki Timur'u çok kızdırdı ve belki de az sonra Osmanlı Devleti sınırlarına yürümesine yol açan en önemli sebep oldu.³⁸ Timur bulunduğu yerden ayrılmadan önce Yıldırım Bayezıd'a bir mektup gönderdi ve burada; Osmanlı Devleti'ne iltica eden Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf'un orada kalmalarına izin verilmemesi ve her ikisinin de sınır dışı edilmesini istiyordu. Yıldırım Bayezıd'ın gönderdiği cevabî mektupta ise çok ağır bir dil kullanılarak bunun mümkün olmadığı belirtiliyordu.³⁹

Muhakkak ki Osmanlı Sultanı'nın kendisine gönderdiği bu sert cevap Timur'un hiç hoşuna gitmedi. Bu sırada o, Osmanlı Devleti'ni biraz daha sıkıştırmak ve problemlerini arttırmak için; Sivas, Kayseri ve Malatya taraflarında bulunan ve Moğol istilasından sonra geride kalıp Kadı Burhaneddin'in topraklarının ilhakı ile Osmanlılar'a tabi olan, kendi cinsinden Moğolları da Osmanlılar aleyhine tahrik etmekte idi.⁴⁰

³⁵Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.130.

³⁶Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, s.193; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi*, I, s.90; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, Arapça aslından Türkçeleştiren; İsmail Erünsal, Basım Yeri ve Tarihi yok. Mustafa Kafalı, Timur, *İ.A.*, XII-1, s.344.

³⁷İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.302.

³⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.131.

³⁹Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 143. Feridun Beg, *Münşeât es-Selâtin*, I, İstanbul, 1274, s.120,121.

⁴⁰İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.303.

V. Timur'un Sivas ile Malatya'yı Alması ve Bu Sırada Bayezid'in Ferec'e İttifak Teklifi

Daha önce zaten Anadolu sınırlarına kadar gelmiş olan Timur, yanında Memlûk Devleti'nden umduğunu bulamamış ve Erzincan hakimi Taharten vasıtasıyla Timur'a katılmış olan Kara Yülük Osman Bey⁴¹ ve Taharten'de bulunduğu halde Erzurum üzerinden sûratli bir şekilde Sivas'a doğru yürüdü.⁴² Sivas önlerine gelen Timur şehri kuşatmaya hazırlandı.⁴³ Sivas valisi olan Şehzâde Süleyman ise kalenin müdafaasını Mustafa Bey'e bırakarak Bursa'ya doğru çekilip gitmişti.⁴⁴ Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, öteki oğlu Mehmed Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Timurtaş'ı, beraberlerine büyük bir kuvvet katarak Sivas'a göndermişti. Fakat iyi bir haber alma örgütüne sahip olan Timur, bu durumu öğrenir öğrenmez, Sivas'a gönderilen kuvvetleri karşılamak üzere Süleyman Şah, Cihan Şah ve Şeyh Nureddin gibi değerli komutanların idaresinde kalabalık bir orduyu yola çıkarmıştı. Kayseri'de meydana gelen çatışmayı Timurlu kuvvetleri kazanmış ve ayrıca o bölgeyi de yağmalamışlardı. Bu başarıyı kazanan askerler, daha sonra Sivas'ı kuşatmaya hazırlanan merkez ordusuna katılmışlardı.⁴⁵

⁴¹Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.78; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev; Tefik Bıyıkoglu, Ankara, 1948, s.50.

⁴²İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.303; Z.V.Togan'a göre; "Bayezid'in Sivas'ı alması üzerine, Timur'un bu olayı hazmedememesinin sebebi, Moğol Kökenli Timur'a göre, Sivas'ın Eretnaoğulları vasıtasıyla, İlhanlı Devletine ve Moğollara bağlı bir toprak olması ve Timur Devletinin bu toprakların asıl sahibi olduğu düşüncesiyle, Osmanlılara karşı Sivas'ın mücadelesini verdi." Bkz. Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3.baskı, İstanbul, 1981, s.347.

⁴³Muinüddin Natanzî, *Muntehab et-Tevârih-i Muinî*, nşr; J.Aubin, Tahran, 1957, s.375.

⁴⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1023.

⁴⁵Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu seferleri ve sonuçları.(1393-1402)*, s.80.

Timur şehrin kalesini, sahip olduğu harp araç gereçleri ile kuşatmaya başlayınca, bu muharasaya, şehri savunmayı üstlenmiş olan Mustafa Bey ve yanındaki dört bin⁴⁶ asker ancak onsekiz gün dayanabildi. Daha sonra ise şehir teslim oldu.⁴⁷ 17 Zilhicce 802 (9 Ağustos 1400) yılında⁴⁸ kuşatmayı başlatan ve 18 gün gibi kısa bir sürede şehri teslim alan Timur, müslüman halkı aldığı Eman parası karşılığında serbest bırakırken, şehirde yaşayan azınlıkların hemen tamamını esir almış, kalenin savunmasını üstlenen dörtbin askeri ise öldürmüştü.⁴⁹ Timur Sivas'ı harebeye çevirdikten sonra⁵⁰ Şahruh ile Süleymanşah Bahadır'ı Elbistan'a doğru gönderdi. Buraya varan iki Emir kazandıkları zaferden sonra heryeri yağmalayarak geriye Timur'un yanına döndüler. Timur daha sonra Malatya tarafına bir haberci göndererek burayı itaatı altına girmeye davet etti ancak, ora hakimi haberciyi hapsettiği için, Timur buna çok kızdı ve ordusuyla o tarafa yönelerek Malatya'yı da ele geçirdi.⁵¹

⁴⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.261.

⁴⁷el-Aynî, *'İkd el-Cumân*, Bayezid Kütüphanesi, Veliyuddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2396, XXIV, vrk. 57; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1027; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.216; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.71,72; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.591; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.191; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.195; Muhammed Muhammed Feyyâs, *Timurlenk*, basım yeri yok, 1954, s.102; Dukas, *Bizans Tarihi*, çev; V.L.Mirmiroğlu, İstanbul, 1956, s.35,36.

⁴⁸İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.591; John E. Woods, *Akkoyunlular*, s.55. İbn Arabşah'ın verdiği tarih ise, 5 Muharrem 803 (26 Ağustos 1400)tür. Bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.126.

⁴⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.262; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.196; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 143.

⁵⁰Fusûl-i Hallü Akd de geçen bir kayda göre; "Timur Sivas'ı alıp zaptettiği zaman, şehrin hükümetini ve yönetimini Kadı Burhaneddin'i öldüren Akkoyunlu reisi Kara İlig Osman'a tevcih etmiştir." Bkz. Mustafa Demir, *Mustafa Âli'nin Fusûl-i Hallü Akd ve Usûl-i Hacr ü Nakd Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1992, s.133.

⁵¹Şâmî, *Zafernâme*, s.262,263; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1028; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.71,72; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.593.

İşte bu sırada Memlûk Devleti'nin Sultanı Ferec ve Emirleri ikinci⁵² büyük bir hata yaptılar ki, belki de bu hatayı yapmasalar idi olayların gidişatı çok farklı olacaktı⁵³; Bu da Osmanlı Sultanı Bayezid'in Ferec'e, Timur tehlikesine karşı durabilmek için ittifak teklif etmesi⁵⁴, ancak devleti idare edenlerin, Osmanlı Sultanı'nın bu teklifini, Osmanlı askerlerinin, Berkuk'un vefat etmesinden sonra 1399 yılında Memlûk Devletine ait olan Malatya'yı istila etmesini gerekçe göstererek geri çevirmeleridir.⁵⁵

Çağdaş Memlûk müellifleri içersinde bu hadisenin önemini farkedilerek teferruatlı bir şekilde anlatan ve buna kendi yorumunu da ilave eden İbn Tagriberdi, eseri en-Nucûm ez-Zâhire'de şunları söylüyor;

"Az bir zaman sonra Bayezid'in elçisi gelerek Sultan Ferec'e bir mektup getirdi. Bu mektupta Bayezid, Timur'a karşı Ferec'in yanında birlikte savaşmak istediğini, bunu da müslümanların ve İslâm'ın Timur'dan kurtulması için yapacağını söylüyordu. Ancak onun sözlerine kimse aldırmadı ve büyük Emirler şöyle dedi; 'Sultanımız Berkuk öldüğü zaman, o bizim topraklarımıza doğru ilerledi ve Malatya'yı aldı, bu sebeple o bizim dostumuz ve müttefikimiz değil, o kendi vatanı için savaşsın bizde kendi topraklarımız ve ülkemiz için savaşalım.' Daha sonra Sultan Bayezid'a bu manada bir mektup gönderildi. Halbuki Bayezid'in teklifi her iki taraf için de çok faydalı olacaktı.

Daha sonraları bana, Timur'un yanında bir süre esir olarak bulunduktan sonra kurtulup Mısır'a gelmiş olan Emir Esenboğa ez-Zâhirî, Timur'un kendisine şunları anlattığını söyledi; 'Ben yaşamım

⁵²Yapılan birinci hata, daha önce bahsedildiği üzere, Bağdad'tan kaçan Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf'un iltica talepleri reddedilmiş ve Timur'a karşı yapılacak olan mücadeleden onların kuvvetlerinden faydalanma imkanı böylece yok olup gitmişti. Bkz. yukarıda s.94-96.

⁵³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.131.

⁵⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1027; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.592.

⁵⁵İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.217; Mükrimin Halil Yinanç, Bayezid I, *İ. A*, II, s. 381, 382.

boyunca bir çok askerle karşılaştım fakat iki orduya çok farklı bir gözle baktım. Bu iki ordu da Memlûk Ordusu ve Osmanlı Ordusu'dur, ancak Memlûk ordusu çok mükemmel olmasına rağmen başında Ferec gibi küçük yaşta bir Sultan vardı ve çevresindeki Emirler ise savaş usûllerini iyi bilmiyordu. Diğer taraftan Osmanlı Ordusu'nun başında ise ileri görüşlü ve akıllı bir lider, yani Yıldırım Bayezid olmasına karşın ona yardımcı olacak ve istediklerini yapacak bir ordusu yoktu.'

Ben ise şunu söylüyorum; 'Yukarıda bahsedilen sebepten dolayı Bayezid ile sulh yapıp onunla birlikte hareket etmek şarttı. Böylece Memlûk Ordusu'nu idare edecek ve onu yönlendirecek iyi bir lider olacak, bu arada Memlûk askeri Yıldırım Bayezid'in askerine yardımcı olunca Timur onların karşısında tutunamayacaktı. Çünkü bahsettiğimiz şekilde hareket edilseydi iki ordusunun birleşmesinden ortaya büyük bir güç çıkacaktı ve Allahın istediği de bu idi.'

Bayezid'a mektup yazıldıktan sonra Mısır'da hiç kimse Timur ile yapılacak olan savaşa önem vermedi ve tam tersine herkes saltanat makamına nasıl ulaşırım veya diğerini o makamdan nasıl uzak tutarım kavgasına düştü.⁵⁶

Gerçekten de yukarıda İbn Tagrıberdi'nin çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi, şayet bu ittifak gerçekleşmiş olsaydı, böylece Memlûk Devleti askerlerinin eksik olan askerî tecrübeleri, Osmanlı askerlerinin gelişmiş harp tekniği ile takviye edilebilecek ve aynı şekilde Osmanlı Ordusunun asker açığı da, sayısı fazla olan Memlûk ordusu ile telafi edilebilecekti.⁵⁷

⁵⁶İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.217,218.

⁵⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.131.

VI. Timur'un Malatya'da Bulunduğu Sırada Sultan Ferec'e Gönderdiği Mektup⁵⁸

Timur'un Malatya'dan Ferec'e gönderdiği mektubun içeriği şöyleydi;

"Senin baban, elçilerimizi sebepsiz yere öldürmek ve bizim saray ehlimizden olan Atlamış'ı hapsedip geriye göndermemek gibi bazı çirkin hareketlerde bulundu. Vefat ettiğinde de onun sorgu ve suali kıyamet gününde Allah'a havale edildi. Sen kendine ve memleketinin halkına merhamet edip Atlamış'ı geri göndermesin ki, Mısır ve Suriye halkı, intikam ateşiyle yanıp tutuşan askerlerimizin gazabından kurtulsun. Eğer sen, iblis şeytanın vesvesesi ve muhalefet etme inadıyla bizim söylediğimizin aksine davranırsan, bahsedilen ülkelerin tamamı, bizim muzaffer askerlerimizin bu topraklara girmesi ile harap olacaktır. Bütün bunların, yani müslümanların göreceği zarar ve akacak olan kanının vebali de senin omuzlarına yüklenecektir."⁵⁹

Timur'un elçileri Haleb'e bu mektup ile ulaştığı zaman Haleb Nâibi elçileri yakaladı ve adet olduğu üzere onların geldiğini Sultan'a haber verdi. Bunun üzerine Ferec, babasının her zaman yaptığını yaptı ve elçilerin tutuklanarak hapsedilmelerini emretti.⁶⁰ Ayrıca Timur'un mektubunda ısrarla üzerinde durduğu Atlamış'ın teslim edilmesini isteğini, bazı anlamsız ve hoş olmayan şeyler söyleyerek reddetti.⁶¹ Bu kötü ve yanlış davranışla, Suriye'nin içinde bulunduğu bu kritik zamanda havayı daha da gerginleştirdi. Bu da daha önceki yanlış davranışların üzerine eklenebilecek olan Sultan Ferec ile komutanların

⁵⁸ Timur'un Malatya'ya geldiği sırada Sultan Ferec'e yazdığı bu mektup ile ilgili olarak Memlûk kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmadığı gibi, böyle bir elçi ve mektubun varlığından da bahsetmemektedirler. Mektubun özeti Şâmî ve Yezdî'nin Zafernâmelerinde verilmektedir. Bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.265; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.200. Ayrıca Farsça kaynaklarda özeti verilmiş olan mektubun Arapça çevisi için bkz. Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.182.

⁵⁹ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.200.

⁶⁰ Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.132; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.200.

⁶¹ Şâmî, *Zafernâme*, s.265.

siyasî alandaki cehaletlerine bir başka örnektir.⁶² Gerçekten Ferec, çevresindeki siyaseti iyi bilmeyen emirlerin direktifleri ile, hem kendisine yapılmış olan ittifak ve yardım tekiflerini düşüncesizce redderek yalnız kalmış, hem de Timur'a karşı pervasızca davranışlarıyla, içinde bulunduğu şartlar müsait olmamasına rağmen ona meydan okumaya devam etmişti.

VII. Behisni ve Ayıntab'ın Timur Tarafından Ele Geçirilmesi

Timur olanları öğrendiği zaman çok sinirlendi ve Berkuk ile oğlu Ferec'in elçilerine yaptıkları bu kötü muameleden dolayı intikam almaya ve Memlûk Devleti üzerine yürüyerek, heryeri ateşe verip yerle bir etmeye karar verdi.⁶³ Bu sebeple de Komutanlarına bir an önce harekete geçilmesine dair emir verdi. Ancak bu emir verildiği zaman, ileri gelen Emirler ve Vezirler bu hareketi uygun görmediler, bu sebeple gelip Timur'un önünde diz çökerek; "Hindistan'a büyük bir sefer yapıldı; ondan sonra Gürcistan fethi zuhur etti, bunun akabinde Rum diyarı da fehhedilerek Sultan'ın çadırı oralara da gölge saldı, şimdi de askerlerinin çokluğu ve kalelerinin metaneti ile meşhur olan Mısır ve Şam üzerine yürümek muvafık değildir, şimdilik ordu efradına izin verilsin, evlerine gitsinler, bir müddet rahat etsinler; bundan sonra böyle memleketleri teshir için lazım gelen bir takım yeni silahlarla orduyu techiz edelim, sonra hareket edelim" diyerek hepbirlikte bu hususta ısrar ettiler. Timur ise onlara hitaben: "düşmana galip gelmek askerin çokluğu ile değildir, yüksek bir himmet, sabit bir azim ve merdane kuvvet lazımdır; siz bunu kaç defa tecrübe ettiniz, devlet ve saadet bize ne güç işleri kolay yapmıştır; himmetinizi yüksek tutunuz, yüreklerinizi tanrıya bağlayınız, tâ ki tanrının nusreti size yardım etsin ve düşmanlarınızı kahreylesin" dedi. "Bunun üzerine Emirler'in hepsi

⁶²Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.132.

⁶³Şâmî, *Zafernâme*, s.265; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.202.

yer öperek itaat gösterdiler ve Timur'un bu emrini yerine getirmeye azmettiler."⁶⁴

Bu karar alındıktan sonra Malatya'dan ayrılan Timur ve ordusu Behisni Kalesi'ne doğru yola çıktı. Şahruh, diğer Emirler ile birlikte, bir dağın tepesine inşa edilmiş ve çok sağlam ve mustahkem burçlara sahip olan kaleyi çepeçevre sardı. Kalenin ele geçirilmesi için mancınıklar ve diğer savaş aletleri kullanılarak hücum başladığı sırada, kalenin içersinde bulunup savunma yapanlar, karşı koyamayacaklarını anladıkları zaman korkuya kapılarak Timur'un huzuruna gelip itaatlerini bildirdiler.⁶⁵ Şahruh'un da şefaatiyle, Timur, Behisni Kalesi hakimi ile halkını, kendisi adına hutbe okutmak ve sikke bastırmak kaydıyla affetti. Behisni'yi böylesine kolay bir şekilde ele geçiren Timur, buradan Haleb'in kuzeyinde bulunan Ayıntab üzerine doğru yollandı. Burası surlarının büyüklüğü ve sağlamlığı ile nâm salmış olmasına rağmen; daha ilk hücumda hemen ele geçirildi. Şehir halkının bir kısmı kılıçtan geçirildi ve şehir yerle bir edildi.⁶⁶

VIII. Timur'un Ayıntab'a Kadar Gelip Haleb'e Hücum Etmeye Hazırlandığı Sırada Memlûk Devleti'nin Durumu

Timur yukarıda bahsedilen yerleri fethedip Ayıntab'a kadar gelerek Suriye topraklarına ve Haleb'e girmeye hazırlandığı sırada, çok acayıptir ki Memlûk Devletinin Sultanı, Emirleri ve devlet adamları durumun ciddiyetini hâlâ farkedememişlerdi. Özellikle, Sultan Berkuk'un ölümünden sonra saltanat makamına küçük yaşta olan oğlu Ferec'in geçmesinden dolayı ortaya çıkan otorite boşluğu sebebiyle, Memlûk

⁶⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.265,266.

⁶⁵Ravzatu's-Safâ, VI, s.357,358.

⁶⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s.266,267; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.207. Memlûk kaynaklarında ise yukarıda bahsedilen yerlerin ele geçirilmesi teferruatlı olarak anlatılamayıp, yalnızca buraların Timur tarafından alındığı ve şehirlerin yerle bir edilerek halkının da öldürüldüğü haberi Kahire'ye ulaştı denilmektedir. Bkz. İbn Tagriberdî, *en-Nucûm*, XII, s.218; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1028; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.71,72; İbn İyâs, *Bedâiyî*, I, k.2, s.593; İbn Hacer, *İnbâ*, IV, s.191.

Devleti Emirler'i arasındaki nüfûz mücadelesi ve bundan dolayı da ortaya çıkan fitne fesat gittikçe artıyordu.⁶⁷ Çocuk yaştaki Sultan ise çevresindeki Emirler'den hangilerinin iyi birer devlet adamı ve komutan olduğunu bilmiyordu.⁶⁸

İşte bu sırada, 9 Muharrem 803 (29 Ağustos 1400)⁶⁹ tarihinde Suriye'den Emir Togaytemur gelmiş ve 1399 yılı sonunda Timur'un önce Sivas'ı sonra Elbistan'ı daha sonra da Malatya, Behisni ve Ayıntab'ı ele geçirdiği ve Haleb'e doğru gitmeye hazırlandığı haberini vermişti. Bu haber üzerine artık Timur'un Suriye'ye saldıracağını kesin olarak anlamış olan Sultan ve Memlûk Umerası ilk önce Emir Esenboğa'yı Suriye'ye gidip oradaki askerleri hazırlamak ile görevlendirmişti.⁷⁰ Daha sonra ise Sultan'ın emriyle Meclis toplandı. Bu toplantıda; Halife el-Mutevekkil, dört Başkadı, Emirler ve devlet büyükleri hazır bulunudu. Sultan onlara, Timur'un Suriye Bölgesi civarındaki faaliyetlerinden yani; Sivas, Malatya ve Behisni'yi alıp Ayıntab'a kadar geldiğinden bahsederek, ordunun müdafaa yapabilmek için paraya ihtiyaç duyduğunu ancak hazinenin boş olduğunu bildirdi. Daha sonra da tacirlerden ve halktan para alınması gerektiğini söyledi. İlk önce buna Hanefî Başkadısı dışında itiraz eden olmadı fakat bir süre sonra diğer Kadılar ve Şeyhler de ona katılarak halkın ve tüccarın parasının alınmasının doğru olmadığını ifade ettiler.⁷¹ Fakat sonunda Kadılar, Timur ile savaşmak üzere hazırlık yapılabilmesi için âtıl olmuş askerlerin iktâ gelirlerinin yarısının alınması hususunda fetvâ vermekten kendilerini kurtarmayı başaramadılar.⁷²

⁶⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.132.

⁶⁸Hayâ Nâsır el-Hacı, "Avcuḥ et-Teşâbuh ve'l-İhtilâf beyne Mevkîf Saltanat el-Memâlik min Timurlenk ve'l-Kuveyt min Saddâm", *El-Mecelle el-Arabiyye lil-Ulûm el-İnsâniyye*, Kuveyt, 1992, s.45.

⁶⁹Ibn Tagrıberdi'nin verdiği tarih ise 26 Muharrem 803'tür. Bkz. *en-Nucûm*, XII, s.218.

⁷⁰el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.71-73.

⁷¹Ibn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.594; Yaşar Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II, Timur'un Türkiye ve Yakın Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400-1402)", *Belleten* (1978), XLII/166, s.265,266.

⁷²Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.132.

Timurla çarpışmak üzere yapılacak olan sefer için mali kaynak da bulununca, 1400 yılının Ekim ayında sefer alameti olan sancak asıldı. Bu sırada, daha önce Suriye'ye, hem orada olup bitenleri tam olarak öğrensın hem de Sultan tarafından çıkarılmış olan Suriye askerlerinin techiz edilmesine dair emri iletsin diye gönderilmiş olan Emir Esenboğa ed-Devadâr'ın mektubu Kahire'ye ulaştı. Esenboğa Sultan'a gönderdiği mektup'ta; oraya vardığı zaman yaptığı araştırmalar neticesinde Timur'un gerçekten Ayıntab'a kadar geldiğini ve Haleb'e doğru yürümek üzere hazırlık yaptığını, ayrıca Sultan'ın, Suriye askerlerinin techiz edilerek Timur ile savaşmak üzere harekete geçmesini bildiren mektubunu Emevî Camiinde okuduğunu belirtmekteydi.⁷³ Yine bu esnada Esenboğa'nın mektubunun yanısıra, ilk planda Timur tehlikesiyle yüzyüze olan Haleb Nâibi'nin mektubu da Kahire'ye geldi. Nâib de, Esenboğa gibi durumun ciddiyetini mektubunda bildirmişti.⁷⁴

Suriye'den gelen bütün bu uyarılara ve bir an önce harekete geçmesi istenen yardım taleblerine rağmen, saltanat makamında işler hâlâ vurdumduymazlık ile gayet ağırdan alınmaya devam ediyordu. Askerlerin iaşesinin karşılanması hususunda yükümlülük üstlenmeye yanaşmayan⁷⁵ Memlûk Emirleri bu problem halledildikten sonra da harekete geçmekte acele etmeyerek, belki de, çok kısa bir süre sonra Haleb'in başına gelecek olan felakette en büyük sorumluluğu üstleneceklerdi. Çünkü Timur Haleb'e çok yakın bir noktaya gelmişti ve hücum etmesi de an meselesiydi.

Bu noktada, çağdaş Memlûk kaynaklarının ve son yıllarda bu konuyla ilgili olarak çalışmış olan araştırmacıların, bu vurdumduymazlığı ve ağırdan almayı, yalnızca Sultan'ın çocuk olması ve çevresindeki büyük Emirler'in nüfûz mücadelesine girmiş olmaları ile

⁷³İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.219; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1028,1029.

⁷⁴İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.594.

⁷⁵İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.79.

açıklamaya çalışmaları⁷⁶, meseleyi tamamıyla aydınlatmamaktadır. Çünkü Memlûk Devleti'nin daha ilk kurulduğu yıllarda Suriye Bölgesi yine Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı ve bu sırada da Devlet'in üst kademelerinde bir bölünmüşlük söz konusuydu. Ancak Hülegü'nün ordusunun Suriye'yi ele geçirip Gazze'ye kadar gelerek, sıranın Mısır'a geldiğinin anlaşılması üzerine, daha önce reisleri olan Aktay'ın öldürülmesinden dolayı Suriye'ye kaçmış olan Bahrî Memlûller'in büyük emirleri durumun ciddiyetini görerek, hemen, Memlûk Devleti'nin başına Moğol tehlikesini farkedip küçük yaştaki Sultanı bertaraf ettikten sonra geçmiş olan Kutuz'a katılarak, Mısır'a dönüp Sultan'ın etrafında yek vücut oldular. Böylece hem Suriye ile Mısır birleşti, hem de 1260 yılında 'Ayn Câlût'ta yapılan savaşta Moğollar'a ağır bir darbe vuruldu.⁷⁷

Ancak Suriye Timurlu tehlikesi ile karşı karşıya kaldığında, bu kez Memlûk Sultanı duruma müdahale etmek için pek acele etmiyordu. Muhakkak ki bunun, yukarıda bahsettiğimiz ve kaynakların yazdığı tek sebep dışında bazı gerekçeleri olmalıdır. Kaynaklar'ın bu noktada susuyor olmasına rağmen, Ferec'in Sultan olmasından hemen sonra daha önce de bahsedildiği üzere⁷⁸ Suriye'deki Naîbler'in kendisine isyan etmeleri ve bu isyanı bizzat Sultan Ferec'in Suriye'ye giderek bastırmak zorunda kalması, herhalde bu konuyla ilgili olarak gözardı edilmemesi gereken bir meseledir. Zaten bundan önce Timur ilk kez Memlûk Devleti sınırları civarında görünüp bazı faaliyetlerde bulunduğu sırada, Ferec'in babası olan Berkuk'a karşı muhalefet eden bazı Suriye Emirleri, Timur'un bu bölgeye gelmesinden istifade etmeye çalışmış ve belkide gizliden gizliye Timur ile işbirliğine yanaşmışlardı. Her ne kadar kaynaklar, bu faaliyetlerde bulunanların bazı Arap Emirleri olduğunu söylüyorsalar ise de, o sırada Memlûk Devleti'nin başında bulunan ve siyaseti iyi bilen Sultan Berkuk, Timur ile savaşmak üzere Suriye

⁷⁶Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.217,218; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.132.

⁷⁷Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.6; Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, çev; Hrand D.Andreasyan, İstanbul, 1954, s.36,37.

⁷⁸Bkz. yukarıda s.92.

seferini düzenleyip o bölgeye büyük bir ordu ile geldiği zaman, Suriye'deki, özellikle sınır viayetlerinin Naiblerini değiştirerek bazı görevlileri cezalandırmıştır.⁷⁹ Memlûk Devleti tarihi içersinde, ta baştan beri Sultan'a karşı başkaldıran Emirlerin hep sığınağı ve faaliyet sahası olma özelliği gösteren Suriye Bölgesi, zaman zaman merkezden kopma çabası içersine de girmiş olabilir.⁸⁰ Ancak bu çabalar hep üstü örtülü olarak ortaya çıkmış ve merkez tarafından bertaraf edilmiştir.⁸¹ Belki de Suriye'nin ta baştan beri bu tür faaliyetlere yataklık etmiş olmasının Kahire üzerinde bıraktığı olumsuz kanaat, bu keresinde devletin başında güçlü bir sultanın değil, çocuk yaştaki birinin bulunması ve devleti idare eden Emirler'in de nufûz mücadelesine girişmiş olmaları ile bir araya gelerek, Suriye'deki cereyan eden hadiselerle karşı duyarsız bir tavrın ortaya konmuş olmasına sebep teşkil etmiştir.

Bu arada bu tavrın oluşmasına yardımcı olan bundan önce yapılmış iki önemli hatayı da unutmamak gerekir, Bunlardan birincisi: Timur'un Hindistan'dan döndükten sonra Yakındoğu'da ilk kez görüldüğü sıralarda Kara Yusuf ve Ahmed Celâyir'in korkuya kapılarak Bağdad'ı terkedip Memlûk Devleti'ne iltica etmek isteklerinin sebepsiz yere reddedilerek bu sıkışık zamanda onların sahip olduğu güçten faydalanmanın düşünülmemiş olması, ikincisi ise: Osmanlı Sultanı Bayezid'in ittifak teklifinin inat ve gurur sebebiyle kabul edilmemesidir.⁸²

İşte bütün bu olumsuz gelişmeler neticesinde, tek başına ve kaderiyle başbaşa kalmış olan Suriye Nâibleri, gecikerek gelen ama bir

⁷⁹Bkz. yukarıda s.74,75.

⁸⁰Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, s.83.

⁸¹Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Ankara, 1963, s.41.

⁸²Bu konuyla ilgili olarak çalışmış olan araştırmacılar, Memlûk Devleti'nin bu ittifak teklifini reddetmiş olmasını, yapılmış olan en büyük hata olarak kabul ederler. Bunlardan Hayâ Nâsir el-Hacı makalesinde; "Bu gerçekleşmesi düşünülen birlik, Timur'un Suriye üzerine yürümesini önleyecek olan yegane girişimdi" der. Bkz. Hayâ Nâsir el-Hacı, "Avcuḥ et-Teşâbuh ve'l-İhtilâf beyne Mevkîf Saltanat el-Memâlik min Timurlenk ve'l-Kuveyt min Saddâm", *El-Mecelle el-Arabiyye lil-Ulûm el-İnsâniyye*, s.46; Ayrıca Bkz. Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.117,119; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.131; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.78,79; Mükrimin Halil Yinanç, Bayezid I, İ. A, II, s. 381, 382.

işe yaramayan Sultan'ın yardımını beklemeksizin kendi imkanlarıyla Timur'a karşı verilecek mücadeleye için savaş hazırlıklarını başlatmıştı.

IX. Timur'un Suriye Emirleri'ni Harpten Vazgeçirmek Üzere Dimaşk Nâibi Sudun'a Gönderdiği Mektup

Timur Haleb üzerine hucüm etmeden önce, burayı savaşmaksızın ele geçirebilmek için son bir kez daha girişimde bulunmuştur. Dimaşk Nâibi Sudun'un⁸³ şahsında Suriye'nin Şeyhlerine, Kadılarına ve Emirleri'ne seslendiği mektup Haleb'e Timur'un elçisi vasıtasıyla 29 Eylül 1400 (9 Safer 803) tarihinde gelmiştir.⁸⁴ Timur Haleb Nâibine gönderdiği mektupta özetle şunları söylüyordu:

"Biz, bundan önceki yıl elçimizi Rahbe'de öldürenlerden intikam almak için Irak'a gelmiştik. Ancak bize Hindistan'da ortaya çıkan fesat bildirildiğinde oraya gittik ve Allah bizi muzaffer kıldı. Daha sonra ez-Zâhir Berkuk'un öldüğünü öğrendiğimiz zaman Hindistan'dan döndük ve Gürcistan'a saldırdık. Bunun ardından bize Bayezid'in yaptığı edepsizlikler anlatıldığında Anadolu'ya gidip ona haddini bildirmek istedik ve Sivas ve diğer yerlere yönelip oralarda sizin de bildiklerinizi yaptık. Daha sonra ise Mısır üzerine yürüyüp burada adımıza sikke kestirip hutbe okuttuktan sonra kendi tayin ettiğimiz birisini Sultan yapıp geri dönmeyi diliyor idik. Şimdi sizden istediğimiz, yakınımız olan Atlanmış'ın bize gönderilmesidir. Aksi taktirde Suriye Halkının ve müslümanların dökülecek olan kanının sorumluluğu sizin omuzlarınıza yüklenecektir."⁸⁵

⁸³İbn Hacer ise mektubun Haleb Nâibine geldiğini yazmaktadır. Bkz. , *İnbâ'*, IV, s.191.

⁸⁴İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.219.

⁸⁵*el-Makrîzî, es-Sulûk*, III, k.3, s.1031; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.220; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.191. İbn 'Arabşah ise; Timur'un Ayıntap'ta bulunduğu sırada, Suriye Nâiblerine gönderdiği mektupta onlardan kendisi ve Mahmut Han adına, sikke kestirip, hutbe okutmalarını, ayrıca da kızkardeşinin kızının kocası olan Atlanmış'ın serbest bırakılmasını istediğini yazmaktadır. Bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.129,130.

Görüldüğü üzere Timur bu mektubunda, Sivas ve çevresinde yaptıklarının, Osmanlı Sultan'ı Bayezid'a haddini bildirmek amacıyla olduğunu söylüyor ve Mısır'a gelişinin sebebini ise yalnızca adına hutbe okutup sikke kestirmek ve kendisinin razı olduğu birini Sultan yaparak yakını olan Atlamış'ın serbest bırakılması ile açıklanıyordu. Ancak Dimaşk Nâibi olan Sudun onun bu laflarına kulak asmadı ve Timur'un elçilerinin ortadan ikiye bölünmesini emretti ve emir yerine getirildi.⁸⁶

X. Suriye'de, Timur'a Karşı Verilecek Olan Savaş İçin Yapılan Hazırlıklar

Daha önce Suriye'ye gönderilen Emir Esenboğa vasıtasıyla, bütün Suriye Naîbler'ine askerlerini yanlarına alarak Haleb'e yardım etmek üzere gitmeleri emri iletilmişti.⁸⁷ Haleb Nâibi Timurtaş'ın da gönderdiği haberler neticesinde Suriye'deki Naîbler'in büyük bölümü yanlarına sahip oldukları kuvvetleri de almak kaydıyla Haleb'e geldiler⁸⁸. Bu Naîbler arasında şunlar vardı; Dimaşk Nâibi Sudun, Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî, Hamâ Nâibi Dokmak el-Hasekî, Safed Nâibi Altınboğa el-Osmânî ve Gazze Nâibi Ömer bin et-Tahân el-Halebî⁸⁹. Bu arada Naîbler'in yanında getirdiği bu askerler⁹⁰ dışında o bölgede yaşayan

⁸⁶ İbn Tagrıberdî, en-Nucûm, XII, s.220; Tilman Nagel, Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters, s.326.

⁸⁷ el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, II, s.71-73,

⁸⁸ Şâmî, Zafernâme, s.267; Ravzatu's-Safâ, VI, s.358; Habîb es-Siyer, III, s.492.

⁸⁹ İbn Hacer, İnbâ', IV, s.192; el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, II, s.74; İbn İyâs, Bedâyi', I, k.2, s.596. Bu arada Nizamüddin Şâmî bu nâiblere ilaveten Baalbek ve Hıms Nâibi ile Kal'at er-Rum Hâkimini de zikreder, Yine Bertrando de Mignanelli de Hıms Nâibi'nin ismini vererek bu konuda Nizamüddin Şâmî'ye katılır. Şâmî, Zafernâme, s.267; Ahmed Abdul Kerîm Süleyman, Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a Tercüme Makâle el-Kâtib el-Lâtînî de Mignanelli 'an Hayât Timurlenk, Vita Tamerlani, basım yeri yok, 1985, s.10.

⁹⁰ Memlûk kaynaklarında, İbn İyâs, İbn Hacer ve el-Makrîzî Haleb'e gelip toplanan bu askerlerin sayısını, üçbin atlı asker olarak verirken, Bertrando de Mignanelli ise otuz, otuzbeş bin kişilik bir ordunun toplandığını belirtmektedir. Bkz. el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.3, s.1032; İbn Hacer, İnbâ', IV, s.192; İbn İyâs, Bedâyi', I, k.2, s.596; Ahmed Abdul Kerîm Süleyman, Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a

bir çok gruptan insanlar da oraya gelerek toplandı.⁹¹ Haleb şehrinde toplanan bu insanlar Timur'la ilgili haberleri öğrenip, onun Sivas, Malatya, Behisni ve Ayıntab'ı da ele geçirdikten sonra Haleb yakınlarına kadar geldiğini öğrendikleri zaman şehirde büyük sıkıntılar yaşanmaya başladı ve at, eşek gibi nakil aracı olarak kullanılan hayvanların fiyatı çok yükseldi. Çünkü şehir halkının bir kısmı eşyalarını alıp Haleb'i terketme yoluna gitti.⁹²

Timur'un Ayıntab'ta bulunduğu sırada Suriye'ye gönderdiği elçileri, Dimaşk Nâibi Sudun'un katlederek ona açıkça meydan okuması neticesinde, Timurlu ordusu, bütün Suriye Naîblerinin askerleri ile toplanmış olduğu Haleb'e doğru yürüdü ve 803 yılının Rebî'ul-Evvel ayında (Ekim 1400) Bazaa'ya (Haleb yakınlarında bir köy)⁹³ ulaştı ve burada Timur'un öncü kuvvetleri ile Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî'nin askerleri arasında bazı küçük çapta çatışmalar oldu. Şeyh'in yaptığı müdafaa neticesinde Timur'un ilerlemesi geçici bir süre için durdurulabildi. Bu esnada 700 atlı askeri ile üçbin kişilik Timurlu kuvvetlerine karşı çarpışan Trablus Nâibi geri dönerken esir aldığı dört Timurlu askerini, Haleb önlerinde toplanan halkın huzurunda ortadan ikiye böldü.⁹⁴ Farsça kaynaklar Suriye ordusunun bu hücumu durdurabilecek büyüklükte ve en iyi silahlarla donatılmış muhariblerden teşekkül ettiği konusunda müttefiktirler.⁹⁵ Ancak Emirler arasındaki yardımlaşma eksikliği ile uyumsuzluk büyük bir fırsatın kaçmasına ve Suriye'nin tehlikeli bir duruma düşmesine sebep oldu. Çünkü kısa bir süre önce Suriye Naîblerinin hepsi Timur'un elçisinin gelmesi ve isteklerini bildirmesi üzerine toplanarak ne yapacakları ve hangi savaş taktiğini kullanacakları konusunda görüşmüşlerdi. Bu

Tercüme Makâle el-Kâtib el-Lâtînî de Mignanelli 'an Hayât Timurlenk, Vita Tamerlani, s.10.

⁹¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.74.

⁹²Ibn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.192.

⁹³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.133.

⁹⁴Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.220.

⁹⁵Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, s.267,268.

esnada bir grup, şehri berkitelim ve surların üzerinden mudafaa savaşı verelim dediği zaman, diğer buna muhalif bir grup ise, bu acizlik alametidir, biz düşmanın üzerine yürüyelim demişti.⁹⁶ İşte bu sırada daha temkinli davranarak, bütünleştirici olmaya çabalayan Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî, orada bulunan Naîbler'in hepsine; durumun ne kadar tehlikeli olduğu ve bu tehlikeye yani, Timur'un dahası ile askeri gücüne karşı ancak bütün Naîbler'in, Kürtlerin, Araplar'ın ve Türkmenlerin birlik olup yardımlaşarak karşı koyabileceklerini söyledikten sonra, onlara şöyle bir savaş planı teklif etmişti: "Şehrin her tarafını iyi bir şekilde berkittikten sonra kapılarını kilitleyelim ve şehrin dışında hepimiz aynı noktada ve aynı yöne doğru yönelelim. Daha sonra ise çevremize hendekler kazalım, ayrıca surların üzerine en iyi silahlarımızı yerleştirelim ve dışarıda Kürtleri, Türkmenler'i, Arapları bir araya toplayalım ve onlar öncü kuvvet olarak Timur ile savaşa başlasınlar. Böylece yaya ve atlı bütün Suriye askerleri de her yöndenTimurlu ordularına aynı anda hücum etsin."

Ancak bu plan Emirler'in çoğunluğu tarafından kabul görmedi, bunun üzerine de netice olarak bütün askerlerin toplanıp Timur'a karşı sefere çıkılması konusunda karar verildi.⁹⁷

Timur ile yapılacak olan savaş öncesinde, Suriye Bölgesi'nin belki de kaderini belirleyen ve çok büyük önem taşıyan bu hazırlık safhasındaki görüşmeler ve alınan kararlar Timur'un resmi tarihçisi Nizamüddin Şâmî tarafından bütün teferruatıyla aynen şu şekilde anlatılmaktadır;

"Emir Timur'un ordusu Behisni'ye geldiği vakit Haleb ahalisinin yüreklerini bir korku kapladı. Haleb'in melikül'ümerası olan Timurtaş Mısır paytahtına keyfiyeti bildirdi. Bunun üzerine Mısır Valisi Dimaşk, Trablus, Humus, Hâma, Baalbek, Safed ve Kal'at-ur-Rum gibi etrafta bulunan memleketlerin kendisine yardım için Haleb'te toplanmalarını

⁹⁶Ibn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.193-195

⁹⁷Ibn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.130-133; Ekrem Hasan el-'Ulîbî, *Timurlenk*, s.129; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.133.

emretti, bunların hepsi toplandılar, bir cemmi gafir hazır oldu. Dimişk'in melikül'ümerası olan Sodon büyük bir ordu ile geldi. Bu yerler birbirine yakın olduğundan az bir zamanda hadsiz hesapsız asker toplandı. Bunlar birbirleriyle mülaki oldukları vakit hepsinin akıllısı olan Timurtaş birdenbire bu işe atılmak istemedi ve: 'bu işte biraz düşünmek ve akıllılarla meşveret edip birleşmek lazımdır; çünkü bir kavim büyük bir işte ittifak etmezse düşmanlarına kuvvet vermiş olur, bizim üzerimize gelen bu millet, padişahları olan Cengiz Han'ın 'ittifak ile dünyayı zaptetmek mümkündür' vasiyetini işitmişlerdir. Bu meselede kimin hatırına ne gelirse onu söylesin, bu vakitte ne yapmak lazım ve muvafık ise onun üzerine karar verilsin' dedi.

O mecliste hazır bulunan tecrübeli adamlar: 'Bu adam tanrı tarafından teyit edilmiştir; şimdiye kadar her nereye teveccüh etti ise orasını teshir etmiş, ona kim muhalefet ettiyse zarar görmüş, dünyanın sultanları onun önünde boyun eğmiştir; böyle bir adama karşı muhalefet göstermek bir netice vermez, sonu pişmanlık olur. Tavşan uykusuna dalmayınız, şimdiye kadar şehirlerin, kalelerin hususiyile Horasan, Sistan, Harezm, Maveraünnehr'in başına gelenleri gözönünde tutunuz, kendi helakinize çalışmayınız, muvafık olan onunla musalaha yapmaktır. Kendisine bilâkât ve tansukat götürelim, tâki bize merhamet etsin, bizden el çeksın ve bu suretle memleketimiz selâmette kalsın' dedi; fakat tecrübesiz bazı mağrur kimseler Sodon vesaire gibi kuvvet ve şevketine güvenenler bu nasihatleri dinlemek istemediler, askerlerin çokluğuna şehirlerin barusuna ve kalelerinin metanetine aldandılar. Bunlara karşı cevap olarak kim ki korkarsa zarar eder, bu memleket diğer memleketlere benzemez, o memleketlerin kalelerinin ekserisi toprak ve çamurdan, bizim şehirler ve hisarlarımız ise taştan belki çelikten yapılmıştır. Eğer bizim şehirlerimizden birini muharebe ile zaptetmek isterlerse, aylarca belki yıllarca muharebe etmeleri lâzımdır. Eğer onun muhariplerinden korkuyor ve silahlarının çokluğundan endişe ediyorsanız, elhamdülillâh onlarla bizim aramızda çok fark vardır. Bizim yaylarımız Dimişk yayları, kılıçlarımız Mısır kılıçları, mızraklarımız Arap mızrakları, kalkanlarımız Halep kalkanlarıdır. Eğer askerlerin çokluğunu düşünüyorsanız bu memlekette altmış bin köy ve kasaba mevcuttur, eğer her yerden bir nefer asker çıksa onlara faik

oluruz, bundan maada onlar sahrada biz ise hisarda muharebe edeceğiz, onların evlerinin duvarları deri ve iptendir, bizim hisarlarımız ise taş ve demirdendir dediler. Bu mecliste bulunan akıllı adamlardan bir zümrede: 'bu feleğin oyunlarını görmemiş olan kimse muharebe etmek ister: musalâha ve rıfk-u mülâyemetle halledilebilecek bir meseleyi harp ve darp ile nihayete erdirmeğe çalışmak hava ve hevesine uyarak malını ve çocuklarını helâke sürüklemek akıl karı değildir, musalâha yapmak selâmete daha yakındır' dediler. Sonra azadan bir kısmı da işin akıbetini düşünmeyerek 'bu ne mânasız sözdür? bu meselede işe yarayan bir şey varsa o da mertlik ve sebatır; akıllı olan kimse zaruret zamanında aciz gösterirse kendi helâkine çalışmış olur, halk ve halik yanında mazur sayılmaz; korkmayın, harbe hazır olun' dediler. Bunların arasında Moğollar içinde hoş hayat geçirmiş olmakla meşhur acemlerden bir fırka vardı. Bunlar onların böyle bir ihtilâfa düştüklerini gördükleri vakit sözlerinin bir tesiri olacağını zannederek kendilerini agâh ve ikaz etmek istediler; bunun için: 'biz bu kavmin ahvalinden haberdarız; bu cihetten bu işin sonunun nereye varacağını iyi biliyoruz, husumette acele göstermeyin, bu işi küçük görmeyin kolay zannetmeyin' dediler; fakat diğerleri bu sözleri garaze hamlettiler, taan ve teşni etmeye başladılar bu adamlar casusturlar, bir hile ile buraya gelmişlerdir, maksatları günün birinde bu memleketi Moğolistan yapmaktır' dediler. Akıllı olanlar onların bu sözlerine tedbirlerine güldüler, fakat bunlar böyle gülerken felek de hallerine ağılıyordu; kendilerinin hayırlarını isteyen kimselerin nasihatları fayda vermediğinden şehirden dışarı çıkmamağa duvarları, baruları, hisarları kendilerine siper yapıp tahassun ederek hasımlarının cevabına karşı okla mukabele etmeğe karar verdiler; fakat eğer bu fikir ve kararlarında sebat etselerdi mesele o kadar uzamaz ve ordu şehri teshirde müşkülâta maruz kalırdı. Emir Timur bu halden haberdar olduğu vakit parlak fikrini ve uzağı gören aklını kendine rehber ve müş'ir yaptı. Tanrının yardımına güvenerek şehir üzerine yürümekte acele etmedi. İki günlük yolu bir haftada gitti, her günde bir fersahlık yol katetti. Şehre vasıl olup nazil oldukları vakit ordunun etrafına hendekler kazdılar, gâvsiperler, turlar kurdular. Düşmanlar bunu gördükleri vakit bunların ilerlemek niyetinde olmadıklarını ve sūr'atle ilerleyecek kadar

kuvvetleri bulunmadığını zannettiler, oldukça makul olan eski fikirlerinden vazgeçtiler."⁹⁸

Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere, aslında kale ve şehir'den fazla uzaklaşmayıp meydan muharebesine girişmeksizin yapılacak olan bir müdefaa savaşı o sıradaki şartlar açısından en uygunu idi. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi, Timur Suriye seferine karar verdiği zaman onun düşüncesine, kendi komutanları, büyük bir seferden yani Hindistan seferinden dönülmüş olması sebebiyle ordunun yorgun olduğunu bildirerek karşı çıkmaları, onların uzun süre Haleb önlerinde muhasarayı sürdürecektir morale sahip olmadıklarını gösteriyordu.⁹⁹ Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî'nin gayet mantıklı olan savaş planı reddedildikten sonra, Timurtaş'ın, Timur ile olan münakaşalara son verilerek işler düzene koyulup yavaş yavaş hazırlanıncaya dek bir anlaşma yapılmasını tavsiye ettiği zaman¹⁰⁰ düşman ile işbirliği yapmakla suçlandı.¹⁰¹ Halbuki Timurtaş'ın bu teklifi kabul edilmiş olsaydı hem Suriye askeri bu süre içerisinde daha iyi hazırlanacak hem de Mısır'dan gelecek olan yardım Suriye'ye zamanında ulaşabilecekti.

XI. Timur'un Haleb Nâibi Timurtaş'a Elçi Göndererek, Suriye'deki Emirler Arasında Tefrika Yaratma Çabası

Timur Haleb yakınlarına kadar gelmiş olmasına rağmen, sıcak çatışmaya girmeden önce, dehasını kullanarak karşı tarafta bölünmeler yaratıp onları yıpratmaya çalışıyordu.¹⁰² İşte bu sebeple de savaş

⁹⁸Şâmî, *Zafernâme*, s.267-270.

⁹⁹Bkz. yukarıda s.102,103.

¹⁰⁰Şâmî, *Zafernâme*, s.268; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.219,220; *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.358.

¹⁰¹ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.134.

¹⁰²Timur'un savaş öncesi ve sonrasında zekasını kullanarak yaptığı hileler ve savaş taktikleri ile ilgili bilgi için Bkz. Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", *Belleten* (1945), IX/36, s.453-457.

kesin olarak başlamadan önce, belki de casusları vasıtasıyla, Emirler arasındaki ihtilafı ve bir fikir birliğinin olmadığını öğrenmiş olması dolayısıyla Haleb Nâibi Timurtaş'a son bir elçi gönderdi.¹⁰³

Timur bu elçisi ile Haleb Nâibi Timurtaş'a Naîbliğinin devam edeceği sözünü veriyor, ancak kendisinden, daha önce gönderdiği elçileri öldürmüş olan Dimaşk Nâibi Sudun'u tutuklamasını istiyordu. Timurtaş kendisine bu haberi getirmiş olan elçiye yakalayarak diğer Naîbler'in huzuruna götürdü. Ancak elçi Naîbler'in önüne geldiği zaman, Timur'un, Dimaşk Nâibi Sudun'un yakalanması isteğini inkar etti ve Timurtaş'a dönerek şunları söyledi; "Sen eğer Emir Timur'a, bu bölgenin savunmasız bir halde olduğunu bildiren ve onu Haleb'e davet eden mektubunu göndermemiş olsaydın o buralara asla gelmeyecekti." Bu sözleri duyan Timurtaş yerinden fırlayarak elçiye dövmeye başladı. Daha sonra da onun boynunun vurulmasını emretti ve emri hemen yerine getirildi.¹⁰⁴

Timur yine bu esnada, Suriye'deki Memlûk askerleri arasında bulunan casusları ve elçileri vasıtasıyla, Timurtaş'ın Haleb'te ayaklanmaların olduğunu, kendisine bildirdiğini yaydı. Ancak bu siyaset, herkes tarafından Timur'un zekasının ve dehasının anlaşılmasından başka bir işe yaramadı ve tam tersine, Sultan Ferec'in gelmesini beklemeden hemen savaşa başlanması konusundaki ısrarlar iyice arttı.¹⁰⁵

¹⁰³Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.221; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1031,1032.

¹⁰⁴Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.221; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1031,1032; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.195; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.596.

¹⁰⁵Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.221; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.134. Tilman Nagel'e göre ise, Timur'un bu çabaları sonuç vermiş ve Memlûk Emirleri arasında bölünme gerçekleşmiştir. Timur. *Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.326,327.

XII. Timurlu Kuvvetleri ile Memlûk Kuvvetlerinin Haleb Önlerinde Karşılaşması ve Şehrin Timur Tarafından Ele Geçirilmesi

Ortaya çıkan son gelişmeler ve yapılan müzakereler neticesinde şehrin dışında Timurlu ordusuyla bir meydan muharebesi yapmaya karar vermiş olan Suriye Naîbleri, şehrin içersinde hazırlıklara başladıkları zaman, Timur 9 Rebi'ul-Evvel 803 (28 Ekim 1400)¹⁰⁶ tarihinde Haleb yakınlarındaki Ciylân¹⁰⁷ mevkiine geldi.¹⁰⁸

Timur bu bölgeye gelip ordugah kurduğu sırada, şehrin önlerinde bazı ufak çaplı çarpışmalar oldu. Bunlardan ilki; Timur'un oğlu Emirzade Sultan Hüseyn Bahadır'ın yanındaki kuvvetleri ile bir grup Memlûk askerine saldırıp onlardan üç tanesini yakalayıp getirmesi, ikincisi ise; Timur'un torunu, Ebubekir Bahadır'ın altmış kişi ile ilerleyerek sayısı daha fazla olan Memlûk Kuvvetleri ile muharebeye tutuşup sonuçta yenilemeyen tarafların bulundukları yerden ayrılıp geriye dönmeleri şeklinde gerçekleşmişti. Yine ertesi gün kuvvetler arasında bazı küçük çarpışmalar oldu.¹⁰⁹

¹⁰⁶İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.222; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1032; İbn İyâs, *Bedâî*, I, k.2, s.596; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.133. Timur'un Haleb önlerine geldiği tarihi 9 Rebi'ul-Evvel 803 olarak veren bu kaynakların dışında İbn Hacer'in verdiği tarih 10 Rebi'ul-Evvel 803'tür. El Hatîb ise Timur'un Haleb önlerine geldiği tarihi vermeyip yalnızca; "Timur Haleb'e geldi ve şehri Rebi'ul-Evvel'in onbirinde kuşattı" demektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, IV, s.193; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.74. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.327.

¹⁰⁷Ciylân; hemen Haleb dışında ve Haleb'e yakın olan dağlık bir bölgedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Kalkaşandî, *Sulh el-A'sâ*, IV, s.380-382.

¹⁰⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1032; el-Aynî, *'İkd el-Cumân*, nr., 2396, XXIV, vrk. 128; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.222; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.133; İbn Hacer, *İnbâ*, IV, s.193; İbn İyâs, *Bedâî*, I, k.2, s.596; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.74; Hurşah bin Kubad el-Hüseynî, *Tarih-i Kutbî*, s.204; Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.134; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.80.

¹⁰⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.270; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.133,134.

Timur, Haleb önlerine gelişinin ikinci günü yani 29 Ekim tarihinde şehrin surlarının çevresini kuşattı ve bu sırada surların üstüne çıkıp Haleb'i savunmaya çalışan şehrin halkı ile Timurlu kuvvetleri arasında çok şiddetli çarpışmalar oldu.¹¹⁰

Daha önceden savaşı şehir dışında kabul etmeye karar vermiş olan Suriye Naîbler'i, bu kararları doğrultusunda, Timur'un Haleb yakınlarına gelişinin üçüncü günü olan 30 Ekim tarihinde bütün kuvvetleriyle birlikte şehir dışına çıktılar.¹¹¹ Bu sırada Haleb ahalisi de askerlerin arkasından şehir dışına çıkmış idi.¹¹² Şehir dışında toplanan ordunun savaş düzeni şu şekilde oldu; Dimaşk Nâibi Sudun ile Memlûkleri ve Dimaşk askeri Meymene'de¹¹³, Haleb Nâibi Timurtaş¹¹⁴ ile Memlûkleri ve Haleb askerleri Meysere'de¹¹⁵, geri kalan Naîblerin tamamı ise askerleriyle birlikte Kalb'te¹¹⁶ ve onların önünde ise yaya oldukları halde Haleb halkı¹¹⁷

¹¹⁰Timur kuvvetleri ile surların üstünde bulunan şehir halkı arasında cerayan eden bu çarpışmalar hakkında, Memlûk kaynakları ittifak içersinde olmasına rağmen, Fars kaynakları bu hadiseden bahsetmez ve ilk etapta şehre hücum edilmeyip, şehir dışında meydan muharebesinin yapıldığını yazarlar. Bkz. İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.222; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1032; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.596; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.74,75. Karşılaştırma için bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.270.

¹¹¹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.222.

¹¹²İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.597.

¹¹³Merkezin sağında bulunan kuvvetlere verilen isim. Bkz. Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1966, I, s.264.

¹¹⁴İbn 'Arabşah'a göre ise, Timurtaş Meysere'de değil, Meymene'de idi. Bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.135.

¹¹⁵Merkezin solunda bulunan kuvvetlere verilen isim. Bkz. Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s.264.

¹¹⁶Sağ ve soldaki kuvvetlerin ortasındayani merkezde bulunan kuvvetlerdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1971, s.143.

¹¹⁷Memlûk müelliflerinden İbn Tagrıberdi'ye göre, yapılan bu savaş düzenlemesinde, içinde kadınların ve çocukların da olduğu Haleb halkının yaya kuvvetler olarak savaş alanına sürülmesi, çok büyük bir yanlışlı ve gerçekten Timurlu kuvvetlerinin ilk hücumlarında bunların paniğe kapılıp geriye dönerek şehre kaçmak istemeleri ordunun düzenini darma dağınık ederek, yenilgiye zemin hazırlamıştır. İbn

bulunuyordu.¹¹⁸

Memlûk tarafında bu hazırlıklar yapılırken aynı sırada Timur da ordusunu savaş düzenine sokuyordu. O, Caungar ve Baraungar'ı¹¹⁹ mükemmel bir surette tertip ederek ileri gelen Emirler'i gerekli noktalara yerleştirdikten sonra kendisi ordunun kolunda¹²⁰ kaldı. Ayrıca filleri de tertip ederek tecrübeli ve zırhlı askerlerden ayrı bir saf teşkil etti. Timur bunlardan başka sağ koldan seçtiği askerlerden oluşan bir tümeni oradaki tepenin üzerine yerleştirdi.¹²¹

İki ordu karşılıklı olarak savaş düzeni alınca ilk hücum eden taraf Timurlu ordusu oldu.¹²² Emirzade Sultan Hüseyin Bahadır Sol kanattan hareket ile Memlûk ordusu üzerine yürüdü ve onun arkasından Emir Cihanşah ilerledi.¹²³ Bu hamle ile ilk önce sol kanatta bulunan Haleb askeri daha sonra ise Dimaşk kuvvetleri bozguna uğradı.¹²⁴ Bu sırada ise Trablus Nâibi olan Şeyh el-Mahmûdî ve askerleri cesurca Timurlu safları arasına girerek karşı tarafa kayıplar verdirdiler. Ayrıca Emir İzzeddin Özdemir ile oğlu Yaşbek çok cesurca savaşarak çok sayıda Timurlu askerlerini öldürdüler. Bu arada Timurlu askerleri tarafından daire içine alınan Özdemir ve oğlu Yaşbek'ten ilk önce Özdemir öldürüldü. Daha sonra ise vücudundaki yaralar hariç yalnızca başında otuzdan fazla kılıç yarası bulunan Yaşbek öldürüldüğü zaman Timur'un yanına götürüldü ve Timur onun yaralarını gördüğünde nasıl bu kadar süre dayanıp cesurca savaşabildiğine

Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.222; Ayrıca bkz. Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.134.

¹¹⁸İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.222; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1032; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.597; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.134.

¹¹⁹Timurlu ordusunun savaş düzeninde Baraungar sağ kanata, Caungar ise sol kanata verilen isimdi. Bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.110.

¹²⁰Kol, ordunun merkezine verilen isimdi. Bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*; s.110.

¹²¹Şâmî, *Zafernâme*, s.270,271.

¹²²İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.222; Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹²³Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹²⁴İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.135.

şaşırdı.¹²⁵ Bu ilk Timurlu hucumları ile bir anda şaşkına dönen Memlûk ordusu, bu dağınıklığı önleyebilmek için bir yerde toplanıp hep birden karşı taaruzda bulunmayı düşündüler. Ancak bu sırada Timur, yanındaki kuvvetler ile bizzat kendisi Memlûk ordusu üzerine yürüdü.¹²⁶ Memlûk askerleri, Timur'un fillerini ve askerlerini aniden önlerinde görünce mukavemet edemediler¹²⁷ ve yaklaşık olarak bir saat¹²⁸ kadar süren bu çok kısa çarpışma neticesinde hezimete uğradıklarını anlıyarak, şehre girip surların üstünden müdafaa savaşı vermek niyetiyle Haleb'e doğru yönelerek kaçmaya başladılar.¹²⁹ İşte bu sırada, özellikle, daha önce de bahsedildiği üzere halktan oluşturulmuş olan yaya askerlerin yarattığı panik neticesinde, şehre girmek için kapılara hucum edildiğinde ortaya çıkan izdihamda, çok sayıda insan birbirlerini ezerek öldürmüşlerdir.¹³⁰ Tabiki bu arada Timur'un ordusu da bu panik neticesinde ortaya çıkan fırsatı çok iyi değerlendirmiş ve kaçan bu askerlerin arkasına düşerek suvarilerden ve piyadelerden pek çoğunu kılıçtan geçirmişlerdi.¹³¹ Bu arada ortaya çıkan izdiham ile atların ve insanların ayakları altında kalıp ezilerek ölenlerin büyük bir kısım, şehir halkından oluşturulan yaya askerlerin arasında bulunan kadınlardan ve çocuklardan meydana gelmekteydi.¹³² Şehre girmek için uğraşan insanlar ve bunların

¹²⁵İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.223; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.597; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.196.

¹²⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹²⁷Hâkim Emin Abdusseyid, *Kıyâm*, s.134.

¹²⁸İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.223; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.597.

¹²⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.196; Şâmî, *Zafernâme*, s.271; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.135; Enver Zaklame, *el-Memâlik fî Mısır, Kahire*, basım tarihi yok, s.52; es-Seyyid Ferec, *Kâhir el-Âlem Timurlenk*, 2.baskı Kahire, 1957, s.65; Harold Lamb, *Tamerlane the Earth Shaker*, NewYork, 1928, s.212.

¹³⁰Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, London, 1962, s.226; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.327.

¹³¹Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹³²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033;

arkasından hücum eden Timurlu askerleri ezilerek ölmüş olan bu insanların cesetleri sebebiyle güçlkle ilerleyebiliyorlardı.¹³³ Suriye'de bulunan Memlûk ordusunun uğradığı bu hezimet neticesinde Haleb şehri Timur tarafından kolayca ele geçirildi.¹³⁴ Şehrin önlerinde gerçekleşen meydan muharebesinin¹³⁵ sonucunda, çok kısa bir süre sonra şehre giren Timurlu ordusu, Timur'un resmi tarihçisi Nizamüddin Şâmî'nin bile söylemekten çekinmediği büyük bir katliam yaptı.¹³⁶ Timur'un askerleri şehre girip her tarafı ateşe verdikleri zaman, orada bulunan kadınlar ve çocuklar Haleb Camii ile diğer mescidlere sığındılar. Ancak askerler buraya da girerek içerdeki insanlara türlü eziyetler ettikten sonra bir çoğunu kılıçtan geçirip bir kısmını da esir

¹³³İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.223; Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹³⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.196; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.135; Şâmî, *Zafernâme*, s.271; el-Aynî, *'İkd el-Cumân*, nr., 2396, XXIV, vrk.128; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.75; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.2, s.597; Hurşah bin Kubad el-Hüseynî, *Tarih-i Kutbî*, s.204,205; es-Seyyid Ferec, *Kâhîr el-Âlem Timurlenk*, s.66; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, *el-'Asr el-Memâlîkî fî Mısır ve's-Şâm*, 3.baskı,basım yeri yok, 1994, s.167; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, *Târîh Mısır el-İslâmî*, basım yeri yok, 1993, s.406; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Tarih es-Siyasî li-Devlet Salâtin el-Memâlîk fî Mısır Dirâse Tahlîyye lil-İzdihâr ve'l-İnhîyâr*, s.201; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.136; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, s.226; Stanley Lane Poole, *A History of the Egypt in the Middle Ages*, üçüncü baskı, London, 1924, s.333; Ekrem Hasan el-'Ulîbî, *Timurlenk*, s.130, İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise*, s.80, İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.26; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu ve Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, s.96-100.

¹³⁵Latin kaynaklarından Bertrando de Mignanelli'nin eserinde, Timurlu Ordusu ile Suriye'deki Memlûk Ordusu arasında cerayan eden savaş birazcık farklı olarak şu şekilde anlatılmaktadır: "Timurtaş bir süre sonra Timur'un yaptığı işleri fark ettiği zaman, bu düşman karşısında mukavemet etmek istedi ve diğer Saltanat Nâibleri ile halktan ve özellikle de diğerlerine göre daha yakın olan Dimaşk, Trablus, Hâma ve Hıms şehirlerinin Nâibler'inden yardım talep etti. Bu davetiyle yaklaşık olarak 30-35 bin kişilik bir ordu topladı. Bu ordu küçük olmasına rağmen büyük bir inat ve cesaretle, Timurlu ordusunun bu mukavemeti aşamayacağına inanmış olarak, kıran kırana bir mücadele verdi. Ancak Timur'un ordusu zekice bir plan ile kaçıyormuş gibi yaptı ve böylece Memlûk Ordusu için bir ilerleme fırsatı ortaya çıktı, daha sonra Timurlu safhaları arasına girmiş olan ordu, askerler tarafından aynı anda çember içine alındı ve üzerlerine şiddetli bir şekilde hücum edildi. Bunun üzerine Memlûk Ordusu kısa bir süre sonra geriye döndü ve tabi büyük bir bölümü telef olduktan sonra, geri kalanların birer kadın gibi esir edilmesi hiçte zor olmadı. Mignanelli, *Vita Tamerlane*, s.10.

¹³⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

aldılar. Böylece yollar ve camiler cesetler ile doldu.¹³⁷ Şehirde, Timurlu askerleri tarafından yapılan bu yağma üç gün boyunca devam etti.¹³⁸ Bu sırada yağma yapanların eline çok fazla miktarlarda hayvan ile aklın tasavvur edemeyeceği derecede altın, mal ve kumaş geçti.¹³⁹ Bu arada Suriye'nin hünerli sanatkarlarından bir çoğu toplanarak, gözetim altında Semerkand'a gönderilmişti.¹⁴⁰

Timurlu ordusu, Haleb önlerinde gerçekleşen muharebeyi bir saat gibi kısa bir sürede kazanıp ardından şehre girerken, hezimete uğramış olan Suriye Naibleri, başta Timurtaş ve Sudun olmak üzere yanlarındaki birçok asker ve halktan kimselerle birlikte, Haleb kalesine girerek, kapıları kapattırdıktan sonra müdafaaya başladılar.¹⁴¹ Timur Haleb önlerine gelmeden önce, şehirdeki değerli malların büyük bir kısmı, çok emin ve korunaklı olduğu için bu kaleye taşınmıştı.¹⁴² Gerçekten Haleb kalesi sağlamlığı ve çevresindeki suyla dolu olan hendeklerin genişliği ile meşhur idi.¹⁴³ Kaleye girmiş olan Naibler askerlerini iyi bir şekilde tertib ettikten sonra müdafa için savaş düzeni aldılar. Bu sırada Timur ise bu kalenin karşısında şahane bir yaygı üzerinde oturmuş kalenin fethi için planlar yapmakla meşguldü. Daha sonra askerlerin, kalenin etrafına yerleşmelerini emretti. Askerler verilen emir gereğince kalenin etrafına gelerek, burçlara doğru ok yağdırmaya başladılar. Bu yoğun ok yağmuru neticesinde kale burçlarında bulunan Memlûk askerleri kafalarını burçlardan dışarı çıkarıp karşılık vermeye fırsat bulamadılar. Böylece lağım kasıcı istihkam askerleri rahat bir şekilde çalışarak, bir gece

¹³⁷İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.225; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.196.

¹³⁸Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, s.701

¹³⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.271.

¹⁴⁰Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul , 1993, s.84.

¹⁴¹Ravzatu's-Safâ, VI, s.361.

¹⁴²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.223.

¹⁴³Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.327.

içersinde hendeğin etrafını kalbur gibi delik deşik yaptılar ve sudan geçerek sert taştan yapılmış olan kalenin temellerini kazmaya başladılar. Bu sırada kaleden silahlı beş asker çıkarak, kalenin temellerini bozan bu istihdam askerlerini etkisiz hale getirmek istediler ancak, onlar daha çabuk davranarak bulundukları çukurlardan çıkıp ok ile bu beş askeri öldürdüler. Bunun üzerine bellerinden iple bağlı oldukları halde dışarı çıkmış olan bu askerler, kaledekiler tarafından geri çekildi ve bundan sonra da ikinci bir kez buna benzer bir girişimde bulunmadılar.¹⁴⁴ Kalede bulunan Naîbler Timurlu askerlerin kale çevresindeki çalışmalarını gördükten sonra, kalenin uzun süre bu sert muhasaraya dayanamayacağını anladılar ve orada bulunan Naîbler ile Devlet ileri gelenleri bir toplantı yaparak ne yapmaları gerektiğini görüştüler. Neticede hepsi birden emân talep edilmesi hususunda fikir birliğine vardılar.¹⁴⁵

Onlar bu karara vardığı sırada, Kale'de bulunan Naîbler'e Timur'dan bir mektup geldi. Mektup özet olarak şöyleydi; "Tanrının yardımı ile dünya bizim hükümümüze müsahhar olmuş ve onun iradesiyle bütün memleketlerin idaresi bizim iktidar elimize tevdi edilmiştir. Kaleler bizim askerlerimizin satvetine mani olamaz, hisarlar bizim gazap ve şiddetimizi defedemez. Eğer canınıza acırsanız hakkınızda hayırlı olur, yoksa ehil ve ayalinizin canlarına kıymış olursunuz."¹⁴⁶

Zaten daha önce Timur'dan emân talep etmeye karar vermiş olan Naîbler, bu mektup da gelince, ona haber gönderip bu isteklerini iletiler. Onların bu talebi Timur tarafından kabul edildi. Böylece Naîbler kalenin kapılarını açarak 14 Rebi'ul Evvel 803 (2 Kasım 1400) tarihinde¹⁴⁷ aşağıya Timur'un huzuruna geldiler.¹⁴⁸ Timur, Haleb

¹⁴⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.271,272.

¹⁴⁵İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224.

¹⁴⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.272.

¹⁴⁷İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.138; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224.

¹⁴⁸Yezdî, *Zafernâme*, II, s.221.

Nâibi olan Timurtaş'a hil'at giydirdi ve onu, yanına bir çok arkadaşını da katarak serbest bıraktı.¹⁴⁹

Timur kaleyi ele geçirdikten sonra, kendisi Haleb'e gelmeden önce kaleye taşınmış olan bütün değerli eşyayı ele geçirdi ve bunları emirleri ile askerlere taksim etti.¹⁵⁰ Bu arada kaleden çıkan, depo edilmiş savaş malzemelerini ve araç gereçlerini gören Timur'un; "Dünyadaki herhangi bir kalede bu kadar savaş malzemesinin bulunabileceğini hiç düşünmemiştim" dediği söylenir.¹⁵¹

Timur kalenin ele geçirilmesinden sonra Suriye Naîbler'ini yakalayıp zincire vurdurduğu sırada, daha önce Haleb'e gönderdiği elçisini katletmiş olan Dimaşk Nâib'i Sudun'u ağır bir dille azarlamıştı.¹⁵² Timur onları bir süre hapiste denetim altında tuttuktan sonra yine bir gün hepsini huzuruna çağırttı. Onlara bulundukları yerlerde Sultan adına nasıl hükmettikleri hususunda ve nesepleri ile ilgili bazı sorular sordu. Beklediğinin dışında cevaplarla karşılaştığı zaman çok canı sıkıldı ve onlara kendi adamlarını örnek gösterip onların meziyetlerini sayıp hepsinin soylu insanlar olduğunu söyledi. Bu hadiseden sonra da bu azarladığı adamların hepsini şeker kamışı hasadında amele olarak çalıştırdı. "Yine bu adamlara atlar için çeşitli hububat, ot ve saman ile ordunun ihtiyaçları için gerekli olan iâşe ve ağaç kütüklerini taşıttı. Bu esnada da onlara şöyle bağırarak emrediyordu; Çalışın bakalım çiftçiler, çünkü siz bu işten başkasına

¹⁴⁹Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224; İbn 'Arabşah, '*Acâib el-Makdûr*, s.136. Mignanelli ise bu hadiseyi biraz daha teferruatlı olarak şöyle anlatır; "Hakikatten diğerleriyle birlikte esir edilmiş olan Timurtaş, onlar gibi zincirlere bağlanmadı ve tam tersine, Timurlenk ona kendi Emirlerine davrandığı gibi davranıp, izzet-i ikramda bulundu. Timurtaş'ta, Timur'un kuvvetlerine iâşe yardımı yaptı ve daha önce Sultan tarafından tayin edildiği yerlerdeki hakimiyet hakkını da muhafaza etti. Timurlenk'in ona böylesine hoşgörülle davranıp ikramda bulunmuş olması sebebiyle de, Sultan'ın ve halkının gözünde süpheli bir duruma düşerek hain olarak telakki edildi.Bkz. *Vita Tamerlane*, s.11. Şâmî ise, Timurtaş'ın da diğerleri gibi zincirlere bağlandığını söyler; Şâmî, *Zafernâme*, s.272.

¹⁵⁰Şâmî, *Zafernâme*, s.273.

¹⁵¹Ibn Hacer, *İnbâ*, IV, s.197.

¹⁵²Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224; İbn 'Arabşah, '*Acâib el-Makdûr*, s.136.

layık değilsiniz. Aslında Timur onları ihtiyacı olduğundan dolayı çalıştırmıyordu, çünkü elinde yeterince adam vardı. Ancak onun amacı bu insanları tahkir etmek ve küçük düşürmektir."¹⁵³

Timurlu askerleri Haleb'te bulunduğu sırada, şehir içersinde, her türlü değerli eşyayı ele geçirebilmek için birçok faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan birisi Mignanelli tarafından aynen şu şekilde anlatılmaktadır;

"Kasım ayının sonunda, Yahudi Cemaati kendi aralarında mutad olduğu üzere bir bayramlarını kutlamak istedikleri zaman, Timur taraftarlarının yağma hareketine devam edeceği korkusuyla mabetlerinde toplanmışlar ve huşu içersinde ibadet etmişlerdir. Ancak onlar kendilerini korumanın yanı sıra, yanlarında değerli olan taşınabilecek bütün eşyalarını da mabetlerine getirmişlerdi, bu eşyalar arasında; paralar, mücevherler ve buna benzer değerli eşyalar vardı. İşte bu sırada Timur'un askerleri arasındaki Yahudiler'in dilini çok iyi bilen savaşçılar, Yahudiler'in yaptıklarını öğrenince, Timur'un da muvafakati ile mükemmel bir şekilde silahlanmış olarak ve yahudilerin yaptığı gibi ibadethaneye giderken giyilen, onların tektip elbiselerine benzer şeyler giyerek mabade gittiler. İçeriye başlarını saygıyla öne eğmiş olarak ve dualar mırıldanarak girip onlara; 'Biz sizin kavminizdeniz, sizler gibi Yahudiyiz' dediler. O ahmaklar da, bu gelenlerin mukaddes kitaplar, Mezamır, Talmud ve bütün kutsal Yahudi kitapları hakkındaki güzel konuşmalarını dinlediler ve özellikle de onların, çok az kişinin anladığı ve haberdar olduğu, çok bilinen bir kitap olmayıp, yanlış ve İncil'in tahrif edilmiş bir nushası olan Talmud'u bildiklerini işitince bütün söylenenlere inandılar.

O adamlar mabede ibadet için geldiklerini, büyük Yahudi ilahına taptiklarını ve bu Yahudiler ile mallarını himaye ederek, köpeğin sadakatine benzeyen bir vefa ve kardeşlik duygusu ile müdafaada bulunacaklarını söylediler. Ayrıca onlara istikbalde ebedi bir kardeşlik ruhu için geldiklerini belirterek mabede olan saygılarını ortaya koydular.

¹⁵³Mignanelli, *Vita Tamerlane*, s.12,13.

Buna ilaveten, Timur'un şehri talan etmeyi istediğini söyleyerek, bütün sahip oldukları şeyleri daha güvenli bir yer olduğu için mabede getirmelerini telkin ederek göstermelik dostça tavırlarla, kendilerini himaye edeceklerine dair söz verdiler. Bu ahmak ve akıldan yoksun Yahudiler söylenilen herşeye inandılar ve kendilerine alışılmış olandan çok daha fazla lutfu bulundüğünü düşünerek Allah'a binlerce defa şükrettiler. Duydukları sevinçten ve kibirden şuuruları karmakarışık olan bu insanlar, Hristiyan Prenslere, bu doğru olmayan Yahudi mezheplerinin liderlerine gereken değer verilmediğinden ve kendi mezheplerine davrandıkları gibi davranmadıklarından, mübalağalı bir üslupla küfretmeye başladılar. Bunlar daha sonra teşekkür etmeye başlayıp, seslerini yükselterek bu büyük Emir sebebiyle başlarına gelenlerden dolayı ibadet ettiler, çünkü bu ahmaklar yarın neye maruz kalacaklarını anlamamışlardı.

Evler tamamen boşaltığında mabet iyice doldu ve Timur'un adamları olan sahte Yahudiler silahlı oldukları halde içeriye girdiler. Yahudiler'in hepsini büyük küçük demeden kadınlar da dahil olmak üzere katlettiler, yalnızca kadınların içersinden bazı güzel genç kızlar tecavüze uğradıkları için hayatta kalabildiler, fakat bunların dışındakilerin hepsi de öldürüldü. Mabet'in kan ve pislikle kirletilmesi tamamlandığında hazineler dışarıya çıkartılıp mabet boşaltıldı. Timur'un adamları, mücevherleri paylaşırken Yahudiler'in aptallığına gülüyorlardı."¹⁵⁴

¹⁵⁴Mignanelli, *Vita Tamerlane*, s.15-17. Mignanelli tarafından anlatılan yukarıdaki hadise ile ilgili olarak Arapça ve Farsça kaynaklarda herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak o tarihlerde Suriye civarında bulunan ve orada gerçekleşen olayların görgü şahidi olarak kabul edilen bu İtalyan tacirin, Yahudiler'in başına gelen bu hadiseyi, Müslüman müelliflerin aksine olarak enterasan ve kaydedilmeye layık bulup eserine dahil etmiş olması mümkündür. Ayrıca Mignanelli'nin yazdıklarını Latince'den İngilizce'ye çevirip yayınlayan Walter Fischel'in Arapça ve Farsça kaynaklarda sık sık bahsedilen Timur'un müslümanlara yaptığı eziyet ve katliamlarına hiç itiraz etmeyip, yukarıdaki anlatılan hadiseyi "Tarihi hakikatlardan uzak ve yalnızca efsaneden ibarettir" diye nitelendirmesi de ilginçtir. Bkz. Walter J.Fichel, *A New Latin Source On Tamerlane's Conquest of Damascus (1400-1401)*, (B. de Mignanelli's "Vita Tamerlani" 1416)", *Oriens*, Laiden, 1956, IX, s.214, dipnot 1.

Timurlu ordusu şehirde bulunan değerli her türlü şeyi ve kullanışlı araç gereçleri ele geçirdikten¹⁵⁵ sonra, ağaçlar da dahil olmak üzere şehirde bulunan binaların büyük bir kısmını yerle bir etti.¹⁵⁶ Bu esnada Haleb'te bulunan cami ve mescitlerde ezan okunmaz namaz kılınmaz olmuştu.¹⁵⁷

XIII. Timur'un Haleb'i Ele Geçirdikten Sonra, Naîbler'den ve Devlet Erkanı'ndan Esir Ettiği ve Serbest Bıraktığı Kimselerin İsimleri

Timur şehri ele geçirince Haleb'te bulunan çok sayıdaki Memlûk Emir'i ile Suriye'de görevli olup Sultan Ferec'in emri ile Haleb Nâibi Timurtaş'a yardıma gelmiş olan Naîbler'in pek çoğunu esir etti. Bunların isimleri ve görevleri şöyledir; Dimaşk Nâibi Emir Sudun, Hâma Nâibi Emir Dokmâk el-Hasekî, Trablus Nâibi Emir Şeyh el-Mahmûdî, Safed Nâibi Emir Altınboğa el-Osmanî, Gazze Nâibi Emir Bahaeddin Ömer bin Tahân el-Halebî, Dimaşk Atabek el-'Asâkirî Emir Saray Timur, Emir Banhas, Emir Baygut, Dimaşk Binler Emirleri, Emir Fâres, Emir Akpulat, Emir Yunus el-Hâfîzî, Ayıntab Nâibi Emir Efmul, Haleb Binler Emirleri'nden Şehabeddin Ahmed bin el-Hedbânî, Haleb Atabek el-'Asâkirî Emir Sudun ez-Zârif, daha önce Memlûk Sultanı Ferec tarafından Suriye'ye gönderilip buradaki Naîbler'in, Emirleri'n ve askerlerin Timurla savaşmak üzere Haleb'e gitmeleri emrini tebliğ etmiş olan Hâcib Esenboğa en Nâcî.¹⁵⁸ Bunların dışında ve bu esir ettiklerinin içersinden Timur'un serbest bıraktığı Naîb ve Emirleri'n isimleri ise şunlardır; Haleb kalesinin teslim alındığı sırada diğer Naîbler'den farklı muamele gören ve kendisine hil'at giydirilen Haleb

¹⁵⁵Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224.

¹⁵⁶el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1034; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.197; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.598; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.136; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.135; J.Sauvaget, *Haleb*, I.A., V-I, s.121; J. Sauvaget, *Haleb*, E.I., III, s.88.

¹⁵⁷el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.77.

¹⁵⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.77.

Nâibi Emir Timurtaş el-Muhammedî ve beraberindeki arkadaşları.¹⁵⁹ Timur ayrıca yukarıda isimlerini saydığımız esir aldığı Emirler'den iki tanesini serbest bırakarak onlara şöyle der; "Mısır'a gidin ve burada görüp şahit olduğunuz herşeyi onlara haber verin." Bu amaçla serbest bırakıp gönderdiği iki kişiden birisi; Sultan Ferec'in Kahire'ye gönderdiği bahsettiğimiz Esenboğa en-Nâcî, diğeri ise Emir Benhas'dır.¹⁶⁰

XIV. Timur'un Haleb'te Bulunduğu Sırada Haleb Ulemâsı İle Olan Görüşmesi

Timur, umumiyetle seferleri esnasında ele geçirdiği yerlerdeki ulemâyı huzuruna çağırarak, onları kendi yanındaki âlimler ile münazara yaptırır ve çoğunlukla bu tartışmalara kendisi de katılırdı. Haleb'te bulunduğu sırada da kaleyi ele geçirdiğinin ertesi günü¹⁶¹ Haleb ulemâsını huzuruna çağırarak onlarla görüşmek istedi.¹⁶² İçlerinde İbn Şihne'nin de bulunduğu kadılar ve âlimler bu talep üzerine hep birlikte kaleye gittiler.¹⁶³ Timur onları yaklaşık bir saat ayakta

¹⁵⁹Memlûk müelliflerinden yalnızca el-Hatîb, Haleb Nâibi olan Timurtaş'ın da, Timur tarafından esir alındığını söyler. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.77. Bunun dışındaki Memlûk müelliflerinin hemen hemen hepsi Timurtaş'a hil'at giydirildiği ve ona farklı muamele edildiği konusunda, fikir birliği içersindedirler. Bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.136; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1033,1034; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.224; İbn İyâs, *Bedâiyi*, I, k.2, s.598. İbn İyâs diğerlerine göre, bu konuyla ilgili olarak biraz daha teferruatlı bilgi verir ve Timur'un ona; "Altın tac giydirdikten sonra sizler daha önce olduğu gibi ve benim Nâibler'im olarak kalacaksınız" dediğini söyler. İbn Hacer ise bu konuda fazla ayrıntıya girmeyip; "Kale'deki Nâibler'in emân talep ettiklerini ve bunun Timur tarafından uygun görüldüğünü ancak Nâibler Kale'den çıkınca hepsinin yakalandığını belirtmektedir". İbn Hacer, *İnbâ*, IV, s.196. Bu arada Bertrando de Mignanelli de Memlûk müelliflerinin çoğunluğunun söylediği gibi, Timurtaş serbest bırakılıp ona farklı davranılmıştır diyor. *Vita Tamerlane*, s.11. Fars kaynakları ise, daha önce de belirttiğimiz gibi Timurtaş'ın da diğerleri ile birlikte yakalanıp zincire vurulduğunu belirtmektedir. Şâmî, *Zafernâme*, s.272.

¹⁶⁰el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.77.

¹⁶¹İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.138.

¹⁶²İbn Hacer, *İnbâ*, IV, s.197.

¹⁶³İbn Şihne el-Halebî, *Ravzat el-Menâzir fî Ahbâr el-Evâil ve'l-Evâhir*, Nûr Osmaniye Kütüphanesi nr. 3297.vrk.196a.

beklettikten sonra oturmalarını emretti. Daha sonra kendisiyle beraber Haleb'e gelmiş olan âlimleri bu meclise çağırttı. Bu âlimlerin başında, Semerkand'lı büyük ve meşhur hoca Numaneddin'in oğlu Abdulcebbar vardı.¹⁶⁴ Timur tartışmayı idare eden ve tercümanlık yapan bu âlime dönerek şöyle dedi; "Bu adamlara söyle, kendilerine Semerkand'ta, Buhara'da, Herat'ta ve bütün fethettiğim memleketlerde karşılaştığım âlimlere sorupta açık ve net bir şekilde cevabını alamadığım bir meseleyi soracağım. Bunlarda daha önceki şehirlerde karşılaştığım âlimler gibi olmasınlar. Açık sözlü olup inandıkları şeyi bana çekinmeden söylesinler. Ayrıca hepsi aynı anda konuşmaya çalışmasınlar. İçlerinden en âlim ve en iyi olanı cevap versin ve ne söylediğini bilerek konuşsun. Ben uzun zamandır ilim ile uğraşmaktayım ve ulemâ ile yakınlığım vardır, onun için dikkatli olsunlar."¹⁶⁵

Daha önceden, Timur'un ulemâya bazı karışık sorular sorup sonra bunu âlimlere işkence etmek ve onları öldürmek için sebep olarak kullandığını duymuş olan oradaki Haleb ulemâsı kendilerine söylenen bu sözleri işitince iyice telaşlandılar. İşte bu sırada Kadı Şerafeddin el-Ensârî, İbn Şihne'yi göstererek "Bu bizim şeyhimiz ve bu bölgenin müftüsüdür, ondan sorunuz, size, doğru cevabı verecektir" dedi.¹⁶⁶

Bunun üzerine Abdulcebbar, İbn Şihne'ye dönerek Sultanımız şu soruyu soruyor dedi; "Dün yapılan savaş esnasında bizden ve sizden ölenler oldu, bunlardan hangisi şehiddir. Bizim tarafımızdan ölenler mi? yoksa sizin tarafınızdan ölenler mi?"¹⁶⁷ Orada bulunup ta bu soruyu

¹⁶⁴Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.135

¹⁶⁵İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.139; M.Turhan Tan, *Timurlenk*, İstanbul 1935 s. 135.

¹⁶⁶İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.139; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*,s.80; Turhan Tan,*Timurlenk*,s.238.

¹⁶⁷İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.196a, 196b; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*,s.227; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* s. 419; Jean Paul Roux ise, Timur'un sorduğu bu soruyu tam olarak anlayamamış olmalı ki, eserinde şunları zikretmektedir; Timur "Haleb'de savaşta ölen kendi askerleriyle Memlûk askerlerinin şehitlik mertebesine layık olduklarını kabul edilmesini bilginlerden istedi." Halbuki kaynaklarda bizim gördüğümüz kadarıyla, Timur'un

işitenlerin hepsi; işte Timur'un bize azap çektirmek için sebep olarak kullanacağı soru herhalde budur diye düşündüler.¹⁶⁸

Herkesin sus pus olup kara kara düşündüğü sırada İbn Şihne konuşmaya başlayarak şunları söyledi; "Bu soru daha önce Peygamber effendimizden sorulmuştu. Ben de bu soruyu Peygamber efendimizin söyledikleri ile cevaplayacağım".¹⁶⁹

Bunun üzerine Timur Abdulcebbar'a dönerek; "Bu soru Peygamber efendimize nasıl sorulmuş ve o nasıl bir cevap vermiş anlatsın, bekliyorum" dedi.

İbn Şihne şu cevabı verdi; "Bir gün bedevinin biri Peygamber efendimize gelerek şu soruyu sordu; insanların bazısı hırslı olduğundan, bazısı şecaat için, bir kısmı da şöhret için harp ediyor. Bunlardan hangisi hak yolundadır? Peygamber ona şöyle cevap verdi; Kim Allah için vuruşup ölüyorsa en üst derecededir ve o şehid olur"¹⁷⁰ Daha sonra İbn Şihne sözlerine şöyle devam eder; "Dün bizden ve sizden kim Allah kelâmını yüceltmek için savaştı ve öldüyse işte onlar şehid'tir."¹⁷¹

İbn Şihne'nin verdiği cevabı işiten Timur; "Hûb, Hûb" yani (İyi, İyi) dedi. Abdulcebbar ise, söylediklerin ne kadar güzeldi diyerek İbn Şihne'yi övdü¹⁷². Bu olanlardan sonra oradaki mecliste güzel ve hoş bir hava oluştu ve Timur şunları söyledi; "Ben yarım bir adamım ve bir çok yeri fethettim. Bunlar arasında da; Irak-ı Acem, Hindistan,

ulemâdan böyle bir talebi olmamış, şehitlik ile ilgili olarak yalnızca yukarıda bahsedilen soruyu sormuştu. Bkz. Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.227.

¹⁶⁸İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.196a, 196b.

¹⁶⁹İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.196b; M.Turhan Tan, *Timurlenk*, s.239.

¹⁷⁰İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.140; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.226,227.

¹⁷¹Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk*, s.136; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, s.227.

¹⁷²İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.140.

Mâverâunnehr ve diğer bazı yerler var". Bunun üzerine İbn Şihne Timur'a dönerek; "Bu nimetin şükrü olarak adil ol ve kimseyi öldürme" dedi. Bunun üzerine Timur şunları söyledi; "Ben kasten hiç kimseyi öldürmem. Dün siz Haleb kapısının önünde kendi kendinizi öldürdünüz ve şu an ben sizlerden hiç birinizi katletmiyorum ve hepinizin canı ve malı güvenlik içersindedir."¹⁷³

Daha sonra Timur orada bulunanlara bazı sorular yöneltti ve Haleb ulemâsı da bu sorulara cevap verdi. Bu sırada oradaki âlimlerin hepsi sorulan sorulara cevap vermek için talip oluyor ve kendisini medresede gibi zannedip büyük bir gayret içersine giriyordu. Bu sırada Kadı Şerafeddin ise onlara susmalarını söyleyerek cevabı ne söylediğini bilen bu adam verecek diyordu.¹⁷⁴

Timur son olarak; "Muaviye ve Yezid ile ilgili ne düşünüyorsunuz" diye sordu.¹⁷⁵ Orada bulunan Mâlîki Kadısı İlmuddin el-Kufsî; "hepsi de muctehiddir" diye cevap verince, Timur buna çok kızdı ve Ali'nin haklı, Muaviye'nin zalim Yezid'in ise fasik olduğunu ifade ettikten sonra "Siz Halebliler ise Hüseyin'i katletmiş olan Dimaşklılar'a tâbisiniz" dedi. Bu sırada sözü hemen İbn Şihne alarak; Mâlîki Kadısı'nın söylediklerinden dolayı özür dildi ve onun kitapta okuduğu ancak anlamadığı şeylere dayanarak cevap verdiğini belirtti.¹⁷⁶ İbn Şihne böylece gerilmiş olan havayı tekrar yumuşattı. Bu sırada Abdulcebbar Timur'a İbn Şihne ve Kadı Şerafeddin ile ilgili olarak ne düşündüğünü sordu. Timur'un verdiği cevap İbn Şihne için "Saygılı" Kadı Şerafeddin

¹⁷³Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.136.

¹⁷⁴İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.140.

¹⁷⁵İbn Hacer, *İnbâ'*, IV,s.197. Memlûk müelliflerinden Sehâvî ise bu soruyu daha farklı olarak verir ve şöyle der; "Muâvi'ye ve Yezid hakkında ne düşünüyorsunuz, onlara lanet etmek caiz midir?" Ayrıca bu soruya verilen cevap ta, İbn Arabşah ve o mecliste bulunan İbn Şihne'nin anlattıklarından farklıdır. Bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav'*, III, s.47; Karşılaştırma için Bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.140; İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.197a.

¹⁷⁶İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.140; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.81.

için ise "Konuşma sanatında çok mahir" oldu.¹⁷⁷ Bunun ardından Timur İbn Şihne'ye kaç yaşında olduğunu sorunca, İbn Şihne ona; "749 doğumluyum yani şu an 54 yaşımdayım" dedi. Aynı şekilde Kadı Şerafeddin'e de yaşını sorduğunda o; "ben İbn Şihne'den bir yaş daha büyüğüm" deyince, Timur onlara; "sizler benim çocuklarım yaşındasınız çünkü ben 75 yaşımdayım" dedi.¹⁷⁸ Bu esnada akşam namazı vakti geldiği için herkes namaz kılmak üzere kalktı ve Abdulcebbar imam oldu, Timur ise İbn Şihne'nin yanında durarak namaz kıldı.¹⁷⁹ Daha sonra da meclis dağıldı ve orada bulunanlar serbest kaldı.¹⁸⁰

Bu görüşmelerin bitmesi ve herkesin dağılmasından sonra, Kadı Şerefaddin, İbn Şihne'nin Timur'un sorduğu ilk soru olan şehid olanlar kimdi sorusuna verdiği cevap ile ilgili olarak ona şunları söyledi; "Sen o sorunun Peygamber'e sorulduğunu zikrettiğin zaman ben çok şaşırdım. Çünkü ben bir hadis âlimiyim ve o sırada senin aklını kaybettiğini ve delirdiğini düşündüm ve artık o noktadan sonra bu soruya uygun bir cevap verebileceğini hiç sanmıyordum."¹⁸¹

Anlaşıldığı kadarıyla İbn Şihne Timur'un da söylediği üzere bir çok yerdeki âlimlere sorupta tatmin edici bir cevap alamadığı bu soruyu, keskin zekasıyla Timur'un itiraz edemeyeceği bir şekilde cevaplamıştı.

Timur kaleden ayrılıp Dâr en-Niyâbe'de ikamet ettiği sırada, Rebi'ul-Evvel ayının ortalarında (Kasım sonu)¹⁸² İbn Şihne ile Kadı Şerafeddin'i tekrar huzuruna çağırttı. Timur, İbn Şihne ve Kadı Şerafeddin ile olan bu ikinci görüşmesinde, daha önceki karşılaşmalarında Ali ve Muaviye ile ilgili olarak sorduğu soruyu

¹⁷⁷İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.140.

¹⁷⁸İbn Şihne, Ravzat el-Menâzir, nr.3297, vrk.197a,197b.Yukarıda Timur'un yaşı için verilen 75 rakamı herhalde bir hata sonucunda bu şekilde yazılmış olmalıdır.Çünkü Timur'un 69 yaşında öldüğü bilinen bir gerçektir.

¹⁷⁹İbn Şihne, Ravzat el-Menâzir, nr.3297, vrk.197.

¹⁸⁰es-Sehâvî, ed-Dav', III, s.47.

¹⁸¹İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.139.

¹⁸²İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.141.

tekrarladı. İbn Şihne ona cevap olarak; "şüphesiz ki haklı olan taraf Ali idi ve Muaviye halife olarak kabul edilemez çünkü Peygamber 'hilafet benden sonra 30 yıl devam edecek' demiştir" dediği zaman; Timur İbn Şihne'ye; "şuna Ali haklı Muaviye zalim diyelim" dedi. Daha sonra ise kendilerini Haleb'te ikamet etmek ile görevlendirilmiş olduğu ulemâyı huzuruna çağırıp onlara; "bu iki şahıs'a çok iyi davranın ve onların arkadaşları ile onlara tâbi olanlara saygıda kusur etmeyin. Ayrıca kendilerine kafi miktarda maaş bağlayın ve onları kaleye çağırmayın, bundan böyle kalenin karşısındaki Sultaniye medresesinde ikamet etsinler" diye tembih etti.¹⁸³

Timur Rebi'ul-Ahîr'in 1'inde (19 Kasım)¹⁸⁴ Haleb'ten ayrılıp Dimaşk'a gitmek için yola çıktıktan bir gün sonra üçüncü kez Haleb ulemâsını huzuruna çağırttı. Bunun üzerine ulemâ hemen yola çıkarak oraya gitmek amacıyla harekete geçti. Bu heyet yolda görüştükleri insanlardan, Timur'un adeti olduğu üzere ele geçirdiği yerlerde kellelerden kuleler yaptırdığı için askerlerden kelle talep ettiğini öğrendi. Oraya vardıklarında ise kendilerini Timur'un âlimlerinden Mevlâ Ömer isimli zat karşıladı. Heyet ondan, Timur'un kendilerinden ne istediğini sorduğu zaman, Mevla Ömer; "sizden Timur'un elçisini katletmiş olan Dimaşk Nâibi Sudun'un katli için fetva istiyor" diye cevap verdi.¹⁸⁵ İbn Şihne'nin buna verdiği cevap ise şu oldu; "Şurada kesilip kendisine getirilen kelleler müslümanlara ait ve o bizden herhangi birisinin kasten öldürülmesine karşı olmasına rağmen bütün bunlar yapılırken fetvamıza gerek duymuyor da diğeri için neden cevaz istiyor?"¹⁸⁶ Bunun üzerine, Ömer tekrar Timur'un yanına gitti. Bu sırada İbn Şihne ve yanındakiler Timur'u karşıdan seyreliyorlardı. Ömer, Timur'un yanına gittiğinde o önündeki tabakta bulunan eti yiyor olduğu halde konuşmasını tamamladı. O esnada Timur orada bulunan

¹⁸³İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.197b,198; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.81.

¹⁸⁴İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.142.

¹⁸⁵Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.139.

¹⁸⁶İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.142.

Haleb ulemâsına yediği etten gönderdi.¹⁸⁷ Daha sonra yanlarına gelen bir Emir onlardan özür dileyerek şöyle dedi; "Sultanınız müslümanların kellerinin getirilmesini emretmedi, o öldürülmüş olanların kafalarının kesilip getirilmesini, adeti olduğu üzere her yerde yaptığı kellelerden kuleleri inşa etmek için emretti. Bunu da her yerde uyguladığı bu adetin burada da yerine getirilmiş olması için istedi."¹⁸⁸

Bunun üzerine orada bulunan Haleb Ulemâsı bir süre daha orada kaldıktan sonra, Timur'un bulunduğu yerden ayrılması ile onlarda yola çıkarak Haleb kalesine geri döndüler.¹⁸⁹

Görüldüğü üzere, Timur fethettiği yerlerdeki ulemâ ile oturup sohbet etmeyi ve onları sorduğu zekice sorular ile zor durumda bırakmayı seviyordu. Ayrıca onlarla yaptığı sohbet esnasında söylediklerinden, yaptığı katliamlarla ilgili olarak kendisini aklamaya ve bazende onlardan talep ettiği fetvalar ile yapacağı işleri mübah kılmaya çalıştığı anlaşıyor.

XV. Timur'un Haleb'i Terkedip Dimaşk'a Gitmeden Önce Hâma, Humus ve Baalbek'i Ele Geçirmesi:

Timur Haleb'te yaklaşık olarak bir ay¹⁹⁰ kaldıktan sonra, şehri 1 Rebî'ul-Ahir 803 (19 Kasım 1400)¹⁹¹ tarihinde terketti. Bu sırada Haleb şehri yangınlar sebebiyle kapkara olmuş, sokakları bomboş ve camilerinde ezan okunmaz namaz kılınmaz bir haldeydi.¹⁹²

¹⁸⁷Ibn Şihne , *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.198a.

¹⁸⁸Ibn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.143.

¹⁸⁹Ibn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.198a, 198b.

¹⁹⁰Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.225. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.328.

¹⁹¹Ibn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.142; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.197.

¹⁹²el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.76,77.

Timur şehirden ayrılırken oraya vali olarak, Emir Musa bin Hacı Togay'ı tayin etti.¹⁹³ Timur bundan önce 14 Rebi'ul-Evvel (2 Kasım)¹⁹⁴ başlarında oğlu Miranşah¹⁹⁵ olmak üzere; Emir Süleymanşah Bahadır, Emirzade Rüstem Bahadır ve Emir Sevincik'i ileri gelen diğer bazı ümera ile birlikte Hâma şehrini ele geçirmek üzere göndermişti.¹⁹⁶ Gönderilen ordu şehri zaptetmiş ancak kale çok mustahkem olduğu için fethedilememişti.¹⁹⁷ Bu sebeple Timur Haleb'ten ayrıldıktan sonra, yolda üç tane kale¹⁹⁸ ele geçirip Hâma önlerine geldi. Timur kalerin yakınında bir yere ordugah kurduğu zaman Kale'de bulunanlar ordunun büyüklüğünü ve azametini görünce korkuya kapılarak itaat etmeye karar verdiler.¹⁹⁹ Yanlarına bazı hediyeler alarak, Emirzade Pir Muhammed, Emirzade Ebubekir, Emirzade Rüstem ve Emir Süleymanşah Bahadır'a giderek bunların şefaathlerini istediler. Bu sebeple Timur onları affedip canlarını bağışladı ve bu memleketin gelirini bu ismi geçen Emirler'e verdi.²⁰⁰ Ancak Timur buraya gelmeden ve kale ele geçirilmeden önce, buraya gönderdiği emirler şehri zaptedince, burada da hemen hemen Haleb te

¹⁹³İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.142.

¹⁹⁴İbn Tagriberdi, en-Nucûm, XII, s.225.

¹⁹⁵Fars kaynaklarında, Timur'un Hâma'ya gönderdiği Emirler arasında Miranşah'ın ismi geçmemektedir. Ancak Memlûk kaynakları Miranşah'ın buraya geldiği ve şehri ele geçirmek istediği konusunda ittifak içersindedirler. Bkz. el-Makrîzî, es-Sulûk, III, k.3, s.1035; İbn Tagriberdi, en-Nucûm, XII, s.225; İbn İyâs, Bedâ'î, I, k.2, s.601. Ancak İbn İyâs ve el-Makrîzî ismi yanlış olarak Mirzaşah olarak zikrederler.

¹⁹⁶Şâmî, Zafernâme, s.273; Yezdî, Zafernâme, II, s.222; Ravzatu's-Safâ, VI, s.363;

¹⁹⁷Ravzatu's-Safâ, VI, s.363.

¹⁹⁸Bu kalelerin isimleri kaynakta zikredilmemektedir. Bkz. Şâmî, Zafernâme, s.273.

¹⁹⁹Yezdî, Zafernâme, II, s.222.

²⁰⁰Şâmî, Zafernâme, s.273.

yapılanların aynısı yapılmış ve şehir tamamıyla yağmalandıktan sonra harap bir hale getirilmişti.²⁰¹

İbn 'Arabşah 839 yılının Rebi'ul-Evvel ayında (Eylül 1435) Anadolu'ya gitmek üzere yolculuk yaparken Hâma'dan geçtiğini ve o sırada, şehrin doğusundaki en-Nûrî²⁰² Camisi'nin kibleye bakan duvarında farsça olarak yazılı olduğunu söylediği ve kendisinin Arapça'ya çevirerek eserinde zikrettiği şu metni gördüğünü söyler; "Bu satırları buraya yazmamızın sebebi şudur; Allah bize Irak ve Bağdad'a kadar olan toprakları feth etmeyi nasib etti. Böylece Mısır Sultanına komşu olduk ve daha sonra kendisine birçok hediyelerle beraber elçilerimizi gönderdik. Bizim bundan amacımız iki taraf arasında barışı sağlayıp dostluk tesis etmek idi. Ancak o elçilerimizi sebepsiz yere öldürdü.

Bir müddet sonra bazı Türkmenler bizim yakınımız olan Emirleri²⁰³ yakalayıp Mısır Sultanı Berkuk'a gönderdiler. Berkuk kendisine gönderilen yakınlarımızı hapsederek onlara çok zor günler yaşattı. Bu sebeple de bizim, kendimize bağlı olan bu insanları düşmanlarımızın elinden kurtarmak için onların üzerine yürümemiz icap etti. Bu nedenle biz 803 yılının Rebi'ul-Ahir ayında (Kasım 1400) Hâma'dan geçtik"²⁰⁴

Timur ve diğer Emirler Dimaşk'a gitmek için çok yorgun olduklarından Hâma şehrinde 20 gün kalıp hoşça vakit geçirerek dinlenirler. Bu sırada Timur'a orada ikamet etmesi için bir divanhane yapıldı. Aynı şekilde Emirler ve diğer devlet erkânı da oturmak için kendilerine evler yaptırdılar. "Bundan sonra Emirler ordunun

²⁰¹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.225,226; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1035,1036; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.600,601; Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.140,141.

²⁰²Ekrem Hasan el-'Ulî bu caminin ismini en-Nevrûziyye olarak vermektedir. Bkz. *Timurlenk*, s.141.

²⁰³Burada kastedilen şahıs, Kara Yusuf tarafından yakalanıp Berkuk'a gönderilmiş olan, Timur'un kızkardeşinin kızının kocası olan Atlamış olmalıdır.

²⁰⁴İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.146.

silahlarının ve harp hazırlıklarının layıkı veçhile olmadığını, halbuki düşmanların askerleri ve atları daha çok olduktan başka, evlerinde âsude vakit geçirdiklerini, Tanrı göstermesin bir mesele zuhur ettiği taktirde her halde uzun süreceğinden, askerin takatsiz kalacağını, şayet Emir Hazretleri muvafakat ederse orduyu Trablus deryası sahiline çekmek, kış orada geçirdikten sonra baharda düşmana karşı yürümek daha muvafık bulunduğunu arzettile²⁰⁵

Ancak Timur, Emirler'inin arz ettiği bu gerekçeleri duymazlıktan geldi ve Humus tarafına doğru hareket emri verdi. Bu sırada büyük Emirler'den birisi karavul²⁰⁶ olarak şehre önceden ulaştı. Bu şahıs şehir ahalisine nasihat ederek başlarına gelebilecek olan şeyleri anlattı.²⁰⁷ Timur buraya ulaştığı zaman kendisine karşı konulmadı ve ismi Ömer bin er-Revâs olan bir kişi onun huzuruna gelerek kendisine çeşitli hediyeler takdim etti. Timur bu kişiyi o bölgenin sorumlusu olarak tayin etti ve kendisinden şehir halkı için emân talep etmesi üzerine, Humus'u Halid bin Velid'in yüzü suyu hürmetine herşeyden muaf tutup onların hepsini bağışladı.²⁰⁸ Böylece Humus, Timur'un Suriye'yi istilası esnasında onun gazabına uğramayan tek şehir oldu.²⁰⁹

Timur buradan ayrıldıktan sonra Baalbek'e doğru yöneldi. Burayı çok fazla zahmet çekmeksizin kısa sürede ele geçirdi.²¹⁰ Timurlu ordusu bu şehirden fazla miktarda zahire ve meyve ele geçirdi. Şehrin havası soğuk olduğu için Timur burada fazla kalmayıp Nuh

²⁰⁵Yezdî, *Zafernâme*, II, s.223; Şâmî, *Zafernâme*, s.273,274.

²⁰⁶Düşman hakkında bilgi toplamak için öncülerin kılavuz olarak gönderdikleri görevlilere Karavul denir. Bkz. İsmil Aka, *Timur ve Devleti*, s.111.

²⁰⁷Şâmî, *Zafernâme*, s.274.

²⁰⁸İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.147.

²⁰⁹Ekrem Hasan el-'Ulî, *Timurlenk*, s.142. Philip Hitti ise, Hıms'ı Suriye'deki diğer yerlerden ayırt etmeyerek, buranın da fırtınalardan nasibini aldığını söylemektedir. Bkz. Philip K.Hitti, *History of the Arabs*, s.701.

²¹⁰Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Tarih es-Siyâsî li-Devlet Salâtin el-Memâlik fî Mısır Dirâse Tahlîyye lil-İzdihâr ve'l-İnhîyâr*, s.201; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.224.

aleyhisselamın türbesini ziyaret ettikten sonra Dimaşk'a doğru gitmek için yola çıktı.²¹¹

XVI. Timur'un Haleb'i İstilas Esnasında ve Sonrasında Memlûk Devleti'nin Durumu

Daha önce de ifade edildiği üzere; Timur, Suriye üzerine yürümeden önce Memlûk devletinin başında bulunan ve güçlü bir sultan olan Berkuk vefat edince, onun yerini çocuk yaştaki oğlu en-Nâsir Ferec almış, böylece büyük emirlerin yönetime müdahale etmeleri ile devlet siyasî bir kargaşanın içersine sürüklenmiş idi.

Muhakkak ki; uzun zamandan beri Suriye üzerine yürümeyi düşünen ve bunun için fırsat kollayan Timur, Berkuk'un ölümü sonrasında ortaya çıkan bu uygun şartları gözden kaçırmadı. Ayrıca bundan önce Timur'un bölgeye gelmesini engelleyen en önemli faktörlerden birisi olan savunma ittifakı da, Kadı Burhaneddin'in ölümü ve Bayezid'in Memlûk Devleti topraklarına saldırması ile tamamiyle çökmüştü. İşte bu sıralarda Hindistan'dan henüz dönmüş olan Timur ayağının tozu ile hemen Doğu Anadolu'ya gelmiş ve Sivas'ı ele geçirip orada bazı faaliyetlerde bulunduktan sonra süratle Suriye üzerine yürümüştü.

Bu esnada, 1400 yılının Ağustos ayı içersinde, Suriye'den Emir Togaytemur Kahire'ye gelerek, Sultan'a, Timur'un Ayıntab'a kadar geldiğini ve buradan da Haleb üzerine yürümek niyetinde olduğunu haber verdi. Gelen bu bilgi üzerine Sultan Ferec, ciddi bir hazırlık içersine girmek yerine, Hâcib el-Huccâb Emir Esenboğa'yı, hem gidip Timur'un faaliyetleri ile ilgili haberleri araştırsın hem de Suriye Naîbler'ine askerleriyle birlikte Haleb'e gelerek, Haleb Nâibi Timurtaş'a yardım etmeleri emrini tebliğ etsin diye Suriye'ye gönderdi.²¹² Ayrıca

²¹¹Yezdî, *Zafernâme*, II, s.224; Şâmî, *Zafernâme*, s.274. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.328.

²¹²el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.71-73.

yine bu esnada; Kadılar'dan, Emirler'den ve Devlet erkanından oluşan Meclis'i toplantıya çağırarak bu durum karşısında ne yapılması gerektiği konusunu onlarla görüştü. Ancak maalesef bu meclisten de ciddi bir karar çıkmadı ve Suriye'ye gönderilmiş olan Emir Esenboğa'nın haberlerinin beklenilmesi ve ondan sonra harekete geçilmesi konusunda fikir birliğine varıldı.²¹³

Daha sonra ise hem Emir Esenboğa'nın²¹⁴ hem de Haleb Nâibi Timurtaş'ın²¹⁵, Suriye'deki durumun ciddiyetini bildiren mektupları Kahire'ye gelmiş olmasına rağmen harekete geçmekte acele etmemişler ve bunun neticesinde de Timur pek fazla güçlük çekmeden, önce Haleb'i daha sonra ise Hâma, Humus ve Baalbek'i ele geçirmişti.²¹⁶

Şu bir gerçektir ki, Sultan Ferec'in gereken ciddiyeti göstermeyip duruma müdahale etmekte gecikmesi, Timur tehlikesini uzaklaştırmak için kendisine çok şey kaybettirdi. Ayrıca bunlara ilaveten Timur ile savaşmaktan kaçınması neticesinde İslâm aleminin kendisine olan saygısının yitmesine sebebiyet verdi. Halbuki o, zamanında gereken önlemleri alıp biraz daha hassas davransaydı bütün bunlara yani; Suriye'nin işgaline ve o bölgenin Timur tarafından harab edilmesine engel olma imkanına sahip olabilirdi.²¹⁷

Kahire'de ki Memlûk Devleti Emirleri Timur Haleb'i ele geçirdikten bir hafta sonra yani 18 Rebî'ul-Evvel 803 (6 Kasım 1400) tarihinde sefer emrini aldılar. Daha sonra ayın 10'unda ise Devadar Emir Yaşbek eş-Şa'bânî'nin evinde toplanmaya karar verdiler.²¹⁸

²¹³İbn İyâs, **Bedâyi'**, I, k.2, s.594,596.

²¹⁴İbn Tagriberdî, **en-Nucûm**, XII, s.219; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.1028,1029.

²¹⁵İbn İyâs, **Bedâyi'**, I, k.2, s.594.

²¹⁶Bkz. yukarıda, s.133-136.

²¹⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, **Kıyâm**, s.136.

²¹⁸İbn Tagriberdî, **en-Nucûm**, XII, s.228.

Kasım ayının 13'ünde ise Timur'un Haleb'i aldığı ve kaleyi kuşattığı haberi alınınca, bu haberi getiren kişi yakalanarak yalancılıkla suçlanıp hapse atıldı. Daha sonra da Emir Sudun ile Emir Aynal bu haberin doğruluk derecesini araştırmak üzere Kasım ayının 17'sinde yola çıktılar.²¹⁹

Görüldüğü üzere Kahire'de bulunan Memlûk Sultanı Ferec ve Devlet büyükleri gelen haberlere rağmen hâlâ Timur'un Suriye'ye hücum ettiğine inanmak istemiyorlardı. Ancak bu sırada önce Suriye'ye gönderilmiş ve sonra Timur tarafından esir alınıp fakat burada olup biteni gidip Sultan Ferec'e bildirsın diye serbest bırakılmış olan hâcib el-Huccâb Emir Esenboğa 3 Rebî'ul-Ahır (21 Kasım) de Kahire'ye geldi. Böylece Emir Esenboğa Timur'un Haleb'te yaptığı herşeyi teferruatıyla Sultan Ferec'e ve Memlûk Umerası'na anlattı. Bunun üzerine herkes daha önce de kendilerine gelmiş olan Suriye ile ilgili haberlerin hepsinin doğru olduğunu anladı.²²⁰ Ayrıca Esenboğa Timur'un Haleb'e gelişi esnasında Timurtaş'ın onunla ittifak yaptığını ve sonra Timur tarafından kale teslim alındığında yakalanmış olmasına rağmen serbest bırakıldığını Sultan'a haber verdi.²²¹

Alınan bütün bu bilgilerden sonra, Şeyh Ömer el-Bulkînî, Kadılar ve Hâcib el-Huccâb Akbay ile Hâcib Mubarekşah Kahire sokaklarında halka şu tebliği yaptılar; "En büyük düşmanınız olan Timur ile Allah rızası için cihad etmek üzere hazırlanın. Timur Haleb'e ulaşmış, topraklarınızı ele geçirmiş, anaların bağrındaki çocukları katletmiş, evleri camileri ve mescitleri tahrip ettirip bunları hayvanlar için ahır haline getirdikten sonra şimdi de sizin topraklarınıza kastedip, insanlarınizi, çocuklarınızı öldürüp kadın ve kızlarınızı cariye yapmak

²¹⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1035.

²²⁰İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.228,229.

²²¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1037; İbn İyâs, *Bedâiyî*, I, k.2, s.201,202.

istiyor." Onlar bu ilanı yapar yapmaz halk arasında büyük bir infial meydana geldi.²²²

Bunun üzerine bütün Memlûkler'e 3400 dirhem verilerek çıkılacak olan sefer için hazırlık yapmaları istendi.²²³

Mısır'da bu hadiseler cereyan edip Sultan en-Nâsır Ferec ordusuyla Dimaşk'a gitmeye hazırlanırken, Dimaşk'ta da halk Haleb bozgunundan sonra Timur'un önünden kaçanlardan, sıranın kendilerine geldiğini öğrenmiş ve korkuları büsbütün artmıştı.²²⁴ Ancak herşeye rağmen onlar, Haleb ahalisinin Sultan gelmese de mudafaa da bulunduklarını ve Timur'a karşı mücadele ettiklerini bildikleri için kendileri de bundan cesaret alarak Timur'a karşı yapılacak olan savaş için hazırlıklara başlamışlardı.²²⁵ Bu sebeple yapılan ilk iş şehir surlarının dışında bulunan insanların şehrin içersine taşınmalarını ilan etmek olmuştu. Bu sırada son olarak Hâma'da hezimete uğramış olanlardan bir gurup Dimaşk'a gelince, ahalinin bir kısmı şehirde kalmak veya şehri terketmek konusunda tereddüte düştü.²²⁶ Bu insanların içersinden vefalı olup ta şehirlerini terketmey'ip müdafaa etmeye karar vermiş olanlar;²²⁷ gitmek isteyenlere engel olarak; "Kim şehri terketmeye kalkarsa onların yağmalacağını" ilan ettiler. Bunun üzerine şehri terk etmek niyetinde olupta şehir dışına çıkanların hepsi şehrin içine geri döndü ve daha sonra da herkes birlik olup hazırlıkları hızlandırarak; Dimaşk kalesini mancınıklarla, şehrin surlarını ise değişik savunma silahları ile donattılar.

²²²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.228,229; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1036. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des spätem Mittelalters, s.328.

²²³İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.228.

²²⁴İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.227.

²²⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1034.

²²⁶İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.145.

²²⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.136.

Bu esnada Dimaşk Nâibi'nin Vekili olan görevliye Timur'dan bir elçi geldi ve Timur'un şehri teslim etmesi isteğini ona bildirdi. Bunun üzerine bu görevli şehirden kaçmaya karar verdi. Fakat bu durumdan haberdar olan halk ona engel oldu. İşte bütün bunlar olurken Dimaşk'a, Sultan en-Nâsır Ferec'in oraya gelmek üzere yola çıkmak için hazırlıklara başladığı ve Dimaşk'a gelip Timur'a karşı savaşacağı haberi geldi. Bunun duyulması halk arasında büyük bir sevinç yarattı ve onların moralini yükseltti.²²⁸

XVII. Memlûk Sultanı Ferec'in Timur İle Savaşmak Üzere Dimaşk'a Gelmesi

Çıkılacak olan Suriye seferi için yapılan hazırlıklar tamamlanınca, Sultan'ın Memlûklar'ına gerekli olan paralar tek tek dağıtılmış ve daha sonra da Emir Sudun ile Emir İnal Sultan'ın hareket etmek üzere olduğunu bildirsınler diye Dimaşk'a gönderilmişler idi.

Nihayet Sultan Ferec ve ordusu 4 Rebi'ul-Ahir 803 (22 Kasım 1400) tarihinde Kahire'den ayrılarak Reydâniyye'ye gitmek üzerine yola çıktı.²²⁹ Yanında Emirler, Halife ve Kadılar olduğu halde Reydaniyye'ye gelen Sultan burada altı gün kaldı. Burada bulunduğu sırada Emir Meclis olan Emir Temraz en-Nâsırî'yi kendi yokluğunda Mısır'a Nâib el-Gaybe olarak tayin etti.²³⁰ Onunla birlikte Kahire'ye Binler Emiri olan üç kişi daha bıraktı. Bunların isimleri de; Emir Cekem el-Avdî, ikinci Hâcib Emir Mubarekşah, Üstaddâr²³¹ Yelboğa es-Sâlimî. Sultan Ferec bu Emirler'in dışında yine bazı daha küçük rütbeli görevlileri Kale'de ve Kahire'de resmi vazifeleri ifâ etmeleri için tayin

²²⁸Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.217.

²²⁹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.78.

²³⁰Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.229.

²³¹Sultanın hususi mallarına bakan ve onların varidatını toplayan ve sarfeden Emir olup buna büyük veya âli daire müdürü manasına olarak (Ustaddârî azâm) veya (Ustaddâr el-âliye) de denilirdi. Memlûk sarayında hükümdara ait mutfaklarla, şaraphaneler, saray gılmanı ve diğer hademeler hep bunun nezareti altında idiler. İ.H. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 338,339.

ettikten sonra ayın 26'sında Emir Nevruz ile Atabek el-'Asâkir olan Emir Baybars'ı ve beraberinde Emiri Silah Emir Bektemur, Emir Yelboğa en-Nâsirî ve Emir İnal'ı öncü kuvvetlerin başında yola çıkardı. Daha sonra da ayın 28'inde Sultan beraberinde; Emir Yaşbek ed-Devâdar, Emir Ahur Kebîr Sudun Taz, Re'si Nevbe Kebîr Sudun Mardânî, Emir Akbay el-Kerekî el-Hâzandar, Emir Kutluboğa el-Kerekî, ikinci Emir Ahur Sudun et-Tayyâr, Halife el-Mutevekkil 'Alâllâh, Kadı Sadreddin el-Menâvî eş-Şâfîî, Kadı Nureddin bin el-Celal el-Mâlikî ve Kadı Muvaffakeddin el-Hanbelî olduğu halde Gazze'ye gitmek üzere yola çıktı.²³² Bu sırada Hanefî Kadısı Cemaleddin Yusuf rahatsız olduğu için Sultan ile birlikte yola devam edemedi ve onun yerine daha önce bu görevden azledilmiş olan Kadı İbn Haldûn görevlendirildi.²³³ Yukarıda sayılanların dışında Vezir Fahreddin²³⁴ bin Gurâb, onun kardeşi Nâzır el-Hâs ve Nâzır el-Ceyş olan Sadeddin, Kâtib es-Sırr Fethullah el-'Acemî ve diğer birçok görevli de Sultan'a refakat etmekte idi.²³⁵

Reydâniyye'den ayrıldıktan on gün sonra Sultan en-Nâsır Ferec ve beraberindekiler Aralık ayının 8'in de Gazze şehrine girdiler.²³⁶ Halbuki Reydâniyye ile Gazze arasında harcanmış olan bu on günlük süre o günün şartlarında Dimaşk'a ulaşmak için yeterli idi.²³⁷ Ancak ordu süratli hareket etmiyor ve çok ağır ilerliyordu. Sultan ve Emirler Gazze'ye ulaştıktan sonra da burada bir müddet Dimaşk'tan gelecek olan yeni haberleri beklediler.²³⁸

²³²el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.79.

²³³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1037; İbn Haldûn, *Kitâb el-'İber*, VII, s.618.

²³⁴el-Hatîb burada Vezir'in ismini yanlış olarak Saadettin olarak yazıyor, ancak daha sonra, s.87 de doğru şekliyle Fahreddin olarak veriyor. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.87.

²³⁵el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.79,80.

²³⁶İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.604.

²³⁷Ekrem Hasan el-'Ulûbî, *Timurlenk*, s.146,147.

²³⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.137.

Sultan Ferec Gazze'de bulunduğu sırada, Haleb'te Timur ile yapılan savaş esnasında Suriye Naiblerinin büyük bir bölümü esir olduğu ve Timur'un yanında bulunduğu için bu şehirlere yeni Naibler tayin etti. Yeni görevlendirilen Emirler'in isimleri ile Nâib oldukları şehirlerin isimleri şunlardır; Emir Tagriberdi Dimaşk Naibliğine, Akboğa el-Cemalî Trablus Naibliğine, Temurboğa el-Muncukî Safed Naibliğine, Tolu min Ali Şah Gazze ve Sadaka bin et-Tavîl ise Kudus Naibliğine atanmışlar idi.²³⁹

Bu sırada Dimaşk Naibliğine tayin edilmiş olan İbn Tagriberdi Sultan'ın huzuruna çıkarak Timur ile yapılacak olan savaş ile ilgili olarak bir planı olduğunu söyledi. Sultan Ferec'in ona planının ne olduğunu sorması üzerine şunları anlattı; "Sultan ve askerleri Gazze'den ayrılmayıp burada beklesinler. Ben ise Dimaşk'a giderek oradaki orduyu ve halkı surların içersinden yapılacak olan savunma savaşına hazırlayayım. Çünkü Dimaşk çok muhkem ve dayanıklı bir yapıya sahiptir. Ayrıca çok uzun bir süreden beri herhangi bir istila ve yağmaya maruz kalmadığı için şehirdeki yiyecek ve içecek stokları, halkına uzun süre yetecek kadar iyidir. Ayrıca şehrin içindeki halk, Timur'dan çok korktuğu için surların üstünden ölümüne müdafaa yapacaklardır. Bu sebeple Timur, şehri kısa bir sürede ele geçiremeyecektir. Ancak böylesi büyük bir ordu ile bu kadar uzun süre Dimaşk önlerinde beklemesi de mümkün değildir. Bundan dolayı Dimaşk'ı terkedip Gazze yönüne Sultan'a doğru yöneldiği ve o topraklara girdiği zaman iki ordu arasında kalacaktır. Bu yüzden de ben onun böyle bir şeyi denemeye kalkışacağını hiç sanmıyorum. Bundan sonra o ülkesine dönmek üzere harekete geçince kendi harab ettiği yerlerden geçerken yiyecek içecek azlığı sebebiyle perişan bir hale düşecektir ve işte bu sırada Sultan'ın ordusu ile Suriye ordusu Timur'u takip ederek onları bu durumda yakalayıp hezimete uğratabilir."²⁴⁰

²³⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1038.

²⁴⁰İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.231,232. Soberheim; "Tagriberdi, Timur'u iki ateş arasına düşürmek için, Şam'ı tahkim etmek ve ordu ile Sultan'ı Gazze'de bırakmak fikrini ileri sürdü ise de, Emirler ona karşı itimatsızlıktan dolayı, muvaffakiyet ihtimali pek kuvvetli olan bu planın aleyhinde rey verdiler" demek suretiyle Tagriberdi'nin planını desteklemektedir. Bkz. M.Soberheim, Ferec, İ.A., IV,

Fakat bu teklif o mecliste bulunan ulemâ tarafından rağbet görmedi ve İbn Tagriberdi'nin Dimaşk'a giderek orada Timur'la ittifak yapıp geriye Sultan'ın üzerine hucûm edebileceğini bile söyleyenler oldu.²⁴¹ Sultan da zayıf şahsiyeti ve ortada pek çok muhalif fikir olması sebebiyle duruma hakim olamadı ve bu plan takbik edilemedi.²⁴²

Bu hadiseden sonra, Memlûk Sultanı Ferec'in ordusu muhtelif kuvvetlere bölünerek belirli bir plan ve savaş taktiği olmaksızın herbiri kendi başına Dimaşk'a doğru yöneldi. Sultan ise Gazze'den ayrılmadan önce kendisiyle bulunan kuvvetlerin yetersiz olduğunu anladığı için Kahire'de kendi yerine bıraktığı Nâibi olan Emir Temraz en-Nâsirî'ye haber göndererek ek kuvvet talep etti ve o da Sultan'a bin atlı asker ile bin deveyi acilen gönderdi.²⁴³

Gazze'de dört gün boyunca kalan Sultan, buradan Rebî'ul Ahir ayının 24'ünde (12 Aralık) ayrıldı ve en nihayet 6 Cemazi'el-Evvel 803 (23 Aralık 1400) tarihinde Dimaşk'a girdi.²⁴⁴ Bu esnada Memlûk Ordusu'ndaki emirler ise hâlâ bölünmüş ve birbirlerini suçlar bir halde bulunuyor idi. Bu sırada Timur'un yanından kaçıp Dimaşk'a gelmiş olan Timurtaş, Çerkezler tarafından; Haleb'te kolaylıkla mağlup olması ve bunu da onun kasıtlı olarak Çerkezler'den nefret ettiği için yaptığı, şayet askerlerini orada tutmuş olsa idi, Timur'u hezimete uğratabileceği ithamı ile suçlamaya başlamışlardı.²⁴⁵ Ancak durum her ne olursa olsun Sultan'ın ordusuyla Dimaşk'a gelmesi, durumlarının Timur karşısında çok kötü olduğunu düşünüp büyük bir karamsarlığa kapılmış olan Dimaşk halkı ve oradaki Suriye askerleri arasında büyük bir sevinç

s.554. Aynı şekilde Tilman Nagel de, bu planın başarıya ulaşma ihtimalinin çok yüksek olduğunu söylemektedir.; *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.329.

²⁴¹İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.231,232.

²⁴²Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.137.

²⁴³İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fi 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.82.

²⁴⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.82; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, nr., 2396, XXIV, vrk.133.Ekrem Hasan el-'Ulîbî, *Timurlenk*, s.149.

²⁴⁵Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.137.

ile karşılandı.²⁴⁶ Sultan Ferec şehre ulaştığı zaman hemen Dimaşk kalesine çıktı ve orada iki gün kaldıktan sonra Aralık ayının 25'inde Kale'den ayrılarak Dimaşk'ın yaklaşık olarak iki mil kadar dışında olan Yelboğa Kubbesi civarındaki düzlüğe ordugah kurdu.²⁴⁷

Bu sırada ise Timur da Dimaşk'a doğru süratle ilerlemekte idi. Timur Dimaşk'a gelmeden önce ordusundan bir gurup askeri Trablus'u alsınlar diye göndermişti, ancak bu askerler ilerlerken yollarını kaybettiler ve onlara Nablus Dağı'nda barınan çapulcular saldırdı ve Timur'un bu kuvveti oradaki eşkiyalar tarafından tamamen imha edildi.²⁴⁸ Bu sırada Baalbek'ten ayrılmış olan Timur çok kısa bir süre sonra Katna'ya²⁴⁹ buradan ise 25 Aralık'ta Dimaşk yakınlarındaki Yelboğa Kubbesi civarında bulunan Selc Tepelerine²⁵⁰ Memlûk ordusunun hareketlerini kontrol edecek şekilde yerleşti.²⁵¹

XVIII. Timur ve Ferec'in Dimaşk'a Gelmesinden Sonra Burada Cerayan Eden Hadiseler

Memlûk Sultanı en-Nâsır Ferec Dimaşk'a gelip ordugah kurduğu sırada, Dimaşk'a iyice yaklaşmış olan Timur'a üç kişiden oluşan bir elçilik heyeti gönderdi. Aslında gönderilen bu üç kişi Ferec tarafından Timur'u öldürmekle görevlendirilmiş üç fedâi idi ve bunların yanında

²⁴⁶Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.137.

²⁴⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.233; İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, VII, s.618; İbn İyâs ise Sultan Ferec'in Dimaşk'a girdiği zaman, Dimaşk Kalesi'nde değil, Kasr el-Eblak'ta iki gün ikamet ettiğini söylemektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.605.

²⁴⁸İbrahim Ali Tarhan, *Mısr fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise*, s.82.

²⁴⁹Dimaşk yakınlarında bulunan bir köy. Bkz. Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.138.

²⁵⁰İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.605; Şâmî ise, Timur'un Dimaşk yakınlarında yüksek bir tepeye yerleştiğini söyler. *Zafernâme*, s.275.

²⁵¹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.138. Şâmî, Timur'un Dimaşk'a ulaştığı tarih olarak Şubat ayının ilk günlerini verir. *Zafernâme*, s.275; H.R. Roemer ise, Timur'un Dimaşk'a Aralık sonlarında geldiğini ifade etmektedir. "Timur in Iran", C. H. I., VI, Cambrige, 1993, s.76.

zehirli hançerler vardı. Bu üç şahıs Ferec'in kendilerine verdiği suikast görevini yerine getirmek için Timur'un ordugahına giderek kendilerinin Memlûk Devleti tarafından gelen elçiler olduklarını söylediler.²⁵² Ancak onlar ordugahta Timur tarafından huzura kabul edilmeyi beklerken bir başkası tarafından ihbar edildiler.²⁵³ Bunun sonucunda bu şahısların üzerleri arandı ve çizmelerinin koncunda zehirli hançerler bulundu.²⁵⁴ Bu fedâiler tutuklandıktan sonra işkenceye tabi tutulunca kimin adına çalıştıklarını itiraf ettiler.²⁵⁵ Bunun üzerine Timur çok büyük bir tehlike atlattığını anladı. Ancak herşeye rağmen; "bizim yasak ve nizamlarımızda elçi öldürmek yoktur; fakat bu üç şahıstan yalnız birisi fesadçı bir adamdır, onu şer'an öldürmek mubahtır" dedi ve o şahıs öldürüldü. Elçi olduklarına inanılan diğer iki şahıs ise serbest bırakıldı.²⁵⁶ Memlûk Sultan'ı en-Nâsır Ferec Dimaşk'a geldiği sırada, Trablus'da Naib el-Gaybe olan Esendemir'in mektubu Trablus'dan gelen beş Emir vasıtasıyla Sultan'a geldi. Bu mektupta Türkmen'lerin lideri olan Ahmed bin Ramazan'ın yanındaki kuvvetlerle beraber yaklaşık üçbin kişi oldukları halde Haleb'e hucum ettikleri ve burada bulunan Timurlu askerlerini hezimete uğrattıktan sonra, şehri ele geçirdikleri bildirilmekteydi. Yine burada Timur'un Trablus'a gönderdiği ordudan beş tane Emir'in gelip itaatlerini bildirdikten sonra, Timur'un yanındaki askerlerden bir kısmının, Sultan'ın tarafına geçmek istediklerini haber verdikleri bildiriliyordu.²⁵⁷

Yine bu sırada Kıbrıs ve Magosa hâkimlerinden gelen mektupta, onların Sultan'a, Timur ile yapacağı savaş için gemiler hazırladıkları ve

²⁵²Şâmî, *Zafernâme*, s.275.

²⁵³Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.136.

²⁵⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.275.

²⁵⁵Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.137.

²⁵⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.275.

²⁵⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1039.

bunu kendisine yardım olarak göndermeye hazır oldukları ifade ediliyordu. Ancak bu yardım teklifi Sultan tarafından kabul edilmedi.²⁵⁸

Dimaşk'a geldikten sonra iki gün kalede kalan Sultan Ferec 25 Aralık'ta şehrin dışındaki Yelboğa Kubbesi civarına ordugah kurduğu sırada, aynı gün Selc tepesi'nin bulunduğu yere ilk önce Timur'un öncü kuvvetleri daha sonra ise kendisi gelip konmuştu. İlk günden başlamak kaydıyla bu iki ordu arasında ufak çaplı bazı çarpışmalar olmuştu. Ferec Yelboğa Kubbesi yanına geldiği sırada şehre yaklaşan bin kişilik Timurlu öncü kuvvetlerini yüz kişilik bir Memlûk Suvari Birliği sıkıştırarak onları gafil avlayıp bazı kayıplar verdirmişlerdi.²⁵⁹

İlk önce Selc Tepesi'nin olduğu yere yerleşmiş olan Timur burada fazla kalmayarak, Mısır yolu üzerinde Dimaşk'ın kible tarafındaki geniş ve uzun düzlüğe gelerek buraya ordusuyla kondur. Burada ordusunun güven içersinde ve herhangi bir ani hucuma karşı hazırlıklı olması için ordunun önünde, bir insan boyunda taştan bir hisar yapılması ve bir hendek kazılmasını emretti.²⁶⁰

Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra Timur'u çok üzen bir hadise oldu. Bu da; torunu Sultan Hüseyin'in kendisinden kaçarak karşı taraf saflarına yani Memlûk Sultanı Ferec'e iltica etmesiydi.²⁶¹ Muhakkak ki Timur'un en yakınlarından birisinin Timur'a yüz çevirerek, Memlûk Sultan'ı Ferec'in yanına sığınması, Memlûk Ordusuna çok büyük bir moral vermişti.²⁶² Ayrıca Sultan Hüseyin'in verdiği habere göre

²⁵⁸İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.234; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.605.

²⁵⁹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.233. el-Hatîb ise bu çarpışma esnasında, Timur'un öncü kuvvetlerinin onbin kişi ve başlarında da Sultan Hüseyin'in olduğunu belirttikten sonra, Memlûk kuvvetlerinin Timur'un bu öncü kuvvetlerini hezimete uğrattığını söylüyor ancak Memlûk kuvvetlerinin sayısı hakkında herhangi bir bilgi vermiyor. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.82.

²⁶⁰Şâmî, *Zafernâme*, s.275.

²⁶¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.82,83; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.152; Şâmî, *Zafernâme*, s.275, 276; Muinüddin Natanzî, *Muntehab et-Tevârih-i Muinî*, s.376; Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.331.

²⁶²Şâmî, *Zafernâme*, s.276.

kendisine tabi olan askerlerin hepsi ilk fırsatta Timur'un yanından kaçarak Memlûk saflarına geleceklerdi.²⁶³ Memlûk ve Timurlu kaynaklarının ortaklaşa ifade ettikleri üzere Sultan Hüseyin, Ferec tarafından bir sultan gibi karşılandı ve kendisine had safhada yakınlık gösterilerek izzet-i ikramda bulunuldu.²⁶⁴ Bu arada Memlûk tarafına sığınmış olan Sultan Hüseyin'in uzun olan saçları kesilerek kısaltılmış ve ayrıca giysileri de değiştirilmiştir.²⁶⁵

Bu sırada iki oru arasındaki çarpışmalar küçük grupların karşılaşması şeklinde devam ederken, Timur tecrübeli bir adamını Sultan en-Nâsır Ferec'e elçi olarak gönderdi.²⁶⁶ Bu elçi ile birlikte ayrıca bir mektupta gönderilmiş idi. Timur'un gönderdiği mektup şöyleydi;

"Sen bizim talep ettiğimiz en yüksek ve ulaşılmaz hedeflere bile ulaşmakta kararlı ve azimli olduğumuzu öğrendin. Akli başında olan insanlar şunu bilsinler ki, insanların bir işe teşebbüsü, o insanlar halktan da saray ehlinde de olsa hamiyet ve gayretledir. Sultanların esas hedefi bütün tehlike ve korkulara rağmen, askerlerin idaresi ve ülkelerin feth edilmesidir. Ancak bu yalnızca ganimet toplamak ve

²⁶³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.82,83.

²⁶⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.276; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.607; *Ravzatu's-Safâ*, VI, s.367.

²⁶⁵W.Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına Hazırlayanlar;K.Y. Koprman, Afşar İsmail Aka, Ankara, 1975, s.295. Sultan Hüseyin'in kıyafetlerinin değiştirilip saçlarının kesilmesi, herhalde onu, savaş halinde olduğu için, dış görünüm itibarı ile de bir Memlûk Emiri gibi gösterme çabasından olsa gerektir. Çünkü Bernard Lewis; "14.Yüzyılda Moğol etkisi sonucunda, Memlûk Sultan'ı hem ordu mensuplarının hemde sivillerin Moğol kıyafetleri giymesini emretmiştir. Aynı zamanda orduda ve halk arasında Moğollar gibi saç uzatılması yaygınlaşmıştır" demektedir. Bkz. Bernard Lewis, *The Middle East and The West*, London, 1964, s.36.

²⁶⁶Timur'un gönderdiği bu elçi ve mektubu, Memlûk kaynaklarının bazıları tarafından sulh talebi olarak ifade edilmiştir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1044; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.235; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.607; Memlûk kaynaklarından el-Hatîb, Fars kaynaklarında olduğu gibi, Timur'un Atlamış'ı talep etmek üzere elçi gönderdiğini söylemektedir. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.82; Şâmî, *Zafernâme*, s.276.

büyük hedeflerin çoğaltılması için değildir. Tam tersine, mevcut olan düzenin korunması ve gelecekte iyi bir şekilde hatırlanmak içindir.

Bu dünyadaki en önemli iş düzenin korunması ve ilerde iyi bir şekilde anılmaktır. Yoksa bilindiği üzere insana bir parça kuru ekmek yeterli olur.

Sizden defalarca kere Atlamış'ı istedik fakat siz onu göndermediniz ve gönderilmesini geçersiz bazı mazaretler ile geciktirdiniz. Bütün bunlar da; topraklarınıza girip ülkenizde çeşitli tahribatlarda bulunmamıza ve insanlarınızı yok etmenize sebep oldu.

"Eğer taş dile gelseydi, kötülük ekenin kötülük biçeceğini söylerdi".

Bütün bu olanlara rağmen eğer siz Atlamış'ı gönderir, bizim adımıza para bastırır ve hutbeyi de bizim ismimize okutursanız, aramızda olup biten herşeyi unuturuz ve herşey biter. Böylece de siz halkınıza ve kendinize merhamet etmiş olursunuz. Fakat eğer böyle yapmaz iseniz çok sayıdaki kana susamış askerlerimiz topraklarınızı istilâ edecek ve muhalefet edenler ile inatçıları darmadağın ederek taş taş üstünde bırakmayıp istenilen hedefe ulaşacaklardır.

"Şimdi sizin önünüzde iki yol var;

Bizi sevmesenizde seviyormuş gibi gözükmek,

Ya da mücadele ve anlaşmazsılığa devam etmek,

Birincisi güvenliğe ve huzura giden,

İkincisi ise yokluğa ve mahv'a giden yoldur,

Ben size akıllıca nasihatte bulundum,

Bu iki yoldan birisini seçini!"²⁶⁷

²⁶⁷Yezdî, *Zafernâme*, II, s.228,229; Timur'un Ferec'e gönderdiği bu mektup Nizamüddin Şâmî'de daha kısa ve özet olarak verilmiştir. Ayrıca Nizamüddin Şâmî'nin verdiği mektup metninde, Yezdî'nin bahsettiği paranın Timur adına basılıp,

Timur'un gönderdiği, yukarıdaki metni verilen mektubunu Sultan Ferec'e getirmiş olan elçi bu keresinde daha öncekilerin tersine ve alışılmışın dışında çok dostça bir şekilde karşılandı. Elçi'ye fevkalade izzet-i ikramda bulunulup gereken saygı gösterildikten başka, kendisi için bazı eğlenceler ve gösteriler bile tertip edildi.²⁶⁸

Timur'un elçisi vasıtasıyla gönderdiği mektupta yaptığı teklif, Sultan Ferec'in danışmanları ve özellikle Emir Tagriberdi, Emir Timurtaş ve Emir Kutluboğa el-Kerekî tarafından kabul gördü. Bu Emirler Sultan'a Timur'un teklifini kabul etmesi için telkinde bulundular. Bu isteklerine gerekçe olarak ta Memlûk Emirleri arasındaki bölünmüşlüğü ileri sürdüler.²⁶⁹ Sultan Ferec ilk başta bu teklifi reddetmeyi düşündü.²⁷⁰ Ancak daha sonra çevresindeki danışmanlarının da bir fikir birliği içersinde olmadığını görünce kararsız bir duruma düştü. Bu sebeple de Timur'u bir müddet daha oyalamak ve süre kazanmak için ona elçisi vasıtasıyla şu mektubu gönderdi;

"Biz sizlere tâbi olup itaat eden insanlarız. Beş gün içersinde Atlamış'ı göndereceğiz. Eğer büyük Sultan bizim suçlarımızı affederse biz bundan böyle emirlere itaat etmekten ve görevimizi yerine getirmekten geri durmayacağız ve asla tembel olmayacağız. Size olan itaatimizin ve tâbiliğimizin işareti olarak ta, hatr-ı şerefınızı ve rızanızı

hutbenin de onun adına okunması şartlarından bahsedilmemektedir. **Zafernâme**, s.276. Memlûk kaynaklarında ise, birer satırla bahsedilen bu mektupla ilgili olarak, el-Hatîb, Timur'un; "Eğer siz Atlamış'ı serbet bırakırsanız, ben Dimâşk'ı hemen terk edeceğim" dediğini, İbn Tagriberdi ise; "Eğer siz Atlamış'ı serbest bırakırsanız, ben de Haleb'te esir aldığım ve yanımda bulunan Emirler'i buna karşılık serbest bırakacağım" sözünü verdiğini belirtmektedirler. Ayrıca el-Makrîzî ile İbn Tagriberdi'nin bu mektupla ilgili verdiği bilgiler aynıdır. Bkz. el-Hatîb, **Nuzhet en-Nufûs**, II, s.82; İbn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XII, s.235; el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.1042. Mektubun Arapça tercümesi için Bkz. Hâkim Emin Abdusseyyid, **Kıyâm**, s.173,174.

²⁶⁸Şâmî, **Zafernâme**, s.275; Yezdî, **Zafernâme**, II, s.229.

²⁶⁹İbn Tagriberdi, **en-Nucûm**, XII, s.235.

²⁷⁰İbrahim Ali Tarhan, **Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise**, s.82,83.

alabilmek için elimizden gelen herşeyi gücümüz oranında yapacağız"²⁷¹

Timur bu mektubu aldıktan sonra, Memlûk Sultan'ı Ferec'in elçisine çok iyi davrandı ve özellikle onun huzurunda yer öpmesi çok hoşuna gitti. Elçiye çeşitli ihsan ve ikramlarda bulunduktan sonra onu geri gönderdi.²⁷²

Bu sırada Timur'un ordusu içinde bulunan yurtçular ona gelerek; "Bir kaç günden beri ordunun karargâhı ittihaz edilen bu yerde ot kalmamıştır; Dimişk'in şark tarafında ot çoktur, Dimişkliler'in Atlamış'ı göndermek için mühlet istedikleri şu bir kaç gün zarfında o tarafa göç edilse münasip olur; hayvanlar, otlar rahat ederler" diyerek görüşlerini bildirdiler.²⁷³ Bunun üzerine Timur o tarafa göç edilmesini emretti.²⁷⁴

Timur Ordusu bahsedilen yere gitmek için harekete geçtiği zaman Memlûk Emirler'i bir meclis toplayarak bu kriz durumunda oturup beklemektense Timur üzerine hücum edilmesi hususunda müşavereye başladılar ve Emirler'in büyük bölümü, Memlûk ordusunun verdiği kayıplardan dolayı hücumun başarısız olacağı, ayrıca halkta büyük zarar gördüğü için eldeki kuvvetlerin ancak müdafaa için yeterli olacağı görüşünde ittifak ettiler. Emir Tagriberdi ise bu kritik durumda, ordunun da ihtilaf içersinde olmasından dolayı barışı kabul etmenin zaruretiyle ilgili nasihatlarını tekrarladi.²⁷⁵ Ancak bu düşüncelere muhalefet eden bir grup Emir ise; Timur'un ordusuyla birlikte yaptığı yer değiştirme

²⁷¹Yezdî, *Zafernâme*, II, s.229,230; Mektubun Arapça çevirisi için Bkz. Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.175.

²⁷²Şâmî, *Zafernâme*, s.277.

²⁷³Şâmî, *Zafernâme*, s.277; Hâkim Emin Abdusseyyid ise, Timur'un, Sultan'dan gelen mektubu aldığı zaman, mektuptaki ibarelerden karşı tarafın zayıf bir durumda olduğunu anladığı için, ordusunu harekete geçirdiğini ve Dimaşk yakınlarındaki bu ovaya konduğunu söylemektedir. Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.138. El-Hatîb ise, Timur'un, ordusunu el-Kısve Dağı üzerine naklettiğini belirtmektedir. *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83.

²⁷⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.277; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.137.

²⁷⁵Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.138.

hareketini, onların kaçıyor olduğuna yorarak²⁷⁶, kendi kendilerine şöyle dediler; "Bir ordunun göç ettiği şu zamanı bir fırsat ve ganimet bilmelidir, onlar bu halde orduyu zapt ve rapt altına alamazlar, kalb, cenah ve safları tertibe koyamazlar, eğer biz bu fırsatı kaçırmayarak büyük bir kuvvetle arkalarını çevirirsek herhalde muzaffer oluruz ve bu muvaffakiyetimizden dolayı kıyamete kadar adımız anılır."²⁷⁷ Netice olarak bu şekilde düşünen Emirler'in ağır basması ile umeranın bir çoğu ordunun başında olmak kaydıyla Timurlu ordusu üzerine hücum etmek için harekete geçtiler.²⁷⁸

Bu sırada Timur ise yanına aldığı has adamlarından elli kişi ile orada bulunan tepenin üzerine çıkarak, buradan Memlûk Ordusunun hareketlerini kontrol etmeye başladı. Daha sonra ise öncü birlikleri tayin edip, Caungar, Baraungar ve Kol'dan yüzer kişi ayırarak onların yardımına gitmelerini söyledi. Bu askerler kendilerine verilen emri yerine getirdiler. Geri kalan askerlerin ise arkalarını dağa vererek herkesin bulundukları yeri muhafaza etmesini emretti. Bunun ardından çadırlar kuruldu ve ordunun önüne taştan bir hisar yapıldı.²⁷⁹ Timur ayrıca ordusundan bir bölüm askerini orada bulunan dağın arkasına gizledi. Timurlu ordusu üzerine hücum eden Memlûk kuvvetleri bu askerleri göremiyordu. Memlûk kuvvetleri dağın eteğinde bulunan Timurlu ordusu üzerine hücum ettiği ve çarpışma başladığı sırada, dağın arkasına gizlenmiş olan bu çok sayıdaki asker ortaya çıkarak saldırıya geçmiş olan Memlûk kuvvetlerinin üzerine hamle yaptılar.²⁸⁰ Ortaya çıkan bu yeni kuvvetlerin çokluğu karşısında Memlûk Ordusu

²⁷⁶el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83.

²⁷⁷Şâmî, *Zafernâme*, s.277.

²⁷⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.137.

²⁷⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.278.

²⁸⁰el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83. Mignanelli ise, Timur'un bu tuzağını farklı olarak; Timurlu askerlerinin Memlûk kuvvetleri önünde, bozguna uğrayıp ordugahlarına kaçıyormuş gibi yaparak, Memlûk kuvvetlerinin kendilerini takip etmelerini sağlayıp, daha sonra da gerideki kuvvetlerin hücumu ile Memlûk ordusu hezimete uğratıldı şeklinde anlatmaktadır. Karşılaştırma için bkz. *Vita Tamerlani*, s.19,20.

tutunamayacağını anlayınca geriye dönerek, müdaafa savaşı yapıyor oldukları halde kaçmaya başladılar.²⁸¹ Bunun üzerine Timurlu kuvvetleri sağdan ve soldan olmak üzere hep beraber hücum ettiler ve Memlûk ordusunu Dimaşk'ın yakınlarına kadar sürerek onlardan büyük bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar.²⁸² Gün bitip te gece olduğunda savaşa ara verildi ve bu sırada Timurlu ordusunun yaktığı ateşler Memlûk tarafında büyük bir korkuya sebebiyet verdi.²⁸³

O gün harp devam ederken akşam olup harbe ara verilmeden önce, Memlûk safları arasında dedesine karşı savaşmakta olan Sultan Hüseyin Timurlu askerleri tarafından yakalandığı²⁸⁴ zaman öldürülmek üzere olduğu için kendisini tanıtmaya mecbur kaldı. Bunun üzerine, askerler onun mevkiine saygı gösterdikleri için öldürmekten vazgeçtiler, yakalayıp Timur'a götürdüler. Timur, Sultan Hüseyin huzuruna getirildiğinde ona merhamet ederek suçunu affetti, ancak yasağa riayet ederek hapse atılmasını ve zincire vurulmasını emretti. Birkaç gün sonra ise Sultan Hüseyin, Emirzade Şahruh'un şefaatiyle serbest bırakılarak hil'at ve suyugal ile taltif olundu.²⁸⁵

Ertesi günü yani 20 Cemazi'el-Evvel 803 (6 Ocak 1400) tarihinde Memlûk Ordusu bir önceki gün aldıkları yenilgiye ve o günün gecesinde Timurlu Ordusunun yaktığı ateşlerden dolayı kapıldıkları korkuya rağmen savaş düzeni aldı. Buna göre Emir Nevruz el-Hafizî Meymene'nin, Yaşbek ed-Devadâr ise Meysere'nin başında ve Sultan da Kalb'te yerlerini aldılar.²⁸⁶ Aynı günün sabahı, Timurlu ordusu da bulunduğu yerden göç ederek, Dimaşk'ın bağlarının bulunduğu yere yakınlaşarak ordunun etrafına hisarlar yapıp hendekler kazarak bu

²⁸¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83.

²⁸²Şâmî, *Zafernâme*, s.278; Harold Lamb, *Tamerlene the Earth Shaker*, s.212; Jean Paul Roux, *Aksak Timur*, s.137.

²⁸³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.83; Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.21.

²⁸⁴Muinüddin Natanzî, *Muntehab et-Tevârih-i Muîni*, s.377.

²⁸⁵Şâmî, *Zafernâme*, s.279.

²⁸⁶el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.84.

hendekleri oradaki derelerin suyu ile doldurdular. Daha sonra da Memlûk Ordusu karşısında saf düzenine geçip Kalb, Sağkol ve Solkol'u hazırladılar.²⁸⁷

Her iki ordunun da yapmış olduğu bu hazırlıklara rağmen, taraflar arasında çok ciddi bir çarpışma meydana gelmedi. Yalnızca bazı küçük gruplar arasında çok ufak çapta vuruşmalar oldu.²⁸⁸ Bunun dışında herhangi bir muharebe olmadığı için o gün taraflar bulundukları yerde kaldılar.

XIX. Sultan Ferec'in Dimaşk'ı Terkederek Kahire'ye Dönmesi

Aynı gün, yani 6 Ocak tarihinde Memlûk Emirleri arasında, bir grup Emir'in Dimaşk'tan kaçarak Kahire'ye doğru gitmek üzere harekete geçtiğine dair söylentiler dolaşmaya başladı.²⁸⁹ Ortadan kaybolup Dimaşk'tan kaçtıkları söylenen emirler şunlardı; Emir Sudun et-Tayyâr, Emir Kanıbay el-'Alâî, Emir Cumuk, Emir Yaşbek el-Osmânî, Emir Gümüş el-Hâfızî, Emir Barsboğa ed-Devadâr ve Emir Torabay.²⁹⁰

Dimaşk'ta bulunan Sultan Ferec ile danışmanlarını ve diğer Memlûk Emirlerini rahatsız eden en önemli şey ise, Kahire'ye kaçan bu Emirlerin oraya Şeyh Laçin el-Çerkezî'yi Sultan yapmak üzere gittikleri şaiyasının duyulması oldu.²⁹¹

Gerçekten bu hadiseden bir müddet önce, Ferec'in Dimaşk'ta bulunduğu sırada kendisine Timur'dan mektup geldiği zaman, Memlûk Umerası arasında, harp etmeyi isteyenler ve Timur'un isteklerine olumlu

²⁸⁷Şâmî, *Zafernâme*, s.279.

²⁸⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.84.

²⁸⁹İbn İyâs, *Bedâî'*, I, k.2, s.609.

²⁹⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1044, 1045.

²⁹¹İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.236; Hurşah bin Kubad el-Hüseynî, *Tarih-i Kutbî*, s.213; M.Soberheim, "Ferec", *İ.A.*, IV, s.554; R.Hartmann, *Şam*, *İ.A.*, XI, s.305. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.330.

cevap verilmesinden yana olanlar olmak üzere iki ayrı görüş ve birbirine muhalif iki ayrı gurup ortaya çıkmıştı.²⁹² Ayrıca bu hadiseden de önce, Timur Memlûk safları arasında, fitne yaratmak ve onları bölmek için; Ferec'in askerlerinin yarısının Sultan'a karşı ayaklandıkları ve ayrıca Hristiyan olan Kıbrıs Kralı ile Magosa Hâkiminin, Ferec'e Timur karşısında yardım etmek üzere harekete geçtiğine dair söylentiler yaymıştı.

Timur'un bir savaş taktiği olarak casusları vasıtasıyla bu bölünmeyi körüklemesi neticesinde, Memlûk Emirleri iki gruba ayrıldı. Sonunda bu parçalanma o dereceye vardı ki, Emirlerden bir kısmı Sultan'ın azledilmesini ve yerine daha yaşlı ve tecrübeli birinin Sultan olmasını teklif etmeye başladılar. Bu teklifi Emirlerin kafasına sokanlar ise büyük ihtimalle Kadılar idi.²⁹³

İşte Memlûk Emirleri ve Sultan Ferec bu şekilde birlik ve beraberlikten uzak bir halde iken, Timur hemen az ilerde ordusuyla birlikte bekliyordu.²⁹⁴ Zaten o ana kadar yapılmış olan çarpışmaların büyük bir kısmında Memlûk tarafı hezimete uğrayıp çok sayıda kayıp vermiş olmalarından dolayı moral olarak çöküntü içersindeydiler.²⁹⁵

Ancak herşeye rağmen, Memlûk Sultanı Ferec, ne yapılması gerektiğine karar vermek için büyük Emirlerden ve devlet erkenından oluşan bir meclis toplayarak durumu onlara danışmayı uygun gördü. Toplanan bu meclisteki havayı çok güzel bir şekilde veren Nizamüddin Şâmî, görüşmeleri şöyle aktarmaktadır; "Sultan ortaya çıkan bu son durum karşısında ne yapılması gerektiğini sorduğu zaman, Emirler'den bazıları: 'bizlere nazar değdi, işimiz ters gitti, pek çok maktûl ve esir verdik, fakat elhamdülillah şehir ve hisar zaptedilmedi. Elimizde pek çok cengâver askerlerimiz var; sebat edelim, muharebeye hazır olalım,

²⁹²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.235.

²⁹³İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fi 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.82,83.

²⁹⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.279.

²⁹⁵Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.138.

şehir ve kaleyi müdafaa edelim' dedi. Bazı akıllı ve tecrübe görmüş kimseler de; 'akıl harici iş yapmak bilgi sahibi adamların işi değildir, bu kavim bir memleketi zaptetmek için lazımgelen usûl ve ayine riayet etmeksizin herbiri ili ve ırhtayı ile göç etti. Biz bu fırsattan istifade ederek olanca kuvvetimizle onların arkalarını kestik, bununla beraber bize bu kadar müsait olan bu vaziyette ne hale düşer olduğumuz meydanda, eğer aklınız varsa bundan ibret alın, kim ki tehlikeden kendi kafasını kurtarırsa o kazanmıştır sözünü kendinize söyleyin, fırsatı ganimet bilin ve geceleyin Mısır'a doğru yola revan olun, askerlerden bir çoğu şehirdedir, halk kendi nefsi ve ehl-ü ayali için çalışıyor, eğer iş böyle giderse maksud hasıl olur, yoksa biz hiç olmazsa başımızın çaresine bakalım" dedi.²⁹⁶

Sultan bu görüşmeler neticesinde edindiği kanaat ve özellikle Emirler'den bir gurubun kendisine gelip, Laçın'ın Sultan ilan edilme tehlikesini Timur meselesinden daha önemli buldukları için kendisine biran önce Kahire'ye dönüp tehlikeyi bertaraf etmeyi teklif ettikleri zaman bu konuyla ilgili kesin kararını verdi.²⁹⁷

Memlûk Sultan'ı bu sırada heran hucûm edebilecek şekilde hazır bekleyen Timurlu ordusundan gelebilecek olan herhangi bir tehlikeyi Dimaşk'tan uzaklaşınca dek bertaraf edebilmek için Timur'a bir elçisi vasıtasıyla şu mektubu gönderdi;

"Dün meydana gelen olayları yapanlar bazı kendini bilmezlerdi ve bunlar bizim isteğimiz dışında gerçekleşti. Bu hücuma katılıp terbiyesizlik yapanların hepsi avamdan cahil insanlardı ve onlar cezalarını buldular. Biz size vaad ettiğimiz şeylere halen sadıkız. Eğer askerler bugün savaşı bırakırlarsa, biz yarın sizin emrettiğiniz herşeyi

²⁹⁶Şâmî, Zafernâme, s.279,280.

²⁹⁷İbn Tagriberdi, en-Nucûm, XII, s.236. Ayrıca İbn Tagriberdi burada; Laçın meselesinin Kahire'ye geri dönmek için yeterli bir sebep olmadığını ve bunun yanı sıra, Kahire'de zaten Sultan'ın bıraktığı Nâibi, Temraz'ın gerekeni yapacağını söylemektedir.

yapacağız. Sizin istekleriniz doğrultusunda önceki taksiratlarımızla ilgili özürlerimizi size takdim edeceğiz."²⁹⁸

Timur bu mektubu aldığı için o gün boyunca iki taraf arasında ciddi herhangi bir çarpışma olmadı. Bu sebeple o günün (6 Ocak) geceyarısı Memlûk Sultanı Ferec, yanında Emir Yaşbek ed-Devâdar, Emir Akbay, Emir Kutluboğa el-Kerekî ve bir miktar Memlûk olduğu halde²⁹⁹ ilk önce Baalbek yoluyla Selc tepelerini aştıktan sonra Akka yoluna girip ilerlemeye başladılar.³⁰⁰ Yolda durmaksızın ve arkalarına bakmadan kaçan bu gurup gece gündüz ilerlemek suretiyle Safed'e ulaştılar. Bu sırada Safed Nâibi ile görüşen Sultan Ferec, kendileri Dimaşk'ta iken kaçmış olan Emirler'in kısa bir süre önce Safed'e geldiklerini ve sonra Gazze'ye gittiklerini öğrendi.³⁰¹

Bu esnada Dimaşk'ta kalmış olan Emirler ve Memlûkler, Sultanları'nın bazı Emirler ile birlikte Kahire'ye gitmek üzere Dimaşk'tan ayrıldıklarını öğrendiklerini zaman, geride kalanların büyük bir bölümü onlara biran önce katılabilmek için vakit kaybetmeksizin yola düştüler.³⁰² Sultan'ın arkasından ona ulaşmak için yola çıkan bu grup süratli ilerleyebilmek için yanlarındaki ağırlıkları olduğu gibi arkalarında bıraktılar. Bu bırakılan ağırlıkların, silahların ve hayvanların miktarı ise çok fazlaydı. Kaynakların belirttiğine göre bunlar, 30 bin başa yakın at,

²⁹⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s.280.

²⁹⁹ Mignanelli'ye göre ise, Sultan Ferec yanında üçbin kişi olduğu halde yola çıkmıştı. *Vita Tamerlani*, s.21.

³⁰⁰ el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.84; es-Seyyid Ferec, *Kâhir el-'Âlem Timmurlenk*, s.68; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, s.231; W.E.Muir, *The Memlûk or Slave Dynasty of Egypt*, s.124. Mignanelli ise, Sultan'ın Beyrut yoluyla Kahire'ye döndüğünü yazmaktadır. Ancak Mignanelli'nin yazdığı eseri yayınlamış olan W.Fischel, Sultan'ın kuzey yönünde bir yolu takip etmiş olması mümkün değildir deyip, doğru olabilecek güzergah olarak, Akka ve Safed arasından Gazze sahillerine ulaşan en kısa yolu zikretmektedir. *Vita Tamerlani*, s.21, not.30.

³⁰¹ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.236,237.

³⁰² İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.153.

20 bin başa yakın katır, 50 bin başa yakın deve ve çok miktarda silah ile altın ve gümüş eşyadan oluşmaktaydı.³⁰³

Diğer taraftan Timur Memlûk ordugahında bulunanların kaçmakta olduğu haberini alınca; Emirzade Sultan Hüseyin Bahadır, Emirzade Rûstem Bahadır, Emir Şeyh Nureddin, Emir Şahmelik, Emir Sevincik, Emir Allahdad ve diğer Emirler ile birlikte onları takip etmeye başladı. Bu sırada Timurlu Ordusu kaçmakta olan Memlûk kuvvetlerinden bir kısmını imha etti.³⁰⁴ İşte bu sırada Memlûk Ordusu'nun yükünü hafifletip daha kolay kaçabilmek için bıraktığı, yukarıda yaklaşık rakamları verilmiş olan silahların, hayvanların ve diğer ağırlıkların tamamı ganimet olarak Timurlu ordusunun eline geçti.³⁰⁵ Ayrıca Sultan Ferec'in otağında bulunan şahsi serveti ve ağırlıkları da Timurlu askerleri tarafından yağmalandı.³⁰⁶

Timurlu ordusu tarafından yağmalanarak perişan bir halde bulunan bu insanlar, silahlarının büyük bir kısmını, yüklerini hafifletmek niyetiyle bıraktıklarından dolayı, yolda geçtikleri bölgelerin yerli halkı tarafından feci şekilde yağmalandılar.³⁰⁷ Üstleri başları yırtılmış, açlık ve sefalet içersinde bulunan bu insanlar Kahire'ye varabilmek için yollarına devam ederken birbirlerini kaybetmişler ve küçük gruplar halinde değişik yollardan ilerlemeye başlamışlardı. Bunlardan bir kısmı; Akka yolu ile, bir kısmı Trablus sahili yoluyla, bir kısmı ise Haleb yönündeki yol ile Kahire'ye gelmişlerdi. Kahire'ye ulaşabilen bu Memlûk ordusuna mensup askerlerin bazıları şehre yaya olarak, bazıları ise eşek veya deve üzerinde girmişti. Ancak hepsinin hali de çok perişan idi.³⁰⁸

³⁰³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.85.

³⁰⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.280.

³⁰⁵Hayâ Nâsır el-Hacı, "Avcuḥ et-Teşâbuh ve'l-İhtilâf beyne Mevkîf Saltanat el-Memâlik min Timurlenk ve'l-Kuveyt min Saddâm", *El-Mecelle el-Arabiyye lil-Ulûm el-İnsâniyye*, s.56.

³⁰⁶Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.22.

³⁰⁷Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.21,22.

³⁰⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.86.

Öyle ki bu grupların içersinde Kahire'ye gelebilen Emirler'in yanında en fazla bir veya iki tane Memlûk kalmıştı.³⁰⁹

Bu esnada yanındakiler ile birlikte Gazze'ye giren Sultan Ferec ilk iş olarak, kendisinin Dimaşk'ı terk etmesine sebep olan ve daha önce Dimaşk'tan kaçmış bulunan Emirler'i yakalatıp huzuruna getirtmek oldu. Sultan'ın bu emri üzerine Emir Kanıbay istisna olmak kaydıyla kaçak Emirler'in hepsi yakalanarak Sultan'ın huzuruna getirildiler.³¹⁰ Bu emirler Sultan'ın yanına geldikleri zaman yaptıklarından çok pişman olduklarını bildirerek af dilediler. Sultan Ferec te tekrar itaatlerini bildiren bu emirlerini affederek onlara herhangi bir ceza vermedi.³¹¹ Burada bulunduğu sırada Gazze'ye yeni bir Naîb tayin eden Sultan, daha sonra Kahire'ye gitmek üzere yanındakiler ile birlikte oradan ayrıldı. Memlûk Sultanı Ferec, nihayet 5 Cemazi el-Ahır 803 (21 Ocak 1401) tarihinde yanında Halife ve diğer Emirler olduğu halde Kahire'ye girdi.³¹²

XX. Sultan Ferec'in Yanındakiler İle Birlikte Dimaşk'ı Terketmesinden Sonra Timur'un Şehri Ele Geçirmesi ve Buradaki Faaliyetleri

Dimaşk'a ordusuyla geldiği günden sonra, şehir önlerinde yapılmış olan küçük veya büyük bütün çarpışma ve muharebelerin pek çoğunda hezimete uğrayan Memlûk Sultanı, yanındaki Emirler'i ve devlet erkanına söz geçiremeyip onlar arasında bir birliklik sağlayamayınca, bu kargaşa esnasında bir gurup Emir'in ortadan kaybolmasını bahane edip bunun kendisine karşı düzenlenmiş bir ayaklanma olduğunu söyleyerek, Dimaşk şehrini, halkını ve askerlerini Timur'a güzel bir lokma olarak bırakıp gitmişti.

³⁰⁹Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.238.

³¹⁰el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.86.

³¹¹Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.236,237.

³¹²el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.87.

Timur bu gerçeği öğrendiği zaman yanındaki kuvvetlerin bir kısmı ile kaçanları takip ettirip onlardan büyük bir kısmını öldürmüştü ve pek çok ta ganimet ele geçirmişti.

İşte bu sırada Dimaşk şehri içersinde kalmış olan askerler ise, Sultan'larını ve Emirler'ini kaybetmiş olmalarına rağmen şehrin kapılarını kapatıp surların üstüne çıkarak, Memlûk Sultan'ının kaçıp gittiğinden habersiz bir şekilde Dimaşk halkına cihad çağrısı yapıp onları savaş için hazırlık yapmaya davet ediyorlardı.³¹³

Timurlu askerleri kaçanların takibi işini bitirip geriye döndükten sonra bulundukları yerden ayrılarak surların dışında kalan Dimaşk'ın kenar mahallelerine hucum edip buraları ele geçirdiler. Buralardan da çok fazla miktarda, içinde her türlü yiyecek, içecek ve gıda ürünlerinin bulunduğu ganimetler elde ettikleri için Timurlu ordusundaki askerler rahatlayıp refaha kavuştu. Bu sırada Timur ise, şehrin dışında bulunan ve Mısır Sultanları'nın Suriye'ye geldiklerinde ikamet ettikleri Kasr el-Eblak'a gelip yerleşti.³¹⁴

Daha sonra ise Timur'dan, surların etrafının kuşatılması ve hucumun başlatılması emrini alan askerler bu emir gereğince harekete geçerek surların etrafını kuşatıp saldırıyı başlattılar. Ancak Dimaşk'lılar, surların en tepesinden çok şiddetli bir müdafaa yaptılar ve Timur'un askerlerini surların ve hendeklerin çok gerisine püskürttüler onların bir kısmını esir aldıktan sonra hayvanlarından da büyük bir miktarı ele geçirip bin kadar Timurlu askeri de öldürdüler.³¹⁵

Timur yaşanan bu tecrübe sonucunda Dimaşk halkının savaşmakta çok ısrarlı ve kararlı olduğunu görünce, şehrin ele geçirilmesinin çok uzun süreceğini anladı. Bu sebeple burayı daha kolay ve zahmetsiz olarak teslim almak için farklı bir yol takip etmeye karar verdi. Bu amaç ile de yakınından gönderdiği bir adamı, şehir

³¹³Ibn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.153.

³¹⁴Şâmî, Zafernâme, s.280,281.

³¹⁵Ibn Tagrıberdi, en-Nucûm, XII, s.238.

surlarının yanına yaklaşıp, yüksek bir sesle; "Timur barış yapmak istiyor bu sebeple akli başında bir adamı bu meseleyi görüşmek üzere bizim tarafımıza gönderin" dedi.³¹⁶

Dimaşk halkı Timur'un bu teklifini duyunca, Hanbeli Başkadısı Takıyyuddin İbrahim bin Muhammed bin Mufleh'i göndermeye karar verdi³¹⁷, çünkü bu şahıs hem Türkçe'yi hem de Farsça'yı çok iyi biliyordu.³¹⁸

Daha sonra İbrahim bin Mufleh bu görüşmeyi yapmak üzere Timur'un yanına gitti. Timur kadıyla yaptığı görüşme esnasında ona şunları söyledi; "Burası Peygamberler ve sahabeler beldesidir. Bu sebeple de ben Dimaşk'ı Peygamber efendimizin yüzü suyu hürmetine, benim ve çocuklarımin sadakası olmak kaydıyla azad ediyorum. Zaten ben burayı elçilerimi öldürmüş olan Dimaşk Nâibi Sudun'dan intikam almak ve onu yakalamak için geldim. Sudun da şu anda benim elimde esir olduğuna göre ben amacımı gerçekleştirdim. Artık şu andan sonra benim tek amacım geriye ülkeme dönmektir. Ancak bundan önce sizler bana, bizim adetimiz olan Dokuzlar'ı³¹⁹ sunmalısınız."³²⁰

Bu duydukları karşısında çok sevinen İbn Mufleh Timur'un yanından çok mutlu bir şekilde ayrıldı ve süratle Dimaşk'a geri döndü. İbn Mufleh kendisini merakla bekleyen insanlara Timur'un kendisine

³¹⁶İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.610. Nizamüddin Şâmî ve Mignanelli'ye göre ise Timur böyle birisini göndermemiştir ve sulh yada emân talebi ilk önce Dimaşk halkından gelmiştir. Şâmî, *Zafernâme*, s.281; Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.22,23. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.331.

³¹⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1046.

³¹⁸İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.610.

³¹⁹Timur'un adetlerinden birisi, herhangi bir yeri sulh yolu ile teslim aldığı zaman, kendisine şehir halkından, bütün hediye türlerinden dokuz çeşit; yiyecek, içecek, hayvan, elbise gibi şeylerin taktim edilmesini isterdi ve bu da dokuzlar diye isimlendirilirdi. Bkz. İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.239.

³²⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.239. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.332.

anlattıklarını aktararak, onun dine olan bağlılığını ve inancını övdü.³²¹ Bunun üzerine orada bulunanlardan bir kısmı ikna olarak savaşmak düşüncesinden vazgeçtiler. Ancak diğer bir grup savaşa devam etmeyi istediği zaman insanlar arasında bir ayrılık ortaya çıktı. Dimaşk Kalesinde bulunan bazı Emirler'in, İbn Mufleh'in düşüncelerini yaymasına engel olmaya çalışmış olmalarına rağmen, İbn Mufleh'in görüşü savaş karşıtı olanların yaptığı duyurular sebebiyle çok süratli bir şekilde yayıldı. Bunlara ilave olarak halkın büyük bir çoğunluğu, Dimaşk yakınlarında bulunan Sultan'ın çadırı yandığı zaman onun Kahire'ye döndüğü anladı ve savaşmaktan vazgeçti.³²²

Bu son gelişmeler üzerine içlerinde İbn Haldûn'un da bulunduğu Kadılar ve Ulemâ Adiliyye Medresesi'nde bir toplantı yaparak ertesi günü Timur'un istediği Dokuzları götürmeye ve bu esnada da Timur'dan evleri ve aileleri için emân talep etmeye karar verdiler.³²³

Daha sonra, Timur tarafından bir elçi şehre gelip söz verilmiş olan Dokuzları talep edince, İbn Mufleh başta olmak üzere diğer Kadılar ve ayanlardan bir kısım zevat hazırlanmış olan eşyaları yanlarına alarak en-Nasr Kapısı'na doğru ilerleyip buradan dışarıya çıkmak istediler. Ancak Dimaşk Kalesi Nâibi buna engel oldu ve kapının açılmasına izin vermediği gibi orada bulunan Kadılar'ı şehri ateşe vermekle tehdit etti. Bunun üzerine Kadılar ona dönerek; "Sen kendi kalenden, biz ise kendi topraklarımızdan mesulüz"³²⁴ diyerek orayı terkettiler. Daha sonra da surların üzerinden iplerin yardımıyla yanlarındakilerle beraber aşağıya inerek Timur'un bulunduğu yere gittiler.³²⁵

³²¹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.240.

³²²Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.140.

³²³İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, VII, s.619.

³²⁴İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.240.

³²⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1047.

Timur yanına gelenleri çok iyi karşıladı³²⁶ ve orada bulunanların bir çoğuna, baş kadılık, vezirlik gibi görevler tevdi etti.³²⁷ Bu insanlar o gece Timur'un yanında kaldıktan sonra ertesi günü yanlarında Dimaşk halkı ve onların aileleri için yazılmış olan, dokuz satırdan oluşan emân da olduğu halde geriye döndüler. Daha sonra da bu ellerindeki fermanı Emevî Camii'nde halka okudular. Bunun üzerine de Dimaşk'taki kapılardan yalnızca bir tanesi yani el-Bâb es-Sagîr (Küçük Kapı) açıldı ve bu kapının önünde Timur tarafından görevlendirilmiş olan bir emir, Timurlu askerlerinin içeriye girmesine engel olmak için nöbet tutmaya başladı.³²⁸ Bu sırada Timur daha önce ordugahı civarında yakalanmış olan bazı Arap yerlilerine kendi askerlerinin elbiselerini giydirecek, Dimaşk halkına; bu askerlerin şehri yağmalamak istedikleri sırada yakalandıklarını ve bunların hepsinin idam edileceğini duyurdu. Daha sonra yapılan infazı izleyen Dimaşk halkı artık Timur'a tamamen güvenmişti.³²⁹ Bütün bunlardan dolayı başta İbn Mufleh ve diğer kadılar ile ayanlar olmak üzere bütün Dimaşk halkı kendilerini güvenlik içersinde hissedip rahatladıkları için Timur'a binlerce defa şükür ediyordu.³³⁰

³²⁶el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1047; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.140.

³²⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.240. Mignanelli ise, Timur'un kendisine gelen heyeti, Memlûk kaynaklarına göre birazcık farklı şekilde karşıladığını ifade etmektedir; "Sonunda şehirdekiler öğle vakt, itaat içersinde eman talep ederek sefirlerini göndermeyi kararlaştırdılar. Bu emân verildiğinde şeriat erbabı olan ve kanunları çok iyi bilen dört kadı ile birlikte onun istediğini katipleri de gönderdiler. Onlar Timur'un huzuruna çıktıklarında kendilerini çok iyi bir şekilde karşılayacağını düşünüyorlardı, ancak bunun tam tersi bir tavırla karşılaştılar. Timur sanki onları görmemiş gibi davranıp, ilk önce orada bulunan diğer insanları dinledi ve akşam vakti yaklaşırken, daha önce onları hiç görmemişcesine; 'bu garip insanlar da kim?' diye sordu. Kadılar dizleri üzerine çökerek yaşlı gözlerle Timur'a övgüler yağdırıp şöyle dediler; 'Bizler sizin merhemetinize sığınmış köleleriz, ayrıca sizin bütün emirlerinize itaat edecek olan Dimaşk halkının elçileriyiz ve buraya sizin isteklerinize itaat etmek üzere geldik'....." *Vita Tamerlani*, s.23,24.

³²⁸İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.240. Memlûk müelliflerinden el-Hatîb ise, Timur şehri teslim aldıktan sonra Dimaşk kapılarının hepsinin açıldığını ve Timur'un her kapıya, şehirde yaşayan halkın güvenliği için bir şahne görevlendirdiğini, ancak aslında bütün bunların Timur tarafından düzenlenmiş bir hileden ibaret olduğunu belirtmektedir. Karşılaştırma için Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.88.

³²⁹ Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.27.

³³⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1047.

Timur daha sonra kadılar ile yaptığı görüşme esnasında onlara; "Gördüğünüz gibi Dimaşk şehrini sizlere ailelerinize bağışlıyorum, fakat bir isteğimi yerine getirmeniz şartıyla, o istediğim de; Bizim buraya geldiğimizi duyduklarında şehri terkedip kaçanları merhametimizin dışında tutacağız. Buna bağlı olarak ta, şehri terketmiş olan Sultan'ın ve efradının bütün mal varlıkları bizim hazinemize teslim edilecektir." dedi.³³¹

Timur'un bu sözlerini büyük bir dikkatle dinleyen kadılar, onun böylesine hoşgörülü olmasına çok sevindiler ve kendi kendilerine Allah'a, binlerce defa şükrettiler. Daha sonra da ona olan itaatlerini tekrarlayarak³³², özellikle Sultan'ın ve efradının mal varlığı ile ilgili istekleri konusunda gerekeni yapacaklarını bildirdiler.

Timur'la görüşmüş olan heyet, şehre geldiğinde halka olup biten hakkında bilgi verdiler ve onları Timur'un ileri sürdüğü şartları kabul etmeleri için teşvik ettiler. Daha sonra halk, birlik içersinde, Timur'un kendilerine yasakladığı bu serveti ve malı çok dikkatli bir şekilde araştırmaya başladı. Böylece yapılan çalışmalar neticesinde, o sırada şehir'de bulunmayan herkesin değerli eşyası tesbit edilip düzenli bir şekilde Timur'un hazinesine teslim edilmişti.³³³

Bütün bu işlemler bittikten sonra, Dimaşk halkının kadılar vasıtasıyla Timur'a söz vermiş olduğu emân parası³³⁴ olan 1 milyon dinar³³⁵

³³¹Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.24.

³³²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.241.

³³³Bertrando de Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.25,26; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.243.

³³⁴Yezdî, *Zafernâme*, II, s.239.

³³⁵Memlûk kaynaklarının, bir milyon dinar olarak ifade ettiği emân parası, Mignanelli'ye göre daha küçük bir rakamdır, ayrıca bu paranın talep ediliş tarzıda değişiktir. Mignanelli bu paranın talep edilişi ve miktarı ile ilgili olarak şunları yazıyor; "Timur kaleyi işgal ettikten sonra, dört baş kadıya şöyle dedi; 'Ben imkanlar nisbetinde size çok fazla yükümlülükler getirmekten kaçındım, çünkü meşhur kalenizin içersinde, Sultan'a ait fazla miktarda para bulacağımı zannediyordum, ancak düşündüğüm gibi olmadı ve ben çok şaşırıp hayal kırıklığına uğradım. Ben sizlerden ötürü kendi savaşçılara yardım edmediğim için çok üzüntü duyuyorum,

ona teslim edilmek üzere toplanıp hazır edildi.³³⁶

Daha sonra toplanmış olan bu 1 milyon dinar, emân parası olarak Timur'a teslim edilmek üzere kendisine götürüldü. Ancak Timur bu parayı teslim alıpta gördüğü zaman çok kızdı ve daha önce kendileriyle bu konuyu görüştüğü kadıları huzuruna çağırarak onlara şunları söyledi; "Siz buraya 1 milyon dinar göndermişsiniz, halbuki ben sizden 1000 tûmen istedim, 1 tûmen 10 bin dinar ettiğine göre siz bana 10 milyon dinar getirmeliydiniz."³³⁷ Bunun üzerine tekrar şehre dönen kadılar Timur'un bu isteğini halka anlattılar ve böylece tekrar, erkek, kadın, köle veya hür herkesten 10 dirhem talep ettiler. Ayrıca vakıflardan da büyük miktarlarda para istendi. Bu sırada Emevî Camii'nin vakıflarından 100 bin dirhem alındı. Bunun dışında geri kalan bütün cami, mescid, medrese, rıbat ve zaviye vakıflarından belirlenen miktarlarda paralar tahsil edildi. Bu paraların toplanabilmesi için zaman zaman insanlar dayakla cezalandırılmak zorunda kaldı. Bütün bunların neticesi olarak o günlerde Dimâşk'ta gıda fiyatları oldukça yükseldi.³³⁸

Şehirde artık herkes öylesine can derdine düşmüştü ki, Timur geldikten sonra iki kez cuma namazı kılındı ve hutbe okundu.

özellikle de diğerlerine göre daha fazla değer verdiğim ve benim nazarımda ki özel yerleri ile gösterdikleri cesareten dolayı mükafaatı hak etmiş olan ancak ihmal edilmiş durumda bulunan Çağataylar için bu üzüntüm çok fazla. Bu yüzden onlara yardımcı olmanız ve birşeyler vermeniz gerekir.' Dört baş kadı ona şu cevabı verdi: 'Bizler hiçbirşeye sahip olmayan insanlar gibiyiz ve çok fakiriz, elimizde avucumuzda kalan da ancak hayatımızı idame ettirebileceğimiz kadardır.' Timur onlara şöyle dedi; 'Ben sizden yapabileceğinizden fazlasını istemiyorum.' Sonunda Timur'a bir milyon dörtyüzbin gümüş dirhem vermeyi kabul ederek anlaşmaya vardılar." Bkz. *Vita Tamerlani*, s.28,29.

³³⁶Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.241; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1047; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.612. Nizamüddin Şâmî'ye göre ise, Kadılar bu paranın tahsili için Timur'dan yardım istemişlerdir. Şöyle ki; "Bu sırada kadılar, imamlar ve ileri gelen kimseler çıkıp geldiler; 'Biz emân malının tahsili uhdesinden gelemiyoruz, Emirler'den bazılarının da bu işe memur edilmesini rica ederiz' diye şikayette bulundular. Bunun üzerine Emir Şeyh Nureddin ve Emir Şahmelik'in bu işe tayinini ferman buyurdu. Bunlar şehrin içine girerek, malın tahili ve diğer mühim işlerin tesviyesiyle meşkul oldular." Şâmî, *Zafernâme*, s.282.

³³⁷Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.241.

³³⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1048.

Bunlardan ilki 19 Cemazi'el-Ahir 803 (5 Şubat 1401) tarihinde kılındı.³³⁹ Emevî Camii'nde kılınan ve Mahmut Han ile Timur'un adının zikredildiği hutbeyi, Haneî Başkadısı Muhyiddin Mahmud bin el-Muizz el-Haneî okudu ve böylece Haneî mezhebi Şafîi Mezhebini geçerek birinci sırada yer aldı.³⁴⁰ Daha sonra bir kez daha cuma namazı kılındıktan sonra cuma kılınmaz oldu, çünkü insanların hepsi Timur'un isteklerini yerine getirmek için bütün güçleri ile çalışıyorlardı.³⁴¹ Zaten bu sırada Timur tarafından görevli olarak şehre gönderilmiş olan Şah Melik gelip Emevî Camii'ndeki bütün halıları ve hasırları almış daha sonra da yani iki cuma kılındıktan sonra burada namaz kılınmasını yasaklamıştı. Bu sebeple o tarihten sonra namazlar Sumeysâtiyye Hanikah'ında kılınmaya başlanmıştı. Diğer cami ve mescitlerde ezan okunmaz olmuştu. Bu arada şehirde yaşanan bu sıkıntılar sebebiyle çarşıların da tamamı kapanmıştı.³⁴²

Timur bundan önce Dimaşk önlerinde iken, şehir halkına yaptığı barış teklifi neticesinde, kadılar ile olan görüşmelerinde, kendisine Dimaşk'ı terketmiş olan Sultan'ın ve diğerlerinin geride bıraktığı herşey ile birlikte şehirden toplanacak olan emân parası takdim edilirse savaşmaya gerek kalmıyacağını ve herşeyin sulh yoluyla hal olacağını söylemişti. İşte bu sırada, Dimaşk Kalesi Nâibi'nin, başlarında İbn Muhleh'in bulunduğu Kadılar'a teslim olmanın yanlış olduğunu söylemesi ve savaşa devam edilmesi fikrinde ısrar etmesi üzerine, kadılar şehir halkını kendi düşünceleri doğrultusunda ikna etmişler ve Dimaşk Kalesi Nâibine de "Sen kendi kalenden biz ise kendi

³³⁹İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.613.

³⁴⁰İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.86. Timur'un Suriye'de bulunduğu sırada her zaman Şafîi başkadısının yerine, Haneî başkadısını geçirmesi ve ona öncelik tanıması herhalde onun Haneî Mezhebi'ne mensup olduğunu göstermektedir.

³⁴¹İbn Hacer bu mevzuyla ilgili olarak şunları zikrediyor; "Timur'un yaptığı en kötü işlerden birisi de, Emevî Camisi'nde cuma namazının kılınmasına engel olmak oldu. Çünkü Timur tarafından Dimaşk'a Nâib olarak gönderilen Şahmelik isimindeki Emir, yanındakiler ile birlikte hayvanları da olduğu halde, bu camide ikamet ettiler ve böylece insanların içeriye girmesine engel olarak, burada namaz kılınmasını önlediler." Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.207,208.

³⁴²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1048,1049.

topraklarımızdan mesuluz"³⁴³ diyerek, kale Nâibinden farklı bir tavır takınmışlardı. Bu sebeple de Kadılar'ın teşvikiyle şehir kapıları açılmış ve emân parası vermek kaydıyla şehir Timur'a teslim olmuştu. Ancak savaşmak niyetinden taviz vermeyen kale komutanı yanındakiler ile birlikte kaleye kapanarak müdafaaya başlamıştı.³⁴⁴

Gerçekten kale çok mustahkemdi, ayrıca çok sarp bir yere inşa edilmişti ve çevresindeki hendek te çok geniş ve derin idi.³⁴⁵ Timurlu ordusu kaleyi muhasaraya başlayınca, içerde bulunanlar canla başla müdafa ederek ok mancınık ve neft şişeleri kullanarak kimseyi kalenin yanına yaklaştırmıyorlardı. "Emir Timur, parlak akıl ve reyîyle bu hususta düşündükten sonra nihayet emretti, Emirzade Emiraşah Bahadır, Emirzade Şahruh Bahadır, Emirzade Sultan Hüseyin Bahadır, Emirzade Pir Muhammed Bahadır, Emirzade Halil Sultan Bahadır ve diğer büyük Emirlerden Emir Şeyh Nureddin, Emir Şahmelik, Burunduk, Ali Sultan, tertip edilen plan mucibince oraya inerek delik açmak ve mancınık yapmakla meşgul oldular. Ağaçtan ve turlardan hendeğin etrafına bir hisar yaptılar. Amele ve çahargan³⁴⁶ tasavvur edilemeyecek derecede çalıştılar, her ne kadar kalenin yukarısından neft şişeleri ve taş atılsın, ok ve navek yağmur gibi yağdırdılsın da, bu şöreti alemleri tutmuş Emirler, cengaverler hiç korkmadılar; turları kafalarına çekerek ilerleyip deliklerin başlarını tesbit ettiler, mancınıkları yukarı kaldırdılar. Mancınıktan atılan her taş, ya birçok insanı helak ediyor yahut bir binayı yıkıyordu; fakat o sersemelerin hâlâ akılları başlarına gelmedi. Hâlâ onlar böyle bir celadet ve satvete, böyle bir ordu ve böyle şevketli, azametli bir Emir Sahip Kıran'a karşı koyacaklarını zannediyorlardı."³⁴⁷

³⁴³Bkz. yukarıda s162.

³⁴⁴Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.242.

³⁴⁵Yezdî, *Zafernâme*, II, s.239.

³⁴⁶Kuyu kazıcı, delik açıcı, lağım kazıcı istihdam askerlerine verilen isim. Bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.282, dipnot 1.

³⁴⁷Şâmî, *Zafernâme*, s.281.

Kale'yi kuşatanlar ile müdafaa yapanlar arasındaki çarpışmaların ne kadar şiddetli olduğu yukarıda da görüldüğü üzere Nizamüddin Şâmî tarafından çok güzel bir şekilde anlatılmaktadır. İki taraf arasındaki bu şiddetli mücadele günlerce devam etti.³⁴⁸ Bu muhasara esnasında Timurlu askerleri Kale'ye yaklaşıp hücum edebilmek için, kalenin karşısına, arkasına gizlendikleri ahşaptan, kale hisarlarına benzer bir korunak yapmışlardı. İşte bu mücadele esnasında kaledekiler bu ahşap yapıyı attıkları ateşler ile yakarak yok ettikleri zaman, dışarıdaki askerler de çok süratli davranıp hemen yeni bir tane yapıyorlar ve böylece tekrar kale önüne gelerek muhasarayı olanca şiddetiyle sürdürüyorlardı.³⁴⁹ Bu şiddetli mücadele 29³⁵⁰ gün boyunca devam etti. Ancak en sonunda Timurlu istihkam askerleri, yaptıkları zorlu çalışmalar neticesinde önlerindeki siperleri kullanarak kale burçlarına erişip bu burçların içersine delikler açmışlardı. Daha sonra Timur'un verdiği emir ile bu delikler ateşe verildi ve bu sırada burçlardan bir tanesi yanarak yıkıldı. Askerler bu sırada açılan delikten içeri girmek için hücum ettiler ancak tam o sırada burcun diğer yarısı da yıkılınca içeriye girmek isteyen Timur'un askerleri oldukları yerde kaldılar ve kaledekiler bu fırsatı ganimet bilerek o deliği tekrar kapattılar. Ancak dışarıdan deliklere ateş verilmesi devam edince, hisarın diğer bir tarafı da yıkıldı. Bunu üzerine kalede bulunanlar daha fazla müdafaaaya devam edemeyeceğini anladılar ve kaleden çıkarak teslim oldular.³⁵¹

Kale teslim alındıktan sonra içerdeki değerli eşyaların hepsi dışarıya çıkarıldı. İçerde bulunanların hepsi esir alındıktan sonra

³⁴⁸Mignanelli'ye göre ise, Kale birkaç gün içersinde teslim olmuştur., *Vita Tamerlani*, s.27,28.

³⁴⁹İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.242,243; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.163.

³⁵⁰İbn 'Arabşah'a göre ise, Kalenin muharası kırk üç gün sürmüştür. Ancak Memlûk kaynakları bu sürenin yirmi dokuz gün olduğunda ittifak etmişlerdir. Karşılaştırma için bkz. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.164; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.242; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1049; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.2, s.613.

³⁵¹İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.243; Şâmî, *Zafernâme*, s.283.

kalenin ateş verilmemiş olan diğer deliklerine de ateş verildi ve böylece kalenin tamamı yerle bir oldu.³⁵²

Bu esnada, şehirde günlerdir verilen uğraş sonucunda İbn Mufleh ve beraberindekiler Timur'un istediği 1000 tümen'i denkleştirdiler ve bu parayı yanlarına alarak onun huzuruna gidip kendisine takdim ettiler. Ancak Timur bu keresinde onlara; bu getirdiğiniz para 3 milyon dinara eşittir ve dolayısıyla daha 7 milyon dinar getirmeniz gerekiyor dedi.³⁵³ Ancak Timur, artık onların güçlerinin tükenmek üzere olduğunu da çok iyi biliyordu.³⁵⁴ Bu sebeple onlardan zorla bazı şeyler alabilmenin yeni yollarını düşünmeye başladı. En sonunda onlara artık kendisinin ülkesine ve halkına geri dönmek istediğini söyledi. Bu yüzden de o yaşamını orada devam ettirecek ve Dimaşk halkını da böylece ağır bir yükten kurtaracaktı. Fakat geriye dönebilmesi için Dimaşk halkından destek istiyordu. Ancak Kadılar büyük bir mahcubiyetle erzak

³⁵²Şâmî, *Zafernâme*, s.283.

³⁵³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1049. Barthold Tümen ile Dirhem ve Tümen Dinar'ın karşılaştırması ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir; "Muverrihlerin sözlerine bakılırsa XIII üncü asrın nihayetinde ve XIV üncü asırda İran'da balış üzerinden hesap yapılmamıştır; sikkede vâhid-i kiyasî Gazan Han tarafından tesbit edilen 2,15 gram ağırlığındaki dirhem oluşturmıştır ki, mezkur hanın pekçok sikkelerine göre de bu bize malumdur. İran'da istimal edilen tümen bu gibi 10000 dirheme müsavi olacağını zannetmek mümkündür; İran Moğol Hükümdarının senevi varidatını 30 milyon dirhem addeden d'Ohsson'nun da fikri böyle olmuş olsa gerek. Lakin Hamdullah Qazvî'nî Tümen'i dirhemle değil, her yerde dinarla karşılaştırmıştır; bu dinar, Blochet'nin fikrine rağmen, Hülâgûlular ve onların halefleri olan Celâyirîler Devrinde mutantan hadiseler münasebetiyle pek mahdut miktarda darbedilen altın dinar olmayıp Raşid ad-dîn'in söylediği gibi, gümüş dinarlardır. Gazan Han'ın fermanına binaen, 3 miskal ağırlığında, diğer tabirle her gümüş sikke 6 dirheme müsavi olması lazımdı. Altı dirhem kıymetindeki dinar hakkında XIV üncü asır müelliflerinden en-Nuveyrî ve el-Ömerî de bahsediyorlar. Meskukat'a ait malumat gösteriyor ki, Gazan Han zamanında gümüş paralar 1/2, 1, 2 ve 6 dirhem kıymetinde darbedilmiştir. Şu suretle dinar memlektin, kıymet itibarı ile, en yüksek gümüş sikkesi idi. Eğer tümen bu gibi 10000 dinara müsavi olmuş ise Tümen'in kıymeti 60000 dirhem oluyor; filhakika, Hamdullah Qazvî'nî'nin hesabına göre, 128 milyon dirhem yekûnu küsür fazlasıyla 2133 Tümen teşkil ediyordu." Barthold'un verdiği bu bilgiler ışığında, Timur ile Dimaşk uleması arasındaki hesapta ortaya çıkan bu 7 milyon dinarlık açığın, Timur'un altın dinar'ı kastetmesinden, Dimaşk ulemasının ise yukarıda bahsedilen gümüş dinar'ı Timur'a takdim etmesinden dolayı ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. W.Barthold, "İlhanlılar Devrinde Mali vaziyet (Rusça'dan Türkçe'ye çeviren; Abdülkadir)", T.H.İ.T.M., (1931), I, İstanbul, 1931, s.144,145.

³⁵⁴İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.243.

hazırlamayı, içinde bulunduklar yokluktan dolayı tamamiyle reddettiler, ama onun buradan uzaklaşacağını düşündükleri zaman da çok rahatlıyorlardı. Kadılar geri döndükleri zaman Timur'un isteklerini halka iletiler ve onun artık şehri terkedeceğini düşündüklerinden dolayı da bütün güçleriyle onları tekrar bir miktar para verilmesi konusunda ikna ettiler. Sonunda onun gideceğinden emin oldukları için topladıkları parayı götürüp Timur'a sundular. Fakat Timur kendisine getirilen bu parayı çok az bulduğu için reddetti ve daha fazlasını talep ederek eğer istediği miktarları almaz ise daha uzun bir süre Dimaşk'ta kalacağını söyledi. Bu durum karşısında Dimaşk halkı son gücünü de kullanarak onun istediği parayı temin edip kendisine teslim etti.³⁵⁵

Böylece Timur, ilk önce şehir halkından, Sultan Ferec ve beraberindekilerin kaçarken bırakıp gittiği silahlar da dahil olmak üzere hertürlü eşyayı almış, daha sonra ise Dimaşk halkının kendisi için, Kadılar ile anlaştığı emân parasının miktarını arttırarak ve üç ayrı parça olarak tahsil etmiş³⁵⁶ ve yine bu sırada şehirde bulunan halka ait silah ve değerli eşyaların tamamını kendi hazinelerine aktarmıştı.³⁵⁷

Timur sonunda, Dimaşk halkından kendi rızaları ile bundan daha fazla para ve mal gasp edemeyeceğini gördüğü zaman³⁵⁸, İbn Mufleh ve beraberindeki kadılar'ı huzuruna getirtti ve onlardan, Dimaşk'ın bütün mahallelerinin ve sokaklarının tek tek planını çizdirtti.³⁵⁹ Böylece bir nevi Dimaşk'ın haritasını eline geçirmişti. Daha sonra da Beyler'ini ve Komutanlar'ını huzuruna çağırarak onlara şöyle dedi; "Ben Dimaşklılar'dan büyük güçlüklerle az miktarda para toplayabildim, en büyük ve en güzel payı da sizlere ayırdım. Bakın kalan herşeyi ben size

³⁵⁵Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.31,32.

³⁵⁶el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1049.

³⁵⁷Hurşah bin Kubad el-Hüseynî, *Tarih-i Kutbî*, s.214,215.

³⁵⁸Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.33.

³⁵⁹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.244; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.140; Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.334.

hibe ediyorum, sizin üzerinize düşen çok güçlü olmaktadır. Sizler onlara nasıl muamele edeceğinizi biliyorsunuz."³⁶⁰ Bunun ardından, kadınlara çizdimiş olduğu şemaları önüne koyarak buradaki mahalle ve sokakları tek tek onlar arasında paylaştırdı. Böylece her emir kendi payına düşen sokak veya mahalleyi önceden bildiği için kendisine ait olan bölgeye gitti.³⁶¹

Yanındakiler ile birlikte gittiği bu kendisine ait olan mahalle veya sokakta, orada yaşayan insanlara yapılan işkenceler ve eziyetler neticesinde, her Emir kendisi için belli miktarlarda para ve değerli eşya ele geçirdi. Bu esnada Dimaşk halkı gördüğü bu kötü muamele karşısında varıyoğu neyi varsa ortaya çıkarmak zorunda kaldı.³⁶²

Şehrin Timur tarafından düzenli bir şekilde Emirler'e taksim edilmesinden sonra, Dimaşk halkına yapılan eziyetler ile ilgili olarak, olayların bir nevi görgü şahidi kabul edilen İtalyan tacir Bertrando de Mignanelli şunları anlatmaktadır; "Timur Emirler'ine kan dökme konusunda izin verdi ve onlar da Timur'a bir babanın isteğini yerine getiren oğullar gibi itaat ettiler. Onlar bütün insanlık değerlerini bir kenara bırakarak Dimaşk'a girdiler ve kendilerine esir olarak verilmiş olan adamları getirttiler. İlk önce, onların mallarını mülklerini istila etmekle başladılar, sonra kamçıyla dövme, bıçakla kesme ve ateşle yakma yoluyla onlara azap verdiler. Anlatılan hikayelere inanmak mümkün değil, hele hele bizzat gözle görmek çok daha fazla üzücü, çünkü onlar insanları domuzların kazığa takıldığı gibi takıyorlar ve ondan sonra etin ateşte kızarması gibi çevirme yaparak her tarafını yakıyorlardı. Kazığın çevrilmesiyle birlikte, acı dayanılmaz bir hal alıyordu ve çevreden canhıraş çığlıklar yükseliyordu. Çoğunlukla da ateşte tutulup kor haline getirilmiş olan demir parçasını can çekişen etlerin arasında dumanlar yükselip, kızarmış et kokusu gelinceye dek tutuyorlardı. Değişik türdeki bu işkenceler, insanları dermansız bıraktı

³⁶⁰Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.33.

³⁶¹Ibn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.614.

³⁶²Ibn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.244,245. Dimaşk'ın yağmalanmasıyla ilgili Fars kaynaklarında verilen bilgiler için bkz. Yezdî, *Zafernâme*, II, s.244,245.

ve ellerinde bulunan inanılmaz derecedeki fazla miktarları tahmin ve tasavvurların çok üstünde bulunan işkenceden kurtulmak için ortaya çıkardılar.

Timur'un adamları meşru veya gayrimeşru her yolu kullanarak elde bulunan bütün parayı gasp edip, yiyecek ve içecekleri bitirdi. Timur'un adlandırmasıyla bu melun adamlar, onun emriyle şehirdeki; yakışıklı gençleri, güzel kadınları, genç kızları, sanatkarları ve çok miktardaki taşınabilir olan herşeyi, şehir dışındaki Timur'un ordugahına naklettiler; sonra da Dimaşk şehrinin bütün binalarını ateşe verdiler. Bütün bu hadiseleri, Allah, Dimaşk'lıların anlatılamayacak derecedeki günahkarlıkları ve zulümlerinden dolayı onlara reva görmüştü ve ben de kendi şahsi tecrübelerimden onların bu halini çok iyi biliyorum. Bunların arkasından üç gün boyunca devam eden çok kuvvetli ve güçlü bir fırtına çıktı, fırtına o kadar güçlü idi ki, yelkenleri ne çeşit olursa olsun bir gemi bu rüzgarla denizde saatte on beş mil hızla yüzebilirdi. İşte böylesine muhteşem ve büyük bir şehrin nasıl külden bir dağ yığını haline geldiği hüzünlü bir hikayedir."³⁶³

Halka uygulanan bu işkence ve yağmalama hareketi 19 gün boyunca ve Mart ayının 10'una (28 Receb 803) kadar aralıksız olarak devam etti.³⁶⁴ Netice olarak Emirler paylaşmış olduklar bölgelerden alabileceklerinin azamisini aldıktan sonra Timur'un huzuruna çıktılar ve işlerini bitirdiklerini haber verdiler. Bunu üzerine bu kez de şehir,

³⁶³Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.33,34; Yukarıda Mignanelli tarafından anlatılan Timurlu Ordusu'nun yaptığı işkence ve eziyetler, Memiûk kaynaklarında da hemen hemen aynı şekilde anlatılmaktadır. Karşılaştırma için bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1050,1051; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.244-246; İbn Hacer, *İnbâ'*, IV, s.207,208; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.171,172; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, nr., 2396, XXIV, vrk;135a-142b; es-Sehâvî, *ed-Dav'*, III, s.48,49; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.91,92; İbn İyâs, *Bedâ'iyi'*, I, k.2, s.615. Bütün bunlara rağmen Fars kaynakları bu konuya daha farklı bir bakış açısı getirmektedirler. Mesela Şerefeddin Ali Yezdî; "Askerler şehre izinsiz girdi, ancak Timur'un, Suriyelileri, Ali karşısında verdikleri savaşta Emevîleri desteklediklerinden dolayı kınadığı konuşma, askerleri coşturup tahrik etmişti" demektedir. Yezdî, *Zafernâme*, II, s.244. Nizamüddin Şâmî ise; "Dimişk yakıldıktan sonra ahalisi sahraya döküldüler. Recep ayının sonunda askerler yağmaya başlayarak, malları eşyaları yağma ve ahaliyi esir ettiler, fakat kimsenin öldürülmemesi için emir çıktı, kimsenin canına dokunmadılar" diyerek; Timur'u fazlaca müdafaa etmektedir. Bkz.Şâmî, *Zafernâme*, s.283.

³⁶⁴İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.245.

Emirler'e tâbi olan askerlerin ellerine teslim edildi. Böylece onlar Receb ayının son günü (Mart ayının ikinci haftası) şehre girdiler. Bu askerler de şehirde bir müddet kalarak, halka ve özellikle kadın ve kızlara musallat oldular.³⁶⁵

Timurlu askerlerinin şehir de bulunup son yağmayı gerçekleştirdikleri sırada ve Timur Dimaşk'ı terketmeden önce, şehirde çok şiddetli bir yangın çıktı ve bu yangın üç gün boyunca devam etti. Bu sırada Emevî Camii çatısı çöküp kapıları yıkılıncaya dek ateşler içersinde kaldı ve tamamen harap oldu.³⁶⁶ Ayrıca yine bu yangın sırasında Dimaşk'ın mescidleri, evleri, çarşıları ve hamamları tamamen

³⁶⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1051.

³⁶⁶Memlûk kaynakları Emevî Camii'nin Timur tarafından kasıtlı olarak yakıldığında ittifak etmişlerdir. Bkz. İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XII, s.245,246; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1051; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.2, s.616. İbn 'Arabşah'ta caminin kasıtlı olarak yakıldığını ve bu işin sorumlusunun Horasanlı bir grup olduğunu söylemektedir. İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.171. Batı kaynaklarından Mignanelli ve Clavijo şehrin yağmalanıp yakıldığını söylüyor olmasına rağmen Emevî Camii'nin yanmasıyla ilgili olarak ayrıca bilgi vermemektedir.Bkz., *Vita Tamerlani*, s.24,25; Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.84. Yine batı kaynaklarından Schiltberger bu meseleyle ilgili ayrıntılı bilgi vermekte ve Timur'un camiye ihtiyar ve gençlerden oluşan 30000 kişilik bir gurubu doldurduktan ve kapıları kapattırdıktan sonra etrafına odunlar yığıdırarak yaktırdığını ve böylece içerde bulunan insanlarla birlikte caminin yandığını söylemektedir. *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, İstanbul, 1995, s.70. Diğer taraftan Memlûk ve Batılı kaynakların tam tersine Timurlu müelliflerden Nizamüddîn Şâmî meseleyi çok daha farklı bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre; yangından Timur mesul değildir. Şöyle ki; "Emir Timur hüsnü niyet ve hüsnü itikad sahibi olduğundan Mescid'i Beni Ümeyye'nin de harap olmasını arzu etmedi; bununla meşgul olmaları için bir takım kimseleri de memur etti. Bu sırada birdenbire ahalinin hiç haberi ve sun'u ihtiyarı olmaksızın Dimişk (Şam) şehrinde bir ateş zuhur etti. Bundan evvel Dimişk şehrinin her yerinde senede bir veya iki defa yangın zuhur ettiğinden kadılar, büyük adamlar ve âyan toplanıp türlü türlü hileler ve çarelere tevessül ile bu yangınları söndürürlerdi; bu cihetten Dimişk şehrinde bu yangın yerlerinin imarı için daima inşaat vardı. Yangın zuhur ettiği sırada ahali bunu söndürmeye vakit bulamadı, önüne geçmekten aciz kaldı, ordunun vezirleri ve Emirleri bunu söndürmek için çok gayret ettiler fakat muvaffak olamadılar, yangın günden güne ziyadeleşti, çünkü ahali o yüksek evlerin alt tabakalarını taştan ve üstteki üç, dört, beş tabakayı ahşaptan yaparlardı, bir yerden ateş zuhur ettiği vakit her tarafı sarar ve artık onun define Tanrı'dan başka kimse kadir olamazdı." Bkz. *Zafernâme*, s.282,283. Aynı şekilde Şerefeddin Ali Yezdî de; Emevî Camii yanarken Timur'un bu yangın söndürülsün ve cami kurtarılsın diye Şahmelik'i görevlendirip gönderdiğini söylemektedir. Bkz.Yezdî, *Zafernâme*, II, s.246.

yandı.³⁶⁷ Bu sırada şehir Hülegü zamanında olduğundan çok daha fazla tahrib olmuştu.³⁶⁸ Böylece şehir, camileri, hanları, hamamları, çarşıları, evleri harap olduğundan yaşanmaz bir hale gelmişti. Bu sırada Dimaşk'ta canlı kalan insanların büyük bir bölümü çocuklardan meydana gelmekteydi. Çünkü katliamlar esnasında 5 yaş ve bunun altındaki çocuklara dokunulmamıştı.³⁶⁹ İşte Timur Dimaşk'ı terketmeye hazırlanırken şehrin ve halkın durumu bundan ibaret idi.

XXI. Timur'un Dimaşk'ta Bulunduğu Sırada

İbn Haldûn İle Olan Karşılaşması

Memlûk Sultanı Ferec Kahire'den Dimaşk'a gelmek üzere hareket ettiği sırada kendisiyle birlikte yola çıkıp Reydâniyye'ye kadar gelmiş olan Haneî Kadısı Cemaleddin Yusuf rahatsız olup yola devam edemeyeceği anlaşıncı, onun yerine daha önce kadılık görevinden azledilmiş olan İbn Haldûn görevlendirilmişti.³⁷⁰ Böylece İbn Haldûn da Sultan Ferec ile birlikte Dimaşk'a gelmiş ve daha sonra gelişen olaylar neticesinde, Sultan Kahire'ye dönünce o diğerleri gibi Sultan'ın arkasından yola çıkmayıp Dimaşk'ta ikamet etmeyi uygun bulmuştu.

Sultan'ın Kahire'ye dönüşünden sonra, Timur şehri kuşatmış ve bu sırada Dimaşk halkına bir haberci göndererek onlardan barış görüşmelerinin başlatılabilmesi için akli başında bir adam istemişti.³⁷¹ Timur'un bu talebi üzerine de Farsça ve Türkçe'yi çok iyi bilen İbn Mufleh bu vazifeyi üstlenmiş ve Timur'un yanına giderek görüşmüştü. İşte bu esnada kendisini olayların ortasında bulan İbn Haldûn, Timur'a olan görüşmelerini özet olarak şu şekilde anlatıyor;

³⁶⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.245,246; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.171,172; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1051; İbn İyâs, *Bedâ'î*, I, k.2, s.616.

³⁶⁸es-Sehâvî, *ed-Dav'*, III, s.84.

³⁶⁹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.245,246.

³⁷⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1037; İbn Haldûn, *Kitâb el-İber*, VII, s.618.

³⁷¹Bkz. yukarıda s160,161.

"Daha sonra bana Kadılar ve Fakihler gelerek Adiliyye medresesinde toplantı yapılacağını haber verdiler ve oradaki toplantıda, Timur'dan evleri ve aileleri için emân taleb edilmesi hususunda ittifak ettiler. Bu kararı Kale Nâibine danıştılar, ancak Naîb buna karşı çıktı ve bu karara muvafakat etmedi. Hanbeli kadısı İbn Mufleh ve onunla birlikte Şeyh el-Fukarâ surları aşip Timur'a gittiler ve ondan emân alarak şehrin ertesi günü teslim edilmesi ancak halkın bir takibata uğratılmaması konusunda anlaştılar.

Kadı İbn Mufleh bana, Timur'un beni sorduğunu ve Memlûk Sultanı ile Mısır'a gidip gitmediğini merak ettiğini haber verdi. Kadı İbn Mufleh, Timur'a benim halen şehirde ve daha önce ikamet ettiğim medresede bulunduğumu söylemiş. O gece, ertesi günü Timur'un yanına gitmeye karar verdikten sonra yatıp uyuduk. Sabahleyin erkenden kalkıp Kadılar'ın toplandığı kapının yanına gittim ve dışarı çıkmak istediğimi söyledim, beni surlardan aşağı indirdiler. Orada Timur'un Dimaşk için Naîb olarak tayin ettiği Çağataylardan Şah Melik'i karşımda buldum ve onu selamladım. Sonra Şah Melik beni bir adamıyla Timur'a gönderdi. Bu adam beni Timur'un çadırının bulunduğu yere ulaştırdı ve orada oturmam için bana izin verildi. Benim Magribli (Tunus) Mâlikî başkadısı olduğum kendisine bildirilince içeri davet edildim. İçeriye girdiğim zaman kendisine selam verdim, bir sessizlikten sonra başını kaldırdı ve bana elini uzattı, ben de elini öptüm. Daha sonra bana yanına oturmam için işaret etmesi üzerine oraya oturdum.³⁷² Timur bize tercumanlık yapması için Harezmi Hanefî Kadılarından Abdulcebbar bin el-Numan'ı yanına çağırttı.

³⁷²İbn Haldûn bu meselelerle ilgili bilgi vermeye başlarken, kadılar ile hep beraber Timur'a gitmeye karar verdik diyor. Ancak daha sonra Timur'un huzuruna geldiğinde ise, bu ilk karşılaşmalarını sanki Timur'la yalnız başına görüşmüş gibi gösteriyor. İbn 'Arabşah ise, Timur ve İbn Haldûn'un ilk karşılaşmalarıyla ilgili olarak, şunları söylüyor; "Sultan Kahire'ye döndükten sonra, şehrin ileri gelenlerinden bir grup Timur'a emân talep etmek üzere gönderildi. Bu gönderilenler arasında şu şahıslar vardı; Hanefî başkadısı Muhyiddin Mahmud bin el-'İzz ve oğlu Şehabeddin, Hanbelî başkadısı Takiyuddin İbrahim bin Mufleh, başkadı Şemseddin Mahmud el-Hanbelî en-Nablûsî, Kâtib es-Sırr olan Kadı Nâsireddin Muhammed bin Ebî ed-Tayyib, vezir olan Kadı Şehabeddin Ahmed bin eş-Şehîd, Kadı Şehabeddin el-Ceyânî eş-Şâfiî ve Kadı Burhaneddin İbrahim bin el-Kevnese. Bunlara ilaveten, Mâlikî Başkadı İbn Haldûn da bu guruba dahil olarak onlarla birlikte Timur'a gitti. Bu bahsedilen kişiler, Timur tarafından huzura kabul edildiklerinde, Timur onlara doğru baktığı zaman, İbn

Konuşmamız esnasında bana Magrib'in neresinden ve ne zaman geldiğimi sordu. Bende ona; memleketimden deniz yoluyla 884³⁷³ yılında Ramazan Bayramı günü geldiğimi ve o günlerde ez-Zâhir'in tahta oturduğunu ve onun yanında bulunduğumu söyledim. Bunun üzerine bana onunla ne yaptın dedi. Ben de çok hayırlı şeyler deyip onun yanında iaşemin temin edildiğini ve sonra hacca gidip geri döndüğümü belirtince, bu kez, nasıl kadı olarak tayin edildiğimi sordu. Kendisine; Berkuk'un ölümünden bir ay önce Mâlikî Kadısı'nın vefat ettiğini ve sonra onun yerine Sultan'ın beni Kadı olarak tayin ettiğini ancak bundan bir ay sonra Berkuk vefat edince, devlet erkanının benim bu makamda kalmama razı olmadıklarından dolayı beni bu görevden aldıklarını söyledim.³⁷⁴ Daha sonra bana, babamın nerede olduğunu sordu, ben de ona; Magrib de bulunan Cevvâni'de Sultanların en büyüğü için kâtiplik yapıyor dedim. Bana Cevvâni, Tance, Fas ve Sicilmase'nin nerede olduklarını sordu ve ona anlattım. Bunun üzerine bana, bu anlattıkların benim için yeterli değil, ben senden benim için Magrib ülkesinin tamamını; en yakın ve en uzak yerlerini, nehirlerini, dağlarını, köylerini, şehirlerini sanki görmüşüm gibi olacak şekilde yazmanı isiyorum dedi. Bu bana şeref verir dedikten sonra kendisinin yanından ayrıldım ve daha sonra onun istediklerini hemen yazdım."³⁷⁵

Haldûn'un görünüş olarak onlardan farklı olduğunu hissedince; 'bu adam buralı değil' dedi. Daha sonra sohbet başladı ve bir müddet konuşulduktan sonra, orada bulunanlar Timur ile birlikte yemek yediler....." Görüldüğü üzere İbn 'Arabşah, Timur'un, İbn Haldûn ile olan ilk görüşmesini İbn Haldûn'a göre daha farklı anlatıyor. Aslında yukarıda da bahsettiğimiz gibi, İbn Haldûn'da ilk başta görüşmeye kadılar ile birlikte gideceğini belirtmiş olmasına rağmen, daha sonra Timur'la yalnız görüştüğünü belirtiyor ve İbn 'Arabşah'ın yukarıda bahsettiklerinden söz etmiyor. Karşılaştırma için bkz. İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.155,156; İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.619,620.

³⁷³Burada verilen tarih yanlış olmalı, çünkü bilindiği üzere Berkuk'un Sultan oluşu 784 yılına tekabül eder. İbn Hacer, İbn Haldûn'un Kahire'ye geliş tarihini 784 yılı Şevval ayı olarak gösterir. Bkz. İbn Hacer, İnbâ', II, s.101.

³⁷⁴İbn Haldûn'un Mısır'da aldığı görevler ile ilgili olarak bkz. Walter Fischel, Liqâi İbn Haldûn li-Timurlenk, çev; Muhammed Tefîk, Beyrut, basım tarihi yok, s.93-95.

³⁷⁵İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.618-620. (Timur'un bu isteğinden, onun ilkeri yıllarda, Magrib'e de bir sefer düzenlemeyi düşündüğünü ileri sürmek mümkün olabilir mi?)

Bundan sonra İbn Haldûn Timur ile tekrar karşılaştı ve bu keresinde yine aralarında tercuman vasıtasıyla uzun konuşmalar geçti ve bu arada İbn Haldûn, Timur'a ben sizi otuz kırk senedir görmek için sabırsızlanıyordum dedi. Bunun üzerine Timur ona bunun sebebini sordu ve İbn Haldûn da onun şu ana kadar dünyaya gelmiş olan Sultanlar arasında en güçlüsü ve iyisi olduğunu belirttikten sonra birçok iltifatlarla bunun sebeplerini izah etti.³⁷⁶

İbn Haldûn, Timur'la bir kez daha şehrin fethinden sonra Dimaşk ulemâsı ile birlikte olduğu halde karşılaştı. Bu keresinde mecliste fakihlerde bulundu ve Abbâsî Hilâfeti'yle bu hilafetin Bağdad'tan sonra Mısır'da devam etmesi meseleleriyle ilgili olarak bazı şeyler konuşulup tartışıldı.³⁷⁷

Daha sonra İbn Haldûn Timur'un huzuruna bir kez daha kendisi tarafından bazı hediyeleri vermek üzere gitti ve bu hediyeler arasında; bir tane çok güzel mushaf, Hz Peygamberi medh eden Kaside-i Burde, bir seccade ve dört ayrı kap içersinde Mısır tatlıları vardı. İbn Haldûn huzura girdiğinde bu hediyeleri Timur'a takdim etti. Timur mushafı aldı ve başına koydu, seccadeyi çok beğenip öptü, Burde ile ilgili olarak ise İbn Haldûn'a bazı sorular sordu, o da bunların cevaplarını Timur'a izah etti. Bunun ardından İbn Haldûn Timur için getirdiği tatlıları ona taktim etmeden önce, o sırada geçerli olan usûl gereği ilk önce bu tatlılardan kendisi yedi ve sonra Timur bunları kabul etti.

Bütün bunlardan sonra Timur İbn Haldûn'a ne yapmak istediğini sorunca, İbn Haldûn kendisinin buralarda yabancı olduğunu ve gurbette bulunduğunu belirtmesi üzerine, Timur ona rahat yolculuk edebilmesi için kendi mührünün bulunduğu bir belgenin verilmesini emretti. Bunun üzerine Şah Melik'in bizzat kendisi bu işle ilgilendi ve İbn Haldûn'a verilecek olan bu belgeyi hazırlayarak kendisine takdim etti. Ayrıca İbn Haldûn Timur'dan yine, Memlûk Sultanı Dimaşk'tan

³⁷⁶İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.156,157.; İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.621,622.

³⁷⁷İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.623,624.

ayrıldıktan sonra orada kalan ve Mısır'a dönmek isteyen bir grup için emân istedi ve Timur kâtibine bunun yazılması için emir verdi.³⁷⁸

İbn Haldûn Timur'la olan bu görüşmesinden sonra, onun huzuruna son bir kez daha çıktı ve bu keresinde Timur ona Mısır'a gidip gitmeyeceğini sordu daha sonra da yanında bulunan ve o sırada Merc es-Suffar'a gideceğinden dolayı hazırlık yapmakta olan kendi oğluna dönüp bakarak, İbn Haldûn'a sende kendi ailenin yanına git dedi.

Bu son görüşmeden sonra İbn Haldûn, O sırada Osmanlı Sultanı'nın yanından dönmekte olan Memlûk elçilerinin bulunduğu gemiye binerek Gazze'ye oradan da Mısır'a gitmek üzere yola çıktı ve 803 yılının Şaban ayında (Mart 1401) Kahire'ye ulaştı.³⁷⁹

XXII. Timur'a Dimaşk'ta Bulunduğu Sırada, Kahire'ye Dönmüş Olan Sultan Ferec'ten Gelen Mektup

Mısır Sultan'ı en-Nâsır Ferec ve yanındaki büyük Emirler'i Dimaşk'ta bulunduğu sırada, Timurlu ordusu ile yapılan ufak çaptaki çarpışmalar neticesinde, ellerindeki imkanlar ile Timur'a karşı koyamayacaklarını anladıklarından, bu sırada bir grup Emir'in de ortadan kaybolmasını fırsat bilip ve bunu kaçış için iyi bir bahane yapıp Kahire'de Sultan'a karşı bir ayaklanma girişimi olduğunu söyleyerek Dimaşk'ı çok kötü bir halde bırakıp gitmişlerdi. Bunun neticesinde de kendi kaderiyle başbaşa kalan Dimaşk halkı kısa bir süre sonra Timur'a bazı şartlar karşılığında teslim olmayı kabul etmiş ve şehrin kapılarını açmıştı. Daha sonra ise Dimaşk Kalesi, 29 günlük bir müdafaadan sonra düşmüş ve Kale Timurlu ordusu tarafından yerle bir edilmişti.

İşte bu hadiselerden sonra, Kahire'ye dönmüş olan Sultan Ferec, belkide yaptığı işin hiç te hoş olmadığını kendisi de çok iyi bildiğinden

³⁷⁸İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.625.

³⁷⁹İbn Haldûn, Tarih el-İber, VII, s.626.

dolayı, bunun izahını yapıp kaçmış olduğuna dair ortaya çıkmış olan söylentiye izale etmek için Timur'a bir mektup gönderdi.

Sultan Ferec bu mektupta Timur'u tehdit ediyor ve oraya gelerek onunla harp edip onu mahvedeceğini çünkü Mısır'a kendisinden korktuğundan veya zayıf olduğundan dönmediğini, ancak Kahire'de kendisine karşı bazı Memlûkler ayaklandıkları için dönmek zorunda olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu; "Bize karşı yapılmış olan bu ayaklanmaya herşeyden önce cevap vermeliydik, çünkü bu bize göre sizinle savaşmaktan daha önemlidir. Biz seni en hakir insan olarak gördük, vallahi de billahi de senin üzerine kızgın arslanlar gibi hücum edeceğiz ve sizi ot biçer gibi biçip yonca gibi ezeceğiz."³⁸⁰

Timur, Ferec tarafından kendisine gönderilmiş olan bu tehditlerle dolu mektubu aldığı anda, onu hiç ciddiye almadı ve önemsemedi.³⁸¹ Çünkü eğer Memlûk Sultan'ı Ferec gerçekten kendisine güveniyor olsaydı ve kendisiyle savaşmak isteseydi, Dimaşk önlerinde yakaladığı fırsatı değerlendirir, gönderdiği mektupta söylediklerini gerçekleştirdi. Ama gerekçesi ne olursa olsun o bunun tam tersini yapmış ve Dimaşk'ı kendi kaderiyle başbaşa bırakarak apar topar Kahire'ye geri dönmüş idi. Ayrıca Timur bu süre zarfında Dimaşk şehri ile Dimaşk Kalesi'ni ele geçirmiş ve Suriye seferine çıkmaktaki maksadına ulaşmış ve bundan başka Dimaşk'ı terketmiş olan Sultan'ın ağırlıklarına da el koyarak ona büyük zararlar vermişti.³⁸²

³⁸⁰İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.168; İbrahim Ali Tarhan, Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise, s.86,87. Yukarıda bahsedilmiş olan bu mektubun varlığından Timurlu kaynakları söz etmemektedir. Ayrıca Memlûk kaynakları da böyle bir mektubun Ferec tarafından gönderildiğinden bahsetmemektedir. Bu sebeple mektuba biraz şüpheyile yaklaşmanın doğru olacağını zannediyoruz.

³⁸¹İbrahim Ali Tarhan, Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise, s.87.

³⁸²Bkz. Yukarıda s.160,164.

XXIII. Timur'un Dimaşk'ı Terkedip Ülkesine Dönmesi:

Timur Dimaşk'ta yaklaşık olarak 80 gün kaldıktan sonra 3 Şaban 803 (19 Mart 1401)³⁸³ tarihinde buradan ayrılmak üzere harekete geçti.³⁸⁴ Ancak o Suriye'yi terkederken o bölgede bulunan ulemâdan değerli ve tanınan insanlar ile birlikte sanat erbabını ve ustaları da yanında esir olarak götürdü.³⁸⁵ Timur'un Devlet Erkanı'ndan ve ulemâdan esir alıp götürdüğü şahıslardan bazıları şunlardır; Baş Kadı Muhyiddin bin el-'İzz el-Hanefî, yine onun oğlu Kadı Şahabeddin Ebu'l-'Abbâs, Baş Kadı Şemseddin en-Nablûsî el-Hanbelî, Baş Kadı Sadreddin el-Monavî eş-Şâfiî, Şehabeddin Ahmed bin eş-Şehîd el-Mu'teber, el-Emir el-Kebîr Bethas, Tabiblerin Reisi Cemaleddin, Şahabeddin ez-Zerdkâş, Takiyuddin ibn-Mufleh. Bu zorla götürülen insanların yanısıra kendi isteğiyle Timur'a katılan ve onunla birlikte giden bazı şahıslar da vardı, bunlardan bir tanesi Abdulmelik bin et-Tekrîtî idi ve Timur onu Seyram'a Naîb olarak tayin etti, diğeri ise Yelboğa el-Mecnûn olup onu da Yengi Talas'a Naîb olarak tayin etmişti.³⁸⁶

Timur'un esir alarak, kendisi Dimaşk'tan ayrılmadan önce Semerkand'a gönderdiği grupların en önemlisi ise sanatkar ve zenaatkarlardan oluşmakta idi.³⁸⁷

O yıllarda Dimaşk'ın nüfusu yaklaşık olarak yüzbin idi ve bu rakam o dönemde bir şehir için yoğun olarak nitelendirilebilecek bir miktardı. Böylesi bir yerleşim merkezinde de dünyada bulunan başlıca

³⁸³Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.245.

³⁸⁴Ibn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.616.

³⁸⁵Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.84; N.Elisséeff, *Dimashk, E.I.*, II, s.286.Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.334,335.

³⁸⁶Ibn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.174,175.

³⁸⁷Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.141.

zenaatların; altın, gümüş, demir, pamuk, keten, cam (sırça) ve pirinç gibi hemen hemen hepsi Dimaşk'ta da mevcut idi. Bu bölgenin ovalarında genel olarak, mükemmel bir gülsuyu üretimi yapıldı ve yıllık olarak üretilen gülsuyunu taşımak için dörtbin katıra ihtiyaç duyulurdu. Yine aynı şekilde her yıl sekiz atelyede üç veya dörtbin şeker kavanozu üretilirdi ve Dimaşk'taki bu zenaat o yıllarda çok meşhur idi.³⁸⁸

O dönemde yukarıda bahsedilen yönleriyle böylesine temayuz etmiş bir şehir olan Dimaşk'ın bu nimetlerinden, Timur çok iyi bir şekilde istifade etmeyi bilmiş³⁸⁹ ve; terzilerin, dokumacıların, taş ustalarının, marangozların, baytarların, çadır ustalarının, nakkaşların, ok ve yay ustaları ile sırça ve porselen ustalarının³⁹⁰ bulunduğu büyük bir grubu, kendi ülkesinin imarında ve güzelleştirilmesinde kullanmak üzere beraberinde götürmüştü.³⁹¹

19 Mart günü Dimaşk'tan ayrılan Timur, 803 yılı Şaban ayının 27'sinde (13 Nisan 1401)³⁹² yolu üzerinde bulunan Haleb'ten geçerken³⁹³, şehrin doğusunda durmuş ve o esnada kendisi şehre girmemişti, ancak verdiği emir üzerine ilk önce bundan evvel tamamen harap edilmemiş olan Haleb Kale'si yerle bir edilmiş, ayrıca şehrin surlarında yıkılmıştı. Bundan sonra şehir tekrar yağmalanmış ve bu sırada Haleb'in büyük bir bölümü de yanmıştı.³⁹⁴

Geriye dönüşü esnasında Haleb'ten geçerken buraya tekrar zarar veren Timur, buradan Mardin'e geldi.³⁹⁵ Mardin Hakimi Mecdeddin İsa

³⁸⁸Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.36.

³⁸⁹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.141.

³⁹⁰İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.175,176.

³⁹¹Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.84; Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.41.

³⁹²İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.198b,199a.

³⁹³Muhammed Muhammed Feyyâs, *Timurlenk*, s.104.

³⁹⁴İbn Şihne, *Ravzat el-Menâzir*, nr.3297, vrk.198b,199a.

³⁹⁵İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.26.

bundan önce Timur ilk kez Anadolu ve Memlûk Devleti civarında görüldüğü zaman, çevresindeki diğer küçük ve Timur'a karşı koyması mümkün olmayan hâkimlerin yaptığı gibi, o sıradaki Memlûk Sultan'ı olan Berkuk'a elçisini göndererek, Memlûk Devleti'ne tâbi olup Sultan adına para bastırıp hutbe okutmak istediğini bildirince, bu isteği o sırada Ortadoğu'daki devletçiklere bir nevi hâmilik yapıp Timur'a karşı oluşturulan cepheye liderlik yapan Berkuk tarafından memnuniyetle kabul edilmişti.³⁹⁶ Ancak daha sonra gelişen olaylar neticesinde, Timur bu bahsedilen Mecdeddin İsa'yı yakalamış ve onu yanında üç yıl boyunca hapis olarak tutmuştu.³⁹⁷ Ancak daha sonra bir yolunu bularak Timur'un yanından onun rızasıyla ona bazı sözler vererek kurtulmuş ve tekrar gelip Mardin'e hâkim olmuştu. Bu arada yine Memlûk Sultan'ı ile olan diyalogunu tekrar kurmuş ve ona itat ettiğini bildirmişti.³⁹⁸

Ayrıca bütün bunların üstüne, Timur'u fazlaca kızdıran şeylerden birisi de onun Suriye seferi esnasında, Timurlu kuvvetlerine bizzat katılmadığı gibi oğullarından veya kardeşlerinden birini de göndermemiş olmasıydı. Bütün bu sebeplerden dolayı Mardin önlerine bizzat kendisi gelen Timur Mecdeddin İsa'ya haberler gönderip kendisiyle görüşmeye davet ettiyse de, o bunu kabul etmedi ve kaleden dışarı çıkmadı. Kale çok sarp bir yerde bulunduğu için buranın kısa bir sürede alınamayacağını anlayan Timur, Mardin'in çevresinde ordunun hayvanlarına otlak olacak nitelikte bir yer de bulunmadığından, şehrin binalarını ve pazarını yakıp yıktırdıktan sonra buradan ayrılarak Bağdad tarafına gitmeyi kararlaştırdı.³⁹⁹

³⁹⁶Bkz. yukanda s.46,50.

³⁹⁷Nizâmüddin Şâmî onun Kalei Sultâniyye'de mahbus olarak tutulduğunu belirtmektedir. *Zafernâme*, s.285.

³⁹⁸Bkz. yukanda s.85.

³⁹⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.285; İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.181.Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.335.

Timur daha sonra Musul'a⁴⁰⁰ geldiği sırada, kendisine daima gaileler çıkaran ancak çok uğraşılmış olmasına rağmen bir türlü ele geçirilemeyen ve şimdi de Osmanlı Hükümdarı Bayezid'in yanında bulunan Sultan Ahmed Celâyir'in ülkesi olan Bağdad'a asker sevk etti.⁴⁰¹ Bağdad'lılara bir savaş tazminatı ödetmek için gönderilen beşbin kişilik küçük müfreze⁴⁰² Sultan Ahmed adına şehri idareye memur edilmiş olan Ferec adındaki Bey'inin inatla yaptığı savunma neticesinde bir başarı elde edemedi.⁴⁰³ Bunun üzerine Timur Altinköprü yoluyla bizzat Bağdad'a gitti. Ancak Timur buraya giderken askerlerinin hepsini yanına almamış olduğundan şehri kolaylıkla ele geçiremedi. Timur işinin çok uzayacağını anladığı zaman Emirzade Şahruh Bahadır'a asker toplayarak derhal Bağdad'a gelmesini emretti. Bu emir üzerine Şahruh yanındaki çok büyük orduyla birlikte Bağdad önlerine geldi.⁴⁰⁴ Daha sonra da Timurlu kuvvetlerinin tamamı Bağdad'ı çevreleyen surlara hücum etti.⁴⁰⁵ Ancak içerdekiler hem bir taraftan savunma yapıyorlar, diğer taraftan da verilen ateş neticesinde yıkılan kale surlarının arkasına tekrar duvar örüyorlardı.⁴⁰⁶ Bu şekilde devam eden kuşatma kırk gün boyunca sürdü.⁴⁰⁷ Nizamüddin Şâmî'ye göre; Timur bu esnada şehrin teslim alınması için yapılacak olan büyük hücumu, Emirler'inin ısrarına rağmen, belki şehir teslim olur ve harap olmaktan kurtulur ümidi ile bir çok kere erteletti.⁴⁰⁸

⁴⁰⁰Jean Aubin, "Tamerlan à Bagdad", s.307.

⁴⁰¹Ravzatu's-Safâ, VI, s.383; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.26; İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.182.

⁴⁰²Jean Aubin, "Tamerlan à Bagdad", s.307.

⁴⁰³İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.26,27.

⁴⁰⁴Şâmî, *Zafernâme*, s.287.

⁴⁰⁵Ravzatu's-Safâ, VI, s.384.

⁴⁰⁶Şâmî, *Zafernâme*, s.287.

⁴⁰⁷İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.27.

⁴⁰⁸Şâmî, *Zafernâme*, s.288,289.

Bu sırada surların içersinde bulunan halktan ve askerlerden bazı gruplar, susuzluk ve kıtlıktan bunaldıkları için surların üstünden atlayıp şehri terk ediyorlardı. Sonunda 7 Zilka'de 803 (19 Haziran 1401)⁴⁰⁹ tarihinde yapılan toplu hücum ile şehir teslim alındı ve bu sırada şehirde bulunanların büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi.⁴¹⁰ Bunun arkasından ise şehir yerle bir edilerek bulunduğu yer çöl gibi dümdüz oldu.⁴¹¹ Timur burada bir müddet kaldıktan sonra Tebriz üzerinden Karabağ'a gitti.⁴¹²

XXIV. Timur'un Suriye'yi İstilasının Neticeleri

Timur'un Suriye seferinin çok değişik sonuçları olmuştur; bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

a-) Timurlu Ordusu'nun uzun süre boyunca bölgede kalması ve bu esnada sürekli olarak savaşın devam etmesi neticesinde, Suriye toprakları ve şehirlerinde insan sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bu insan sayısındaki azalmanın birinci sebebi Timurlu ordusunun yaptığı katliamlar, ikincisi ise Timur'un bizzat, giderken yanında, daha önce bahsedildiği üzere çok sayıdaki insanı savaş esiri olarak götürmüş olmasıdır. Bölgenin Timur tarafından boşaltılmasından sonra, Memlûk Sultan'larının ve Naîbleri'nin buralarda yapılan tahribatı izale edip bölgeyi hayata döndürebilmesi için çok büyük çabalar sarf etmesi

⁴⁰⁹Şâmî, *Zafernâme*, s.289; Jean Aubin ise şehre yapılan bu hücumu ve şehrin teslim alınışının tarihini 9 Temmuz 1401 olarak vermektedir. Bkz. Jean Aubin, "Tamerlan à Bagdad", s.308.

⁴¹⁰Şâmî, 100 kişiden ancak bir kişinin kurtulabildiğini söylemektedir. Bkz. *Zafernâme*, s.289; İbn 'Arabşah ise, Bağdat'ta 90 bin kişinin öldüğünü söyler. Bkz. İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.183. Ayrıca bkz. Yezdî, *Zafernâme*, II, s.259-266.

⁴¹¹Şâmî, *Zafernâme*, s.289; İbn 'Arabşah, 'Acâib el-Makdûr, s.184; Jean Aubin ise bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir; "Bu yıkımlarla ilgili rivayetleri başka yerlerde de olduğu gibi şüpheyle karşılamak gerekir. Timur Ordusunun Bağdat'ta ne zamanı, ne de kilometrelerce mesafeye uzanan ve çok büyük önem arzetmeyen bir şehri yakıp yıkacak teknik araçları vardı." Bkz. Jean Aubin, "Tamerlan à Bagdad", s.308.

⁴¹²İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.27.

gerekmiştir.⁴¹³ Mesela, Timur'un Dimaşk'ı terketmesinden tam bir yıl sonra yani 1402 Mart'ında, ilk kez Emevî Camii'nde Cuma namazı kılınabildi. Yine 7 sene sonra yani 1408 yılında, Dimaşk Nâibi Şeyh el-Mahmûdî, şehir halkına, evlerini ve şehirdeki vakıfları tamir etmeleri emrini verdi. Daha sonra da Sultan Ferec'in, medreselerin imar edilmesi gerektiğine dair emri halka okundu. Bir çok caminin imarı ancak 1411 tarihinde tamamlanabilmişti. Emevî Camii'nin yanındaki Çakmakkiye Medresesi'nin imarı ise ancak 1418 yılında tamamlandı ve bu tarihe kadar harap olarak kaldı.⁴¹⁴

Timur'un bölgeye gelmesi neticesinde bundan etkilenen şehirlerin ve yerleşim merkezlerinin isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

aa-) Tamamen Tahrib Edilmiş Olan Yerler:

Malatya, Eblistin, Darande, Zabtare, Kahta, Gerger, Hısn Mansur, Behisni, Kal'at-er-Rûm, Ayıntab, Tell Başır, Kilis, Azaz, Haleb, el-Bâb, Urfa, Maarret en-Numân, Hâma, Baalbek, Dimaşk.

ab-) Kısmen Tahrib Edilmiş Olan Yerler:

Safed, Sayda, Beyrut, Hims, el-Bîre, Râvendân, Hârim, Sermin, Şeyzar, Kerek Nuh, Trablus.⁴¹⁵

Bu şehirlerin içersinde, belki de en büyük tahribata uğramış olan Dimaşk ile ilgili olarak Mignanelli şunları anlatmaktadır; "Şehrin çevresindeki tek bir yerde, doğu tarafında Centura Hristiyan'larına bağlı olan bölümde bulunan az sayıdaki küçük evlere yangın sirayet etmediği için bu evler ayakta kalmıştı. Şu, gerçek bir vakıadır ki; bu şiddetli yangın Timur'un oradan ayrılmasından sonra da şehirde tam dokuz ay boyunca devam etmiştir, ben bunu bizzat gözlerimle gördüm ve işte bu yüzden bütün insanlar her şeye kadir olan Allah'ın adaletinden korkmaktadırlar. Allah hiç kimseye, çok güçlü dahi olsa,

⁴¹³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.141.

⁴¹⁴Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk*, s.191,192.

⁴¹⁵el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.93; Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk*, s.193.

günahlarıyla elde ettiği şöhrete müsaade etmez. Allah işledikleri günahlardan dolayı onlardan çok şiddetli bir şekilde intikam almak istedi, onların elinde yiyecek hiçbirşey kalmamıştı, çünkü herşeyleri Timur tarafından imha edilmişti, bu yüzden de iaşelerini çok uzak mesafelerden getirmek suretiyle temin ediyorlardı. Allah ayrıca onlara gökten, doymak bilmeyen aç çekirge grupları gönderdi ki, bu hadise Timur'un Mart ayında Dimaşk'ı terketmesinden sonra Mart ve Nisan aylarında vuku buldu.

Bunun neticesinde onlar o yıl içersinde hiçbir ürün yetiştiremediler ve hasad alamadılar, çünkü çekirgeler herşeyi silip süpürdü ve yalnızca çiçekler ile meyveleri değil, yaprakların saplarını, yaprakları ve gövdeyi de yediler. Zavallı Dimaşklılar tahmin edilemeyecek derecede açlık çekmeye başladılar. Onlar yardım görebilecekleri her türlü yoldan yoksun kaldılar ve çok sayıda insan açlık, yokluk ve üzüntüden helak oldu. Ölülerini gömecek kimse olmadığından yollarda ve caddelerde birikmiş olan kokmuş cesetlerin pis kokuları havayı iyice kirletmişti. Bu şartlar altında, yanmaktan kurtulmuş olan tek yer olan Kale hariç, insanlar yaşamlarını sürdürebilecekleri herhengi bir yer bulamıyorlardı. Şiddetli sıkıntılar ve kokuşmuş cesetlerin pis kokularından akli ve cismi direncimiz yok olmuş ve zayıflamıştı. Şiddetli derecede korkmuş olmaktan dolayı ne uyuyabiliyor ve ne de yemek yiyebiliyordum."⁴¹⁶

b-) Bundan evvel, Timur Suriye yi terk etmeden önce, o bölgede bulunan sanat ve zenaat ehlinin hemen hemen tamamını Emirler'inin denetiminde kendi ülkesine gönderdiğini belirtmiştik.⁴¹⁷ Bu sebeple de Suriye şehirlerinde meşhur olan sanatlar ve özellikle de sırçacılık eski öneminden çok şeyler kaybetmiştir.⁴¹⁸ Muhakkak ki bu durumun tek sebebi kalifiye elemanların Timur tarafından göçürülmüş olması değildir. Bunun yanı sıra Timur'un, bahsedilen sanatların icrasında kullanılan bütün alet ve edevatı götürmüş olması da çok büyük önem

⁴¹⁶Mignanelli, *Vita Tamerlani*, s.41,42.

⁴¹⁷Bkz. yukarıda s.180.

⁴¹⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm* , s.141.

taşımaktadır.⁴¹⁹ Bu alet ve edevat eksikliği o kadar büyük sıkıntılar yarattı ki, insanlar ziraat yapmak veya evlerini barklarını tamir etmek istediğinde gerekli araç gereçleri temin etmekte büyük sıkıntılar çekmiştir.⁴²⁰

Timur'un Suriye'ye girdiği sırada Dimaşk'ta bulunan Venedikli Konsolos Paolo Zana, Timur Dimaşk'a gelmeden önce, vatandaşlarını ve yanlarına alabildikleri kadar eşyayı da alarak kaçmayı başarmıştır. Zana daha sonra Kıbrıs'a sığındı, ancak Timur'un ayrılmasından sonra onun memuru geriye döndü. Daha sonraları şehri ziyaret eden bazıları, süratli bir düzelmeyi gerçekleştirdiğini gördüler⁴²¹, ancak bu boşluk devresinde Dimaşk yavaş yavaş yaralarını sararken, daha önceden sahip olduğu, Suriye'deki liderlik vasfını ve ticari aktivitesini yitirdi.⁴²² 15. yüzyılın ortalarına doğru, Stephen von Gumpenberg seyyah arkadaşlarıyla şehri ziyaret etti. Bu sırada o, Dimaşk ipeği almak istedi, ancak ona; bu kumaşın artık Venedik'ten geldiği söylendi; çünkü Timur bütün ipek ustalarını alıp götürmüştü.⁴²³

Suriye Bölgesi'ndeki sanatkarların ve ustaların Timur tarafından götürülmesi⁴²⁴ ile buralarda bazı mesleklerin icra edilmesi ve yeniden sanat erbabının yetişmesi uzun zaman almıştır. Tabii ki bu da Suriye'nin kültür ve medeniyet hayatını ciddi şekilde etkilemiş ve daha sonra gelen nesiller bundan büyük zararlar görmüştür.⁴²⁵

⁴¹⁹Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk*, s.193.

⁴²⁰Ekrem Hasan el-'Ulbi, *Timurlenk*, s.193.

⁴²¹Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*,s.235.

⁴²²Nasıl ki Moğol akın ve istilaları Anadolu yollarının faaliyetlerine ve dolayısıyla bu ülkenin gelişmesine büyük bir darbe olmuş ise, aynı şekilde Timur'un Suriye'yi istilası esnasında da burada bulunan ticaret yolları zarar görmüştür. Bkz. M. Kemal Özerin, *Anadolu Selçuklular'ı Çağında Anadolu Yolları*, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul, 1959, s.147.

⁴²³Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*,s.235.

⁴²⁴W.E.Muir, *The Memlûk or Slave Dynasty of Egypt*, s.122,123.

⁴²⁵İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fi 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.88.

c-) Timur'un Suriye'yi işgalinin dünya tarihi açısından da çok önemli olan bir neticesi de; Timur'un fetihleri ve işgalleri sonucunda Orta Asya ticaret yolunun güvenliğini yitirmesi ile Akdeniz-Mısır ticaret yolunun gelişerek önem kazanması olmuştur.⁴²⁶ Çünkü tacirler, Timur'un faaliyet alanının tam ortasında kalan bu yolu, tehlikeler arz ettiğinden dolayı tercih etmez olmuşlardır. Bunun tabii sonucu olarak ta ticaret ihtiyacının giderilmesi için insanlar yeni bir alternatif bulmak durumunda kalmışlar ve böylece Akdeniz-Mısır ticaret yolu daha fazla kullanılmaya başlamış ve denizcilik alanındaki gelişmelerin de artmasıyla büyük önem kazanmıştır.

XXV. Memlûk Sultan'ı Ferec'in Kahire'ye Dönmesinden Sonra Burada Gelişen Hadiseler

Timur'un Suriye seferinin Kahire'deki yankıları ise, Sultan Ferec'in askerleri ile birlikte aniden Kahire'ye dönmesi ile ortaya çıktı. Sultan'ın böylesine kötü bir durumda gelişi, halkın çok korkmasına ve onun Timur önünde hezimete uğrayıp buraya geldiğini ve Timur'un da onu takip ederek Kahire'ye geleceğini düşündürdü. Bu korku sebebiyle halk elindeki herşeyi satıp bir an önce Mısır'dan kaçmak için hazırlık yapmaya başladı.⁴²⁷ Bu sırada yiyecek içecek fiyatları aşırı talep sebebiyle çok fahiş bir şekilde artarken, günlük eşyalar da çok fazla miktarda satışa sunulduğu için ucuzladı.⁴²⁸ Ayrıca ulaşım için kullanılan hayvan fiyatları oldukça arttı.⁴²⁹

Bu kötü durum, Sultan Ferec'in aniden, Timur ile savaşmak üzere yeni bir ordu göndermeye karar vermesi üzerine had safhaya ulaştı. Çünkü yeni hazırlanacak olan bu ordunun masraflarının karşılanması için mali desteğe ihtiyaç vardı. Bu sebeple de Sultan, vakıflar ile diğer

⁴²⁶Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.142.

⁴²⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.246.

⁴²⁸Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.142.

⁴²⁹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.246.

arazilere çok fazla vergiler koydu, Mısır ve Kahire'deki (=eski ve yeni Kahire) diğer mallardan da aylık ücretler almaya başlayarak valilerden ve tüccarlardan borç para talep etti. Ayrıca Emirler'in ve diğer görevlilerin iktâ gelirlerinin bin dinarda beşyüz dirhemine el koydu.⁴³⁰

Halktan toplanacak paranın tahsili için Yelboğa es-Sâlimî görevlendirildi.⁴³¹ Yelboğa es-Sâlimî kendisine verilen görevi yerine getirmek için geceleri han, hâmam ve benzeri yerlere baskınlar yapmaya başladı. Yelboğa baskın yaptığı yerde eğer mal sahibini bulursa mevcut olan miktarın yarısını aldı, fakat eğer mal sahibi yok ise, bulduğu paranın tamamına el koydu ve aynı muameleyi vakıf hanlarına da ayırım gözetmeksizin uyguladı.⁴³² Bu durum da ekmek ve gıda fiyatlarının çok fazla artmasına sebep oldu ve böylece fakir fukaranın büyük bir bölümü helak olurken, hastalıkların çokluğundan insanlar cenazelerini defnedemez hale geldiler.⁴³³

Bütün bunların yanısıra Timur Suriye Bölgesine geldiğinde, korkuya kapılıp; Remle, Gazze, Kudüs, Dimaşk, Safed, Hâma ve Trablus ahalisinden büyük gruplar Mısır'a ve özellikle Kahire'ye vatanlarını, mallarını, çocuklarını bırakıp hiçbirşeylerini almadan kaçıp gelmişlerdi.⁴³⁴ Bunun doğal sonucu olarak ta, Kahire nüfusunda bir patlama olmuş ve yaşanan sıkıntılar iyice artmıştı.

Kahire'de Timur'la yapılacak savaş için başlatılan hazırlıklar devam ederken, Mısır'da bulunan değişik Urban gruplarından askerler de orduya katılmak üzere Kahire'ye gelmişti. Yine bu sırada 1401 yılının Şubat ayında Emir Nu'ayr'ın elçisi gelerek Memlûk Sultan'ı

⁴³⁰Ibn İyâs, **Bedâyi'**, I, k.2, s.619,620.

⁴³¹el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.1052.

⁴³²Ibn Tagrıberdi, **en-Nucûm**, XII, s.248,249.

⁴³³Hâkim Emin Abdusseyyid, **Kıyâm**, s.142.

⁴³⁴el-Hatîb, **Nuzhet en-Nufûs**, II, s.97.

Ferec'e, Nu'ayr'ın çok fazla miktarda asker topladığını ve Suriye'ye gitmek üzere hazırlandığını haber verdi.⁴³⁵

Sultan Ferec'in emri üzere Suriye seferi için hazırlanmaya başlayan ordu, Mart ayı sonlarında harekete geçerek emirlerin denetiminde Kahire'nin dışında toplanmaya başladı. Ancak aynı gün, daha önce Timur'un elinden kurtulup kaçan eski Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî Kahire'ye geldi⁴³⁶ ve Sultan'la görüşerek ona Timur'un Suriye'yi terkedip memleketine dönmek için harekete geçtiğini haber verdi. Kahire'ye ulaşan bu son haber üzerine Sultan Ferec Suriye seferini iptal etti ve Kahire dışında hareket etmek üzere emir bekleyen ordu dağıtıldı. Orada bulunan Emirler de Kahire'deki evlerine geri döndüler.⁴³⁷

Timur'un Suriye'yi terk ettiği ve ülkesine dönmek üzere harekete geçtiği haberinin duyulmasından ve yapılacak olan sefer'in iptal edilmesinden sonra, Timur'un yanında esir olarak bulunan Emirlerin bir kısmı esaretten kurtularak kaçıp Kahire'ye gelmeye başladılar.⁴³⁸

Timur'un yanında esir iken kurtulan ve kaçıp Kahire'ye gelen bu emirlerden bazıları; Altınboğa el-Osmâni⁴³⁹, eski Hâma Nâibi Emir Dokmâk⁴⁴⁰, Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî⁴⁴¹ idi. Ayrıca ulemâdan İbn Haldûn ve onun şefaatiyle Timur tarafından bağışlanan bir grup ta Kahire'ye geldi. Bunların arasında Nâzır el-Ceyş olan; Kadı Sadreddin Ahmed ibn Kadı el-Kudâ Cemaleddin Mahmud el-Kasîr de vardı.⁴⁴²

⁴³⁵|bn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.251.

⁴³⁶el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.101.

⁴³⁷|bn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.252.

⁴³⁸|bn Hacer, *İnbâ'*, V, s.8.

⁴³⁹|bn Hacer, *İnbâ'*, V, s.8.

⁴⁴⁰el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.101.

⁴⁴¹|bn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.252.

⁴⁴²|bn İyâs, *Bedâyî*, I, k.2, s.622.

Bu ilk gelen gruptan bir müddet sonra, 1401 yılının Kasım ayında yine esaretten kurtulup gelen Abdullatif es-Sâkî, Timur'un Bağdad'tan ayrılmasından sonra memleketine doğru ilerlerken yanında bulunan Memlûk esirlerinden Dimaşk Nâibi Sudun'un, Kadı en-Nâsireddin el-Halebî el-Hanefî'nin, Kadı Takiyuddin Mufleh el-Hanbelî'nin (Bu şahıs Dimaşk'ta halk ile Timur arasındaki barış görüşmelerini yapan kişiydi), vefat ettiğini, ayrıca Dimaşk Kâtip es-Sırr'ı Kadı en-Nâsireddin bin Ebî et-Tayyîb ed-Dimaşkî'nin de kaybolduğu haberlerini Kahire'ye ulaştırır. Yine aynı şahıs, Timur'un yanında esir olup ta onunla birlikte gidenlerden pek çoğunun yolda öldüğünü Sultan'a bildirir.⁴⁴³ Ancak bu vefat edenlerin büyük bölümü, hatta hepsi kendi ecelleriyle ve yoldaki kötü şartlardan dolayı ölmüştür. Timur Emirler'in içersinden yalnızca Dimaşk Nâibi Sudun'u, daha önce kendi elçisini katlettiği için cezalandırmak amacıyla öldürmüştür. Bunun dışında hiçbir Naîbe dokunmamıştır.⁴⁴⁴

Kahire'deki Memlûk Sultan'ı Ferec ile Emirler, Timur'un Suriye'den ayrıldığını öğrendikten sonra yapılan hazırlıkları durdurup seferden vazgeçince, daha önce buraya Suriye bölgesinden kaçıp gelmiş olan yabancıların tamamının üç gün içersinde Kahire'yi terkedip kendi şehirlerine dönmeleri için emir çıkarıldı ve böylece Kahire'de herşey tekrar normale döndü.⁴⁴⁵

⁴⁴³İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.645.

⁴⁴⁴İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, nşr; Fehîm Muhammed Şaltût, XIII, basım yeri yok, 1970, s.20,21.

⁴⁴⁵el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.101.

XXVI. Ankara Savaşı'ndan Sonra Timur'un Ölümüne Dek Memlûk-Timurlu Münasebetleri

Suriye'den ayrıldıktan sonra Mardin yolu ile Bağdad'a gelen Timur burayı ele geçirip harap etmiş ve ardından da Karabağ'a gitmişti.⁴⁴⁶ Timur buraya gelmeden önce daha Suriye'de iken Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile olan yazışmasını sürdürmekte idi. Bu ana kadar gidip gelen elçiler vasıtasıyla taraflar arasında tehdit dolu mektuplar teati edilmiş ve durum, Timur Karabağ'da iken de devam etmişti. Burada bulunduğu sırada getirdiği yeni kuvvetler ile ordusunu güçlendiren Timur artık Bayezid ile savaşa karar vermiş bulunuyordu. Bu sebeple de bu karardan sonra Timur, Bayezid'a sulh için kabulü mümkün olmayan tekliflerde bulunmaya başlayarak işi iyice yokuşa sürmüştü.⁴⁴⁷ Ancak bu sırada, kısa bir süre önce Kasova ve Niğbolu zaferini kazanmış olan Yıldırım Bayezid'da kendisinden emin bir şekilde Timur'a meydan okumakta kararlı görünüyordu.⁴⁴⁸

Sonunda karşılıklı olarak gönderilen elçilerin çabaları da bir işe yaramayınca, iki taraf Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda 28 Temmuz tarihinde karşı karşıya gelmiş ve zafer Timurlu tarafında kalmıştı.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶Herbert Melzig, *Ankara Meydan Muharebesi*, çev; Cemil Ziya Şanbey, İstanbul, 1941, s.5-8.

⁴⁴⁷İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.27,28.

⁴⁴⁸Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 143; Herbert Melzig, *Ankara Meydan Muharebesi*, s.11.

⁴⁴⁹İbn 'Arabşah, *'Acâib el-Makdûr*, s.196-200. Ankara Savaşı ile ilgili teferruatlı bilgi için bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.303-314; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.298-307; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1095,1096; İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.55-62; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.149-152; İbn İyâs, *Bedâ'iyi'*, I, k.2, s.659,660; Ahmet Dede Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 144-146. İsmail Aka, *Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnamesi, Belgeler (1986)*, S.15, s.12, vdv.; İsmail H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s.305-323; Herbert Melzig, *Ankara Meydan Muharebesi*, s.9-35; Yılmaz Öztuna, *1402 Ankara Muharebesi-Bayezit ile Timur'un ölümü ve Fetret Devri*, İstanbul, 1946, s.21-44.Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.354-357. Ayrıca Ankara Savaşıyla ilgili İbn Hacer'in verdiği bilgilerin tercümesi için bkz. Şevkiye İnalçık, İbn Hacer'de Osmanlılar'a Dair Haberler, *DTC Fak. Dergisi (1948)*, VI, 3, s.191-193.

Osmanlı Orduları'nın Ankara Savaşı'nda yenilgiye uğraması ile, Bizans İmparatorluğu 50 yıl kadar daha varlığını sürdürmüş, Rumeli'de fetihler durmuş, şehzadeler arasında meydana gelen hakimiyet mücadelesi ve Timur tarafından Anadolu Beylikleri'nin yeniden canlandırılması yüzünden Anadolu'nun birliği bozulmuştur.⁴⁵⁰

Timur'un o dönemde İslâm Dünyası'nın liderliğini yapma çabası veren bu iki kuvvete yani, Memlûk Devleti ile Osmanlı Devleti'ne karşı galip gelmesi, bu iki güce yenilmiş olan batı dünyasının durumunu çok etkiledi.⁴⁵¹ İşte bu sırada İspanya Kralı III. Henri, 1402 yılında Paye de Sutomayer ile Şanşerdo Palazvoloz'tan oluşan bir elçilik heyetini Timur'a iki ülke arasındaki ilişkileri kuvvetlendirip iyileştirsinler diye gönderdi. Timur bu iki elçiye Ankara Savaşı'ndan sonra karşıladı ve onlara çok iyi muamele ettikten başka, İspanya'ya dönerlerken onlarla birlikte kendi tarafından Hacı Mehmed'i dostça yazılmış bir mektup ile cariyeler ve mücevherlerden oluşan hediyeler olduğu halde III. Henri'ye gönderdi. Bu durum karşısında III. Henri başlarında Clavijo'nun bulunduğu ikinci bir elçilik heyetini Timur'la dostluğunu artırmak ve belki de bir ittifak teşebbüsü için 21 Mayıs 1403 tarihinde tekrar Timur'a gönderdi.⁴⁵² Ancak, Timur'un bu heyete çok iyi davranıp izzet-i ikramda bulunmuş olduğunun bilinmesine rağmen Doğu-Batı arasında resmi bir ittifak'ın yapıldığına dair herhangi bir işaret yoktur.⁴⁵³

Timur'un Osmanlı Devleti'ne galip gelmesinin Memlûk Devleti açısından ortaya çıkan önemli neticelerinden birisi; Memlûk Devleti'nin çok daha erken ve hızlı bir şekilde çökmesinin engellenmiş olmasıdır. Çünkü şayet Osmanlı Devleti Ankara Savaşı'nda yenilmemiş ve Fetret Dönemini yaşamamış olsaydı, güçlenip genişlemesi daha hızlı bir

⁴⁵⁰İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.29.

⁴⁵¹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.144.

⁴⁵²Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.20,21.

⁴⁵³Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.144.

şekilde olacak ve dolayısıyla Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılması da daha erken bir tarihe tesadüf edecekti.⁴⁵⁴

Timur Ankara Savaşını kazanıp Anadolu'da pek çok yeri yağmaladıktan sonra burayı terketmeden önce, Memlûk Sultanı Ferec'e Hoca Mesud el-Geccâni'yi⁴⁵⁵ elçi olarak beraberinde bir mektupla birlikte gönderdi. 805 yılının Cemazi el-Evvel ayı sonlarında (1402 yılı Kasım ayı başları)⁴⁵⁶ Kahire'ye ulaşan elçi beraberinde getirdiği Timur'un mektubunu Sultan'a takdim etti.⁴⁵⁷ Ferec'e gelen mektubun içeriği şöyleydi;

⁴⁵⁴Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.144.

⁴⁵⁵İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.62,63; Elçinin ismi el-Makrîzî tarafından; Hoca Nizameddin Mesud el-Gehcâni, el-Hatîb tarafından ise, Hoca Mesud olarak zikredilmektedir. Sehâvî ise, ismi İbn Hacer gibi Mesud el-Geccâni olarak vermektedir. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1098,1099; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.159; es-Sehâvî, *ed-Dav'*, X, s.157. Ayrıca Timur'un bu elçisinin getirdiği mektubun cevabını eserinde tam metin olarak veren tek müellif olan Kalkaşandî, Timur'un elçisinin ismini Hoca Mesud el-Geccâni olarak yazmıştır. Bkz. Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, s.320. İbn İyâs da ismi Hoca Mesud el-Geccani diye belirtir. İbn İyâs, *Bedâiyi'*, I, k.2, s.665.

⁴⁵⁶Timur'un gönderdiği bu mektubun Kahire'ye ulaştığı tarih ile ilgili olarak, kaynaklar arasında bir fikir birliği yoktur. İbn Hacer bu meseleden bahsederken, yalnızca yılı verip ay zikretmemekte ve daha sonraki sayfalarda, elçi ile Atlamış'ın Cemazî el-Âhir ayında Dimâşk'a Recep ayında ise Haleb'e ulaştığını belirtmektedir. Makrîzî, elçinin Cemazi el-Âhir ayının başında geldiğini söylerken, İbn Tagriberdi Cemazi el-Âhir'in 21 in de ve diğer müelliflerin hepsinden farklı olarak, mektubun 803 yılında Sultan'a ulaştığını belirtir. İbn Tagriberdi diğer müelliflerin tamamının, ittifak ettiği elçinin kimliği ve Kahire'ye ulaştığı yıl konusunda onlara göre çok daha farklı ve değişik bilgiler vermektedir. Biraz ileride, Memlûk Sultan'ı Ferec'in Atlamış'ı Timur'a gönderirken, onun yanına kattığı elçilerine verdiği mektuptan da anlaşılacağı üzere, burada İbn Tagriberdi'nin bahsettiği mektup gerçekten Timur tarafından gelmiştir. Bu mektupta da Atlamış talep edilmekte ve eğer o kendilerine gönderilirse, Timur'un yanında bulunan Memlûk Emirler'inin serbest bırakılacağı sözü verilmektedir. İbn Tagriberdi bu mektuptan bahsettikten sonra, Atlamış'ın kale burçlarından getirtilip kendisine 5000 dirhem verilip, yanına Emir Âhur Kebîr Sudun Tâz, Kutluboğa el-'Alâî ve Emir Muhammed bin Sungur'un da katılarak gönderilmesi için hazırlıkların yapıldığını belirtir, ancak Atlamış İbn Tagriberdi'nin bahsettiği bu yılda ve yukarıda isimleri zikredilen elçilerle gönderilmeyip, biraz ileride anlatılacağı üzere 805 yılında ve farklı bir elçilik heyetiyle Timur'a gönderilecektir. Elçi'nin Kahire'ye ulaştığı ay ile ilgili olarak, İbn İyâs ve el-Hatîb, Cemazî el-Evvel'in ilk günü, bu elçiyle gönderilen cevâbî mektubun tam metnini veren Kalkaşandî ise Cemazî el-Evvel ayı içinde demektedir ve bizim doğru olduğunu zannettiğimiz tarih te budur. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.62; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1098,1099; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.249; İbn İyâs, *Bedâiyi'*, I, k.2, s.665; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.159; Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, s.320.

⁴⁵⁷el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1098,1099.

"Allah'ın yardımıyla Anadolu topraklarının tamamı bizim oldu ve Sultan'ın reayası da hakimiyetimiz altına girdi, bundan böyle Şam ve Mısır topraklarında paranın ve hutbenin şanlı adımıza olması gerekir. Atlamış'ı hemen serbest bırakıp bütün âlem için bir sığınak olan topraklarımıza göndermelisiniz. Eğer emirlerimizi yerine getirmez ve az dahi olsa isteklerimiz dışına çıkarsanız, bilin ki muzaffer bayrağımız Anadolu ülkesinden döndükten sonra Mısır'a yönelecek ve dağlarında dalgalanacaktır. Ben söyleyeceğim herşeyi söyledim, gerisini sen bilirsin, benden günah gitti."⁴⁵⁸

Görüldüğü üzere Timur Anadolu'da bulunduğu sırada Memlûk Sultan'ı Ferec'e gönderdiği bu mektupta, şayet Atlamış kendisine gönderilmez ise ordularıyla birlikte Mısır üzerine yürüyeceğini açık ve net bir şekilde belirtmektedir.

Ferec, daha önce Dimaşk önlerinde Timur ile karşılaşma fırsatı yakalamışken, muharebe meydanını terkedip kaçarak Kahire'ye gelmişti. Bunun arkasından Suriye'nin tamamını ele geçirerek yağmalayan Timur, buradan hareketle Mardin daha sonra da Bağdad'a uğrayarak Karabağ'a gelip konmuştu. Bir süre sonra da Osmanlı Devleti üzerine yürüyerek, mektubunda da belirttiği üzere burada yapılan savaşta Yıldırım Bayezid'da galip gelmiş ve Anadolu'yu ele geçirmişti. Durum bu noktaya geldiğinde Memlûk Sultanı Ferec'in çok dikkatli düşünmesi ve doğru bir karar vermesi gerekiyordu. Çünkü gerçekten kendi çevresinde Timur'a baş eğmeyen kimse kalmamıştı. Bu sebeple Timur'un Anadolu'dan sonra pekala Mısır üzerine yürümesi muhtemel idi.

⁴⁵⁸Ravzatu's-Safâ, VI, s.423. Mektubun tam metnini vermeyip birkaç satırla özetleyen Memlûk müellefleri, yukarıdaki metinde olmayan bazı bilgileri de zikretmektedirler. Mesela; İbn İyâs'a göre Timur bu mektupta, Sultan'dan, daha önce olanlar için özür dilemektedir. el-Hatîb, Timur'un, Atlamış ne zaman bana gönderilirse ben o zaman Suriye Bölgesini terk edip ülkeme döneceğim dediğini zikreder. İbn Tagrıberdi ise, Timur'un, şayet siz Atlamış'ı serbest bırakırsanız, bende yanımda bulunan sizin Emirler'inizi bırakacağım dediğini belirtir. Bunların dışında, Memlûk müelliflerinden yalnızca İbn Hacer, yukarıdaki metne uygun olarak; Timur, eğer Atlamış gönderilmez ise, Mısır üzerine geleceğini söyleyip, Sultan'ı tehdit ediyordu der. Bkz. İbn İyâs, Bedâ'î, I, k.2, s.665; el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, II, s.159; İbn Tagrıberdi, en-Nucûm, XII, s.249; İbn Hacer, İnbâ', V, s.62,63.

Ferec bu durum karşısında danışma meclisini toplayarak Atlamış ile ilgili durumu onlara sordu; Atlamış serbest bırakılsın mı, bırakılmasın mı? Meclis Atlamış'ın Timur'a gönderilmesi yönünde bir karar aldı ve bunu Sultan'a bildirdi.⁴⁵⁹ Bunun üzerine Sultan'ın emri ile Atlamış kale burçlarındaki hapsedildiği yerden çıkartılarak Sultan'ın huzuruna getirildi.⁴⁶⁰ Sultan kendisine izzet-i ikramda bulunup hil'at giydirerek ona çeşitli kumaşlar hediye etti.⁴⁶¹ En nihayet Atlamış yaklaşık olarak 10 yıl kadar⁴⁶² Kahire'de hapis yattıktan sonra, Timur tarafından gelen elçi Mesud el Geccâni ve Sultan Ferec'in elçileri olan Ahmed bin Gulbek en Nâsirî ile Seyfeddin Kanıbay el-Hasekî de olduğu halde⁴⁶³ ve yolculuğu esnasında kullanması için beşbin dirhem⁴⁶⁴ de verildikten sonra 1 Cemazi el-Ahir 805 (27 Aralık 1402) tarihinde Kahire'den ayrılarak Timur'un yanına gitmek üzere yola çıktı.⁴⁶⁵ Bu arada Memlûk Sultanı Ferec, elçileriyle birlikte Timur'a birde mektup gönderdi ki, bu mektupta Sultan'ın Timur'a karşı takındığı yumuşak tavır ve iki devlet arasındaki siyasî münasebetler açısından gelinen son nokta çok güzel bir şekilde ortaya konmaktadır. Tam metni Memlûk kaynaklarından yalnızca Subh el-A'şâ'da bulunan mektup çok uzun olduğu için burada önemli noktalarını özet halinde vermekle yetineceğiz;

⁴⁵⁹İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.665; Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ*, VII, s.322.

⁴⁶⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.249.

⁴⁶¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.159.

⁴⁶²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1099. İbn İyâs ise bu sürenin 20 yıl olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.665.

⁴⁶³İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.665; Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ*, VII, s.324.

⁴⁶⁴İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XII, s.249.

⁴⁶⁵el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.159; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1099; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.665. Ayrıca Bkz. Tilman Nagel, *Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, s.336.

"En yüksek, en adil, muzaffer, dinin yardımcısı, en büyük makam olan İslâm'ın ve Müslümanların dayanağı Timur Gûrgan'a barış ve dostluğu tesis için bu mektup tarafımızdan yazıldı.

Biz şu ana dek sizin tarafınızdan gönderilen daha önceki ve son gelen elçilerden, iki devlet arasında barışın sağlanabilmesi için yakınınız olan Atlamış'ın size gönderilmesi gerektiğini anladık. Ancak onun size gönderilmesinin gecikmesi bazı sebeplerden dolayıdır; siz Suriye sınırlarına geldiğiniz zaman biz de Mısır'dan oraya gelmek üzere hareket ettik ve geldik, fakat daha sonra bize çok hızlı bir şekilde geri dönmemiz gerektiği bildirildi ve döndük. Daha sonra ise sizin Sudun ve Emir Ahur'lardan Beysak ile gönderdiğiniz⁴⁶⁶ haberdan Atlamış'ın tarafınıza gönderildiği taktirde ülkenize döneceğinizi öğrendik. Bunun üzerine onu size göndermek için en iyi bir şekilde hazırlık yapmaya başladık.

Ancak biz bu hazırlıkları yaparken bize Dimaşk'ta olup bitenler yani, şehrin harap edilmesi, halkının türlü işkencelere tabi tutulması, kalenin tahrip olması, Dimaşk'ın ve İslâm dünyasının en önemli camisi olan Emevî Camisi'nin ve diğer mescidler ile medreselerin yakılıp yıkıldığı haberleri ulaştı. Bu bilgilerin doğru olduğu, sizin Dimaşk'tan ayrılmadığınız ve artık Atlamış'ın size gönderilmek üzere hazırlanması meselesini önemsemediğiniz tarafımızdan anlaşıldı.

Daha sonra ise, ilk önce Mardin hakimine sonra da onun elçisi olan Abdulkadir Geylani'nin oğlu Şeyh Abdulmumin'in vasıtasıyla bize gelen mektubunuzdan⁴⁶⁷ 804 (1401-1402) senesinde Erzincan ve

⁴⁶⁶Burada bahsedilen mesele ile ilgili olduğunu sandığımız bazı şeyler, İbn Tagriberdi tarafından 803 yılı olayları arasında anlatılmaktadır. Karşılaştırma için bkz.İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XII, s.249.

⁴⁶⁷Bu hadise, Memlûk müelliflerinden yalnızca İbn Hacer tarafından bahsedilmektedir. İbn Hacer'e göre; Timur, yanından birisini Mardin hakimine elçi olarak göndermiş ve ondan, güvendiği birisi ile kendisine ulaşan mektubu Kahire'ye göndermesini talep etmişti. Mardin hakiminin elçi olarak seçtiği şahıs olan; Bedreddin Muhammed bin Taceddin Huseyin bin Bedreddin Huseyin bin Şemseddin bin Husameddin Abdulaziz bin Muhammed bin Abdulaziz bin eş-Şeyh Abdulkadir el-Ceylî (Geylânî burada yanlış olarak Ceylî şeklinde yazılmış olmalı.), Dimaşk'a ulaştığı zaman oraya gelmekten maksadının bu mektup olmayıp buradaki müslümanlara nasihat etmek olduğunu söyler. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.62,63.

Kemah'a ulaştığınız, Anadolu üzerine yürüyeceğiniz ve sulh kapısının açılması ile dostluk yoluna girilip iki ülke arasında barışın sağlanması için, bizden Atlamış'ı istediğinizi öğrendik.

Biz yemin ederiz ki, kim bizi sever bizimle dost olmak isterse biz de onu severiz ve onunla dost oluruz. Siz nasıl Atlamış'ı istiyorsanız, biz de size onu göndermek istiyoruz. Sizden bu talepler gelince, biz başta Emir el-Mu'minîn el-Mütevekkil 'Alâllâh olmak üzere Şeyh'ul-İslâm Sıraceddin Ömer el-Bulkûnî, Baş Kadılar, ilim erbabı ve devlet erkeninin da bulunduğu meclisi topladık. Burada sizin Atlamış'ın gönderilmesi isteğinizi de içeren mektubunuz okundu, daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde çıkan ortak karar, Atlamış'ın hazırlanıp size gönderilmesi şeklinde oldu.

Daha sonra İzmir⁴⁶⁸ ehlinden olan şahıs vasıtasıyla Zati Alinizden gelen 22 Safer 805 (21 Eylül 1402) tarihli mektuptan İbn Osman'a galip gelip, onun memleketindeki kalelerin büyük bir kısmını ele geçirdiğiniz ve yine Atlamış'ı talep ettiğinizi öğrendik.

Bundan bir süre sonra ise yine sizden, yani yüce makamdan elçi olarak gelen büyük Şeyh Mesud el-Geccâni vasıtasıyla aldığımız mektupta, daha önce Mardin'den ve İzmir'den gelen mektuplarda tekrarladığınız Atlamış'ın geri iade edilmesi talebiniz vardı. Biz barışın sağlanması için yapılacak olan görüşmelerde elçiniz olan Mesud el-Geccâni'nin sözlerini sizin kelamınız telakki ettik. Atlamış'ı da size göndermek üzere hazır hale getirdik. Bu hazırlıklarımızı ve size ulaşmadan önce Atlamış'a gösterdiğimiz ihtimamı elçiniz Mesud el-Geccâni de gördü.

Daha sonra sizin şer'an vekiliniz sayılan Hoca Mesud el-Geccâni ile sulh akd ettik. Bu sırada Emir el-Mu'minîn, Şeyh'ul-İslâm, Baş Kadılar, ilim erbabı, devlet erkanı ve Emir Atlamış ta orada hazır bulundu. Yazılmış olan bu sulh metnini sizin de görüp şahadet etmeniz

⁴⁶⁸Metnin içersinde, kelime herhalde yanlış olarak esre ile harekelenmiş ve Ezmir olarak yazılmıştır. Ancak Timur'un, İzmir Kalesi'ni fethi esnasında buradan bir şahsı elçi olarak Kahire'ye göndermiş olması kuvvetle muhtemel olduğundan biz bu ismi İzmir olarak okuduk.

icap ettiğinden dolayı istinsah ettirdik ve ondan iki nüshayı size yazdığımız bu cevabi mektubun yanında gönderiyoruz. Bu nüshalardan birisi bizim hattımız ile yazılı olup, sizin tarafınızdan muhafaza edilecek olan nüshadır. Diğerisi ise sizin hattınız ile yazılı olan ve siz şehadet ettikten sonra size gönderdiğimiz elçimiz vasıtasıyla bize geri getirilecek ve bizim tarafımızdan saklanacak olan nüshadır.

Şimdi biz size, Emir Atlamış ile birlikte sizin tarafınızdan gönderilmiş olan elçileriniz ve onların yanında bizim tarafımızdan elçi olarak, benim ve babamın yakını olan Ahmed bin Gulbek en-Nâsırî ile Seyfeddin Kanıbay el-Hasekî en-Nâsırî'yi beraberlerinde size yazılmış olan cevabi mektubumuz da olduğu halde gönderiyoruz."⁴⁶⁹

Yukarıda özetleyerek verdiğimiz, Memlûk Sultanı Ferec'in Atlamış'ı serbest bırakıp onunla birlikte Timur'a gönderdiği mektuptan da anlaşıldığı üzere; Timur en son gönderdiği elçiden önce bir kez Dimaşk'ta bulunduğu sırada, daha sonra Mardin hakimi vasıtasıyla ve sonra Anadolu'yu ele geçirip İzmir'de bulunduğu sırada ve Subh el-A'sâ dışında bizim gördüğümüz kadarıyla hiçbir kaynağın bahsetmediği, belkide bir fetihname şeklinde yazılmış olan mektubunu göndererek Atlamış'ı ısrarla istemiştir. Timur'un Suriye seferinden önceki Atlamış ile ilgili talepleri iki ordu direkt olarak yüzyüze gelmediği için Memlûk Devleti tarafından pek fazla ciddiye alınmamıştır. Ancak Timur'un Suriye'de kazandığı zaferden sonra durum değişmiş ve Ferec'in Timur'a gönderdiği bu son mektuptan da anlaşılan odur ki, Timur'un Dimaşk'ı terk ettikten sonra gönderdiği elçi ve talepleri ciddiye alınmış ve Atlamış'ın gönderilip gönderilmemesi mecliste görüşülerek, gönderilmesi yönünde bir karar alınmıştır. Halbuki Timur, Ferec'in de ordusuyla birlikte Dimaşk'ta bulunduğu sırada, yine bu isteğini Memlûk Sultanı'na iletmış ancak Timur, Ferec tarafından verilen boş ve gerçek olmayan bazı vaatler ile zaman kazanmak için oyalanmış ve Atlamış'ın gönderilmesi yönünde ciddi bir girişimde bulunulmamıştır.

⁴⁶⁹Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, s.320-324.

Özellikle Anadolu'nun Timur tarafından ele geçirilmesinden sonra, Memlûk Devleti, Timur'un kendisi için büyük ve baş edemeyeceği bir tehlike olduğunu anlamış ve mektupta da bahsedilen ve iki nüsha halinde Timur'a gönderilen sulh akdiyle bu durumu açıkça itiraf ederek kabullenmiştir. Böylece de Timur ile Sultan Ferec arasındaki dostluk anlaşması gerçekleşmiş oldu. Ancak bu anlaşma metnine rastlayamadığımız için, yapılan anlaşmanın mütekabiliyet esasına göre mi yoksa tek taraflı yükümlülükler taşıyan bir anlaşma mı olduğu konusunda kesin bir hüküm veremiyoruz.⁴⁷⁰

Mektupta bahsedilen bu metne rastlayamamış olmakla birlikte, Fars kaynaklarından Nizamüddin Şâmî⁴⁷¹ ile Şerefeddin Ali Yezdî⁴⁷², Ferec'in gönderdiği bu elçilerin Timur tarafından, daha Anadolu'dan ayrılmamış iken Akşehir'de karşılanması ile ilgili hadise'leri anlatırken verdikleri bilgilerden⁴⁷³, iki devletin siyasî münasebetler açısından içinde bulundukları son durum gayet güzel bir şekilde anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁰Ancak şunu belirtmekte de yarar görüyoruz ki; biraz sonra, önemli noktaları özet olarak verilecek olan, Ferec'in Timur'a gönderdiği ikinci mektuptaki bazı cümlelerden; bu anlaşmanın mütekabiliyet esasına göre yapılmış olması ihtimali bize göre daha akla yatkındır. Fakat bu arada Timurlu müelliflerinden Nizamüddin Şâmî ile Şerefeddin Ali Yezdî'nin, Ferec'in elçilerinin, Timur Akşehir'de iken onun huzuruna çıkması ile ilgili olayları anlatırken yukarıdaki düşüncemizi teyid etmeyip aksine tam tersini söylüyor olmaları sebebiyle bu düşüncemize şüpheyile yaklaşılmasının doğru olacağını sanıyoruz. Şâmî, *Zafernâme*, s.327,328; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.356,357.

⁴⁷¹Şâmî, *Zafernâme*, s.326,327.

⁴⁷²Yezdî, *Zafernâme*, II, s.356,357.

⁴⁷³Bu iki müellifin verdiği bilgiler içersinde bulunan, Ferec'in hutbe,sikke ve harac ile ilgili taahhütleri Memlûk kaynakları tarafından teyid edilmemektedir. Mısırlı araştırmacı İbrahim Ali Tarhan ise, 1960 yılında yaptığı bir çalışmada bu konuyla ilgili olarak; "Ferec, Beyler'iyle görüştüktan sonra Timur'un şartlarını ve barış teklifini kabul etti, ancak Ferec'in Timur adına para basma şartına evet demiş olmasına rağmen şu ana kadar böyle bir para ele geçmemiştir." diyerek verdiği bu bilgiyi, dipnotta İbn İyâs ile Lane Poole'e dayandırmaktadır. Ancak biz İbn İyâs'ta böyle bir kayda rastlayamadık. Lane Poole ise, yazarın da söylediği gibi; Ferec'in, Timur adına para basmayı kabul ettiğini ancak şu ana kadar böyle bir paraya rastlanmadığını belirtmekte fakat verdiği bu bilgi için herhangi bir kaynak göstermemektedir. Karşılaştırma için bkz.İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.88, dipnot 1; Stanley Lane-Poole, *A History of Egypt in the Middle Ages*, s.334.

Nizamüddin Şâmî'nin bu konu ile ilgili hadiseleri hulâsa ederek, ancak çok güzel ve açık bir şekilde anlattığı metin aynen şöyledir; "Emir Timur Akşehir'i teşrif ettiği vakit Mısır tarafından elçiler geldiler. Emir Atlamış'ı ne zamandan beri istediği halde Mısırlılar Mumaileyhi göndermekte tekasül gösteriyorlardı; fakat Emir'in intikamının şiddetini gördüler ve inatları yüzünden Şam ve Haleb'i kaybettiklerini gözönüne getirdiler. Nihayet yaptıklarından pişman olarak Emir Atlamış'a tevessül ile Emir Timur namına sikke bastırdılar ve minberlerde adına hutbeler okuttular.⁴⁷⁴ Ahmed ve Akte⁴⁷⁵ adında iki elçiyi beraberlerinde birçok mal, sayısız hazineler, altın eğerli arap atları, türlü türlü inciler, cevherler, misk, amber, Mısır kılıçları ve İskenderiye kumaşları olduğu halde gönderdiler; elçiler bu hediyeleri Emir'e takdim ettikten sonra Berkuk'un oğlu Ferec'in arzı ubudiyetle; 'Ben Emir'in bir bendesiyim; benim sığınacak bir yerim varsa o da Emir'in bargahının eşiğidir, eğer Emir merhamet edip te bendeliğe kabul ederse, bundan sonra mâzînin hilâfına olarak bendelikten ayrılmam, bu memleketin hutbesini Emir'in adına okutur ve sikkesini onun adına basarım ve her sene haracı, Hazinei Âmire'ye gönderirim' dediğini söylediler⁴⁷⁶, Emir lutuf ve merhamet gösterdi ve; 'o küçük yaşta babadan mahrum kalmıştır; ben onu Allah rızası için evlatlığa kabul ettim. Eğer iyi hizmet eder ve ahdinde sebat gösterirse kendisinden merhametimizi esirgemeyiz, her ne arzu ederse yerine getiririz. Kendisine yardım ve memleket idaresinde kendisini takviye ederiz; o da memleketinde refahı-hal ile yaşar, Haremeyn-i Şerifeyn hizmetini layıkıyla yapar, bu hayırlı hizmetten ve müslümanların emn-ü emâna nailiyetinden hasıl olan ecrü

⁴⁷⁴Bundan önceki dipnotta da belirtildiği gibi verilen bu bilgi hem Memlûk kaynaklarından teyit edilmemekten hem de böyle bir sikkenin varlığından şu ana kadar hiçbir yerde sözedilmemektedir. Bu konuyla ilgili olarak W.Barthold, A.Semarkandi'den aynen; 1403 yılında Mısır'da Sultan Mahmud ve Timur adına sikke kesildiği adlarını hutbelerle okunduğunu bildirmek üzere bir elçilik heyetinin geldiğinden söz edilir, demektedir. Bkz. W.Barthold, **Uluğ Bey ve Zamanı**, s.33, dipnot.92.

⁴⁷⁵Aktay ismi burada yanlış olarak Akte şeklinde yazılmış olmalıdır.

⁴⁷⁶Daha önce verdiğimiz, Ferec'in Timur'a gönderdiği mektupta sikke, hutbe ve harac ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bkz. Kalkaşandî, **Subh el-A'sâ**, VII, s.320,324. Ancak mektupta bahsedilen anlaşma metninde, bu şartların bulunup bulunmadığı konusunda birşey söylemek te tahminden öteye gitmez.

sevabat bizim saltanat devrimize ait olur' buyurdular. Bundan sonra elçilere hil'at, altın, kûlah, kemer verdi ve Ferec için tac, esvap, murassa kemer, kûlah gönderdi ve kendilerine fevkâlede iltifat göstererek memleketlerine gönderdi.⁴⁷⁷

Timur tarafından çok iyi karşılanıp ağırlanmış olan Ferec'in elçileri yanlarında Mesud el-Geccânî de olduğu halde 3 Muharrem 806 (23 Temmuz 1403) tarihinde Kahire'ye geldiler.⁴⁷⁸ Bu arada onların yanında, Timur'un serbest bıraktığı Memlûk esirleri de vardı. Timur'un elçileri vasıtasıyla gönderdiği hediyeler arasında; pars, çeşitli av kuşları, samur, vaşak ve sincap kürkleri ile bir tane büyük fil vardı. Bu filin üzerinde ise içine yirmi kişinin sığabileceği büyüklükte bir sandık bulunmakta ve onun da üzerinde elinde iki tane yeşil bayrak olan bir adam oturmaktaydı. Bu adam elindeki bayrakları salladığı için, ona hemen müdahale edildi ve bayraklar elinden alındı.

Sultan Ferec'in elçi olarak gönderdiği Kanıbay Kahire'ye girdiği sırada, üzerinde Timur'un hil'ati ve başında ise altınla süslü bir tac vardı. Ayrıca Timur tarafından serbest bırakılmış olan esirlerin üzerinde de hil'atler vardı. Kanıbay'ın Kahire'ye girişi çok şaşalı olmuş ve halk tarafından büyük ilgi görüp seyredilmiştir.⁴⁷⁹

Timur, elçileri ile birlikte gönderdiği hil'at ve bayrak ile, Sultan Ferec'in Mısır ve Suriye'de kendisi adına Nâib olduğunu belirtiyordu. Bu sebeple Ferec bu duruma çok sinirlendi ve elçileri selamlamadan Kahire'de bir eve yerleştirdi ve ancak üç gün beklettikten sonra onları kabul etti. Onları Eyvan'a getirttiğinde hediyeler kendisine sunuldu. Daha sonra ise elçilerin Dâr ed-Diyâfe'ye götürölmelerini emretti. Ancak onlara hil'at giydirmedeği gibi diğer insanlar ile görüşmelerini de

⁴⁷⁷Şâmî, *Zafernâme*, s.327,328. Karşılaştırma için bkz. Yezdî, *Zafernâme*, II, s.356,357.

⁴⁷⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1111.

⁴⁷⁹İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.678.

yasakladı.⁴⁸⁰ Daha sonra ise onların bulundukları yerden çıkıp Kahire caddelerinde dolaşmalarına izin verdi.

Timur'un Ferec'e gelen elçilik heyetiyle gönderdiği mektupta ise; Arada tesis edilmiş olan dostluk ve barış'ın pekiştirilmesi için, Ferec'in Doğu Meliklerinden birisinin kızıyla evlenmesi teklif ediliyordu.⁴⁸¹

Timurlu elçileri Kahire'de kaldıkları süre içersinde kendilerine hergün yeteri kadar tavuk, kaz ve dana eti ile bin dirhem de para tahsis edilmişti.⁴⁸²

Elçilerin Kahire'den ayrılmaları için izin verildiği sırada 806 yılının Rebî'ul Evvel ayında (Eylül 1403)⁴⁸³ Haleb'ten gelen bir haberden, Bağdad'tan, Timurlu kuvvetlerinin gelmesi üzerine Ahmed Celâyir'in kaçarak Haleb'e geldiği ve bundan önce olanlar için Sultan'dan özür dilediği öğrenildi.⁴⁸⁴ Bir süre sonra ise, Ahmed Celâyir'in ardından Kara Yusuf'ta Suriye'ye geldi.⁴⁸⁵ Bunun üzerine Dimaşk Nâibi olan

⁴⁸⁰|bn Hacer, *İnbâ'*, V, s.130. Görüldüğü üzere Ferec, Timur'un kendisini Mısır ve Suriye'de Nâib olarak görmesini hazmedememiş ve bunu Timur'un elçilerine karşı takındığı olumsuz tavır ile de çekinmeden ortaya koymuştur. Halbuki bundan önce, Nizamüddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî, Ferec'in Timur'a gönderdiği elçiler ile onun adına hutbe okutup, sikke kesip, yıllık haracı da göndermeyi kabul ettiklerini söylemişlerdi. Şâmî, *Zafernâme*, s.327,328; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.356,357. Eğer Timurlu tarihçileri tarafından bahsedilen bu şartlar, daha önce yapılmış olan barış anlaşmasının metni içersinde olsaydı, Timur'un bu metne dayanarak Ferec'e gönderdiği hil'at, kemer ve külah ile onu nâibi olarak görmesine Sultan Ferec sinirlenmemeli ve bu kızgınlığını, onun elçilerine yukarıda anlatıldığı şekilde göstermemeliydi. Aslında Sultan Ferec, Timur'a gönderdiği son mektubunda çok yumuşak bir dil kullanmış ve ona karşı uyumlu bir tavır takınmıştı. Fakat herhalde Timur'un işi bu kadar ileri götürüp, kendisini Mısır ve Suriye'deki Nâibi olarak görmek isteyeceğini düşünmemiş ve bu sebeple de bu durumla yüzyüze geldiğinde sinirlenerek Timur'un elçilerine karşı böyle sert davranmıştı.

⁴⁸¹|bn Hacer, *İnbâ'*, V, s.130.

⁴⁸²|bn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.678.

⁴⁸³|bn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.682,683.

⁴⁸⁴el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1116.

⁴⁸⁵Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf'un Bağdat'tan kaçışlarıyla ilgili olarak bkz. Jean Aubin, "Tamerlan à Bagdad", s.309.

Şeyh, Sultan'a gönderdiği bir haberci ile ne yapması ve onlara karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğini sordu.

Memlûk Sultan'ı Ferec bu durumu öğrenince Timurlu elçilerini bir süre daha bekletti ve bu arada Dimaşk'a haber göndererek Ahmed Celâyir'in ve Kara Yusuf'un yakalanarak hapsedilmelerini emretti. Ferec bu emri, daha önce Timur ile yaptığı ittifak'a uymak için vermişti. Çünkü yapılan anlaşmaya göre, her iki taraftan da suçlular karşı tarafa sığınırılar ise yakalanıp hapsedilecekti. Böylece Timur'dan kaçan Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf yakalanarak Dimaşk kalesinde hapsedildi.⁴⁸⁶ Bir süre sonra ise, Sultan Ferec gönderdiği ikinci bir emir ile bu iki şahsın katledilmelerini talep etti. Ancak Dimaşk Nâibi Şeyh bu emri yerine getirmede.⁴⁸⁷

Bu sırada ise, daha önce bir kez sefer için hil'at giydirilen, ancak, Ahmed Celâyir ile ilgili durumun aydınlanması için bir müddet daha Kahire'de bekletilen Timur'un elçileri 23 Recep 806 (4 Şubat 1404)⁴⁸⁸ tarihinde ikinci kez sefer hil'atı giydirilerek ve yanlarına Hâcib el-Huccâb Mengli Boğa da katılmak suretiyle yola çıkarıldı.⁴⁸⁹ Ayrıca Sultan Ferec, elçisi Mengli Boğa ile birlikte Timur'a birde mektup gönderdi. Bu mektubun içeriği özet olarak şöyledir;

"En yüksek, en adil, muzaffer, dinin yardımcısı ve en büyük makam olan İslâm'ın ve Müslümanların dayanağı, Timur Gürkan'a bu mektup tarafımızdan yazıldı.

İlk önce yüce makama şunu arz etmek isteriz ki; elçiniz olan Ahmed bin Gulbek ve Seyfeddin Kanıbay en-Nâsirî vasıtasıyla bize gönderdiğiniz mektuptan, yakınınız olan Emir Atlamış'ın size sağ salim ulaştığını ve iyi olduğunu öğrendik ve buna çok sevindik.

⁴⁸⁶Ibn Hacer, *İnbâ'*, V, s.143-145. İbn İyâs ise; bu iki şahsın, Timur'un rızasını kazanmak için yakalanıp hapsedildiğini söyler. İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.686.

⁴⁸⁷Ibn Hacer, *İnbâ'*, V, s.145

⁴⁸⁸Ibn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.686.

⁴⁸⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1120.

Biz daha önce yapmış olduğumuz ittifak gereği, eğer bizim tarafımızdan herhangi bir suçlu kaçıp size sığınırsa, onun zincire vurulup bize iadesini istiyoruz. Aynı şekilde sizin tarafınızdan bir suçlu kaçıp bize sığınırsa, biz onu yakalayıp sizin için hazırlayacağız. Yine biz, kim sizinle harp halinde olursa, onunla harp edeceğimize ve kim sizinle barış içinde olursa bizde onunla iyi geçineceğimize söz veriyoruz.

Biz size yazdığımız bu mektubu ve hediyeleri göndermek üzere Hâcib el-Huccâb Mengli Boğa en-Nâsırî'yi görevlendirdik. Bu arada Hoca Nizameddin Mesud'u kendi yanımızda bu kadar uzun süre tutmamızın sebebi ise; Ahmed Celâyir ile ilgili durumun belli olması ve bunu size gerektiği şekilde iletebilmek içindi. Çünkü o Bağdad'tan kaçıp Haleb'e geldi. Biz de tarafımızdan görevlendirdiğimiz kişileri, Haleb'e onu alıp Dimaşk'a getirsinler diye gönderdik. Bundan bir süre sonra ise bize Kara Yusuf bin Kara Mehmed'in yanında az bir asker ile Dimaşk'a ulaştığı haberi geldi. Bunun üzerine tarafımızdan bir emir görevlendirilip göndererek bu iki şahsı yakalatıp Dimaşk Kalesine hapsedtirdik. Bütün bunları da daha önce size verdiğimiz söze sadık olduğumuzu göstermek için yaptık. Artık onların her ikisi de sizin emrinizdedir."⁴⁹⁰

Memluk Sultanı en-Nâsır Ferec ilk başta, Timur'un elçilerle gönderdiği hil'at ve bayraklar ile kendisini Mısır ve Suriye'de Nâibi olarak görmek istemesine sinirlenmiş ve bunu kabullenmek istemeyerek onun elçilerine tepki göstermişti. Ancak birkaç gün geçtikten sonra onları huzuruna kabul ederek izzet-i ikramda bulunmuştu. Mektuptan da anlaşıldığı gibi, Ferec Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf'u yakalayıp onları hapsederek, Timur'a her ikisinin de emrinde olduğunu ve onlara kendisinin istekleri doğrultusunda muamele edeceğini bildirdiği zaman, artık Ferec'in Timur karşısında ne kadar zayıf olduğu açıkça ortaya

⁴⁹⁰Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, s.325-331. Kalkaşandî burada mektubun yazılış tarihini zikretmiyor ve yalnızca; "Atlamış'ın ulaşmasından sonra gelen mektuba yazılmış olan cevap" demekle yetiniyor. Ancak elçilerin hareket tarihi 4 Şubat 1404 olduğuna göre, mektup ta bu tarihe yakın bir tarihte ve Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf'un hapsedilmelerinden sonra yazılmış olmalıdır.

çıkmıştır.⁴⁹¹ Böylece Sultan Ferec bu hareketi ile hem Timur'u memnun edip onun rızasını almaya çalışmış⁴⁹² hem de daha önce yaptıkları anlaşma gereği olan verdiği sözde durduğunu göstermek istemiştir.⁴⁹³

Şubat'ın 4'ünde Kahire'den ayrılan elçilik heyeti yanlarında Sultan Ferec'in mektubu ve hediyeleri⁴⁹⁴ de olduğu halde uzun bir yolculuktan sonra Huy Şehrine gelmişler ve burada İspanya kiralının elçileri ile karşılaşarak⁴⁹⁵ daha sonra yolculuğa birlikte devam etmişler ve 8 Eylül Pazartesi günü Semerkand'taki Timur'un sarayına ulaşmışlardır. Bu arada elçilerin getirdiği hediyeler yetkililer tarafından münasip bir şekilde hazırlanmak üzere teslim alınıp götürülmüştür.⁴⁹⁶

Daha sonra ise elçiler Timur tarafından huzura kabul edilmişler ve onunla birlikte yemek yemişlerdir. Bu kabul merasiminden sonra Clavijo'nun söylediğine göre onların getirdiği hediyeler açılmış Memlûk Sultanı Ferec'in gönderdikleri ise açılmamıştır. Clavijo hadiseyi aynen şöyle anlatıyor; "Mısır Sultanı tarafından gönderilen hediyeleri ise bu gün açtırmadı ve şimdilik muhafazasını emretti. Üç gün sonra bunlara bakacağını söylemişti. Timur'un adeti böyleymiş. Bir hediye bakmadan üç gün bekletiyor."⁴⁹⁷

⁴⁹¹Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm*, s.145.

⁴⁹²İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.686.

⁴⁹³İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.143-145.

⁴⁹⁴Clavijo'nun bildirdiğine göre, Sultan Ferec'in hediyelerini, yirmi atlı taşıyordu ve hediyelerin içerisinde altı devekuşu ile bir de zürefa vardı. Bkz. Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.95.

⁴⁹⁵Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.95,96.

⁴⁹⁶Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.139.

⁴⁹⁷Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.139-143. Clavijo'nun burada anlattığı hadise gerçekten çok ilginçtir. Çünkü eğer durum Clavijo'nun dediği gibi olsaydı, yani Timur bir hediye bakmadan önce onu üç gün bekletseydi, o zaman onların getirdiği hediyeleri de bekletmeliydi. Çünkü Semerkand'a ve Timur'un sarayına aynı anda gelmişler, ve hediyelerini de aynı anda takdim etmişlerdi. Bize göre ise; Memlûk Sultan'ı Ferec'in hediyelerinin açılmadan önce üç gün bekletilmesinin başka bir sebebi olmalıdır. Bu da, daha önce bahsettiğimiz gibi Timur'un Kahire'ye gelen

Elçilerin Semerkand'da bulunduğu sırada Timur hastalanınca, elçilik heyetleri oradan ayrılmak için Timur'un huzuruna çıkıp izin almak istediler. Ancak bu, görevliler tarafından reddedildi ve ilerleyen günlerde Timur'un rahatsızlığı iyice artınca mabeynciler elçilik heyetlerine bir adam göndererek hepsinin memleketine dönmesi emredildi. Bir süre sonra ise Memlûk, Osmanlı ve İspanya elçileri hep birlikte oldukları halde yanlarına verilen Karve Tuman adındaki görevli ile birlikte Tebriz'e gitmek üzere yola koyuldular.⁴⁹⁸

Elçiler Semerkand'dan ayrıldıktan bir süre sonra ise, Timur geçirdiği bu rahatsızlığı atlatmış ve ardından 1404 yılının Kasım ayının sonlarında topladığı askerler ile birlikte Çin seferini gerçekleştirmek üzere yola çıkmıştır. Otrar'a gelindiği sırada ise Timur yaşlılığı ve bu soğuk kış günlerinde güç şartlarda yolculuk yapması sebebiyle tekrar hastalandı ve orada bulunduğu sırada 18 Şubat 1405 tarihinde 69 yaşında olduğu halde öldü.⁴⁹⁹

Timur'un ölümünden hemen sonra ortaya çıkan karışıklık sebebiyle elçilik heyetlerinin başlarına bazı hoş olmayan şeyler gelmiş ve henüz Timur'un topraklarından ayrılmamış oldukları için bu karışıklıklardan onlarda etkilenmişti.

Daha sonra ise elçiler Tebriz'e geldiklerinde, burada Şehzade Ömer tarafından huzura kabul edilecekleri sebebiyle bir süre tutulmuşlar fakat bu sırada Tebriz hakiminin adamları tarafından; İspanya, Osmanlı ve Memlûk elçilerinin hepsinin eşyaları tamamen yağmalanmıştı. Ardından Şehzade Ömer gelince huzura kabul edilip kendilerine bazı hediyeler verildikten sonra İspanya ve Osmanlı

en son elçileri, getirdikleri tâbiilik alameti olan hil'at ve bayraklardan dolayı ilk önce iyi kabul görmemişler ve Ferec tarafından bir eve yerleştirilmeleri emredilmiş, ancak üç gün sonra hediyeleri kabul edilip açılmış idi. Bu sebeple Timur'un elçileri onunla görüştükleri zaman bu durumu kendisine bildirmiş ve böylece Timur'da aynı muameleyi Ferec'in elçilerine münasip görmüştür. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, V, s.130.

⁴⁹⁸Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.173-175.

⁴⁹⁹İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.32,33; Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge, 1989, s.128.

elçilerine gitmeleri için izin verilmiş. Memlûk elçileri ise alıkonularak ertesi günü hapse atılmışlardı.⁵⁰⁰

Tebriz'de hapsedilmiş olan bu elçilerin akibeti hakkında maalesef kaynaklar hiçbir bilgi vermiyor. Ayrıca bunların daha sonra Kahire'ye ulaştıkları hakkında da çağdaş Memlûk kaynaklarında hiçbir kayda rastlayamadık.

Timur tarafından son olarak Mısır'a ve Mekke'ye onun ölümünden önce yola çıkmış olan iki heyet ulaşmıştır. Bunlardan birincisi elçilik heyeti olup beraberlerinde bir grup Memlûk esirini Dıamşk'a getirmişler⁵⁰¹ ve daha sonra ise 29 Ramazan 807((31 Mart 1405)⁵⁰² tarihinde yanlarında Timur tarafından daha önce esir alınmış olan Işıktemur'da olduğu halde Kahire'ye gelip Sultan'ın huzuruna çıkmışlardır.⁵⁰³

Timur tarafından gelen ikinci heyet ise Mekke'ye hacı olmak üzere gelen ve yaşlılardan oluşan bir topluluktur. Irak'tan Mekke'ye gitmek üzere hareket eden bu kervan 27 Zilhicce 807 (26 Haziran 1405) tarihinde oraya yaklaştığı zaman, Mekke Emiri Şerif Hasan bin 'Aclân'a kendisi ile görüşmek istediklerine dair bir haber göndermişlerdi. Ancak Şerif Hasan'a gelen haberde yanlış olarak bu kervanla birlikte çok sayıda Timurlu askerinde bulunduğu bildirilince, Mekke Emir'i telaşlanarak hemen oraya gitti, fakat Timurlu askerlerinin olmadığı yalnızca hac için gelen yaşlı insanların bulunduğu öğrenildi. Şerif Hasan onlarla görüştüğü sırada kendisine şunlar anlatıldı; "Aslında Timur bizimle 10 bin asker gönderecekti fakat yolda susuzluk çekileceğinden korktuğu için bu düşüncesinden vazgeçti ve bunu biz yolun durumunu öğrenip kendisine bildirinceye dek erteledi, ancak o yolun durumunu öğrendikten sonra Kâbil'den askerler ile birlikte

⁵⁰⁰Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s.199-201.

⁵⁰¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1123.

⁵⁰²es-Sulûk'ta verilen tarih ise 3 Ramazan 807'dir. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, III, k.3, s.1123.

⁵⁰³İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.688.

Kabe'ye Kisve gönderecektir."⁵⁰⁴ Mekke Emir'i Şerif Hasan bu bilgileri daha sonra bir mektupla Memlûk Sultan'ı en-Nâsır Ferec'e bildirdi. Ancak bu tarihte zaten Timur ölmüş olduğu için, herhalde bu habere pek fazla ehemmiyet verilmedi.⁵⁰⁵

Timur'un ölüm haberi ve Memlûk Sultanı ile Memlûk Devlet erkanının bu habere gösterdiği tepkiler Memlûk kaynakları tarafından çok kısa, hemen hemen tamamen ayrıntısız ve yorumsuz bir şekilde verilmektedir.⁵⁰⁶ Ancak biz, Sultan Ferec'in Timur'un ölümünden yaklaşık bir ay sonra Ahmed Celâyir ile Kara Yusuf'a Dimaşk Nâibi Şeyh'in 100 biner dirhem ile 300 at verip hil'at giydirdikten sonra salıvermesine göz yummasından⁵⁰⁷, onun artık Timurlu Devletine karşı olan tutumunun Timur'un ölümünden sonra çok değiştiğini ve kendisini bu devlete karşı çok daha rahat hissettiğini anlıyoruz. Gerçekten, bir sonraki bölümde de anlatılacağı üzere Timur'un ölümünden sonra devletin içine düştüğü sıkıntılı dönemde ve sonrasında, Şahruh'un hakim olduğu devirde Memlûk-Timurlu münasebetleri öncekine göre çok daha farklı olacaktır.

⁵⁰⁴Yalnızca el-Makrîzî tarafından verilen bu bilgi gerçekten çok enteresandır. Çünkü şu ana kadar bilinen Kabe'ye ilk kez Timurlu Devleti tarafından Kisve (Kabe'nin örtüsü) göndermek isteyen, onun oğlu Şahruh'tur. Çağdaş Memlûk kaynakları (es-Sulûk hariç) ile Timurlu kaynaklarından, Timur'un böyle bir girişiminden bahsedilmemesi dolayısıyla bu bilgiye şüpheyle yaklaşılmasının doğru olacağı kanısındayız. Bkz. el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.1116.

⁵⁰⁵el-Makrîzî, **es-Sulûk**, III, k.3, s.1116.

⁵⁰⁶Mesela; el-Makrîzî Timur'un ölüm tarihini 808 yılı içerisinde vefat edenlerin haberleri arasında ve 13 Şaban olarak verir; Bkz. el-Makrîzî, **es-Sulûk**, IV, k.1, s.26. İbn İyâs ise, Timur'un ölüm tarihi olarak; 13 Ramazan 807 tarihini verir. Bkz. İbn İyâs, **Bedâyi'**, I, k.2, s.709-710. İbn Hacer ise, Timur'un ölüm tarihini doğru olarak 17 Şaban 807 şeklinde vermektedir. Bkz. İbn Hacer, **İnbâ'**, V, s.125.

⁵⁰⁷İbn İyâs, **Bedâyi'**, I, k.2, s.714; Şeref Han Bidlisî, **Şerefnâme**, s.490.

IV. BÖLÜM

TİMUR'UN ÖLÜMÜNDEN SONRA MEMLÛK-TİMURLU MÛNASEBETLERİ

I. Barsbay'ın Sultan Olmasına Kadar Olan Dönem

Timur Otrar'da bulunduğu sırada hastalanınca, ölümünden az önce kendi yerine veliahd olarak torunu Mirza Pir Muhammed'i tayin etmiş ve bu vasiyetinin yerine getirileceğine dair orada bulunan Emirler'den söz almıştı.¹ Ancak Timur'un bu vasiyetine uyacaklarına dair söz vermiş olan bu Emirler birkaç gün sonra; Timur'un bu isteğinin kendilerince de uygun olduğunu ancak Pir Muhammed'in Kandahar'da çok uzakta bulunması sebebiyle onun gelmesini beklemenin doğru olmayacağı, ayrıca bunların yanısıra, aslında Timur'un her bakımdan gerçek varisinin Mirza Şahruh olduğunu da ifade etmeye başlamaları üzerine², Timur'dan sonra ortaya çıkan ve yaklaşık olarak 7 yıl süren iç karışıklıkların³ artık yavaş yavaş şekillenmeye başladığı görülmektedir.

Böylece Timur'un ölümünden kısa bir süre sonra başlamış olan bu iç karışıklıklar neticesinde Timurlu Devleti çok sıkıntılı günler yaşamış ve bu sırada devletin sınırlarının genişlemesi şöyle dursun, eski sınırları bile korumak mümkün olmamıştı.⁴ Zaten bundan önce Timur sağlığında iken tesis ettiği eyaletlerdeki idari mekanizma pek sağlam olmadığı için Anadolu, Suriye ve Kuzey Hindistan gibi uzak bölgelerdeki etkisi, onun geri çekilip bölgeyi terk etmesinden sonra

¹İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", *Atsız Armağanı*, İstanbul, 1975, s.3; Hans R.Roemer, *Timurlular*, İ.A., XII-1, s.346.

²İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s.35.

³Zeki Velidi Togan, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (1949), III/3-4, s.521.

⁴İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hakimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış", DTC Fak., *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara, 1974, s.390; Halis Bıyıktaş, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Ankara, 1989, s.7.

ortadan kaybolup gitmişti.⁵ Şimdi ise; Azerbaycan ve Irak-ı Acem Timur'un ölümünden 3 yıl sonra Timurlu Mirzaları'ndan tamamen boşalmış bulunuyordu. Bu topraklar üzerinde yaşayan Kara Koyunlular bir beylikten devlet haline gelmişlerdi.⁶

Daha sonra gelişen olaylar neticesinde, Timur'un oğlu olan Şahruh bu devletin tek hakimi olmuştu. Ancak yaşanan bu sıkıntılı dönem ve sonrasında Timurlu Devleti içerisinde birlik sağlanıp az da olsa devlet eski gücüne kavuşuncaya dek Memlûk-Timurlu münasebetlerinde büyük bir kopukluk meydana gelmişti. Muhakkak ki bu kopukluğun en önemli sebebi, Timurlu Devleti'nde devam etmiş olan hakimiyet mücadeleleriydi. Bu süre zarfında Mirzalar birbirleriyle uğraşmaktan doğal olarak komşularına ayıracak zaman bulamamışlardı.⁷ Ayrıca Timur'un 1405 yılında ölümünden sonra onun vârisleri arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle, geniş devletin parçalanması ve böylece Suriye ile Mısır'ı tehdit eden tehlikenin de ortadan kalkmasıyla⁸, Memlûk Sultanları da münasebetlerin devamında bir fayda görmemişlerdir.

Memlûk Devleti ile Timurlu Devleti arasındaki, Timur'un ölümünden sonraki ilk münasebetlerin başladığı, Memlûk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî devrine dek, Memlûk Devleti'nin saltanat makamında da bazı değişiklikler olmuştu; bilindiği üzere Timur öldüğü sırada Memlûk Devleti Sultanı Berkuk'un oğlu en-Nâsır Ferec idi. 1405 yılının Eylül ayına dek süren saltanatı boyunca, Memlûk Emirleri'nin çocuk yaşta denebilecek birisinin sultan olmasını fırsat bilerek tahtı ele geçirmek üzere giriştikleri mücadelelerden sıkılmış olan Ferec, 22 Eylül 1405 tarihinde tahttan feragat ederek kaleyi terk etmiş ve Kahire'de

⁵Bernard O'Kane, *Timurid Architecture in Khurasan*, California, 1987, s.3

⁶İsmail Aka, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbeycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", *Türk Kültürü Araştırmaları* (1984), XXII/1-2, s.66. R. M., Savory, "The Struggle for Supremacy in Persia after the death of Timur", *Der Islam*, s. 37.

⁷İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.176.

⁸Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri (1250-1517)*, s.515.

saklanmıştı. Bu durum üzerine de Emirler onun kardeşi Abdulaziz'i sultan ilan etmişlerdi.⁹

Abdulaziz'in sultan olmasından sonra da Emirler arasındaki rekabet durmadı. Bu sırada Abdulaziz'in vasîsi sıfatıyla Atabek el-'Asâkir olan Barsbay'ın nüfuzunun artmasını hazmedemeyen bazı Emirler, 70 gün süren bir ayrılıktan sonra Ferec'i tekrar tahta oturtular.¹⁰ Ferec'in bu ikinci saltanatı 7 yıl sürdü. Bu süre zarfında da Ferec, devletin içine düştüğü iç karışıklıklar ve ortaya çıkan isyanlar ile uğraşmak zorunda kaldı. Sonunda Dimaşk Nâibi Nevruz ile Trablus Nâibi Şeyh el-Mahmûdî birleşerek Ferec'e karşı isyan ettiler ve daha sonra da onu yenerek, yakalayıp öldürdüler. Fakat yukarıda sözü edilen iki Emir arasındaki rekabet sebebiyle Halife el-Musta'in Billâh, Sultan ilan edildi.¹¹ Ancak Halife el-Musta'in Billâh'ın saltanatı pek fazla sürmedi ve yaklaşık altı ay sonra Şeyh el-Mahmûdî onu saltanat makamından indirdi ve ardından da kendisi el-Mu'eyyed lakabıyla Memlûk Devleti sultanı oldu (7 Kasım 1412).¹²

Timur'un ölümünden sonra, iki devlet arasındaki ilk münasebet, Şeyh el-Mahmûdî zamanında, Devâdar Yaşbek'in Hicaz'da bulunduğu günlerde, Memlûk Sultanı'na kızarak önce Bağdad'a oradan da Kara Yusuf'un yanına sığındığı sırada¹³ Timurlu hükümdarı Şahruh'un huzuruna gitmesi ile başlamıştır.¹⁴

⁹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.212.

¹⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XIII, s.48,49; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.214.

¹¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.317; İbn İyâs, *Bedâyi'*, I, k.2, s.823; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri (1250-1517)*, s.516.

¹²el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.317; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.3; Bedreddin el-'Aynî, *es-Seyf el-Muhenned fî Sîret el-Melik el-Mueyyed "Şeyh el-Mahmûdî"*, nşr. Fehîm Muhammed Şaltût, Kahire, 1967, s.305; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.113.

¹³el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.1, s.502; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.197.

¹⁴İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, s.176; İsmail Aka, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri", *XI.Türk Tarih Kongresi'nden Ayıbasım*, Ankara, 1994, s.807.

Bu hadiselerden bir süre sonra ise iki devlet arasındaki ilk elçilik heyeti, Timurlu tarafından Memlûk Devleti Sultanı Şeyh el-Mahmûdî'ye gelmiştir.¹⁵ Ancak Şahruh'un Şeyh el-Mahmûdî'ye gönderdiği bu elçi Kahire'ye ulaştıktan bir süre sonra Memlûk Sultanı ölünce; onun yerini önce oğlu Ahmed, bir ay yirmi gün sonra ise Ahmed'in vasîsi olan Tatar alır.¹⁶

Şahruh tarafından gönderilen elçi ile birlikte, Memlûk Sultanı'na bir de mektup gelmiştir. Mektup Şeyh el-Mahmûdî zamanında Kahire'ye ulaşmış olmakla birlikte, o kısa bir süre sonra ölmüş olduğundan, Şahruh'a yazılıp gönderilen cevap onun ölümünden sonra olmuştur. Şahruh'un Şeyh'e gönderdiği mektupta özetle; Azerbaycan'ın ihmal sebebiyle Kara Yusuf'un eline geçtiği ancak daha sonra onun Tebriz'den çıkarıldığı ve orayı terk ederek kaçtığı anlatılıyordu. Ayrıca yine Şahruh bu mektupta, oğlu İbrahim'i sultan olarak Irak bölgesi ve Bağdad'a, diğer oğlu Bahadır'ı ise Tebriz taraflarına gönderdiğini ifade ediyordu. Memlûk tarafından Şahruh'a gönderilen mektupta ise; Kara Yusuf'un ölüm haberinin öğrenildiği ve bundan memnuniyet duyulduğu belirtilmekteydi.¹⁷

Tatar'ın Memlûk Sultanı olmasından 94 gün sonra ölmesi üzerine yerine oğlu Muhammed bin Tatar geçti¹⁸, ancak Muhammed bin Tatar

¹⁵Şahruh'un Memlûk Devleti'ne gönderdiği bu ilk elçinin Kahire'ye geliş tarihi Memlûk kaynaklarında farklı farklı verilmektedir; el-Hatîb'e göre elçiler 6 Şevval 823 (14 Eylül 1420) tarihinde, el-Makrîzî'ye göre ise 24 Rebi'ul-Evvel 823 (8 Nisan 1420) tarihinde Kahire'ye gelmiştir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.1, s.525; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.478; Bunlardan başka İbn İyâs da Şahruh'tan gelen ilk elçinin tarihini 824 yılının Receb ayı (1421 Temmuz) olarak vermektedir. İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.69. Verilen bu farklı üç tarihe bakarak 823 ve 824 yıllarında birden fazla yani iki tane elçinin gelmiş olduğunu düşünmek te ihtimal dahilinde ise de, İbn Hicce'nin Şahruh'tan Şeyh el-Mueyyed'e gelmiş olan bir tek mektuba yer vermiş olması, yukarıda bahsedilen üç müellifin de aynı elçiden bahsediyor olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bkz. İbn Hicce, *Kahvet el-İnşâ*, Nuruosmaniye Ktb.,nr.3786, vrk. 126a vdv.

¹⁶el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, II, s.508,509; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.70.

¹⁷İbn Hicce, *Kahvet el-İnşâ*, 126a vdv. Ayrıca Bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.177.

¹⁸İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.75,76.

da kendisine vasî tayin edilmiş olan Barsbay tarafından kısa bir süre sonra tahttan indirildi ve 8 Rebi'ul-Ahir 825 (1 Nisan 1422) tarihinde de Berkuk'un ölümünden beri devam etmekte olan dahili problemlere son verip devletin iç siyasetini istikrarlı bir duruma getirecek olan Barsbay Memlûk Devleti'ne Sultan oldu.¹⁹

II. Barsbay Zamanında Memlûk-Timurlu Münasebetleri

1422 yılında Memlûk tahtına oturmuş olan Barsbay zamanında, 1425 yılına kadar iki devlet arasında herhangi bir münasebet olmamıştır.²⁰ Ancak 13 Safer 829 (25 Ocak 1425) tarihinde Şahruh'tan Barsbay'a bir elçinin geldiği görülmektedir. Kaynaklar bu elçinin ne sebeple geldiğini belirtmiyor olmasına rağmen, elçinin yolculuğunun dokuz ay sürdüğü ve kendisi için gelişinden üç gün sonra 28 Ocak tarihinde görkemli bir kabul töreni yapıldığı ifade edilmektedir.²¹

Bu elçinin gelişinden dört yıl sonra Şahruh tarafından bir diğer elçilik heyeti Kahire'ye 14 Muharrem 833²² (13 Ekim 1429) tarihinde ulaşır. Elçiler Memlûk Sultanı'na Şahruh'tan ve oğlu Şiraz hakimi olan

¹⁹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.5,6; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.81;Kazım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri (1250-1517)*, s.517.

²⁰İbn Hacer ise; "828 yılının Muharrem ayında Mısır'dan İran hakimi Şahruh'a hediyeler gönderildi. Şahruh daha önce elçi göndermiş ve Kabe'nin kisvesini göndermek için izin talep etmişti, kendisine cevap yazıldı." demek suretiyle hiçbir kaynaktaki bulunmayan bir bilgi vermektedir. Ancak bütün kaynakların ittifak ettiği üzere Şahruh'un kisveyle ilgili talebi daha sonraki yıllarda olmuştur. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ'*, VIII, s.64.

²¹Elçinin gelişi ve kabul tarihi ile ilgili tarihler her iki kaynaktaki da aynıdır. Bkz. el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, nşr. Abd er Râzık el-Tantavî el-Karnût, Kahire, 1989, s.295; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.100.

²²Elçilerin Kahire'ye geliş tarihleri Memlûk tarihlerinde ikisi dışında farklı olarak verilmektedir. el-'Aynî 21 Muharrem, Makrîzî 24 Muharrem, İbn İyâs gün belirtmeksizin yalnızca Muharrem ve İbn Tagriberdi ile el-Hatîb 14 Muharrem tarihlerini vermektedirler. Bkz. el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, s.371; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.818; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, nşr; Fehîm Muhammed Şaltût- Cemâl Muhammed Muharrez, XIV, basım yeri yok, 1971, s.336; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.127; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.178.

İbrahim Sultan'dan birer mektup ile²³ pek çok değerli hediyeler getirdi. Şahruh Sultan'a gönderdiği mektup vasıtasıyla, ondan, İbn Hacer'in Buharî Şerhi ile müverrih Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk isimli eserlerini talep ettikten başka, Kabe'ye örtü göndermek ve yine Mekke'ye su yolu yapmak isteklerinden söz etmekteydi. Memlûk Sultanı kendisinin eserler ile ilgili isteklerine olumlu cevap verdi ve her ikisini de Şahruh'a gönderdi.²⁴ Ancak diğer talepleri ile ilgili olarak ona şunları yazdı; "Kabe'nin kisvesi için hususî olarak bir vakıf vardır ve bu yüzden herhangi bir Sultan'ın kisve göndermesine gerek yoktur, su yolu yapılması meselesine gelince, Mekke'de bunlardan yeterince vardır ve bir diğerinin yapılmasına ihtiyaç yoktur."²⁵ Bundan önce sürekli Mısır'dan gönderilen Kabe örtüsünün gönderilmesi işinin Şahruh'a bırakılması onun İslâm dünyasındaki şöhretini daha da arttıracaktı. O bakımdan Memlûk Sultanı Barsbay'ın bu isteği geri çevirmesi gayet tabii idi. Ancak o halen Şahruh'un kendi sınırları yakınında olduğunu bildiğinden dolayı tedbiri elden bırakmamış ve Şahruh 833 yılı Safer ayında (Kasım 1429) Karabağ'a konduğunda Memlûk elçileri de huzura çıkmışlardı.²⁶

Bundan önce Timur zamanında olduğu gibi Barsbay'ın Sultan olmasından bir süre sonra yine bazı cepheler teşekkül etmeye başlamış idi. Bu esnada Timurlular ile Memlûkler arasındaki tampon bölgede, Akkoyunlu beyleri Timurlu tarafında yer alırken Karakoyunlular da zaman zaman Memlûkler ile işbirliği içersinde bulunuyorlardı.²⁷ 8 Cemazi el-Evvel 833 (2 Şubat 1430) tarihinde, Karakoyunlu beyi

²³el-Aynî'ye göre bu iki mektubun dışında bir de, Şiraz Başkadısı Şemseddin Muhammed bin el-Cezerî eş-Şafiî'ye ait 832 yılının başında yazılmış bir mektup bulunmakta idi. Bkz. el-Aynî, 'İkd el-Cumân, s.371.

²⁴İbn Tagriberdî'ye göre ise Barsbay Şahruh'un bu isteklerini reddetmiştir. Bkz. İbn Tagriberdî, en-Nucûm, XIV, s.336.

²⁵İbn İyâs, Bedâ'î, II, s.127.

²⁶İsmail Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s.177; İsmail Aka, XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri, s.807.

²⁷İsmail Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s.177. İsmail Aka, XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri, s. 807.

İskender'den Memlûk Sultanı'na gelen mektupta, Şahruh'un ülkesine geri döndüğü ve bunun üzerine de kendisinin Tebriz'e geldiği, ayrıca kış bitiminde Amid hakimi Kara Yülük'ün üzerine yürüyeceği bildirilmekteydi.²⁸ Ancak yine aynı yılın Receb ayı sonlarında (Nisan 1430) Kara Yülük'ün Memlûk Devleti topraklarına doğru ilerlediği ve ayrıca Şahruh'un da Karabağ üzerine doğru yürüdüğü haberi gelince, Memlûk Devleti'nde bundan duyulan sıkıntılar arttı ve sonunda Sultan sefer için askerlerin hazırlanmasına karar verdi. Alınan bu karar üzerine de Kahire'de fiyatlar yükselmeye başladı.²⁹

Bu sırada Kahire'ye, Şahruh tarafından Barsbay'a gönderilmiş olan ve Şerif olduğunu söyleyen Hâşim isimdeki bir diğer elçi Ramazan ayının 23'ünde (15 Haziran 1430) geldi. Beraberindeki hediyelerin yanısıra Sultan'a verilmek üzere bir de mektup getirmişti. Ancak üzerinde mühür bulunmayan ve besmele yerine bir ayet³⁰ ile başlayan mektupta, Sultan'a Emir Barsbay diye hitap ediliyor ve hoş olmayan bazı ifadeler kullanılıyordu.³¹ Daha sonra Memlûk Sultanı Barsbay da Şahruh'a bir mektup yazdı ve burada birçok şeyden bahsetti. Barsbay'ın bu mektubu da tehditler ile doluydu ve Şahruh'un mektubundan aşağı kalır bir yanı yoktu.³² Ancak bu sırada Şahruh'tan ikinci bir elçi daha Kahire'ye gelmiş idi.³³

Bundan önce Şahruh'un Karabağ'a doğru ilerlediği haberlerinin alınması üzerine, Barsbay, ordunun sefer için hazırlanması emrini verdiğini belirtmiştik. Ancak daha sonra gelişen olaylar ve özellikle 833 Zilhicce (1430 Ağustos) ayında alınan haberler ile daha önceki

²⁸el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.823; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.184; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.177.

²⁹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.830,831; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.193.

³⁰Mektupta yazılı olan sure "Elem terâ keyfe feale...." diye başlayan Fil Suresi'dir.

³¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.833; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.197; İsmail Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri*, s.808.

³²İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.134.

³³Elçinin Kahire'ye geliş tarihi 2 Zilka'de 833 (23 Temmuz) tarihidir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.834.

önceki haberlerin asılsız olduğu ve Şahruh'un ülkesine dönmek üzere yola çıktığı anlaşıldı ve bunun üzerine de yapılan hazırlıklardan vazgeçildi.³⁴

Yaklaşık olarak 3 yıllık bir aradan sonra 29 Cemazi'el-Evvel 836 (21 Ocak 1433) tarihinde Kahire'ye gelen tüccarlar vasıtasıyla Şahruh, Memlûk Sultanı Barsbay'a bir mektup daha göndermişti.³⁵ Şahruh bu mektubunda, yine Sultan'a el-Emir Barsbay diye hitap edip Kabe'nin örtüsüyle ilgili isteğini tekrarladıktan sonra³⁶ eğer bu isteklerine olumlu cevap verilmez ise yapacağı şeyleri tehdit mahiyetinde sıralıyordu. Memlûk Sultanı Barsbay ise onun bu tehditlerine aldırmaksızın, daha önce de yaptığı gibi Şahruh'a aynı sertlikte bir mektup ile cevap verdi. Çünkü Şahruh'un bu istekleri kabul edilirse bunların arkasından başkalarının ve özellikle Suriye'yle ilgili bazı taleplerin olacağı herkes tarafından bilinmekteydi.³⁷

27 Muharrem 838³⁸ (3 Eylül 1434) tarihinde, Şiraz'lı Taceddin Ali Kahire'ye Şahruh'un elçisi olarak geldi. Elçi beraberinde bir mektup ile birçok değerli hediye getirmişti.³⁹ Şahruh tarafından gelen bu mektupta, Memlûk Sultanı'nın daha önce gönderdiği hediyelerin,

³⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.202. Şahruh'un ülkesine dönmek üzere hareketi ve 26 Eylül 1430 tarihinde Herat'a varması ile ilgili olarak bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.178, not 441.

³⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.887; el-Hatîb ise tüccarların ve mektubun geliş tarihini Cemazi'el-Evvel'in 28'i olarak verir. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.255.

³⁶el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.255.

³⁷İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XIV, s.368.

³⁸İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, nşr. İbrahim Ali Tarhan, basım yeri yok, 1971, s.48-50; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.927; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.300,301; el-'Aynî 'de verilen tarih 24 Muharrem, İbn Hacer ve İbn İyâs ise yalnızca Muharrem ayı demekle yetinmişlerdir. Bkz. el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, s.454,455; İbn Hacer, *İnbâ'*, VIII, s.328,329; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.158,159.

³⁹İbn İyâs'a göre ise elçinin yanında Şahruh'un Kabe için hazırlattığı örtü de bulunmaktaydı. Bkz. İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.158,159.

Şahruh'un eline geçtiği⁴⁰ belirtildikten sonra Şahruh'un Kabe'ye örtü göndermek üzere adakta bulunduğu ve bunun için 12000 dinar harcayarak örtüyü hazırlattığı ve Sultan'ın birisini göndererek bunu aldırmasını beklediği ifade edilmekteydi.⁴¹

Barsbay bu keresinde Şahruh'un elçileri için görkemli bir kabul töreni düzenledi. Kalede yapılan tören esnasında elçiler yanlarında getirdikleri yaklaşık 3000 Dinar değerinde olan 1000 parça firuze ile 80 tane atlas ipekli elbiseyi Sultan'a takdim ettiler.⁴² Elçilerin getirdiği mektubun üzerinde 836 yılı Zilhicce ayının (Temmuz 1433) tarihi vardı, bu gecikmenin sebebi ise, onların ilk önce Herat'tan Hürmüz'e, oradan da Mekke'ye giderek Hac vazifesini ifa ettikten sonra Kahire'ye gelmeleri idi.⁴³

Daha sonra Memlûk Sultanı Barsbay Safer ayının 6'sında (11 Eylül 1434) dört başkadıyı, Şahruh'un Kabe örtüsüyle ilgili olan adağını görüşmek üzere toplantıya çağırdı. Ancak ilk gün yapılan tartışmalar sonucunda bir karara varılamadı.⁴⁴ Ertesi gün devam edilen toplantıda ise Hanefî başkadısı el-'Aynî böyle bir adağın geçerli olamayacağını söyledi. Aynı şekilde İbn Hacer de; Kabe'nin örtüsü ile ilgilenen bir sorumlunun ve Nâzır'ın zaten mevcut olduğunu ve ondan başkasının Kabe'ye örtü gönderme hakkına sahip olamayacağını belirtmesi ile uzayan tartışmalar sonucunda el-'Aynî'nin cevabı üzerinde ittifak edildi.⁴⁵ Aynı ay içersinde Şahruh'un elçisinin yanına Emir Aktav da katılarak, yanlarına Şahruh'a verilmek üzere İskenderiye kumaşlarından

⁴⁰el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.927.

⁴¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.300,301.

⁴²İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.158,159; İbn Hacer, *İnbâ'*, VIII, s.328,329.

⁴³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.300,301.

⁴⁴el-'Aynî, *'İkd el-Cumân fî*, s.454,455.

⁴⁵İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.158,159.

oluşan diğer bazı hediyeler de verildi. Ayrıca yolculuk için Aktav'a 1000, elçiye ise 500 dinar takdim edildi.⁴⁶

Barsbay'ın Şahruh'a bu elçiler ile birlikte gönderdiği mektupta ise; Şahruh'un Kabe'nin örtüsü ile ilgili adağına olumsuz cevap veriliyor ve eğer Şahruh'a izin verilir ise, başka sultanların da bu işe tevessül edebileceği belirtildikten⁴⁷ sonra bu görevin yalnızca Memlûk sultanlarına ait olduğu söylenip eğer istiyorsa örtüyü satıp parasıyla Mekke fukarasına yardım etmesi ve bunun daha sevap olacağı ifade ediliyordu.⁴⁸

Şahruh Kahire'den gelen elçilerin Herat'a varmasından bir müddet sonra III. ve son Azerbaycan seferine çıkmış ve 1435 yılı başlarında kış ortasında Rey'e gelerek konduğunda, Memlûk Sultanı'nın elçisi olan Aktav ile gönderilen cevap kendisini tatmin etmediğinden, oyalama yoluna gidildiği düşüncesi ile⁴⁹ 4 Şevval 838 (3 Mayıs 1435) tarihinde Kahire'ye ulaşan yeni bir elçi ve onunla birlikte bir de mektup göndermişti. Şahruh Barsbay'a gönderdiği bu mektupta; Kudüs'ü ziyaret etmek niyetinde olduğunu belirttikten sonra Sultan'ın Cidde'deki tacirlerden şer'î olmayan vergiler almasını yadırgadığını ve bunu hoş karşılamadığını ifade ile⁵⁰ Memlûk Sultanı Barsbay'ı ayıplıyordu.⁵¹

⁴⁶el-'Aynî, 'İkd el-Cumân, s.454,455.

⁴⁷Ibn Hacer, *İnbâ'*, VIII, s.328,329.

⁴⁸Ibn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.52,53. İbn İyâs diğer müverrihlere ilaveten Barsbay'ın, elçiler ile birlikte Şahruh'un gönderdiği hediyeleri de geri iade ettiğini bildirir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.160.

⁴⁹İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.178,179; İsmail Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri*, s. 808.

⁵⁰Ibn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.162; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.59; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.2, s.946.

⁵¹el-Makrîzî bu mevzuyla ilgili olarak 843 yılı olayları içersinde enterasan bir hadiseden bahsetmektedir; "843 yılı Zilka'de ayı içersinde çirkin bir olay meydana geldi. Bu da Sultan'ın yaptığı işleri âlimlerden aldığı fetva ile tasdik ettirmek istemesidir. Şöyle ki; Şahruh onu Mekke sahillerinde, Cidde'de, Çin'den ve Hindistan'dan gelen bütün tüccarlardan vergi almakla suçlaması üzerine, Barsbay âlimlerden bu vergi için cevaz ister ve 'ben Mekke'ye gönderdiğim askerlere çok para harcıyor ve masraf yapıyorum' der. Bunun üzerine de dört baş kadı bu verginin alınmasının câiz olduğuna dair bir fetva yayınlarlar." Makrîzî, daha sonra bu konuyla

Ayrıca, yine Şahruh bu mektubunda Mısır kadılarını suçluyor ve onların, Sultan'ın isteği doğrultusunda fetvalar verdiğini ve bunu da kendi şahsî çıkarları için yaptıklarını belirtiyordu.⁵² Memlûk Sultanı bütün bunların huzursuzluk yaratmak için tahrikten ibaret şeyler olduğunu düşünerek onun bu tehditlerine ve sözlerine aldırmış etmedi.⁵³

Bir süre sonra 839 yılının Muharrem ayında (1435 Temmuz-Ağustos) Barsbay, Şahruh'un Osmanlı Sultanı'na, Sârımeddin İbrahim bin Karaman'a, Nasreddin Muhammed bin Dulkadir'e ve Kara Yülük ile çocuklarına hil'atler gönderdiğini ve bunların hepsinin de bu hil'atleri giyerek Şahruh'a itaatlerini bildirdiklerini öğrendiği zaman çok üzüldü.⁵⁴

Çok fazla geçmeden ise Barsbay, İbn Dulkadir'in Canıbeg'i yakaladığını öğrendi. Sultan daha önce Suriye'den gelen bir mektup vasıtasıyla; Şahruh'un Canıbeg'e gönderdiği bir mektubun ele geçirildiğini ve bu mektupla, Şahruh'un Canıbeg'i, Suriye'yi almak için teşvik ettiği ve kendisine oğlu Ahmet Cuki ile Baba Hacı'yı Memlûk Sultanı ile olan mücadelesinde yardımcı olsunlar diye göndereceğine dair söz vermiş olduğunu öğrenmiş idi. Bu sebeple de Barsbay, Suriye Nâiblerine mektup yazarak, eğer Halep Nâibi yardım isterse hemen kendisine yardım gönderilmesini bildirmişti.⁵⁵

Memlûk Sultanı Barsbay'ın Canıbeg ile ilgili olan bu meseleler karşısında gayet hassas olması çok doğal idi. Çünkü bundan önce o kendisine isyan etmiş ve bu yüzden İskenderiye'de hapsedilmişti. Ancak Canıbeg daha sonra buradan kaçarak Kahire'ye gelmiş, burada birkaç sene saklandıktan sonra ise Suriye'ye kaçmış ve daha sonra da

ilgili kendi düşüncelerini ifade eder ve aynı durumda olan Dimaşk, İskenderiye ve diğer yerlerde bu verginin alınmadığını, bu sebeple Cidde'den alınmasının yanlış olduğunu belirterek kadıların azledilmekten korktukları için bu fetvayı verdiklerini söyler. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1187,1188.

⁵²İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.91.

⁵³İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.162; İbn Tagriberdî, *en-Nucûm*, XV, s.59.

⁵⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.330.

⁵⁵İbn Tagriberdî, *en-Nucûm*, XV, s.65,66; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.334.

Anadolu'ya geçerek 838 senesi Şevval ayında (1435 Nisan) Tokat'ta ortaya çıkmıştı.⁵⁶ Tokat'ta bulunan Amasya Valisi Yörgüç

Paşa⁵⁷ onu çok iyi karşılamış ve kendisine izzet-i ikramda bulunmuştu. Bu sıralarda Karamanlılar, Memlûkler'in el altından desteği ile Kayseri'yi işgal edince Osmanlılar Canıbeg'i koz olarak kullanmak istediler. Yörgüç Paşa, Canıbeg'in Memlûkler'e karşı tasarladığı isyana müsait bir ortam hazırlama amacıyla Barsbay tarafından aldatılmış olan Dulkadir Beyi ile irtibat kurmuş idi. Daha sonra ona gönderdiği bir adam vasıtasıyla şayet Canıbeg onun yanına sığınmak zorunda kalırsa onu kimseye teslim etmeyeceğine dair söz aldı. Yörgüç Paşa Nasreddin Bey'den emin olduktan sonra Canıbeg'in emrine bir miktar asker verdi. Canıbeg daha sonra Kara Yülük'ün oğlu Mehmet Bey ile birleşerek Memlûkler'e ait olan Divriği'yi kısa süren bir kuşatmadan sonra ele geçirerek Malatya üzerine yürüdü. Fakat o sırada Şahruh, Kara Yülük ve oğullarını Karakoyunlu Beyi İskender üzerine tertip ettiği sefere davet edince, Canıbeg kuşatmış olduğu Malatya önünde yalnız kaldı. İşte bu sırada Nasreddin Bey oğlu Süleyman'ı sözde ona yardım etsin diye gönderdi. Ancak Süleyman Bey bir fırsatını bulup Canıbeg'i yakalayarak babasına götürdü.⁵⁸

Böylece Nasreddin Bey Canıbeg'i ele geçirerek, Barsbay'a karşı önemli bir koza sahip olmuştu. Haberi alan Barsbay derhal yakın adamlarından Şadi'yi hediyeler ile Elbistan'a göndererek Canıbeg'in Kahire'ye gönderilmesini talep etti. Bu arada komşu hükümdarlardan Nasreddin Bey'e, Canıbeg'i Memlûk Sultanı'na teslim etmemesini tavsiye eden mektuplar ulaşıyordu. Bilhassa Barsbay ile olan münasebetleri iyice gerginleşmiş olan ve Anadolu'daki beyliklerin hâmisî rolünü oynayan Şahruh, bu konuda baskı yapıyordu. Nasreddin

⁵⁶İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, s.65,66.

⁵⁷Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989, s.50. Bu Paşa'nın ismi İbn Tagriberdi tarafından Erkoç olarak yazılmıştır. Bkz. İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, s.67.

⁵⁸İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, s.67; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.51.

Bey'e bir hilat göndererek onu Memlûk Devleti'ne karşı kurmaya çalıştığı ittifaka dahil etmeyi istemişti.⁵⁹

İşte bütün bu gelişmeler sonucunda, Memlûk Sultanı Barsbay, Şahruh üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi.⁶⁰ 839 Rebi'ül Ahir ayında (1435 Ekim-Kasım) Sultan dört başkadiy ve İslâm'ın şeyhlerini yanına çağırarak bir toplantı yaptı ve burada kadılardan Şahruh ile yapılacak savaşa gönderilecek olan askerlerin ihtiyaçları için vakıf paraları ile zenginlerden ve halktan para alınması hususunda izin talep etti. Bu durum da Kahire halkı arasında büyük bir endişe ve korku uyandırdı.⁶¹

Bu esnada yapılan görüşmeler neticesinde bazı fakîhler, " Sultan oğlunun sünnet töreni için karısına 30000 dinarlık bir elbise satın alıyor ve bu yalnızca bir elbise fiyatı ve bir tek karısına, bütün bunlar olurken biz nasıl halktan para alınmasına dair fetva verebiliriz." dediler. Fakat bunu kimin söylediği tam olarak öğrenilemedi.⁶²

Bu durum karşısında Sultan halka hitaben; " Ben Şeyh el-Mahmûdî'nin yaptığı gibi sizden para istemiyorum, ancak herkes gücü nisbetinde erzak ve mal yardımı yapsın." dedi.⁶³

Kahire'de bu hazırlıklar yapılırken, Sultan Barsbay'a Kara Yusuf'un oğlu İskender Bey'den bir elçi geldi. Bu elçinin getirdiği mektupta İskender Bey, Şahruh'a karşı yapılacak olan savaşta Sultan'ın yanında yer alacağını ve her zaman ona yardım edeceğini bildiriyordu. Ayrıca o daha önce Kara Yülük ile 30 kadar yakınının kellesini Kahire'ye

⁵⁹Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği* , s.51.

⁶⁰İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.166.

⁶¹el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.962; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.336.

⁶²İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, s.68,69.

⁶³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.336; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, XV, s.69.

gönderdiği için kendisine teşekkür mektubu yazıldı ve ayrıca ona 10000 dinarlık bir miktar, hediye olarak gönderildi.⁶⁴

İşte bu sırada 839 yılının Cemazi el-Ahir⁶⁵ ayının sonlarında (1435 Aralık) Şahruh'a daha önce gönderilmiş olan Aktav ile birlikte onun elçisi olan Şeyh Safa Kahire'ye geldi. Şahruh'un Şeyh Safa vasıtasıyla Sultan Barsbay'a gönderdiği mektupta özetle şunlar vardı; Şahruh ilk önce, bundan böyle Mısır'da hutbenin kendi adına okunmasını ve paranın da yine kendisi adına kesilmesini istemekteydi. Ayrıca Barsbay için bir hil'at göndermiş ve onun kendi adına Mısır'da Nâibi olmasını talep etmişti.⁶⁶

Barsbay Şahruh'un bu isteklerini öğrenince çok sinirlendi ve Şahruh'un gönderdiği hil'at ile tacı Emirler'den ve askerlerinden gizledi. Bir süre sonra Şahruh'un elçisi Şeyh Safa'yı huzuruna kabul ettiği zaman, oradaki mecliste bulunan devlet erkanının önünde, Şahruh'un gönderdiği hil'at ve tacı isteyerek onları oradaki hizmetçilere giydirdikten sonra elçinin önünde raks etmelerini emretti. Sultan elçiyle bu şekilde alay ettikten sonra tacı parçalattı ve hil'atı da ateşte yaktırdı. Bunun ardından elçiye; "Sizin oralarda bir insanı küçük düşüren ve aşağılayan şey nedir" diye sordu. Elçi de ona; "Elbiseleri ile suya atmaktır." diye cevap verince, Barsbay bir süre suskun kaldıktan sonra yanındaki askerlere, elçiyi ve yanındakileri suya atmalarını emretti. Verilen emir gereğince askerler onları suya sokup sokup çıkardılar.⁶⁷ Bunun ardından da elçilere dayak atıldı.⁶⁸

⁶⁴Ibn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.166.

⁶⁵el-Makrîzî elçinin geliş tarihini 28 Cemazi el-Âhir, İbn Tagrıberdi, 22 Cemazi el-Âhir, el-'Aynî 21 Cemazi el-Âhir, İbn İyâs ve el-Hatîb ise yalnızca Cemazi el-Âhir ayı olarak verirler. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.928; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.72; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, s.471; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.168; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.342.

⁶⁶Ibn Hacer, *İnbâ'*, VIII, s.382,383.

⁶⁷Ibn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.168.

⁶⁸el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.343.

Bir süre sonra Barsbay Şahruh'un elçisini tekrar huzuruna çağırarak onu yolcu etmeden önce kendisine şunları söyledi; "Şahruh beni Mısır'a Nâib tayin etmiş, ancak ben onu küçük bir köye Şahne olarak bile tayin etmem, eğer onun gücü ve cesareti varsa bütün bu olanlardan sonra cesaretini gösterebilir ve bizim üzerimize gelsin ve eğer önümüzdeki yıl içersinde kalkıp gelmez ise bundan böyle ben onu ve tehditlerini hiç kaale almayacağım, çünkü bu onun ne kadar âciz ve zayıf olduğunu gösterecektir."⁶⁹ Daha sonra elçiler Barsbay tarafından Mekke'ye gönderilmiş ve hac ettikten sonra memleketlerine dönmüşlerdi.⁷⁰

Barsbay Şahruh'un elçilerini gönderdikten sonra, herhalde savurduğu tehditler karşısında Şahruh'un kendi üzerine yürüyeceğini umut ettiğinden dolayı, 839 yılı Receb ayının dördünde (23 Ocak 1436) Osmanlı Sultanı'na bir mektup göndermiş ve bu mektupta Şahruh ile savaşmaya hazırlandığını ve Şahruh'un yaptıklarını anlattıktan sonra, ona; " Bugün bize yapılanlar yarın size yapılacak."⁷¹ diyerek sonra kendisini Şahruh ile yapacağı savaşta birlikte hareket etmeye davetmişti.⁷²

Daha sonra gelişen olaylar neticesinde Şahruh'un Memlûk Devleti üzerine yürümemesi üzerine Barsbay'ın yaptığı savaş hazırlıkları bir işe yaramadı. Çünkü hem Şahruh mizacı itibarıyla barışsever bir insandı, hem de Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem bölgelerinde

⁶⁹İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.72-74; W.E.Muir, *The Memlûk or Slave Dynasty of Egypt*, s.145. İbn Tagrıberdi burada Sultan'ın söylediklerini naklettikten sonra bu meseleyle ilgili kendi görüşlerini şu şekilde dile getirir; "Barsbay'ın yaptığı bu iş, yani, Şahruh'un elçisini dövdürüp onun gönderdiği hil'atı parçalattıktan sonra, bütün devlet erkanının ve Emirler'in yumuşak bir cevap yazılsın demelerine muhalefet ederek böyle sert bir cevap vermesi onun yaptığı en güzel ve mükemmel iştir."

⁷⁰İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.76; İbn İyâs'a göre Barsbay elçileri gizli olarak Mekke'ye göndermiş ve bunu da Şahruh'un olup biteni bir an önce öğrenip Mısır üzerine yürütmesine engel olmak ve bu arada kendisi de savaş hazırlıkları yapmak üzere zaman kazanmak için yapmıştır. Bkz. İbn İyâs, *Bedâ'î*, II, s.168.

⁷¹el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, III, s.344.

⁷²el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.929; İbrahim Ali Tarhan, *Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlik el-Çerâkise*, s.92.

Karakoyunlu Devleti'nin varlığından dolayı, Timurlular'ın güçlü hükümdarı, zamanın diğer iki güçlü devleti Osmanlılar ve Memlûkler üzerine doğrudan baskıda da bulunamamış ve bir savaşı göze alamamıştı.⁷³ Daha sonra 841 yılının Rebi'ul-Ahir (1437 Ekim) ayında Şahruh'un da destekleyip Barsbay'a karşı kullanmak istediği eski Memlûk emirlerinden Canıbeg'in, daha önceden ele geçirildiği için, kellesi Kahire'ye gelince Barsbay buna çok sevindi ve böylece onun çok önemli bir isteği gerçekleşmiş oldu.⁷⁴ Bu hadiseden kısa bir süre sonra ise Barsbay vefat etti (841 Zilhicce- 1438 Mayıs) ve yerine oğlu Sultan Yusuf geçti. Ancak onun saltanatı yalnızca üç ay beş gün sürdü ve daha sonra tahta Çakmak geçti (842 Rebi'ül-Evvel-1438 Ağustos).⁷⁵

III. Sultan Çakmak Zamanında Memlûk-Timurlu Münasebetleri

Çakmak Memlûk Sultanı olduktan yaklaşık bir yıl sonra kendisine, 843 Cemazi el-Ahir ayında (1439 Kasım) Şahruh'tan bir elçi geldi.⁷⁶ Elçinin getirdiği mektupta Şahruh, Barsbay'ın ölüm haberini öğrendiğini ve daha sonra Memlûk tahtına Çakmak'ın geçmesinden dolayı da mutluluk duyduğunu ifade ediyordu. Elçilere gereken izzet-i ikram gösterildikten sonra getirdikleri mektuba cevap yazılarak geri gönderilmişlerdi.⁷⁷

⁷³ İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular üzerine Seferleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* IV, (1989), s.10.

⁷⁴ İbn İyâs'a göre, Canıbeg'in başı Kahire'ye gelince Sultan emeline ulaşmış ve onu yaşatıp hayata bağlayacak başka bir sebep kalmamıştı. Bu yüzden de kısa bir süre sonra ölmüştür. Bkz. İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.178,179.

⁷⁵ el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.17-19; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.197,198.

⁷⁶ Elçinin geliş tarihi; Makrîzî'ye göre ayın beşi, el-'Aynî'ye göre altısıdır. İbn Hacer yalnızca Cemazi el-Âhir ayında geldi derken, el-Hatîb elçinin Cemazi el-Ahir'in onikisinin de huzura kabul edildiğini belirtir. Ayrıca İbn İyâs bu sayılan müelliflerin aksine Cemazi el-Evvel ayını zikreder. (Aynı şekilde İbn Tagrıberdi de Cemazi el-Evvel ayının ilk günü der). Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1175,1176; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, s.549; İbn Hacer, *İnbâ'*, IX, s.125; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.336,337; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.164,165; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.221.

⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.221.

Şahruh'un elçileri Kahire'de bulunduğu sırada, hemen hemen aynı tarihlerde de Çakmak'ın Şahruh'a gönderdiği elçisi Çiçekbuka, 843 yılı Cemazi el-Ahir ayının yedisinde (15 Kasım 1439) Herat'ta Timurlu hükümdarının huzuruna çıkmış ve yeni Memlûk Sultanı'nın hediyelerini takdim etmiş idi. Elçi Herat'a geldikten üç gün sonra huzura kabul edilmiş ve şerefine toylar tertip edilerek kendisine çeşitli hediyeler verilmişti. Elçi Sultan Çakmak'ın Şahruh'tan beş kitap istediğini bildirmesi üzerine, istenilen kitaplar hemen temin edilerek elçiye teslim edilmişti. Çakmak'ın istediği kitapların isimleri şunlar idi; Ebu Mansur-i Mâturidî 'nin Tevilât-ı Huccet-i Ehl-i Sünnet, Fahreddin-i Razî 'nin Tefsîr-i Kebîr, Şerh-i Ravza der Mezheb-i Şâfiî, Hâce Mes'ud-i Buhârî'nin Şerh-i Telhis-i Camî ve Mevlana Alâaddin Pehlivan'ın Şerh-i Keşşâfı. Ayrıca elçiye, Sultan'a verilmek üzere çeşitli hediyeler verilmiş ve yanına Pervaneci Hüsameddin Mübarekşah ta Şahruh'un elçisi olarak katıldıktan sonra Kahire'ye yolcu edilmiştir.⁷⁸

Memlûk Sultanı'na gönderilmiş olan Şahruh'un bu elçisi yolda Kudüs civarında Gazze'de ölünce, mektup ve hediyeler oğlu Emir Rahîm tarafından Kahire'ye götürülmüştü.⁷⁹ Elçiler Kahire'ye 16 Rebî'ül Ahir 844 (14 Eylül 1440) tarihinde ⁸⁰ ulaştıktan sonra çok güzel karşılanmışlar ve kendilerinin şerefine. Kahire süslenmişti.⁸¹ Daha sonra elçiler için çok muhteşem bir kabul töreni yapıldı. Ayrıca Şahruh'un Sultan Çakmak'a gönderdiği mektup ta okundu. Burada;

⁷⁸Ravzatu's-Safâ, VI, s.714-716; İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.180.

⁷⁹İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.181; İsmail Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri*, s.811; Makrîzî ise, Şahruh tarafından gönderilmiş olan bu elçinin 844 yılı Rebî'ül-Ahir'in onüçünde (11 Eylül 1440) öldüğünü ve yerini oğlu Hoca Kelan'ın aldığını söyler. Ancak lakabı Hoca Kelan olması muhtemel olan Emir Rahîm, Kahire'ye ulaştıktan sonra Cemazi el-Evvel'in dokuzunda (6 Ekim) ölünce, önce Kahire'de Bâb en-Nasr dışında gömülmüş, daha sonra ise babasıyla beraber Kudüs'e nakledilerek orada defnedilmiştir. Bkz. el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1231.

⁸⁰Elçilerin geliş tarihi kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. Mesela; el-Hatîb, İbn Hacer ve el-Makrîzî; 16 Rebî'ul Ahir, İbn Tagrıberdî 26 Rebî'ul Ahir, İbn İyâs ise yalnızca Rebî'ul Ahir adını zikrederler. İbn Hacer, *İnbâ'*, IX, s.126; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1231; İbn Tagrıberdî, *en-Nucûm*, XV, s.342; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.198,199; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.225.

⁸¹İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.225.

Şahruh, Sultan'ın tahta geçmesini tebrik ettikten sonra iyi niyet dileklerini belirtiyordu.⁸² Bu arada elçi Şahruh'un Sultan için gönderdiği 5000 Dinar değerindeki 400 parça firuze taşı ile 81 parça ipek elbiseyi ve diğer değerli hediyeleri kendisine takdim etti.⁸³ Sultan'a Şahruh'un hediyeleri verildikten sonra ise Şahruh'un oğlu Mirza Cuki'nin gönderdiği hediyeler de kendisine takdim edildi.⁸⁴ Bir süre sonra ise 28 Cemazi el-Evvel 844 (25 Ekim 1440) tarihinde Hoca Kelal diye adlandırılan şahıs, Memlûk Sultanı tarafından bir çok ihsanlarda bulunulup kendisine cevabî mektup ta verildikten sonra ülkesine gitmek üzere Cemazi el-Ahir'in üçünde yola çıktı.⁸⁵

Bu hadiselerden bir yıl sonra ise Kahire'ye Şahruh'un ve Uluğ Bey'in yanında çok mühim bir yeri olan Fakîh Şeyh Şemseddin el-Hâfî el-Hanefî geldi.⁸⁶ Bu zât hac'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Kendisini Kâtib es-Sırr, Nâzır el-Hâs ve diğer görevliler karşıladı, daha sonra da Sultan'ın huzuruna kabul edildi. Sultan kendisine izzet-i ikramda bulunduktan sonra birçok hediyeler de vererek yolcu edilmesi için emir verdi.⁸⁷

846 yılının Şaban ayında⁸⁸ (Temmuz 1442) ise bu kez Kahire'ye Şahruh'un çocuklarının elçileri geldi. Daha sonra bu elçiler için sarayda

⁸²İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.342-344.

⁸³el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.198-202.

⁸⁴el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.198-202; el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1231.

⁸⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, IV, k.3, s.1231. el-Hatîb ise Hoca Kelal'in, Cemazi el-Ahir ayının onsekizinde yola çıktığını ifade eder. Bkz. el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.202.

⁸⁶Bu şahsın geliş tarihi İbn Tagrıberdi tarafından 845 yılı Ramazan ayının ilk günü olarak, Sehâvî'de ise 845 yılı Şaban ayının başı olarak verilmiştir. Bkz. İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.350; Muhammed bin Abdurrahman es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk*, Kahire, basım tarihi yok , s.17.

⁸⁷İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.350; es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk* ,s.17.

⁸⁸Elçilerin geliş tarihi ile ilgili olarak, el-'Aynî, Şaban'ın altısı derken, İbn İyas ve Sehâvî ise yalnızca Şaban ayı demekle yetinmişlerdir. Bkz. el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, s.574; İbn İyâs, *Bedâiyî*, II, s.236; es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk* , s.45.

bir kabul töreni yapıldı, ancak o törende Kâtib es-Sırr ile Nâzır el-Ceyş dışında, kadılar ve imamlardan hiç kimse orada bulunmadı.⁸⁹

Şahruh bundan önce Kahire'ye Seyyid Şemseddin Muhammed-i Zemzemî başkanlığında bir elçilik heyeti daha göndermiş, ve o Memlûk Sultanı'ndan Şahruh'un Kabe'ye örtü göndermesi için gereken izni almayı başarmıştı.⁹⁰ Bunun üzerine 848 (1444-1445) yılında Şahruh'un elçilik heyeti Kahire'ye geldi.⁹¹ Bu elçilik heyeti beraberindekilerle birlikte 100 kişilik bir gruptan oluşmaktaydı.⁹² Bu insanların elinde sandıklar ve bu sandıklardan birinde de Şahruh'un gönderdiği Kabe'nin örtüsü vardı. Bu gelen heyetin içersinde Timur'un dul hanımlarından birisi de bulunmaktaydı.⁹³ Kabe'nin örtüsü Sultan'a teslim edildiğinde, o, bunun Devlet Erkanı'ndan ve Emirler'den gizlenmesini emretti. Ancak

⁸⁹el-Aynî, 'İkd el-Cumân', s.574; es-Sehâvî, et-Tibr el-Mesbûk, s.45. İbn İyâs ise bu meseleyle ilgili olarak; "Elçiler için sarayda muhteşem bir tören yapıldı. Emirler toplandı ve onların huzurunda, Sultan'a gelen mektup okundu." demektedir. *Bedâyi'*, II, s.236.

⁹⁰*Ravzatu's-Safâ*, VI, s.722. Alınan bu izinle ilgili olarak Memlûk kaynaklarında farklı görüşler bulunmaktadır. el-Hatîb, İbn Tagrıberdi ve el-Aynî Sultan Çakmak'ın bundan önce gelen elçiler vasıtasıyla Şahruh'a bu izni verdiğini söyleyip, bunlardan el-Aynî, bu durum da Sultan'ın aczini göstermektedir demesine rağmen, es-Sehâvî ise, Sultan, Şahruh'un ısrarı üzerine onun adağı yerine gelsin diye, yalnızca bir gün için ve Memlûk Sultanı'nın gönderdiği örtünün altında olmak kaydıyla izin verilmişti, bu yüzden de durum el-Aynî'nin söylediği gibi değildir ve Sultan, Şahruh'a sürekli olarak bir izin vermediğinden hiçbir zaman acz içinde olmamıştır diyerek kendi düşüncesini belirtmektedir. Bkz. el-Aynî, 'İkd el-Cumân', s.627,628; el-Hatîb, *Nuzhet en-Nufûs*, IV, s.306-308; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.365-366; es-Sehâvî, et-Tibr el-Mesbûk, s.96-98. Ayrıca bu izin ile ilgili olarak bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.181; Enver Zaklame, *el-Memâlik fî Mısır*, s.55; 'Abd el-Mun'im Mâcid, et-Târîh es-Siyasî li-Devlet Salâtin el-Memâlik fî Mısır Dirâse Tahfiliyye lil-İzdihâr ve'l-İnhiyâr, s.204.

⁹¹Elçilerin geliş tarihi kaynaklarda çok farklı verilmektedir. el-Aynî, Şaban ayının ondördü, Sehâvî Ramazan ayının ondördü, el-Hatîb Ramazan'ın ondördü, İbn Tagrıberdi, Şaban'ın onu ve İbn İyâs ise yalnızca Şaban ayı olarak vermektedir. Bkz. el-Aynî, 'İkd el-Cumân', s.627,628; es-Sehâvî, et-Tibr el-Mesbûk, s.96; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm*, XV, s.365; İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.244.

⁹²Sehâvî'nin söylediğine göre; Şarkıyye'de görevli olan Abdullah, bunların atlarına ve hayvanlarına bir gecede 24 erdeb (3600 kilo, 1 erdeb 150 kg.) saman ve kendileri için ise 27 baş koyun, 40'tan fazla da tavuk kesmiştir. Bkz. es-Sehâvî, et-Tibr el-Mesbûk, s.96,97.

⁹³Timur'un bu karısı hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.181, dipnot. 464.

hediyelere bakılırken Emirler örtüyü gördüler ve bundan rahatsız oldular. Daha sonra ise halktan bir grup elçilerin yerleştiği eve doğru gitti ve oradaki 10000 Dinar değerindeki kıymetli hediyeleri ve heyete ait eşyaları yağmaladı.⁹⁴

Hadise Sultan'a haber verilince, Sultan hemen Vali ve Hâcib el-Huccâb'a emir verdi ve yağmalanan şeylerin geri toplanmasını emretti ve bazıları; at, kumaş, altın ve silah gibi geri alınabildi. Hâcib el-Huccâb Memlûkler'den ve halktan bazılarını ele geçirdi. Bu haber Kahire'de duyulduğu zaman çok büyük yankı uyandırdı. Sultan yakalanan bazı Memlûkler'i cezalandırdı, halktan olan suçluları ise dövdürdü. Daha sonra elçilere özürlerini bildirerek yağmalanan eşyalardan ve paradan daha fazlasını nakden geriye iade etti. Ayrıca onlara bütün bunların kendisinin bilgisi dışında olduğunu bildirdi.⁹⁵

Daha sonra ise elçilik heyeti Mısır hac alayı ile birlikte yola çıkmış ve oraya ulaştıklarında bayramın birinci günü Kabe'nin içine Şahruh'un gönderdiği kisve örtülmüştür.⁹⁶ Ardından da, burada Mısır'dan gelen hacılardan ayrılan elçilik heyeti memleketlerine dönmüşlerdir.

⁹⁴el-Aynî, 'İkd el-Cumân, s.627,628; el-Hatîb, Nuzhet en-Nufûs, IV, s.307,308;

⁹⁵ İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.244,245. Diğer Memlûk kaynakları da, Sultan'ın bu olup bitenden haberdar olmadığını ısrarla söylüyor olmalarına rağmen, İsmail Aka'nın da belirttiği gibi bütün bu olanların, Sultan Çakmak'ın bir tertibi olması ihtimali çok yüksektir. Çünkü daha sonra Sultan yakalanan suçluları çok hafif bir şekilde cezalandırmıştır.

⁹⁶Çağdaş Memlûk kaynaklarının çoğu bu konuyla ilgili olarak susmayı yeğlemiş olmasına rağmen, Sehâvî yukarıda da belirtildiği üzere açık ve net bir şekilde Kisve'nin Kabe'ye örtüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca İbn İyâs ta Sehâvî gibi; Sultan Kisve'yi gizlice Mekke'ye gönderdi ve onu Kabe'ye koydurttu demektedir. Aynı şekilde her iki müellif te bu bilgiyi verdikten 8 yıl sonra, 856 yılı olayları içerisinde; "Sultan Ramazan ayının beşinde, yazılı bir emir çıkararak, Şahruh'un gönderdiği ve daha önce Kabe'ye konmuş olan Kisve'nin çıkarılmasını ve yalnızca kendi Kisve'sinin orada kalmasını buyurdu." demektedirler. Bkz.es-Sehâvî, *et-Tibr el-Mesbûk*, s.96-98,391;İbn İyâs, *Bedâyi'*, II, s.244,245,696. Fakat yukarıda verilen bilgilere şüpheyle yaklaşmak gerektiğini söylemenin de doğru olacağını düşünüyoruz. Çünkü Sehâvî daha önce, Sultan, Kisve'nin, Şahruh'un adağı yerine gelsin diye yalnızca bir gün Kabe'de durmasına razı oldu demişti. Fakat daha sonra, herhangi bir izahat vermeksizin 8 yıl boyunca onun Kabe'de kaldığını ve sonra kaldırıldığını bildiriyor. Bu sebeple verilen bilgiler arasındaki tezatlar gözardı edilmemelidir. Bu konuyla ilgili olarak İsmail Aka'nın da söylediği gibi, Şahruh'un bu isteği gerçekleşmemiş olabilir. Bkz. İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, s.182; İsmail Aka, *XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri*, s. 812.

Bundan sonra, her ikisi de barış yanlısı ve yumuşak bir mizaca sahip olan iki hükümdar arasında Şahruh'un ölüm tarihi olan 12 Mart 1447'ye kadar ciddi bir problem çıkmamış ve münasebetler başladığı gibi barışçı bir şekilde devam etmiştir.

SONUÇ

Memlûk Devleti ile Moğollar arasındaki siyasî münasebetler, Timur'un ortaya çıkışından çok daha önceleri başlamış ve Timurlu Devleti'nin kurulduğu yıllara kadar devam ede gelmişti.

1260 yılında Memlûk Devleti'nin Moğollar'ı 'Ayn Câlût'ta hezime uğratmasıyla, Memlûkler Suriye'ye tamamen hakim olmuş ve Mısır-Suriye birliğini sağlamıştır. Böylece bu devlet kısa zamanda dünyanın en büyük siyasî güçlerinden biri haline gelmiş, adeta Ortaçağ tarihinin ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e nakledilmiş, İslâm ve Hristiyan dünyasının mücadeleleri bile bu bölgede gerçekleşmiştir. Memlûkler kuvvetli ve düzenli ordularıyla Haçlılar'ın mücadelelerini İslâm âlemi adına halletmişler ve Moğol istilasını durdurmaya başarmışlardır.

Moğollar 1260'da 'Ayn Câlût'ta Memlûk Devleti önünde hezime uğradıktan sonra, daima Suriye'yi işgal etme düşüncesini yaşatmışlardır. İran hakimi olan İlhanlılar bu hedefi gerçekleştirmek için ellerinden gelen bütün çabayı göstermişler, Avrupalılar da onlara, gerçekleştirdikleri Haçlı Seferleri ile katılarak yardımcı olup Memlûk Devleti'ne karşı olan mücadelelerine iştirak etmişlerdir. Ancak bu çabalar onları zafere ulaştıramamış ve tam tersine Memlûk Devleti önünde, 'Ayn Câlût'ta uğradıkları yenilgiden çok daha kötülerini ile karşılaşmışlardır.

Diğer bir Moğol Devleti olan Altın Ordu ile olan münasebetler ise; karşılıklı ticarî ilişkiler ve ortak düşmanları olan İlhanlılar'a karşı birbirlerinin yardımlarına muhtaç olmalarından dolayı daima dostane olarak devam etmiştir.

İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında sona ermesinden sonra bu devletin yerinde ortaya çıkan Moğol Hanedanları ile Memlûkler arasındaki münasebetler Timur'un ortaya çıktığı yıllara dek devam etmiştir.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan Timur, kısa bir süre sonra ilk önce Mâverâünnehr'i hakimiyeti altına almış daha sonra da gözlerini çevresindeki topraklara dikmişti

Aynı dönemde, Suriye ve Mısır'da hakim olan Memlûk Devleti'nde bir hanedan değişikliği olmuş ve uzun zamandır iş başında olan Kalâvun Hanedanı yerini Çerkez olan Burcî Memlûkler'e bırakmıştı. Burcî Memlûkler'in ilk sultanı olan Berkuk, uyguladığı tutarlı ve akılcı dış politikasıyla, Memlûk Devleti'nin bölgede en etkili güç olduğunu komşularına ve diğer devletlere tamamiyle hissettirmişti.

Berkuk'un Memlûk Devleti tahtına oturmasıyla bu devletin, kendisine özellikle doğu sınırlarından komşu olan devletler üzerinde nüfûz sahibi olmaya başlaması aynı döneme rastlar. Bu devletler, özellikle Orta Asya'dan gelen Timur'un Ortadoğu'da ve kısmen Doğu Anadolu'da gözükmeye başlaması neticesinde, Berkuk'a yakınlaşarak onun himayesini ve yardımlarını talep ettiler. Sultan Berkuk ta bu fırsatı çok iyi değerlendirerek devletini, Timur tehlikesi karşısında korkuya kapılmış olan komşuları için bir hâmi ve lider konumuna getirmekte gecikmedi. Böylece, o civarda bulunan komşu devletlerin büyük bir bölümü ona itaatlerini bildirdiler. Timur'un fethedilmeye müsait olarak gördüğü devletlerin sultanları ile Memlûk Devleti arasındaki dostane ilişkilerin tesis edilmesi, Timur'un bu isteklerini daha sonraki yıllara erteleme kararı almasına sebep oldu. Ayrıca Timur'un fethettiği toprakların genişlemesi, onun bu toprakları aynı anda hakimiyeti altında tutmasını güçleştirdi ve bu devletlerin önünde sultan Berkuk'tan yardım istemekten başka bir çara kalmadı.

Timur'un ilk kez Ortadoğu ve Doğu Anadolu'ya inerek burada bazı faaliyetlerde bulunması sonucunda, bu durumdan çok rahatsız olan bölgedeki diğer devletler, Ortadoğu'da bulunan devletlerin liderliğini üstlenmiş olan Memlûk Devleti'ne müracaat ederek, Timur'a karşı bir ittifak teşebbüsüne geçtiler. Bunun neticesinde de; Berkuk, Yıldırım Bayezid, Toktamış ve Kadı Burhaneddin arasında dörtlü bir ittifak tesis edildi. Bu ittifakın ortaya çıkması ile Timur'un Ortadoğu ve Doğu Anadolu'ya yönelik emellerinin gerçekleşmesi de büyük bir gecikmeye

uğradı. Çünkü o, bu devletlerden herhangi birisinin üzerine yürüdüğünde, diğerleri onun yardımına gelir endişesiyle bölgeyi, şartlar değişinceye dek terk etmek zorunda kalmıştı. İşte bu sırada; daha önce Timur tarafından ele geçirilmiş olan Bağdad, onun bölgeyi terk etmesinden sonra, Berkuk'un yanına kattığı orduyla harekete geçen Ahmed Celâyir tarafından geri alınmış ve ardından da Memlûk Devleti'ne tâbi olmuştu. Bağdad'ın geri alınmasıyla ilgili olarak, Berkuk Timur'la savaşmak üzere ordusunu alıp Suriye'ye geldiği sırada, kendisine yapılan yardım tekliflerine teşekkür etmiş ve hiçbir yardım almadan, Ahmed Celâyir'i topraklarına döndürünce, bu başarıdan dolayı Memlûk Devleti büyük bir prestij kazanmış idi.

Gerçekten Memlûk Sultanı Berkuk, saltanatı boyunca takip ettiği akılcı dış politikasıyla, bu bölgede bulunan devletler arası münasebetlere yön vermiş, böylece Timur'u ölümüne dek Ortadoğu'dan ve kendi hakimiyetinin de devam ettiği Doğu Anadolu'dan uzak tutmayı başarmış idi. Berkuk, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde de çok dikkatli olmuş ve bu devlet ile İslâm dünyasının liderliğini yapma mücadelesi vermiş olmasına rağmen, Timur tehlikesi sebebiyle ilişkilerinde esnek olmaya azami derecede özen göstermiştir. Özellikle Berkuk'un şu sözleri onun siyasî dehasını ve geleceği görmedeki kabiliyetini açıkça ortaya koymaktadır; " Ben Timur'dan korkmuyorum; çünkü ona karşı herkes bana yardım ediyor, ancak İbn Osman'dan korkuyorum." Berkuk'un bu korkusunda ne kadar haklı olduğu, yaklaşık olarak iki asır sonra, Osmanlı Devleti'nin Memlûkler'e son vermesiyle ortaya çıkmış oldu.

Timur, Ortadoğu'da ve Anadolu'da şartların kendisi için müsait olmadığını görerek, fetih hareketlerinin yönünü Doğu'ya çevirip Hindistan'a gitmiş ve orada bulunduğu sırada, Ortadoğu'nun siyasî yapısını etkileyen bazı önemli değişiklikler meydana gelmişti. Çünkü ilk önce 1398 yazında ittifakın en önemli üyelerinden birisi olan Kadı Burhaneddin, ardından ise 1399 yılının Haziran ayı ortalarında Sultan Berkuk vefat etmişti. Bunun üzerine de Ortadoğu ile Anadolu'da siyasî dengeler alt üst olurken artık şartlar, özellikle bu bölgede Memlûk

Sultanı Berkuk ile hakimiyet mücadelesine girişmiş ancak o sırada sabretmesi gerektiğini görmüş olan Timur'un lehine dönmüş idi.

Berkuk'un ölümünden sonra onun yerine geçmiş olan oğlu Ferec, henüz çocuk denecek yaşta olduğu için, Memlûk Devleti Emirleri arasında iktidar mücadelesi baş göstermiş ve bu da devletin gücünü zayıflatmış idi.

Aynı zamanda, bu iki sultanın ölümü üzerine, Orta Anadolu'da bazı karışıklıklar ortaya çıkınca, batıdan Yıldırım Bayezid, doğudan ise Timur bu bölgeye göz dikmiş idi. Zaten Sivas'ı daha önce ele geçirmiş olan Yıldırım Bayezid, Timur'dan daha çabuk davranarak 1399 yılında Memlûk Sultanlığı tahtındaki değişikliği de fırsat bilerek, uzun süreden beri devam eden iki devlet arasındaki işbirliği ve dostluk ittifakının varlığını hiçe sayarak, Fırat üzerinde bulunan Memlûk Devleti hakimiyetindeki bölgeye inmiş, Elbistan, Malatya, Darende ve Divriği'yi topraklarına katmıştı.

Bu sırada ise, Hindistan Seferi'ni başarıyla tamamlamış olan Timur, ülkesine döndükten sonra, burada bir süre kalmış ve arkasından İran'a doğru yola çıkmıştı. O, bu yolculuğuna çıkarken, artık Suriye ve Anadolu içlerine doğru ilerlediğinde, arkasında kendisini tehdit edecek hiçbir kuvvetin kalmadığını biliyor ve bunun rahatlığı ile yoluna devam ediyordu. Ayrıca, bu sırada Yıldırım Bayezid'in Memlûk Devleti topraklarına olan müdahalesinden dolayı, bu iki devlet arasındaki ilişkilerin gerginleştiğini ve birbirlerine yardım etmeyi düşünmediklerini de öğrenmiş bulunmaktaydı. Böylece şartların artık kendisi için müsait bir hale geldiğini gören Timur, Yedi Yıllık Sefer diye adlandırılan bu fetih hareketini başlatmıştı. İlk önce Suriye'ye giren ve burayı tamamen ele geçiren Timur, buradaki şehirlerin bazılarını savaş bazılarını ise sulh yoluyla dize getirmişti. Sultan olduktan sonra Memlûk Devleti içersindeki iktidar kavgası nedeniyle ortaya çıkan bölünmeyi bir türlü bertaraf edememiş olan Ferec'in, Dimaşk önlerine ordusuyla gelmesi de fayda etmemiş ve bu cılız karşı koyma çabası Timur'u durduramamıştı. Suriye'den sonra yönünü Anadolu'ya çeviren Timur, Ankara Savaşı'nda Bayezid'a acı bir yenilgi tattırdıktan sonra bütün

Anadolu topraklarını çiğnemiş ve buradan gönderdiği fetihnameler ile bu zaferini her yere ilan etmişti.

Timur, henüz Anadolu'dan ayrılmadan önce, Memlûk Sultanı Ferec'e bir mektup göndererek, şayet kendisine itaat etmez ve uzun zamandır Kahire'de tutulan yakını olan Atlamış'ı serbest bırakmaz ise, Mısır üzerine yürüyeceğini söyleyince, Ferec, Timur'un isteklerine boyun eğerek onunla barış yapmayı kabul etmişti.

Memlûk Devleti ve Timurlu Devleti arasındaki münasebetlerin başlamasından az sonra, Timur'un Memluk hâkimiyetindeki bölgeye göz dikmesi sonucunda, bu iki devlet anlaşmazlığa düşmüş ve aralarında yaşanan gerginlik uzun yıllar devam etmiş ve Timur'un Suriye üzerine sefer düzenleyip burayı ele geçirmesi ile de son bulmuştu.

Böylece Berkuk devrinde başlamış olan mücadele Timur'un zaferiyle sonuçlanmıştı . Timur Suriyede bulunduğu sırada bu bölgeye çok fazla zarar vermiş ve buradaki şehirleri terkederken ustalar ve sanatkarlar başta olmak üzere pek çok değerli eşyayı da yanında ülkesine götürmüştü. Timur'un Suriye'deki faaliyetlerinden Halep ve Dimaşk başta olmak üzere hemen hemen bütün şehirler kötü yönde etkilenmişlerdir. Bunun neticesinde ise özellikle ustaların ve sanatkarların göçürülmesi ile bölgedeki iktisadi canlılık önemini kaybetmiş ve bunun sıkıntıları uzun yıllar yaşanmıştır.

Sultan Berkuk zamanında başlayıp sonraki yıllarda devam eden bu mücadele Timur'un zaferiyle son bulmuş ve Berkuk'tan sonra sultan olan Ferec, Timur'un üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak Timur ile Ferec arasında başlatılan bu barış süreci çok uzun sürmemiş, Timur'un 1405 yılındaki ölümü ile sona ermişti.

Timur'un ölümünden sonraki Memlûk-Timurlu münasebetleri ise iki devlet arasında elçilerin gidip gelmesi şeklinde olmuş ve zaman zaman Şahruh'un, Barsbay'a karşı ayaklanmış olan emirlerini ve onun düşmanlarını desteklemesi, herhangi bir sıcak çatışmayı doğurmamıştı. Barsbay'ın ölümünden sonra ise Memlûk Devleti tahtına, Timurlu

hükümdarı Şahruh gibi barışsever ve yumuşak mizacılı bir sultan olan Çakmak'ın geçmesi ile başlayan sulh dönemi Şahruh'un ölüm tarihi olan 1447'ye kadar devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdusseyyid, Hâkim Emin, **Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye**, Kahire, 1967.

Aka, İsmail, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)**, Ankara, 1994.

_____, **Timur ve Devleti**, Ankara, 1991.

_____, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi IV**, 1989, ss. 1-20.

_____, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnamesi", **Belgeler, S. 15**, 1986, ss. 1-22.

_____, "Timur'un Ölümünden Sonraki Hakimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış", DTC Fak., **Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı**, Ankara 1974, ss. 383-390.

_____, "Timur'un Ölümünden Sonra Güney-İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri", **Atsız Armağanı**, İstanbul, 1975, ss. 3-15.

_____, "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbeycan ve Irak-ı Acem'de Hâkimiyet Mücadeleleri", **Türk Kültürü Araştırmaları (1984)**, XXII/1-2, ss. 49-66.

_____, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Herat-Kahire Münasebetleri", **XI.Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım**, Ankara, 1994.

Ali Muhammed, Kemâleddîn 'Izzeddîn, **Erba'a Muerrihîn ve Erba'a Müellifât "Min Devlet el-Memâlik el-Çerâkise"**, Kahire, 1992.

Ando, Shiro, **Timuridische Emire Nach dem Mu'izz al-ansâb: Untersuchung zur Stammesaristokratie Zentralasiens im 14. und 15. Jahrhundert**, Berlin, 1992.

'Âşûr, Fâyed Hammâd, **el-'Alâkât es-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l Moğol fî'd-Devle el-Memlûkiyye el-Ülâ**, Kahire, 1976.

'Âşûr Saîd Abdulfettâh, "Edvâ' Cedîde 'alâ'l-Muverrih Ahmed bin Ali el-Makrîzî ve Kitâbâtihî", **'Alem el-Fikr**, S.II, Kuveyt, 1983.

_____, **ez-Zâhir Baybars**, basıldığı yer yok, 1963.

'_____, **el-Muctema' el-Mısri 'Asr Salâtîn el-Memâlik**, Kahire, 1992.

_____, **el-'Asr el-Memâlikî fî Mısır ve's-Şâm**, 3.baskı, basım yeri yok, 1994.

_____, **Târîh Mısır el-İslâmî**, basım yeri yok, 1993.

Aubin, Jean, "Tamerlan à Bagdad", **Arabica**, IX, 1962, ss. 303-309.

Ayalon, David, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", çev. Samira Kortantamer, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, ss. 211-247.

_____, "The Circassians In The Memlûk Kingdom", **Journal of the American Oriental Society**, S.69, 1949, ss. 135-147.

_____, "Studies on the Structure of the Mamlûk Army-II", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, XV/3, 1953, ss. 448-476.

Aziz bin Erdeşir-i Esterâbadî, **Bezm u Rezm**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1990.

Barthold, W., "Azerbaycan ve Ermenistan", çev. İsmail Aka, Ankara Üniv. D.T.C.Fakültesi, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, VIII-XXII, 14-23'den ayrı basım, Ankara, 1970-1974.

_____, "Berke", **İ.A.**, II, 5. baskı, İstanbul, 1979.

_____, "İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet (Rusça'dan Türkçe'ye çeviren; Abdülkadir)", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası (1931)**, I, İstanbul, 1931, ss.135-159.

_____, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Fuad Köprülü Tarafından Başlangıç'la İyzahlar ve Düzeltmeler Kısmı İlave Edilmiştir, İstanbul 1940.

_____, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Yayına Hazırlayanlar; K.Y. Kopruman, Afşar İsmail Aka, Ankara, 1975.

_____, **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev; İsmail Aka, Ankara, 1990.

Baypars Tarihi, Türkçeye çeviren, M.Şerefuddin Yaltkaya, II, İstanbul 1941.

Bıyıktay, Halis, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989.

Brockelmann, C., **G.A.L., Supplement II.**

_____, Makrîzî, **İ.A., VII, 3.** baskı, İstanbul, 1977.

Buharalı, Eşref, "Kıbrıs'ta ilk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hakimiyetine Girişi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Nisan 1995, ss. 82-120.

Clavijo, Ruy Gonzales de, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1993.

Çuhadar, Mustafa, "İbn-i Tagribirdî'nin Hayatı ve Eserleri", **Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Kayseri, 1989, S.3, ss.363-382.

Demir, Mustafa, **Mustafa Âlî'nin Fusûl-i Hallû Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd Adlı Eseri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1992.

Devlet, Nadir, "Altın Ordu", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, IX, İstanbul, 1989, ss. 103-178.

Dukas, **Bizans Tarihi**, çev; V.L.Mirmiroğlu, İstanbul, 1956.

Elisséeff, N., "Dimashk", **E.I., II, 2.** baskı, Leiden- London, 1965.

el-Aynî, Bedreddin, **'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân**, nşr. Abd er Râzık et-Tantavî el-Karnut, Kahire, 1989.

_____, **'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân**, Bayezîd Kütüphanesi, Veliyuddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2396, XXIV.

_____, **'İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân**, nşr; Muhammed Muhammed Emin, IV, basıldığı yer yok, 1992.

_____, **es-Seyf el-Muhenned fî Sîret el-Melîk el-Mueyyed "Şeyh el-Mahmûdî"**, nşr. Fehîm Muhammed Şaltût, Kahire, 1967.

el-'Azzâvî, 'Abbâs, **Târîh el-İrak Beyne İhtilaleyn**, II, Bağdad, 1936.

el-Hacı, Hayâ Nâsır, "Avcuh et-Teşâbuh ve'l-İhtilâf beyne Mevkîf Saltanat el-Memâlîk min Timurlenk ve'l-Kuveyt min Saddâm", **El-Mecelle el-Arabiyye lil-Ulûm el-İnsâniyye**, Kuveyt, 1992.

el-Halebî, ibn Şihne, **Ravzat el-Menâzir fî Ahbâr el-Evâil ve'l-Evâhir**, Nûr Osmaniye Kütüphanesi nr. 297.vrk.196a.

el-Hüseynî, Hurşah bin Kubad, **Târîh-i Kutbî (Târîh-i İlçî-i Nizamşah): Tarih-i Ali Timur**, yay. Seyyid Mücahid Hüseyn-i Zeydî, Yeni Delhi, 1965.

el-İbâdî, Ahmed Muhtar, **et-Tarih el-Eyyûbî ve'l-Memlûkî**, İskenderiye, 1992.

_____, **Kiyâm Devlet el-Memâlîk el-Ülâ fî Mısır ve's-Şâm**, Beyrut, 1986.

el-Kalkaşandî, Ahmed bin 'Alî **Subh el-A'şâ fî Sınâ'at el-İnşâ**, I-XIV, Kahire, basım tarihi yok.

el-Makrîzî, Takîy ed-Dîn Ahmed b. Ali, **Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hitât ve'l-Âsâr**, nşr. Mektebe es- Sâkâfe ed- Dîniyye, I-II, III. baskı, Kahire 1987

_____, **Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk**, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, I-II, basım yeri ve tarihi yok; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, III-IV, basım yeri ve tarihi yok.

el-Mansûrî, Baybars, **et-Tuhfe el-Mulûkiyye fî'd-Devle't-Turkiye**, nşr. Abdulhamid Salih Hemdân, Kahire, 1986.

el-'Ulîbî, Ekrem Hasan, **Timurlenk ve Hikâyetuhu me'a Dimaşk**, 4.baskı, Dimaşk, 1987.

es-Sayrâfî, el-Hatîb el-Cevherî Ali bin Davud, **Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârîh ez-Zamân, I-II-III-IV**, nşr. Hasan Habeşî, Kahire, 1970-1971-1973-1994.

es-Sehâvî, Şemsettin Muhammed bin Abdurrahman, **ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'**, VI, nşr. Dâr el-Kitâb el-İslâmî, Kahire, basım tarihi yok.

_____, **et-Tibr el-Mesbûk fî Zeyl es-Sulûk**, Kahire, basım tarihi yok.

es-Seyyid, el-Bâs el-'Araynî, **el-Memâlik**, Beyrut, 1967.

es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, **Husn el-Muhâdara fî Târih Mısır ve'l Kahire**, II, nşr. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, basım yeri yok, 1968.

Feridun Beg, **Münşeât es-Selâtîn**, I, İstanbul, 1974.

Ferec, es-Seyyid, **Kâhir el-Âlem Timurlenk**, 2.baskı, Kahire, 1957.

Feyyas, Muhammed Muhammed, **Timurlenk**, Kahire, 1954.

Fischel, Walter J., "A New Latin Source On Tamerlane's Conquest of Damascus (1400-1401), (B. de Mignanelli's "Vita Tamerlani" 1416)", **Oriens**, IX, Laiden, 1956, ss. 201-232.

_____, **Likâ' İbn Haldûn li-Timurlenk**, çev. Muhammed Tevfîk, Beyrut, basım tarihi yok.

Golombek, Lisa and Wilber, Donald **The Timurid Architecture of Iran and Turan**, I, New Jersey, 1968.

Göde, Kemal, **Eretnalılar (1327-1381)**, Ankara, 1994.

Grigor, Aknerli, **Moğol Tarihi**, çev; Hrand D.Andreasyan, İstanbul, 1954.

Grousset, Rene, **Bozkır İmparatorluğu**, çev; M. Reşat Uzmen, İstanbul, 1980.

Günaltay, Şemseddin, **İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler-**, İstanbul, 1991.

Hartmann, R., "Şam", **İ.A.**, XI, 2. baskı, İstanbul, 1979.

Hinz, Walter , "Timuriler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki", çev. Mehmet Altay Köymen, **Belleten**, VII/21-22, 1942. ss. 85-120.

_____, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev; Tevfik Biyikoğlu, Ankara, 1948.

Hitti, Philip K., **History of the Arabs**, London, 1970.

Holt, P.M., "The Position and Power of the Mamlûk Sultan", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, S.56, Böl.2, 1975, ss. 237-249.

Hookham, Hilda, **Tamburlaine The Conqueror**, London, 1962.

Hvandmîr, **Dustûr el-Vuzerâ**, nşr; Said Neffîsi, Tahran, 1317 h.ş.

_____, **Habîb es-Siyer**, III, nşr; Celâleddin-i Humayî, Tahran, 1333 h.ş.

İbn İyâs, Muhammed bin Ahmed, **Bedâyi` ez-Zuhûr fî Vekâyi` ed-Duhûr**, I-II, nşr; Muhammed Mustafa, Kahire, 1982.

İbn el-Furât, Nâsireddîn Muhammed bin Abdulrahim, **Târîh İbn el-Furât**, IX, nşr; Kostantin Zerîg, Beyrut, 1936.

İbn Hacer el-'Askalânî, **İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr**, nşr. Muhammed 'Abd el-Muîd Han, I-VI, 2. baskı, Beyrut, 1986; Abdulvahhâb el-Buhârî, VII-IX, 2. baskı, Beyrut, 1986.

_____, **ed-Durar el-Kâmine fî A'yân el-Mie es-Sâmine**, II, nşr; Muhammed Seyyid Câd el-Hak, Kahire, tarihsiz.

İbn Haldûn, Abdurrahman, **Kitâb el-İber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber**, V-VII, Beyrut, 1992.

İbn 'Arabşah, **'Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timûr**, nşr; Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1979.

İbn Dokmâk; **el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Hulafa' ve'l-Mulûk ve's-Selâtîn**, nşr.; Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, basım yeri ve tarihi yok.

İbn Hicce, **Kahvet el-İnşâ'**, Nuruosmaniye Ktb.,nr.3786.

İbn Kadî Şuhbe, **Târîh İbn Kadî Suhbe**, III, nşr; Adnan Derviş, Dimaşk 1977.

İbn Şâhîn ez-Zâhirî, Gars ed-Dîn Halîl, **Kitâb Zubdet Keşf el-Memâlik ve Beyân et-Turuk ve'l-Mesâlik**, Paris, 1984.

İbn Tagriberdî, Ebu'l-Mehâsîn Yusuf, **el-Menhel es-Sâfî ve'l-Mustevfî ba'd el-Vâfî**, I, nşr; Muhammed Muhammed Emin, Kahire, 1985.

İbn Tagriberdî, Ebu'l-Mehâsîn Yusuf, **en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire**, I-XII, nşr; Dâr el-Kutub el-Mısriyye, basım yeri ve tarihi yok; XIII, Fehîm Muhammed Şaltût, basım yeri yok, 1970; XIV, Fehîm Muhammed Şaltût- Cemâl Muhammed Muharrız, basım yeri yok, 1971; XV, İbrahîm Ali Tarhân, basım yeri yok, 1971.

İnalcık, Şevkiye, "İbn Hacer'de Osmanlılar'a Dair Haberler" , **DTC Fak. Dergisi (1948)**, VI/3, ss. 189-195.

Kafalı, Mustafa, "Timur", **İ.A.**, XII-1, 2. baskı, İstanbul 1979.

Kanat, Cüneyt, **Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1991.

Kitapçı Zekeriya, **Yeni İslam Tarihi ve Türkler, I-II**, 3. baskı, Konya, 1994, s.73.

Koprman, Kazım Yaşar, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, VI**, İstanbul, 1986, ss. 433-615.

_____, **Mısır Memlûkleri Tarihi**, Ankara, 1989.

_____, **el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar**, Basılmamış Doktora Tezi.

_____, "İhşidiler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi VI**, İstanbul, 1986, ss. 181-221.

_____, "Tolunoğulları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi VI**, İstanbul, 1986, ss. 55-79.

Kortantamer, Samira, **Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler**, İzmir, 1993.

Lamb, Harold, **Tamerlane the Earth Shaker**, NewYork, 1928.

Lewis, Bernand, **The Middle East and The West**, London, 1964.

Mâcid, 'Abd el-Mun'im, **Nuzum Devlet Salâtîn el-Memâlîk ve Rusûmuhum fî Mısır**, Kahire, 1964.

_____, **et-Târîh es-Siyâsî li-Devlet Salâtîn el-Memâlîk fî Mısır, Dirâse Tahlîliyye lil-İzdihâr ve'l-İnhiyâr**, Kahire, 1988

Manz, Beatrice Forbes, **The Rise and Rule of Tamerlane**, Cambridge, 1989

_____, "Timur and the Symbolism of Sovereignty", **Iranian Studies**, **XXI**-1988. ss. 115-122.

_____, "Administration and the Delagation of Authority in Temür's Dominions", **C.A.J. (1976) XX/3**, ss. 191-107.

Melzig, Herbert, **Ankara Meydan Muharebesi**, çev; Cemil Ziya Şanbey, İstanbul, 1941.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 1991.

Merzûk, Muhammed 'Abdul'aziz, **en-Nâsır Muhammed bin Kalavun**, basım yeri ve tarihi yok.

Mignanelli, B. De, "Ascensus Barcoch (II)", çev; Walter J. Fischel, "A Latin Biography of the Mamlûk Sultan Barqûq of Egypt", **Arabica Revue d'Études Arabes**, Tome VI, Annee, 1959, E, J. Brill Edutears, Leiden, ss.152-172.

Mîrhvand, **Ravzatu's Safâ**, Tahran, 1338 hş.

Muir, W.E., **The Memlûk or Slave Dynasty of Egypt**, Netherlands, 1968.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Müneccimbaşı Tarihi, I**, Arapça aslından Türkçeleştiren; İsmail Erünsal, basım yeri ve tarihi yok.

Nagel, Tilman, **Timur. Der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters**, München, 1993.

Nasr, Sevsen Muhammed, "Benû Eyyûb me'a'l-Havârizimiyye ve'l-Moğol ve'l-Memâlîk fî Şimâl eş-Şâm ve'l-Cezîre", **el-Mecelle et-Tarîhiyye el-Mısriyye**, XXX-XXXI, Kahire, 1983-1984, ss. 61-98.

Natanzî, Muinüddin, **Muntehab et-Tevârih-i Muinî**, nşr; J.Aubin, Tahran, 1957.

Neşrî, Mehmet, **Kitâb-ı Cihannumâ, II**, nşr; Faik Reşit Unat- Mehmet A.Köymen, 2.baskı, Ankara 1987.

O'Kane, Bernand, **Timurid Architecture in Khurasan**, California, 1987.

Özek Ali ve Heyet, **Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali**, Ankara, 1993.

Özergin, M. Kemal, **Anadolu Selçuklular'ı Çağında Anadolu Yolları**, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1959.

Özer, Yusuf Ziya, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bir Bakış", **Belleten** , **IX/36**, 1945, ss. 423-467.

Öztuna, Yılmaz, **1402 Ankara Muharebesi-Bayezıt ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri**, İstanbul, 1946.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul, 1971.

Poliak, A.N., "The Influence of Chingiz-Khabn's Yasa upon the General Organization of the Mamlûk State", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies** **10**, 1940-42, ss. 862-876.

Roemer, H.R., " Timur in Iran", **Cambridge History of Iran**, VI, Cambridge, 1993, ss. 42-98.

_____, "The Jalayirids, Muzaffarids and Sarbadars" The Cambridge History of Iran, **The Timurid and Safavid Periods**, VI, Cambridge, 1993, ss. 1-41.

_____, "Timurlular", **İ.A.**, XII-1, 2. baskı, İstanbul, 1979.

Rosenthal, F., "Makrîzî", **E.I.**, VI, 2. baskı, Leiden, 1987.

Roux, Jean Paul, **Aksak Timur, İslamın Kutsal Savaşçısı**, çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul, 1994.

Solak-Zâde Çelebi, Mehmed Hemdemî, **Solak-Zâde Tarihi**, I, hzr. Vahid Çabuk, Ankara, 1989.

Sauvaget, J., "Haleb", **İ.A.**, V-I, 3. baskı, İstanbul, 1977.

Savory, R. M., "The Struggle for Supremacy in Persia after the death of Timur", **Der Islam** (1965), **XL/1**, ss.35-65.

_____, "Haleb", **E.I.**, III, 2. baskı, Leiden-London, 1971.

Schregle, Götz, **Die Sultanin von Ägypten**, Wiesbaden, 1961.

Schlitberger, Johannes, **Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)**, çev. Turgut Akpınar, İstanbul, 1995.

Soberheim, M., "Berkuk", **İ.A.**, II, 5. baskı, İstanbul 1979.

_____, "Memlûkler", **İ.A.**, VII, 3. baskı, İstanbul 1977.

Spuler, Bertold, **İran Moğolları**, çev. Cemal Köprülü, II. baskı, Ankara, 1987.

Stanley Lane-Poole, **Düvel-i İslâmiyye**, çev. Halil Edhem, İstanbul, 1927.

_____, **A History of Egypt in the Middle Ages**, 3. baskı, London, 1924.

Süleyman, Ahmed Abdulkerim, **el-Moğol ve'l-Memâlik fî Ahd Devlet Benî Kalavun**, Kahire, 1984.

_____, **Timurlenk ve Devlet el-Memâlik el-Çerâkise me'a Tercume Makâle el-Kâtib el-Latînî de Mignanelli 'an Hayât Timurlenk, Vita Tamerlani**, basım yeri yok, 1985.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, Ankara, 1970, ss. 1-147.

_____, "Ahmed Celâyir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, II, İstanbul, 1993.

_____, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1/1, Ankara, 1963, ss. 1-112.

_____, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", **Belleten**, LIII/206, 1989, ss. 175-197.

_____, **Kara Koyunlular**, Ankara, 1984

Şâmî, Nizamüddin, **Zafernâme**, Ankara, 1987.

Şerefeddin Ali-i Yezdî, **Zafernâme**, nşr. Muhammed Abbâsî, I, Tahran, 1336 h.ş.

Şeref Han Bidlisî, **Şerefnâme**, nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran, 1336.

Şeşen, Ramazan, "Eyyubîler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi VI**, İstanbul, 1986, ss. 301-432.

Tan, M.Turhan, **Timurlenk**, İstanbul, 1935.

Tarhân, İbrahim 'Ali, **Mısır fî 'Asr Devlet el-Memâlîk el-Çerâkise**, Kahire, 1960.

Tauer Felix , "Timurlular Devri'nde Tarihçilik", çev. K. Ateş, **Belleten**, XIX./113-116, 1965, ss. 49-69.

Tekindağ, Şehabettin, **Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV.Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)**, İstanbul, 1961.

_____, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Tarih Dergisi**, XXV, 1971, ss. 1-38.

_____, "II. Bayezid Devrinde Çukur-ova'da Nufûz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûklu Savaşları (1485-1491)", **Belleten**, XXXI/123, 1967, ss. 345-374.

Velidi Togan, Zeki, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (1949)**, III/3-4, ss. 520-538.

_____, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", çev. İsmail Aka, **Tarih Dergisi**, S.26, 1972, ss. 75-84.

_____, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, I, İstanbul, 1931, ss. 1-42.

_____, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, 3.baskı, İstanbul, 1981.

Unat, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, I, 4. baskı, Ankara, 1982.

_____, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, II.baskı, Ankara 1970.

_____, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", **Belleten**, XXXII/126, 1968, ss. 161-189.

_____, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", **Belleten**, XXXII/126, 1968, ss.191-245.

Üçok, Bahriye, **İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Ankara, 1981.

Ürekli, / Muzaffer, "Celâyirîliler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, II, İstanbul, 1993.

Woods, John E., **Akkoyunlular**, çev.Sibel Özbudun, İstanbul, 1993.

Wansbrough, J., "Faradj", **E.I.**, II, 2. baskı, Leiden-London, 1965.

Wiet, G., "Barkûk", **E.I.**, I, 2. baskı, Leiden-London, 1960.

Yakubovskiy, A.Yu., **Altın Ordu ve Çöküşü**, çev; Hasan Eren, II. baskı, Ankara, 1976.

Yazıcı, Mustafa, **Tarihte 128 Türk Devleti ile 118 Devlet -356 Hükümet Başkanlarının Özellikleri (M.Ö.220-M.S.1990)-**, Ankara, 1990.

Yıldız, Hakkı Dursun, **İslamiyet Ve Türkler**, İstanbul, 1980.

Yinanç Mükrimin Halil, Bayezid I, **İ. A**, II, 5. baskı, İstanbul, 1979.

Yinanç, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989.

Yücel, Yaşar, "XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar (Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi)", **Belleten** XXXVII/146, 1973, ss. 159-190.

_____, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar; Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II**, Ankara, 1989.

_____, **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)**, Ankara, 1989.

_____, "Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar I, Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler (1394-1400)", **Belleten (1976)**, **XL/158**, ss. 249-285.

_____, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II, Timur'un Türkiye ve Yakın Doğu İlişkilerine Dair Genel Gözlemler (1400-1402)", **Belleten (1978)**, **XLII/166**, ss. 234-299.

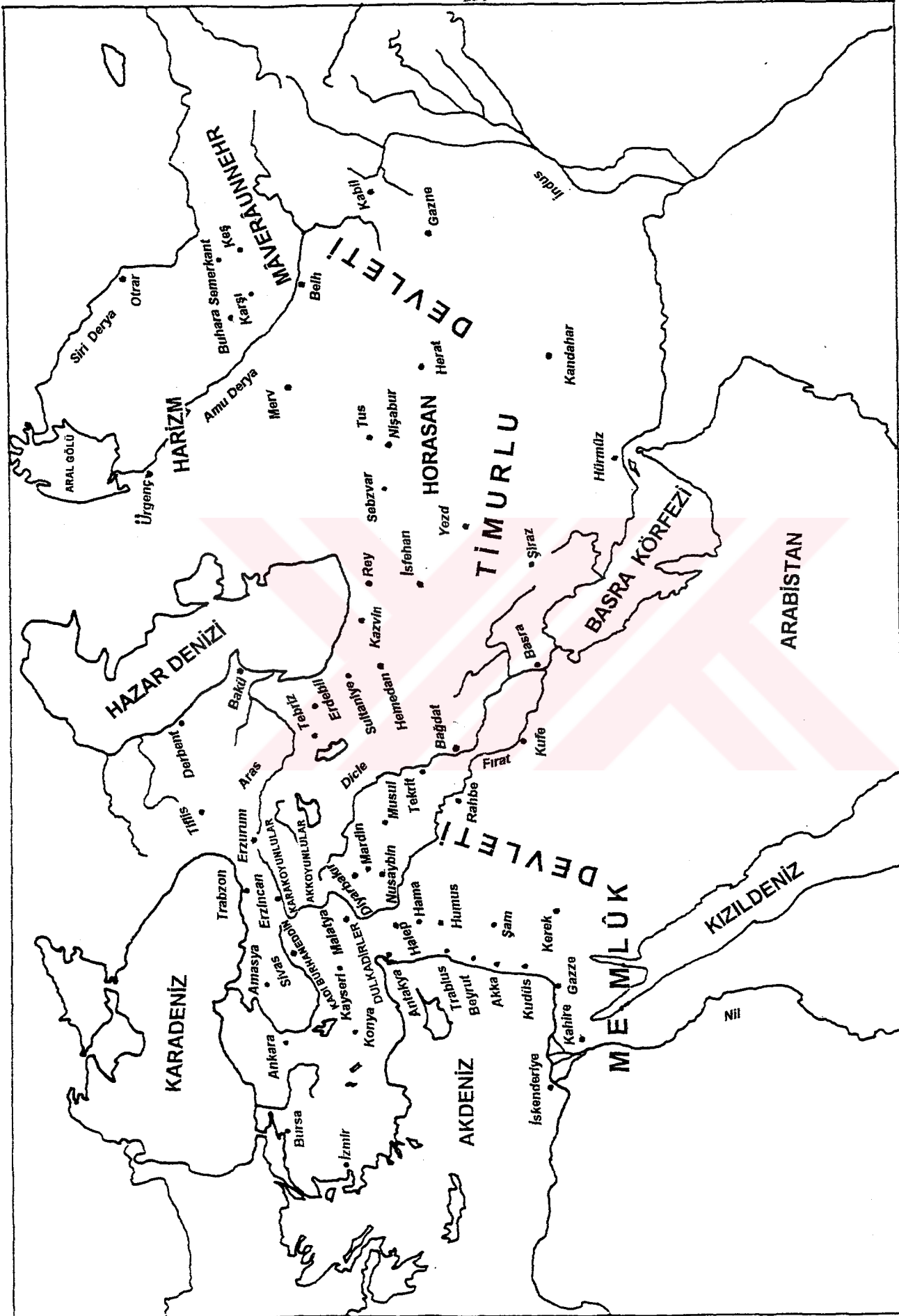
Zaklâme, Enver, **el-Memâlik fî Mısır**, Kahire, basım tarihi yok.

Zetterstéen, K.V., **Muzafferîler, İ.A., VIII**, 3. baskı, İstanbul, 1979.

Zeydan, Corci, **İslâm Medeniyeti Tarihi, I**, İstanbul, 1966.

Ziyâde, Muhammed Mustafa, "Ba'd Mulâhezât Cedîde fî Tarih Devlet el-Memâlik bi-Mısır", **Mecellet Kulliyet el-Edep bi'l-Câmiat el-Mısıryye**, **IV, k.I**, Kahire, 1936, ss. 71-88.

_____, **el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşar el-Milâdî (el-Karn et-Tâsi')**, Kahire, 1949.

ÖZGEÇMİŞ

1962 yılında İzmir ilinin Bayındır ilçesinde doğdum. Orta ve lise öğrenimimi Bayındır'da tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünü 1985/86 yılında bitirdim. 1988 yılında askerlik görevimi yerine getirdim. 1991 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilimdalında yüksek lisans eğitimini tamamladım. 1990 yılından beri Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak Görev yapmaktayım.

Cüneyt KANAT